

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER
ANABİLİM DALI**

**ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE SİYASETİNİN
YENİDEN YAPILANDIRILMASI:
MUHAFAZAKÂR UYANIŞ**

Doktora Tezi

Deniz Alca

Ankara-2012

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER
ANABİLİM DALI**

**ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE SİYASETİNİN
YENİDEN YAPILANDIRILMASI:
MUHAFAZAKÂR UYANIŞ**

Doktora Tezi

Deniz Alca

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Ö. Aykut Çelebi

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER
ANABİLİM DALI

ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE SİYASETİNİN YENİDEN
YAPILANDIRILMASI: MUHAFAZAKÂR UYANIŞ

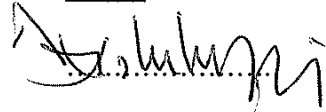
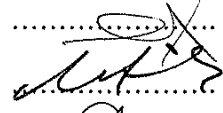
Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Alihan Yalınkaya
Prof. Dr. Ayhan Çelebi
Prof. Dr. Levent Köker
Doc. Dr. Ali Ökaran
Prof. Dr. Filiz Zabcı

İmzası

Tez Sınav Tarihi: 25.07.2012

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ MUHAFAZAKÂRLIK VE TÜRKİYE

I. Hegemonya Krizi.....	26
A. İdeolojik Hegemonya	29
a. Paradoks	36
b. Yeniden Yapılandırma	39
B. Yeni Hegemonya ve Türkiye	46
a. Özal Dönemi	49
II. Muhafazakârlık	52
A. Modern Muhafazakârlık	54
a. Elitizm ve Eşitsizlikçilik.....	66
b. Aydınlanma Karşıtlığı	68
B. Türkiye’de Muhafazakârlık.....	74
III. Yeni Muhafazakârlık.....	77
A. Toplumsallaşan Muhafazakârlık ve Türkiye.....	78
a. Dinsel Gelenekçilik	93
b. Mülkiyet Muhafazakârlığı	111
B. İdeoloji Karşıtlığı.....	118
a. Muhafazakârlığın Temel Öğretileri	121
b. Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık.....	130

İKİNCİ BÖLÜM: “GELİŞEN” TÜRKİYE

İKİNCİ BÖLÜM: YENİ TÜRKİYE

I. Özal Dönemi	141
A. Dönem ve Dönüşüm	146
a. Özal Neyi Temsil Ediyor	147
b. Özal’ın misyonu ya da 24 Ocak Kararlarının Perde Arkası	151
B. Yeni Siyaset Yeni Zihniyet.....	159
a. Yeni Zihniyetin Üç Temeli	162
II. Devlet Karşıtlığı	171
A. Piyasalaştırma	183
a. Ticarileştirme	198
b. Özelleştirme	211
III. Sivil Toplum Yurttaşlığı	217
A.Sivil Toplum Tartışmaları.....	222
a. Demokratik Sivil Toplum	227
b. Sınıf Siyasetinin İnkârı	232
B. Sivil Toplum Yurttaşları.....	240
a. Devlet Dışılık	241
b. Siyaset Dışılık	242

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: “ÖZALİZM”

I. Liberal Muhafazakârlık	255
A. Özgünlük mü, Örtülülük mü?.....	260
a. Yeni Muhafazakarlar Neden Liberal	265
b.Neo Liberaller Neden Muhafazakar	267
B. Sınıfsız Toplumda Muhafazakârlık	275
a.Mülkiyet Muhafazakarlığı Olarak Yeni Muhafazakarlık	280
b. Mülk Olarak Ahlak	283
II. Müzakereci Otoriteryanizm	287
A. Müzakerenin Tarafları.....	291
a. Alternatifin Yokluğunda Müzakere	295
b.Alternatifin Yokluğunda Otorite	298
B. Uzlaşmaya Zorlama Siyaseti	304
a. Çok Kültürlülük Denemeleri	306
b.İki Parti	309
SONUÇ	312
KAYNAKÇA	325
ÖZET	359
ABSTRACT	360

GİRİŞ

Farklı alanlarda çalışan birçok akademisyen, değişik ekoller içinde yer alan birçok düşünür, sağ ve sol ideolojileri benimsemiş birçok siyasetçi, 1970'lerin başından beri dünyanın, yönü, sınırları, kapsamı ve içeriği bakımından üzerinde bir türlü uzlaşılamayan bir dönüşüm içinde olduğundan bahsetmektedir. Bu çalışmanın amacı, bahsedilen dönüşümün, siyasetin yeniden yapılandırılması başlığında, Türkiye örneği etrafında incelenmesidir. Çalışmada, siyasetin yeniden yapılandırılmasının, yeni hegemonyanın esaslı bir bileşeni olan, yeni muhafazakârlığın ilkeleri etrafında geliştiği, yeniden yapılandırma olarak tarif ettiğimiz sürecin ise Türkiye için Turgut Özal'la beraber başladığı öne sürülmektedir. Bu süreç çalışmada Özal dönemi olarak anılacaktır.

Çalışmada Özal dönemi olarak anılacak süreç, yalnızca Özal'ın başbakanlığı döneminde, genel başkanı olduğu iktidar partisince kurulan hükümetin icraatlarını değil, aynı zamanda, Özal'ın aktif siyasete girmesinden önceki dönemi de, kapsar. Aktif siyaset tabiri, Turgut Özal'ın, kendini bir politikacı olarak kabul edip, doğrudan siyasi çalışma yaparak iktidara geldiği dönemi işaret etmek üzere kullanılmıştır. Dolayısı ile onun, Başbakanlık müsteşarı olarak altına imzasını attığı 24 Ocak Kararları ve Darbe hükümetinin başbakan

yardımcılığını da kapsayan dönemi, Özal Döneminin, Turgut Özal'ın aktif siyasette girişinden önceki kısmı olarak ele alınacaktır.

Ayrıca, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde, görevini ifa ederken izlediği yaklaşım ve ülke siyasetine her daim doğrudan müdahale etme çabaları da göz önünde bulundurularak, Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemi de, Özal dönemi olarak anacağımız sürece dâhil edilmiştir. Böylelikle Özal dönemi bizim çalışmamız açısından 1979-1993 yılları arasını kapsar.

Yeni hegemonyanın bir bileşeni, siyasi ayağı olarak yaşamımıza giren ve bir askeri darbenin katalizör işlevi görerek etkilerini hızlandırdığı, yeni muhafazakârlığı ve bu çerçevede siyasetin yeniden yapılandırılmasını incelerken, Türkiye'ye has dönüşümün odak noktasına Özal'ı koyuşumuzun tek nedeni, onun, bahsedilen dönemde, hasbel kader, iktidarda bulunuşu değildir. Özal'ın Türkiye siyasi tarihini belirleyen bir döneme damgasını vuran, kişisel siyasi tarihi, ne darbecilerin onu bulunduğu yere getirdiği varsayımında olduğu gibi mekanik bir nedensel zorunluluğa, ne de doğru zamanda doğru bir hamle yapmak gibi basit rastlantısal bir olumsuzluğa indirgenebilir. Bir askeri müdahalenin ardından, yalnızca bu müdahaleyi yapanların piyonu olarak işlev görececek bir başbakan, ya da konjonktürel bir şans yakalayarak bir anlığına parlayan bir politikacı, açıktır ki bir ülkenin tarihinde kendi adıyla anılacak bir döneme imza atamaz. Dolayısıyla Türkiye'de siyasetin yeniden

yapılandırılması olarak anacağımız sürecin, aynı zamanda Özal dönemi olarak adlandırılmasını gerekçelendirebilmek için, Özal'ın Türkiye siyasetinin dönüşümünde oynadığı “zorunlu olumsal”¹ rolü temellendirebilmek de gerektiğinden, Özal'ın kim olduğuna dair veriler, 24 Ocak Kararlarının da gerisine gidilerek toplanacaktır.

Dönemselleştirme hakkında son olarak değinilmesi gereken bir nokta da, Özal döneminin ve onun tarafından yönlendirilen yeniden yapılandırılma sürecinin, Özal'ın ölümü nedeniyle ve yine onun, ölmeden önce yapmayı planladıklarına bakarak, tamamlanamamış bir süreç olduğudur. Özal, Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı iken ve hayatının son günlerinde, Türkiye siyasetinin, bizzat kendi kurduğu parti de içinde olmak üzere, siyaset sahnesinde yer olan siyasi partilerce, yönünden saptırılmakta olduğu tespitini yapmıştır. Bunu engellemek üzere, Cumhurbaşkanlığından istifa etmek niyetini ve yeniden siyasi mücadeleye dönme arzusunu yakın çevresine açıkladığını² da göz önünde bulundurarak, diyebiliriz ki, 1993

¹Bkz: Bob Jessop, Ngai-Ling Sum, **Beyond The Regulation Approach: Putting Capitalist Economies in Their Place**, Edward Elgar, Publishing Limited, 2006.

²“Ülke yönetimindeki DYP-SHP koalisyonunun, deneyimlerinden yararlanmadığı duygusu içindeydi. Yeni bir siyasi oluşumun başına geçmek üzere, süresi dolmadan cumhurbaşkanlığından ayrılmayı

yılında, Özal dönemi ve siyasetin yeni muhafazakâr ideoloji doğrultusunda yeniden yapılandırılması süreci, tamamlanmamış, fakat kesilmiştir.

Her ne kadar çalışmanın nihai amacı Özal Döneminde Türkiye Siyasetinin yeniden yapılandırılmasını, bu yenidenlikte yeni muhafazakârlığın belirleyiciliğini, bu belirlenimin yarattığı yeni siyaseti ve bunun nasıl mümkün olduğunu analiz etmek olsa da çalışmayı koşullayan ilk soru çok daha günceldir. 2000’ler Türkiye’inde sıkça sorulan “toplum muhafazakârlaşıyor mu” sorusunu cevaplamak ve bu soruyu güdüleyen yeni muhafazakâr zihniyetin ve siyasetin hızla muhalefetten iktidara ilerlediği süreci anlamak, analiz etmek, çalışmanın ilk itkisini oluşturmuştur.

Bu ilksel soru, eğer nedeni ve nasılıyla beraber düşünülmezse, Türkiye siyaseti ve toplumu açısından bir anda malumun ilamından başka bir işe yaramayan lüzumsuz bir soruya dönüşür. Sonunda, siyasi çizgisini veya ideolojisini “Muhafazakâr Demokrasi” olarak adlandıran Adalet ve Kalkınma Partisi (bundan sonra AKP) kuruluş tarihinden (14 Ağustos 2001) yalnızca 16 ay sonra, 3 Kasım 2002 genel seçiminde iktidara gelmiş, bu tarihten sonra yapılan, iki yerel

düşünüp, tartıştığı günlerdeydik. Sonra, ölüverdi (...).”(Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:10.)

seçim, üç genel seçim ve bunlara ek olarak da bir Anayasa Referandumunda aldığı oyları istikrarlı biçimde arttırarak, iktidarını güçlendirmiştir. Muhafazakâr Demokrat'ların iktidara gelişlerinden bu güne 10 yıldır kaybetmedikleri bu istikrarlı halk desteği, sorunun cevabını kendiliğinden veriyor gibi görünmektedir.

Bu açmazdan kurtulmak için, ilk sorumuza, toplum neden ve nasıl muhafazakârlaşıyor, sorularını da eklersek, öncelikle yapılması gerekenin, yeni muhafazakârlığın, ilan ettiği yeni mantığın, kurmaya çalıştığı yeni siyaset ve zihniyetin çözümlenmesi olduğu sonucuna varırız. Ancak bu biçimde, hem muhafazakârlaşmanın ne demek olduğu ve hem de toplumun neden ve nasıl muhafazakârlaştığı anlaşılabilir. Bu noktada ise karşımıza önemli başka bir sorun çıkar: Tahlilde ideolojizm tuzağına düşmek, yeni muhafazakârlığı, toplumsal ve siyasal alanda yaşanan tüm gelişmelerden ve var olan çeşitli etkenlerden bağışık kerameti kendinden menkul bir varlık olarak kabul etmek.

Yeni muhafazakâr ideoloji, mantığı, kurmaya çalıştığı zihniyet ve siyaset her ne olursa olsun ve topluma her ne vaat etmiş ya da vaaz etmiş olursa olsun iç ve dış konjonktürden, toplumsal, ekonomik, siyasi yapı ve süreçlerden bağımsız olarak, kendini, yalnızca yeni bir ideoloji değil aynı zamanda yeni bir parti ve yeni bir liderle beraber salt ideolojik düzeyde var etmiş olamaz. Bu durumda bir soru daha

sormamız gerekir. Yeni muhafazakâr ideoloji Türkiye siyasetini ne zaman ve nasıl dönüştürmeye başlamıştır?

Yeni muhafazakâr ideoloji Türkiye siyasetini ne zaman ve nasıl dönüştürmeye başlamıştır sorusu, yalnızca ideolojizm tuzağına düşmekten kaçınmak ya da 16 aylık bir sürenin bir siyasi partinin kendini ve ideolojik bakışını kurup, kabul ettirmeye yetmeyeceği kabulünden kaynaklanmamaktadır. Çünkü bu durum basitçe oy verirken tepkisel davranma ve/ veya AKP'nin başka bir partinin devamı, siyasi çizgisinin ve ideolojisinin taşıyıcısı olduğu öne sürülerek de açıklanabilir. Üstelik bu kısmen de böyledir.

Soruyu sorduran asıl etken, çalışmanın hemen başında belirtilen yeni muhafazakâr ideolojinin, yeni hegemonya ya da yeni sağ olarak adlandırılan çerçevenin esaslı bileşenlerinden biri olduğu tezinden ileri gelmektedir. Bu çerçeveyi tamamlayan diğer bileşen ise neo liberalizmdir. Siyasi muhafazakârlığı tanımlamak üzere, yeni muhafazakârlık adlandırmasının Türkçede yaygın olarak kullanılmaya başlaması, 2000'li yıllara ve ABD başkanı George W. Bush'un dış politika ve uluslararası politika stratejilerinin Türkiye'de hem akademik hem entelektüel düzeyde yoğun biçimde tartışılmaya başlamasına ve AKP iktidarı dönemine denk gelmektedir. Oysa neo-liberalizmin aynı yoğunlukta ve aynı düzeyde tartışıldığı dönem, 1970'lerin sonlarına ve çalışmada Özal Dönemini olarak anacağımız döneme denk düşer. Bu tabloya bakarak akla ilk gelen soru;

kurulmakta olan bir ideolojik hegemonyanın iktisadi ve siyasi kanatlarının tarihsel olarak birbirinden bu derece uzak düşmelerinin mümkün olup olamayacağıdır.

İlk bakışta hem teorik hem de pratik olarak bu mümkün görünmektedir. Türkiye'nin 1980'li 1990'lı yıllarının, ekonomik hegemonya, 2000'li yıllarının ise siyasi hegemonya tarafından belirlendiği söylenebilir. Ve bu sav rahatlıkla, Özal Dönemi ve Türkiye'de neo liberalizm tartışmalarının başladığı dönemin, aynı zamanda dünya ölçeğinde yaşanan ve bir hegemonya krizine değin genişleyen ciddi bir ekonomik kriz konjonktürüne denk geldiği gerçeği öne sürülerek, dolayısıyla da önceliğin ekonomik hegemonyaya entegrasyona verildiğine dönük bir analiz ortaya konularak, açıklanabilir. Ekonomik hegemonya sağlama alındıktan sonra ise siyasi hegemonya ile entegrasyon sürecinin başladığı iddia edilebilir. Bu eğer böyle ise, Özal dönemi Türkiye'sinin belirleyici ya da ayırt edici özelliğinin iktisadi yeniden yapılandırma olarak tespit edilmesi gerekir ve anılan döneme dair yapılan çalışmaların çoğunluğunda üretilen tezler de bu yöndedir. Üstelik bu süre içinde iktisadi alanda çok ciddi bir dönüşümün yaşandığı da bir gerçektir. Ancak yeni bir hegemonyanın kurulma sürecinde çeşitli alanlarda yaşanan tüm dönüşümü ekonomik tercih ve karalara indirgemek de bizi başka bir çıkmaza götürür ve bu defa da ekonomizme doğru savrulmamıza neden olur. Ancak sorun ekonomizm çıkmazının da ötesine geçer ve

yeni bir soru doğurur: Bir ideolojik hegemonyanın kurucu unsurlarında biri, diğerini kırk yıl geriden takip ederken birden bire başat konuma nasıl geçmiş olabilir?

Kafamızdaki hiçbir soruyu tam olarak cevaplamaya yetmeyen ve çalışmanın sürekli ideolojizm ve ekonomizm arasında savrulmasına neden olan asıl etken, yeni hegemonyayı da kerameti kendinden menkul bir varlık olarak değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. Kanımızca, bu sorunu aşmanın tek yolu, hegemonya mücadelesinin başladığı döneme ve yükselen egemen ve muhalif söylemlere bakmaktır.

Yeni sağ olarak anılan fikirler bütünü ya da yeni hegemonya olarak anılan ideolojik çerçeve, yukarıda da belirtildiği üzere ekonomik anlamda neo liberalizm ve siyasal alanda yeni muhafazakârlıkla karakterize edilmektedir. Genel eğilim, ciddi bir ekonomik krizin ardından, dünyayı yeniden şekillendirme fırsatı bulan yeni sağ çizgi içinde, belirleyici akımın neo liberalizm olduğu yönündedir.

İlk bakışta neo-liberalizm, ikinci savaş sonrası refah devletinin toplumsal ve siyasi düzenlemelerine karşı bir eleştiri olarak görünür. Oysa neo-liberalizm, refah devleti eleştirisinin ötesinde ya da nezdinde refah devletinde sınırlarına dayanmış olan temel modern-demokratik değer ve pratiklerin tümüne karşı radikal bir saldırıyı temsil etmektedir. Yani artık

neo-liberalizm kendine “düşman” olarak, selefinde olduğu feodal Beyler ve mutlakîyetçi düzen değil, 18 ve 19.yy. mücadeleleri sonucunda varılmış olan toplumsallık ve siyaset kavrayışının bizzat kendisini almak zorunda(dır).³

Yalnızca ekonomik alanda reformu değil, var olan, toplumsallık ve siyaset kavrayışlarında da köklü bir dönüşümü zorunlu kılan neo-liberal yaklaşım bunun içindir ki, yeni sağın siyasal ayağını oluşturan yeni muhafazakârlık olmaksızın işlev göremez.

(G)ünümüzde gerek entelektüel, gerek siyasi kamuoyunun soluğunu tutarak izlediği çatışmaları, kopuşları ve yergileri üreten şey, liberal kapitalist tarzda arındırılacak 'altyapı'ya ilişkin Yeni Muhafazakâr proje, yani bir status quo ante (eski durumun yeniden tesis edilmesi) tasarısı ile geç-kapitalist bir 'üstyapı' arasındaki (...) gerilimdir.⁴

Ayrıca status qua ante meselesi, yeni muhafazakârlığın modern muhafazakârlıktan farklılaştığı noktalardan biri olarak da kendini gösterir. Türkiye’de muhafazakâr retoriğin, yeni dönemi, Özal’ın

³Alev Özkazanç, “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü Ve Liberal Düşünce” *Tartışma Metinleri*, No.85, June/Haziran 2005, [Http://www.Politics.Ankara.Edu.Tr/WP](http://www.Politics.Ankara.Edu.Tr/WP), s:4.

⁴Helmut Dubiel, *Yeni Muhafazakârlık Nedir?*, İletişim Yayınları, 1998 İstanbul, s:9.

söyleminde *transformasyon*⁵ kavramıyla tanımlaması boşuna değildir.*

Paradigmalar ve ideolojiler üzerinden akıl yürütmenin pekte kolay olmadığını söyleyebileceğimiz bu yeni dönem içinde, bir harekete işaret eden ancak yön belirtmeyen “dönüşüm” kavramının, yolumuzu bulmamızı sağlayabilecek bir araç olduğu kanısındayız. Dönüşüm gibi vektörsüz bir kavramın⁶ kullanımı böylece söylemde eski durumun yeniden tesisi meselesinin yerini tutmaktadır. Ancak yine de ilericilik gericilik tartışmasının çok küçük dozlarda yaşanması, tamamen dönüşüm kavramı ve status qua ante

⁵Özal Ve Değişim Modeli Hakkında Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: Coşkun Can Aktan. “Turgut Özal’ın Değişim Modeli Ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 40, Mayıs-Haziran 1996, S.15-32.

*Daha sonraları demek istediğinin yeterince anlaşılamadığı gerekçesi ile transformasyon kavramını, *değişim* kavramı ile ikame eden Özal’ın bu kavramın Türkçesinin “dönüşüm” olduğunu bilmiyor olması, aldığı eğitim ve çalıştığı kurum ve kuruluşlar göz önünde bulundurulursa, pek olası görünmemektedir.

⁶Dönüşüm kavramı hakkında daha geniş bilgi için bkz: Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi - 1(Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar)**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

tasarımının söylemde örtülmesine bağlanamaz. Kaldı ki ileride detaylı olarak tartışacağımız üzere yeni muhafazakârlar, teorik çerçevede, ilerleme fikri ile hesaplaşmak konusunda oldukça kararlı adımlar atmışlardır. Ancak bu adımların, Thatcher ve Reagan gibi bildiğimiz ilk güçlü yeni muhafazakâr siyasetçilerin, iktidara yükseliş sürecinde etkili olabilmeleri ne kadar sağlam atıldıklarından çok muhaliflerinin ne denli güçsüz olduğu ile ilişkilidir. Muhafazakârların başarısı, ilerililik ya da ilerlemeciliğin “tehlikelerini” felsefi ve pratik çerçeveleri ile çok açık ve tatmin edici biçimde ortaya koymalarından çok; muhafazakâr siyasetin ya da siyasetçilerin muhaliflerinin yani sosyal demokratların da başka bir status qua ante tasarısından öte bir vaatlerinin bulunmayışından kaynaklanmıştır. Eğer “politik çözüm” sonunda gelip eski durumun yeniden tesisi meselesine dayandıysa ve sosyal demokrat status qua ante yerine yeni muhafazakâr status qua ante geniş halk kitlerini etkileyecek ciddi ekonomik kayıplar pahasına tesis edileceği halde yine bu geniş halk kitlelerince destekleniyorsa, zamanı kimin geriye alacağı ile ilgili karar ideolojik mücadele ile belirleniyor demektir. Ve eğer bu böyleyse, eğer yeni hegemonya, iktisadi ve siyasi hegemonyayı birbirinin içinden türetip üreten ve gücünü ideolojik mücadeleden alan bir yapı ihtiva ediyorsa, Türkiye’ye de yeni hegemonik çerçeve bütüncül bir ideolojik hegemonya olarak girmiş olmalıdır. Bu durumda Türkiye siyasetinde meydana gelen yeni muhafazakâr kırılmanın başlangıç noktasını ve bunu takip eden siyasetin merkez zemininin yeniden tarif edilmesi

meselesini de, 2000'li yıllarda değil hegemonya krizinin ardından ortaya çıkan yeni hegemonya mücadelesi döneminde aramak gerekir.

Yeni hegemonyanın, hegemonya mücadelesi dönemi aynı zamanda muhafazakârlığın, modern muhafazalıktan yeni muhafazakârlığa dönüştüğü ve hızla yükseldiği sürece denk gelmektedir. Muhafazakâr düşüncenin bu iki hali arasındaki farklar bakımından genel bir çerçeve sunmak gerekirse ilk elden şunlar söylenebilir.

Modern muhafazakârlık Pre-kapitalist bir düşünce akımıdır. Yeni muhafazakârlık kapitalist sistemin içinde doğmuştur. Modern muhafazakârlık elitisttir, içinde barındırdığı güçlü elitist eğilim, platonik düşünceye kadar geri götürülebilir.⁷ Yeni muhafazakârlık popülisttir. Adının sıklıkla birlikte anıldığı liberalizmle muhafazakârlığı birbirinden ayıracak tek bir nokta varsa, diye yazar Gertrude Himmelforb “Muhafazakârlığı liberalizmden ayıracak tek bir ampirik test varsa oda; muhafazakârlığın aristokrasiye ve aristokratik kurumlara duyduğu saygıdır.”⁸ Oysa yeni muhafazakârlığın vurgusu,

⁷Bkz: Anthony Quinton; "Conservatism", *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, (der.) Robert E. Goodin ve Philip Pettit, Oxford: Blackwell, 1993, ss.244-268.

⁸Clinton Rossiter; **Conservatism In America The Thankless Persuasion**; Alfred A Knopf, New York, 1962, s:24-25.

orta sınıf üzerinedir. Modern muhafazakârlığın, önemli temalarından biri ideoloji karşıtlığıyken, yeni muhafazakârlık, dünya çapında bir hegemonyanın kurucu unsuru olarak işlev gören bir ideoloji olarak karşımızda durmaktadır.

Genel hatları ile modern muhafazakârlığın ve yeni muhafazakârlığın, bu kısacık karşılaştırmasının bize verdiği ilk izlenim, muhafazakâr düşüncenin bu iki hali arasında ciddi çelişkiler bulunduğudır. Yeni muhafazakârların, muhafazakârlığın esaslarına dair hiç bir tartışma açmaksızın salt bir yenidenliğin peşinde olmayabilecekleri ve muhafazakârlığın bu iki hali arsında tespit edilen farklılığın basitçe bir çelişki olmayabileceği ise akla gelen ikinci noktadır ve düşüncenin kendi geleneği içinde yaşanan “kopuşu” açıklamak bakımından daha faydalı görünen de bu ikinci noktadır. Yenidenliğin ötesinde, bir değişim değilse bile bir dönüşüm fikri etrafında, yeni muhafazakârlığı anlamlandırma çabası, çıkış noktasında sorduğumuz sorunun, muhafazakârlığın muhalefetten iktidara yürüdüğü süreci çözümlemekte pekte yararlı olmayacağı sonucunu vermektedir. Zira yaşanan dönüşümün sebebi, toplumun muhafazakârlaşmasından çok, muhafazakârlığın toplumsallaşmasıdır. Yeni muhafazakârlık toplumsallaşarak

siyasallaşmalaşmaktadır. Üstelik bu siyasallaşma, kendini gittikçe daha çok depolitize araçlarla⁹ kurmaktadır.

Bu tartışmayı, muhafazakârlık mı toplumsallaşmıştır, toplum mu muhafazakârlaşmıştır, döngüsüne sokmadan ve karikatürize etmeden ilerletebilmek için, modern muhafazakârlık ve asıl inceleme konumuz olan yeni muhafazakârlığın temel kabulleri ve toplumla olan bağları hakkında teorik bir analize ihtiyaç olduğu açıktır. Ancak bu analiz sonucunda, toplumun muhafazakârlaşmasının, muhafazakârlığın bir ideoloji halini alışı ve hegemonik bir bakışa kavuşmasının, dolayısı ile muhalefetten iktidara ilerlediği sürecin, nedeni değil sonucu olduğu gösterilebilir.

Dolayısıyla, çalışmada yapılmaya çalışılacak olan, yeni sağ ve yeni hegemonyayı bütüncül bir biçimde anlamak, Özal Dönemi olarak andığımız süreci, ekonomi politik bakışı sakatlamadan ancak siyaset başlığını da belirli bir soyutlama düzlemine çıkararak okumaya çalışmak olacaktır.

Bu yapılırken, modern muhafazakârlık ve yeni muhafazakârlığın, teorik çerçevesinin, tezin içinde ayrı bölümler halinde ele alınması, bunların ortaya çıktıkları ülkeler ve

⁹Aykut Çelebi, ““Haklara Sahip Olma Hakkı” ya da Siyasal Haklar: İnsan Hakları Üzerine Bir Deneme”, *Tesmeralsekdiz 04 / Bahar 2009*, 84-115, s:87.

konjonktürün kendi içlerinde tartışılması düşünülmemiştir. Bunun yerine, yeni muhafazakâr ideolojinin, Özal Dönemi olarak andığımız sürecin betimlenmesi, tartışılması ve analizi ile beraber ve bunların içinde ele alınması planlanmaktadır. Modern muhafazakârlık ise, farklılıklar ya da paralellikler bakımından, kritik görüldüğü durumlarda yeni muhafazakârlığın daha iyi anlaşılabilmesi veya anlatılabilmesi için yardıma çağırılacak bir araç olarak ele alınacaktır.

Çalışmada varmayı amaçladığımız birinci hedef, dolayısı ile ilk bölümün konusu, Turgut Özal'ın kim olduğunu ve neyi temsil ettiğini anlamak ve anlatmak; kavramların tarihi ve kavram siyaseti bakımından Özal'ın, değiştirdiği/dönüştürdüğü varsayılan Türkiye'de hangi yeni kavramların hangi yeni zihniyeti işaret ve tarif ettiğini ortaya koymak olacaktır.

İkinci bölümde ise, yeni muhafazakâr ideolojinin müdahalesi ile dönüşüm geçirdiği öne sürülen, devlet, toplum, siyaset ilişkilerine yoğunlaşılması hedeflenmiştir. Bu yapılırken özellikle refah devletinin Türkiye'ye özgü biçimindeki dönüşüm ve serbest pazar ekonomine entegrasyonun siyasal anlamı üzerinde durulması hedeflenmektedir. İkinci bölümde üzerinde yoğunlaşılması hedeflenen bir diğer konu ise Özal Döneminde, Türkiye siyasetinin temel meselelerinden biri halini

alan sivil toplumculuk ve bunun hem Türkiye hem dünya genelinde yeni muhafazakâr perspektiften yorumlanma biçimidir.

Üçüncü bölüm, yeni muhafazakârlığın otoriteryan eğilimlerinin altına gizlemekte oldukça başarılı olduğu, “demokrasi” tezi ve Özal’ın yeni muhafazakâr ideolojiyi tanımladığı çerçeve kavram olan “liberal muhafazakârlık”ın tartışılmasına ayrılmıştır. Buna bağlı olarak, anılan bölümde yeni muhafazakâr demokratikleşme tezinin aynı zamanda toplumsallaşan muhafazakârlığın bir yansıması olduğu da dikte alınarak, yeni muhafazakâr demokratikleşme tezinin dinamikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışma da genel olarak, yeni muhafazakâr ideolojinin kurmayı amaçladığı yeni zihniyet ve toplumun ilkelerinin neler olduğu; Özalizmin bu ilkeleri Türkiye toplumuna ve siyasetine uyarlama biçimi ve Özal döneminde başlayan yeniden yapılandırma sürecinin ne derecede etkili olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ MUHAFAZAKÂRLIK VE TÜRKİYE

Yeni muhafazakârlık ve Türkiye başlığı, özellikle, çalışmanın kapsadığı dönem açısından tartışılması hem çok önemli hem de problemli bir konudur.

Daha önce değinildiği üzere siyasi muhafazakârlığı tanımlamak üzere, yeni muhafazakârlık, adlandırmasının Türkçede yaygın olarak kullanılmaya başlaması 2000’li yıllara ve ABD başkanı George W. Bush’un, dış politika ve uluslararası politika stratejilerinin, Türkiye’de hem akademik hem entelektüel düzeyde yoğun biçimde tartışılmaya başlamasına denk gelmektedir.

Bizim çalıştığımız dönem üzerine, yapılan incelemelerde, özellikle de bunların 1990’ların ortalarına kadar yapılmış olanlarında, yeni muhafazakârlık, adlandırmasına çok seyrek olarak rastlanmaktadır. Bunun bir nedeni, bizzat Turgut Özal’ın kendini ve siyasetini hiç bir zaman, “yeni muhafazakâr” olarak anmayışdır ve bu tercihin sebepleri ve siyasi sonuçları, üçüncü bölümde etraflıca tartışılacaktır. Ancak bu kısımda, yine de bu konuya değinmek zorunlu görünüyor. Zira Özal ve dönemi ile ilgili yapılan birçok çalışmada, Özal’ın ideolojik bakışı “milliyetçi muhafazakârlık” ya da “geleneksel muhafazakârlık”, Anavatan Partisi’nin (budan sonra ANAP) ideolojisi ise “modern muhafazakârlık” olarak tanımlanmaktadır. Bu

tanımlamalar, yalnızca kelime anlamları ile anlaşılıyor olsalar bile, okuyucu için bir dizi zorluğu beraberinde getirecekleri gibi, analizin de çıkmaza girmesi tehlikesini doğurmaktadırlar.

Örneğin, Özal için yapılan “milliyetçi muhafazakârlık” tespiti, yalnızca kelime anlamına bakıldığında, Özal’ın muhafazakârlığının ve dolayısıyla siyasetinin ana temasının milliyetçilik olduğu yanlışlamasını doğurma tehlikesi taşımaktadır. Oysa Özal’ın parolası millet değil insandı.¹⁰ “Geleneksel muhafazakârlık” tanımlaması ise yine yalnızca kelime anlamlarından yola çıkıldığın da bile, okuyucuda Özal’ın ve siyasetinin yeni muhafazakârlıkla hiçbir alakası olamayacağı düşüncesini yaratma ihtimali taşımaktadır. Bunun ötesinde, “geleneksel muhafazakârlık” ve/veya “milliyetçi muhafazakârlık” adlandırmalarının, Özal, dönemi ve siyaseti için kullanılmaları ciddi bir kavram karmaşası da doğurmaktadır. Bahsedilen bu karmaşa aynı zamanda analizi de zora sokacak taraflar ihtiva etmektedir.

Öncelikle geleneksel muhafazakârlık, adlandırmasını ele alırsak, bunun, Özal ve dönemi ya da Türkiye’de muhafazakârlık üzerine yapılan çalışmalarda kullanım biçimine ve bağlamına baktığımızda,

¹⁰Yavuz Gökmen, “I. Bölüm”, **Bütün Yönleriyle Özal Ve Dönemi 1983-1993**, Tempo Kitapları 2, Yayına Hazırlayanlar: Oya Ayman Büber, Mine Söğüt,1993, s:26-27.

geleneksel muhafazakârlık adlandırmasının modern muhafazakârlık yerine kullanıldığını görürüz. Bu kavram karmaşasını aşabilmek için muhafazakârlığı ve muhafazakârlık kavramsallaştırmalarını genel çerçeveleri ile dönemselleştirmekte yarar vardır. “Çünkü günümüze kadar uzanan 19. ve 20. yüz yıl muhafazakârlığı ile -ki buna modern muhafazakârlıkta diyebiliriz*-18. yüzyılın muhafazakârlığı arasında önemli farklar bulunmaktadır. Birinci dönemin muhafazakârlığı esas olarak karşı devrimcidir ve görece kısa bir dönemi kapsar. Özü itibarı ile Fransız devrimi ve (başka toplumlarda gelişen) bütün burjuva devrimlerine karşı gerici ve/veya gelenekçi bir tepkidir. Feodal bir karaktere sahip reaksiyoner bir tepkidir. Kendisin, Restorasyon hareketi ile politik ve toplumsal planda eylemli olarak dışa vurmuştur. Bu yanı ile “ön” ya da “erken” muhafazakârlık da diyebileceğimiz hareket, yeni olanın mutlak reddine dayanır.”¹¹ Reaksiyoner muhafazakârlık, tarihsel olarak modern muhafazakârlıkla kesişse bile, düşünsel olarak onun gerisine düşer. Geleneksel muhafazakârlık ise, Türkiye’de akademik ve entelektüel yazında modern muhafazakârlık yerine kullanılmakta olsa da, reaksiyoner ve modern muhafazakârlığın, tarihsel olarak gerisine düşen feodal düşüncenin atın çağ mitlerine dayalı ve genellikle bu

¹¹Kolektif, **Muhafazakârlar (neo-cons) Amerika'nın Kara Kitabı**, (ed) Merdan Yanardağ, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramzan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, Çiviyazıları, 2004, s:21.

altın çağlara dönerek, burada terk edilen geleneklerin yeniden benimsenmesi ile sistemin ıslah edilebileceğini vaaz eden bir politik yaklaşımdır.“(...)Modern muhafazakârlık (ise), gerek kavramsal düzeyde gerekse siyasal ve felsefî planda salt eski olana özlem ve reaksiyonerdik ile yeni olan her şeye reddiye yaklaşımı ile açıklanamaz. Bu anlamda muhafazakârlık, “eski ve yerleşik olanın, geleneksel ve kutsalın modern koşullarda sürekliliğini sağlamaya çalışmanın(...) belirlediği siyasal ve kültürel akımın/hareketin adıdır.”¹² Dolayısı ile hem geleneksel ve hem de reaksiyoner muhafazakârlıktan farklı bir yerde durmaktadır.

Özal dönemini ve Türkiye’deki muhafazakâr siyasetleri tanımlamak için kullanıldığını söylediğimiz, “milliyetçi muhafazakârlık” modern muhafazakârlığın bir görüngüsüdür. “(...)Muhafaza etme refleksi (muhafazakâr düşüncüyü) “otorite” yüceltimine götürür.”¹³ Muhafazakârlığın bu yanı, onun milliyetçiliğe açılan kapısıdır. “Denilebilir ki gerek dine araçsal yaklaşımı gerekse aydınlanma ve modernitenin etkilerini üzerinde taşıması gibi nedenlerle muhafazakârlık, milliyetçiliğe daha yakın ve onunla iç içe

¹²Kollektif, **Muhafazakârlar (neo-cons) Amerika'nın Kara Kitabı**, (ed) Merdan Yanardağ, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramzan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, Çiviyazıları, 2004, s:21-22.

¹³Age, s:26.

geçme yeteneğine sahip bir akımdır. Bu eklektik karakteri nedeniyle, muhafazakârlık kimi kırılma dönemlerinde ya bu iki uçtan (milliyetçilik ve dincilik) birine doğru evrilir ya da bazı tarihsel kesitlerde olduğu gibi bu iki uç arasında bölünebilir. Ama her halükarda muhafazakârlık bu iki eğilimi, dincilik ve milliyetçiliği birer eğilim olarak içinde taşır.”¹⁴

1980'lere kadar Türkiye'de de modern muhafazakârlığın güçlü bir siyasal düşünce olarak varlığı tartışmasızdır. “(...) Cumhuriyet sonrası muhafazakârlık, geleneği ve kutsalı kalkınmacı bir paradigma içinde kavranmaktadır. Başka bir anlatımla ilerici değil ama gelişmecidir.”¹⁵ “(Ö)rtük muhafazakâr yapı ve devrimlerin uygulanma biçiminin getirdiği şiddetli ve ani değişiklik algısı, toplumsal hafızada işgal ettiği yerle, Türk inkılâbı ve Sovyet devriminin aynı anda ve yan yana cereyan ettiğini bile neredeyse unutturmuş gibidir. Sonunda, Osmanlının içindeki ittihatçı hareketle hesaplaşmayı da kapsayan bir süreçte, Kemalist kadrolar, ciddi bir tercihte bulunmuşlardır. Bu tercihin adı Türkiye Cumhuriyeti Devletidir ve kuruluş felsefesinde, genellikle kabul gördüğü üzere, devrimcilik ve anti-emperyalizmden

¹⁴Kollektif, **Muhafazakârlar (neo-cons) Amerika'nın Kara Kitabı**, (ed) Merdan Yanardağ, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramzan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, Çiviyazıları, 2004, s: 26

¹⁵Age, s:117

çok, şartlı itaat ve muhafazakârlık ve bunların tercihine sebep olan, dünya ekonomik sistemi ile entegrasyon çabası bulunmaktadır. Aksi takdirde “milliyetçi-muhafazakârlı(ğın)” 1950 sonrasında Türk sağı niteleyen en yaygın sıfat¹⁶ olması ve muhafazakârlıkla ilk karşılaşması bu tarihten sonra başlayan bir devletin/toplumun siyaset geleneğinin, bu derece bu “yeni” düşünce biçiminin etkisinde kalması pek mümkün olamazdı.

Kemalist ideolojinin, bizzat Mustafa Kemal tarafından birçok defa tarif edilen “milliyetçilik” ilkesi, dini, ulusun kurucu unsurları arasından dışlamak konusunda ciddi bir çaba göstermiştir.¹⁷ “Türk İnkılâbı’nı “muhafazakâr modernleşme” olarak tarif eden Bora, benzer bir şekilde, bir programdan ziyade bir “düşünme tarzı”/”duruş” olarak anlaşıldığında muhafazakârlık ile modernlik arasında bir refakat ilişkisi bulunduğunu ve bunun modernleşmeyi gecikerek yaşayan toplumlarda daha bariz görüldüğünü söyler. Türk modernleşmesinin muhafazakârlığa taban tabana zıt varsayılması’nın nedeni, muhafazakârlığın genellikle dinsel

¹⁶Kollektif, **Muhafazakârlar (neo-cons) Amerika'nın Kara Kitabı**, (ed) Merdan Yanardağ, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramzan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, Çiviyazıları, 2004, s 115

¹⁷Bkz: Levent Köker, Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, 2004.

gelenekçiliğe” indirgenmesidir.”¹⁸ Oysa modern muhafazakârlık ortaya çıktığı Fransız devrimi sonrası Avrupa’sında, modern siyasal düşüncenin, Machiavellist esinine sadık, ulusal birliğin ve bir ulus devlet olarak var olmanın önemini kavramış ve bu boyutu ile modern siyasal düşüncelerden biri olarak kabul edilen bir düşünce akımıdır. Modern muhafazakârlık, geleneksel değerlerin ve kurumlaşmış yapıların korunması, bunun karşısında soyut teorilere kuşku ile yaklaşma dışında, tüm toplumlar için ortak evrensel her hangi bir kabul ortaya koymamaktadır. Yine modern muhafazakârlar, içinde yaşadıkları dünyaya baktıklarında, doğu ya da batı; İslam ya da Hristiyan medeniyetini değil, İngilizleri, Almanları, Fransızları vb. görürler ve korunması gereken geleneğin temelini buradan kurarlar. Din, toplumsallaşma süreçlerinden, ya da ulusu kuran veya bir arada tutan unsurlardan, kurumsallaşmış yapılardan yalnızca biri olarak ele alınır.

Yeni muhafazakârlık ise kendini ve korunup savunulması gerektiğini öne sürdü değerleri neredeyse tamamen dinsel referanslarla tarif etmektedir. Ayrıca örneğin, modern muhafazakârlığın kurucusu sayılan Edmund Burke; “insanlık veya

¹⁸Özgür Gökmen, Tek-Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nde Muhafazakâr Yönelimler Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden, Şubat 2003].

akıl adına geleneksel Fransız adetlerinin bozulmasına nasıl karşı çıktıysa, İngiliz kamu hukuku adına Hint ve İrlanda göreneklerinin bozulmasına da aynı şekilde karşı çıkmıştır.”¹⁹Oysa yeni muhafazakârlık, medeniyetin ve geleneğin tek ve meşru kaynağını Judeo-Hıristiyan öğretiyeye bağlayarak, tüm diğer, gelenek, görenek ve bunlar için öne sürülebilecek kaynakları geçersiz saymaktadır. Yeni muhafazakâr ideolojide, özellikle teosantrik hümanizm anlayışında yansıyan, evrensel ya da yeni muhafazakâr literatüre uygun olarak söylersek kozmolojik bir ilke mevcuttur.²⁰ İslam dininde de örnekleri bulunan bu öğretiyeye göre, insan (mikro kozmos) ve evren (makro kozmos) bir ve aynı ilke etrafında yaratılmış ve bağlanmışlardır. Muhafazakârlığın, her toplum kendine has olanı korumalıdır, temel tezi ile ciddi bir çatışkı yaratan bu yeni evrenselcilik, özellikle kültürel küreselleşmenin önünü açan bir yapı ihtiva eder. Ulus devletin, yalnızca, ulus üstü ve ulus altı çıkarları uyumlaştırma işlevi dolayısı ile ve bir yönetim birimi olarak varlığını sürdürdüğü ve bu sınıra çekilmesi için en yoğun çabanın harcandığı bir dönemde, Özal’ı hala

¹⁹Robert Nisbet. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** (İçinde), "Muhafazakârlık", (Der)T.Bottomore Ve R.Nisbet, Ankara, Verso Yayınları±, 1990, ss. 97-133; s:112.

²⁰Bkz: W.R Harbour, **The Foundations Of Conservative Thought: An Anglo-American Tradition In Perspective**, University Of Notre Dame, Notre Dame 1982.

milliyetçi muhafazakâr ve partisinin ideolojisini modern muhafazakârlık olarak değerlendirmek, onun döneme ve dönüşüme dair en temel noktalardan birini görmediği ve Özalizm ideolojisinin hala ulusun birliği miti üzerinden kendini var etmeye çalıştığı sonucunu çıkarmamıza neden olacaktır. Oysa Turgut Özal'a göre, "Devletimiz lâiktir; ama milletimizi bir arada tutan, milli birliğimizde esas rolü olan da İslâm'dır..."²¹

²¹ Turgut Özal, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ocak 1989.

I. HEGEMONYA KRİZİ

Türkiye’de siyasetin yeniden yapılandırılması meselesi, yeni bir hegemonya ve buna entegre olma süreciyle ilişkili/bağımlı olarak tanımlandığından, kavramsal düzeyde ilk elden yapılması gereken, bu çalışma kapsamında hegemonya kavramı kullanıldığında kast edilenin ne olduğunun açıklanmasıdır. Bu yapılırken ilk olarak kimin hegemonya kavramsallaştırmasını temel aldığımızı ve nedenlerini açıklamakla başlamak faydalı olacaktır.

1970’lerden bu yana, ister ekonomik parametrelerdeki değişime, ister siyasetin yeniden yapılandırmasında başat rol üstlenen ilkeler ve söyleme, ister toplumsal yapıya ve ister sürecin getirdiği, ekonomik, sosyal, siyasal çerçevedeki değişime odaklananım, karşımıza çıkan en genel çerçevesi ile yeni sağ olarak adlandırılan ve düşünsel temelleri, 1960’lara kadar geri götürülebilecek çizgidir. Yeni sağ olarak adlandırılan akımın, 1970’lerin sonlarına doğru, mevcut siyasal, ekonomik ve hukuki çerçeveye muhalif bir tutumu yansıtmaktan, bu alanlarda egemen yaklaşım halini alışı, genellikle Keynezyen ekonominin ve Sosyal Refah Devleti modelinin krizi ile birlikte anılır. Yeni sağın muhalefetten, iktidara ilerlediği bu süreçte ve yeni muhafazakârlık ve neo liberalizm birlikteliğiyle oluşturulmaya çalışan yeni hegemonya belirginleşmeye başladığı andan itibaren, hegemonyayı tanımlama ve adlandırma çabaları da hız kazanmıştır. Neo liberalizmin belirleyiciliğine olan meyil dolayısıyla yeni

hegemonyayı, bir ekonomik hegemonya olarak okuma ve tahlil etme eğilimi oldukça ağır basmaktadır.

Sol siyasetlerin, gözle görülür biçimde, iktidar perspektifinden uzaklaşmaları, yeni sağın toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, hukuki daha açığı beşere dair ne varsa hızla kapsayan ve dönüştüren sahipleniciliği ile çakışarak, yeni dönemin beklenmedik bir süratle kendini var etmesine yol açmıştır. Yeni siyasetin kurgulayıcı ve uygulayıcılarının, ısrarla vurguladığı, dönüşüm, geçiş, uyarlanma gibi kavramların içerdiği sürece “yaygın bir değişim”e işaret eden anlamları ile pratikte yaşanan, yıkıcı ve süratli değişim arasındaki açığı, yeni muhafazakâr ideolojinin ironik gri bölgesini gözler önüne sermiştir. İçinden geçilen dönemde, Dünya, muhafazakârlık ve liberalizmin koşulladığı bir “devrime” sahne olmuştur.

Bu bağlamda baktığımızda, yeni sağ çizgi içinde ya da 1970’lerden bu yana dünyanın çehresini değiştiren değişim sürecinde belirleyici olan hangi bileşendir; hegemonyanın kurulmasında, yeni muhafazakârlık mı, yoksa neo-liberalizm mi üst belirleyen olarak tarif edilmelidir, soruları anlamsızlaşır. Yeni hegemonya iktisadi ve siyasi ayaklar üstüne neredeyse eşit güç vererek ilerleyen, bir “ideolojik hegemonya”²² biçiminde karşımıza çıkar. Dolayısıyla biz çalışmamızda, hegemonyayı “ideolojik hegemonya” olarak kabul

²²Bkz: Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008.

ederek, Bob Jessop'ın hegemonya kavramsallaştırmasını temel alıyoruz.

A. İdeolojik Hegemonya

İdeolojik hegemonya Jessop'un kavramsallaştırmasına göre;

*hâkim sınıf ya da iktidar bloğunun halk sınıfları üzerindeki entelektüel ve ahlaki liderliği bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda bir iktidar bloğu, hâkim sınıflar ya da sınıf fraksiyonları arasında kurulan ve birliğin bu sınıf veya fraksiyonların karşılıklı, ama kısa dönemli çıkarlardan verdiği makul ödünlere ve ortak bir dünya görüşüne bağlılığına da(dayanan) oldukça istikrarlı bir ittifaktır.*²³

Yine Jessop'a göre:

*Genel bir ifadeyle, hegemonya, farklı sınıf-bağlantılı (ama zorunlu olarak sınıf-bilinçli olmayan) güçlerin, belirli bir sınıfın (ya da sınıfsal fraksiyonun) 'politik, entelektüel ve ahlaki önderliği'nde (...)çağrılmasını ve örgütlenmesini içerir. Böyle bir liderliğin uygulanmasının anahtarı, genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini çözebilecek bir 'hegemonik projenin' geliştirilmesidir.*²⁴

²³Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak,**

(Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008, s:66

²⁴Age:, s:279.

Hegemonik projenin ve hegemonik liderliğin başarılı olabilmesi için ayrıca, proje ile tutarlı somut, ulusal-popüler bir eylem programının oluşturulması ve buna dönük desteğin harekete geçirilmesi gerekir.²⁵

Yine de, bizim Jessop'tan alarak, ekonomik değil de ideolojik hegemonya olarak çalışmamızda kullandığımız hegemonya kavramsallaştırmasının yüzleşmesi gereken somut bir durum vardır. Bu da, Özalizm ve çağdaşı olan diğer sağ siyasetlerin, radikal bir alt yapı dönüşümünü hedefledikleri, yani ekonomi merkezli bir "yeni"nin kurulmakta olduğunu inkâr etmenin mümkün olmadığı gerçeğidir. 1970'lerin büyük krizinin, kapitalizmin bizzat kendisini sorgulatmadığı, aksine radikalleştirdiği de açıktır. Politik gücün doğrudan ekonomik güce bağlı olarak, burjuva sınıfının elinde olduğunun herkese aşikâr olduğu bir sistemde, bunun böyle olmasında pek de şaşılacak bir şey olmadığı düşünülebilir.

Egemen sınıfın algısına göre Keynesgil iktisat politikaları kapitalist ekonomiyi zaafa uğratmıştır. Hatta neo liberaller bundan da öteye (ya da geriye) giderek aslında 1929 dünya ekonomik bunalımı sırasında da, kriz tahlilinin yanlış yapıldığı ve dolayısı ile yanlış reçete yazıldığı sonucuna varmışlardır. Dünya ekonomisi, kapitalist sistemin ya da serbest piyasa ekonomisinin kendine has

²⁵Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008, s:279.

işleyişine atfedilen yanlış inanç ve güven sonucu değil, siyasal gücü ellerinde bulunduran bir azınlığın yanlış, yavaş ve etkisiz kararları yüzünden istikrarını kaybetmiştir.²⁶ Dolayısı ile yapılması gereken, yatırım ve üretim üzerinde bozucu etkileri olan düzenleyici ekonomi politikalarından hızla vazgeçilmesi, vergi yasalarının rehabilitasyonu, toplumdaki doğal bölüşüm mekanizmasını zaafa uğratan, buna bağlı olarak toplumsal adaleti yaralayan ve doğal dengenin bozulmasına yol açan sosyal refah uygulamalarına son verilmesidir. Devlet, ekonomik hayatta üstlendiği, doğrudan pazara yönelik üretici ve yatırımcı rolü bir an önce terk etmeli, kamuya ait iktisadi varlıkları özel sektöre devretmeli, ancak burada da durmamalı ve kamu hizmeti olarak modern ulus devletinin temellerine gömülmüş olan birçok hizmet alanından da piyasa lehine, onun aklına güvenerek ve onun istediği oranda çekilmelidir.

Yeni kriz tahlili ve çözüm önerileri başlıklar halinde ortaya konduğu andan itibaren dünya, inanılmaz bir hızla yeni sağın rüzgârına yelken açmış, sadece sol siyasetler değil, sağ siyasetler de muhalif konuma düşmüşlerdir. Yeni hegemonya, hızla yükselirken, en büyük zararı gören, sancılı dönüşüm sürecinden en büyük payı

²⁶Peter Kalmbach, “Daha Çok Özal Teşebbüs Daha Az Devlet Yeni Muhafzakar Saldırı” **Bir Başka İktisat: Yeni Muhafazakâr, Friedmancı, Monetarist Görüş Üstüne İncelemeler ve Öneriler**,(içide), (der). Alpaslan Işıklı, s:31.

alanın, işçi sınıfı olduğu da ortadadır. Şili, Türkiye vb. birçok örnekte, doğrudan silahlı kuvvetlerin müdahalesi ile “yola getirilen” toplumsal aktörler bir yana, “yola getirme” politikaları yalnızca çıplak şiddete maruz kalma ile sınırlandırılmaz. Yeni hegemonya, işçi ve iş güvenliği yasalarındaki tahribat, çalışma koşullarının gittikçe ağırlaşması, buna karşın işsizliğin çığ gibi büyümesi, alınan çok sert para politikası önlemlerine karşın stagflasyona çözüm bulunamayışı, sağlık ve güvenlik ve hatta eğitim gibi temel hakların ciddi yaralar almasını beraberinde getiren bir dizi felaketle yoluna devam etmiştir. Politik gücü ellerinde bulunduranların, tüm bu olumsuzluklara rağmen, yeni hegemonyayı yine de üretip kurabilmiş olmaları, salt ekonomi ve onun kendini var kılmak için bulduğu kimi zaman “canavarca” yollara, halkın, çaresizce boyun eğmesi ile açıklanamaz. Ayrıca bu indirgemeci bakış bir hegemonya krizi ve bir yeninin kurulması sürecini analiz etmek bir yana betimlemekte bile yetersiz kalacaktır. Sonunda politik güç hegemonya oluşturmaya yetmez, bunun için “politik desteğe” de ihtiyaç vardır.²⁷ Bahsedilen politik desteğin yaratılabilmesi için ise bikrim stratejisinden bağımsız değilse bile yalnızca buna indirgenemeyecek bir hegemonya kavramsallaştırmasına ihtiyacımız olduğu ortadadır. Çünkü

²⁷Kees Van Der Pijl, **Transnational Classes And International Relations**, Routledge, 1998, s:65-77.

“(b)irikim stratejileri, doğrudan ulusal ya da uluslararası ölçekte ekonomik genişlemeyle ilgilidir; hegemonik projeler ise, temel olarak (hatta ekonomik olarak koşullanmış ve ekonomik meselelerle ilgili olsa bile) ekonomi-dışındaki çeşitli meselelerle ilgili olabilir. (...) birikim stratejisi temel olarak üretim ilişkilerine ve dolayısıyla sınıfsal güçler dengesine doğru yönlendirilirken, hegemonik projeler tipik olarak sadece ekonomik ilişkilerde değil sivil toplum ve devlet alanında da temellendirilen daha geniş konulara yönlendirilir. Buna bağlı olarak, hegemonik projeler, ilgili bütün toplumsal güçler arasında ki dengeyi, bu güçler nasıl örgütlenmiş olurlarsa olsunlar hesaba katmak zorundadır. İşte bu bağlamda hegemonik projeden, basitçe ve sadece sınıfsal ilişkilerle değil, ‘ulusal-popüler’ kavramı ile bağlantılı olarak da söz edebiliriz.”²⁸

Hegemonya analizimizi bu çerçevede tarif ettiğimizde, hegemonyaya politik destek sağlama meselesinin farklı bir boyutunu da görebilme şansına sahip oluruz. Hegemonyaya özgül, “verili bir hegemonik projenin arkasında seferber olan politik güçlerin, doğrudan sınıfsal güçler olarak çağrılmalarına hiç gerek”²⁹ yoktur.

²⁸ Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008, s:280.

²⁹Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008, s:282.

Çağrının sınıfsal bir tonu olmaması, daha çok ortak bir dünya görüşüne, görüşülebilir politik bir programa çağrı yapılması aynı zamanda birçok fayda sağlayacaktır. Çünkü “hegemonyanın var olabilmesi için hâkim bloğun, bağımlı sınıfların,(...) toplumsal kategorilerin (...)ve önemli toplumsal güçlerin (...) desteğini sağlaması zorunludur”.³⁰ Politik desteğine muhtaç olunan toplumsal aktörler: Köylüler, kentsel küçük burjuvazi, içi sınıfının belirli kesimleri, ordu, memurlar, aydınlar, toplumsal güçler; etnik azınlıklar, dinsel hareketler ve sermaye ile ücretli emek arasındaki sınıf mücadelesine kalıcı biçimde etki etme kapasitesine sahip guruplar³¹olarak sıralanabilir.

Kabul ettiğimiz, hegemonya kavramsallaştırmasından yola çıkarak denilebilir ki, Türkiye’de siyasetin yeni hegemonyanın esaslı bir bileşeni olarak, yeni muhafazakâr ideoloji tarafından koşullandığını söyleyebilmek için mevcut siyasi ve iktisadi yapı ve süreçlere çok ciddi ve kararlı müdahalelerin olduğu gerçeğinin saptanması yanında, bu çeşit müdahalelerin, özgün bir hegemonyaya

Ayrıca bkz: Bob Jessop, Ngai-Ling Sum, **Beyond The Regulation Approach: Putting Capitalist Economies in Their Place**, Edward Elgar, Pupliching Limted, 2006.

³⁰Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008, s:66.

³¹ Age, s:66.

entegre olma niyeti ve yeterliliği taşıyıp taşımadığı araştırılmalı, özgül bir hegemonik proje kapsamında, Türkiye'ye özgü bir *ulusal-popüler* program üretebilme ve yürütebilme gücüne sahip olup olmadıkları tartılmalıdır. Ancak bu biçimde, Türkiye siyasetinin yeniden yapılandırılmasına dönük, karalı ve geniş kapsamlı müdahalelerin, sistemin konsolidasyonuna değil, bir “yeni”nin var edilme çabasına işaret ettikleri iddia edilebilir.

Bu çalışmanın da zamansal sınırlarını oluşturan Özal dönemi ya da buna denk gelen 1970'lerin sonlarından 1990'ların başlarına dek süren zaman dilimi içindeki değişimi/dönüşümü farklı örnekler üzerinden inceleyen çalışmalarda, genellikle Keynevgil iktisat politikaları ve Fordist üretim biçiminin iflası, dünya petrol krizi gibi saf iktisadi problemler üzerinden açıklanan krizin; buna bağılı olarak salt iktisadi çözümlerle aşılması gereğine değinilmekte ve bu bakışa uygun kimi yeniden düzenleme ve yapılandırma girişimlerinin, döneme ve dönüşüme damgasını vuran asıl meseleler olduğı kabul edilmektedir. Bizde çalışmamız da, tek ulus hegemonik projenin çöküşüne değin genişleyen, bir “birikim krizi” yaşandığı tespitinde, dönemle ilgili diğerk çalışmalarla ortaklaşıyoruz. Ancak krizin sebeplerinin ve bu sebeplerle ilişkili olarak çözüm yollarının salt ekonomik temelli açıklamalarına katılmıyoruz.

Her ne kadar, ekonomik bir krizle koşullandığı öne sürülen ve yeni bir hegemonyanın kurulma süreci ile karakterize edilen Özal

döneminin, hegemonyanın iktisadi ayağı üzerinden analiz edilmeyeceği söylenmiş; birikim stratejisinin gereklilikleri veya hegemonyanın özgün iktisadi ilkelerinin, ekonomi ve siyaset üzerindeki etkilerini analiz etmek yerine, hegemonyanın özgün siyasal ilkelerinin türediği yeni muhafazakâr ideolojinin, ekonomi ve siyaset üzerindeki dönüştürücü etkilerinin analiz edileceği belirtilmişse de neden böyle bir yolun tercih edildiği yinede açıklanmalıdır.

Böyle bir yol izlenmesinin nedenini açıklayabilmek için, yeni bir hegemonya, hegemonik proje ve özgün politik programlar geliştirme ihtiyacını doğuracak derinlikte bir “ekonomik krizin” ne anlama geldiğinin ve bu tür bir krizin aşılması için nelere ihtiyaç duyulacağının ortaya konması gerekir.

a. Paradoks

Bir hegemonya krizine sebep olacak derinlikteki ve çaptaki bir ekonomik kriz, “ekonomik bir kriz” değildir. “Birikim rejimleri ve kurumsal yapılar”³² arasındaki ilişkiler hakkında birden fazla

³²Birikim rejimleri ve kurumsal yapılarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. David Katz, “The regulation Theory and the Social Structure of Accumulation Approach”, **Social Structures of Accumulation, Thr**

yaklaşım olmasına rağmen, bu yaklaşımlar, her bir birikim rejimi/kurum çiftinin kendine özgü bir kriz yarattığı konusunda birleşmektedirler. Birikim/kurum çiftiyle şekillenen toplumsal (siyasal, , kültürel, ekonomik) yapı ise ortaya çıkan özgün kriz yüzünden anahtar toplumsal kurumlarının çökmesi sonucu ile karşı karşıya kalmaktadır.³³ “Önde gelen ‘aklıselim’ fikirler sermayenin ihtiyaçları için yetersiz kaldığında hegemonya krizleri doğar ve ılımlı güçler arasındaki politik mücadele çerçevesini belirleyen dünya görüşünü değiştirme ya da yeniden tanımlama mücadelesi başlar. Bu konsensüs, tipik olarak tüm ana partileri (...) kapsar ve dolayısı ile siyasetin ‘merkez’ zeminini tanımlar.”³⁴ Hegemonya krizine neden olan, “sermaye sınıfının ihtiyaçları” meselesi, her ne kadar iktisadi bir probleme işaret ediyor gibi dursa da ya da daha açık olarak krizin, sebebinin kâr hadlerinin düşmesi ve artık değerın realize edilememesinden kaynaklandığı³⁵ öne sürülse de, siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıda meydana gelecek bir çöküntü açıktır ki,

Political Economy of Growth and Crisis, (içinde), (ed) David M. Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich, Cambridge University Press, 1994.

³³Katz, ss. 85-90.

³⁴ Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008, s:247

³⁵Katz, ss. 85-90.

salt ekonomik sebeplerle açıklanamaz ve bu çeşit tedbirlerle, geri döndürülemez.

1970'lerin başlarında etkileri hissedilmeye başlayan derin kriz, kapitalizmin, iki yönlü bir tehdit ile karşılaşması sonucu ortaya çıkmıştır: işçi sınıfının gücünün uzun periyotta, köylülüğün çözülmesi ve proleterleşme süreçlerinin etkisi ile sağlamlaşması³⁶ ve buna bağlı olarak sermaye sınıfının, karları artırmada en önemli silah saydığı, ücretler ve fiyatlar genel düzeyine istediği gibi müdahale edememeye başlaması. Verimlilik artışı ile değişen sermayenin organik bileşimi, gittikçe, var olan üretim ve birikim biçimi ile aşılabilir bir hal almaya başladığında var olan sistemi terk etmeksizin yapılabilecekler, bu biçimin dayattığı, sosyal, kültürel, hukuki ve kurumsal düzenlemeler sebebi ile egemen sınıfın hızlı bir biçimde manevra yapmasını engelleyerek, giderek büyüyen bir kârlılık krizinin ve aşırı biriken sermayenin değersizleşmesi açmazını doğurduğu noktada var olan biçimi ve ona bağlı olarak kurulan tüm bir ilişkiler ağını yeniden yapılandırmaktan başka çare kalmaz. Özet olara

1970'lerde dünya da olan da budur.

Bu sıkışma ve kriz gündemi içerisinde dünya ölçeğinde, sermaye sınıfının ilk hedefi Fordist üretim biçimi olmuştur. Bunun

³⁶Göran Therborn, "After Dialectics: Radical Social Theory in a Post-Communist World", *New Left Review*, vol 43, January-February 2007, s:85.

yansımaları Türkiye’de ithal ikameci model çerçevesinde “1970’li yılların sonlarına kadar bu modelle hatırı sayılır büyüklükte sermaye birikimi sağlayan tekeller(in), artık modelin işlemezliliği karşısında sanki yıllardır biriktirdikleri sermayeyi ithal ikameci sanayileşmeden sağlayan onlar değilmiş gibi, modeli “günah keçisi” addedip ivedilikle değiştirilmesi gerektiğine karar kıl(maları)”³⁷ biçiminde kendini göstermiştir.

b. Yeniden Yapılandırma

Bizim ilgilendiğimiz özgün kriz konjonktüründe ortaya çıkan topyekûn alt-üst oluşun, kapitalizmin tükenişi ve yeni bir biçime yönelişin dinamiklerini doğurmadığı, artık bu günden bakıldığında net olarak görülebilmektedir. Böyle bir imkânın, bu çapta (dünya ölçeğinde) ve bu derinlikte (toplumu dikine kesen bir eksenle) bir krize rağmen doğmamış olması, hâkim sınıfın kapitalizmin özünü sorgulatmadan bir yeniden yapılandırma ajandası ortaya koyabilmiş olması ise doğrudan, hegemonyanın siyasi ayağı, yani yeni muhafazakârlıkla ilişkilidir. Bu bağlamda, kapitalist üretim biçimini değiştirmeksizin, var olan toplumsallık ve siyaset kavrayışlarını dönüştürebilme çabası etrafında yoğunlaşan sürecin, doğrudan

³⁷Mustafa Sönmez, **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları 28, s:17.

kendini yeni bir dille kuruşu dikkate değerdir. Bu dilin ansızın ortaya çıkmış görünen sözcük dağarcığı (...) “küreselleşme” ve “esneklik”, “yönetişim” ve “istihdam edilebilirlik”, “altsınıf” ve “dışlanma”, “yeni ekonomi” ve “sıfır tolerans”, “toplulukçuluk” ve “çok kültürlülük”, hatta post modern kuzenleri “azınlık”, “etnisite”, “kimlik”, “parçalanma”, ve benzerleri(nin)³⁸ yeni bir iktisadi yapıdan çok, yeni bir zihniyet üretmeyi amaçladığı ortadadır. Bu yeni zihniyet, aniden yaşamımızı kaplayan bu çeşit sözcüklerin kullanımının ötesinde, “(k)apitalizm”, “sınıf”, “sömürü”, “tahakküm” ve “eşitsizlik” gibi, geçersiz ve uygunsuz oldukları gerekçesiyle tedbiren tasfiye edilen terimler(e)³⁹ bakarak da çıkarsanabilir. Özal da dönemin karakteristik özelliğinin bu zihniyet değişimi olduğunu açıklıkla belirtmektedir:

*Şimdi, esas itibariyle toplumun hemen hemen
her kademesinde bir zihniyet değişikliği var.
İstisnası yok bunun. Zihniyet değişikliği her
sahada, küçükten büyüğe kadar herkeste*

³⁸Pierre Bourdieu, Loïc Wacquant, “Neoliberal Yenikonuş: Gezegenel Yeni Dil Üzerine Notlar”, (çev. Emrah Göker), stifhanem.com/tag/loic-wacquant/ (erişim tarihi) 15.05.2010 , (Orijinal metin) http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/wacquant_pdf/neoliberal.pdf, (erişim tarihi) 15.05.2010, s:4.

³⁹Age, s:5.

meselerleri daha başka bir şekilde görme anlayışı meydana getirmiştir. En önemlisi de budur bence.⁴⁰

Peki, zihniyetteki bu hayati değişikliğin içeriği nedir? Özal değişimin içeriğini;

Bütün bunların sonucunda vardığımız bir nokta var... Benim kanaatime göre vardığımız nokta şudur. Bizim kendimize, insan olarak kendimize güvenimiz gelmiştir. (...) Aynı konu ihracatta, aynı konu bankacılıkta, aynı konu birçok hususlarda, insanımızın belki 300 senelik ezikliği, artık bitmiştir"⁴¹

sözleriyle tarif etmektedir. Bu ezikliği yaratan sebepler ise hem Özal'a göre hem de dönemin yeni bireycilik algısına göre devletin düzenleyici rolünün bireyin kendini gerçekleştirme motivasyonunu kırması ve önüne geçmesidir. Özal, devletin fertlerle rekabete girmesi, devletçi eğitim anlayışı ile bireylerin yerine, ne olacakları ve nasıl

⁴⁰Turgut Özal, "Geleceğe Bakış" - "Değişim", EK 6, 16Ekim 1992, İstanbul, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki Konuşmaları, Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:315.

⁴¹Turgut Özal, **Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Türkiye Ve Gelecek" Konulu Konuşmaları**: Türkiye'de Gerçekleşen Büyük Değişim: İkinci Değişim Hedefi 15 İleri Batı Ülkesinin Arasına Katılmak 2 Ekim 1992 İstanbul Conrad Otel, Ankara, 1992, s:7.

olacaklarına karar verilmesi, hatta zorunlu kesintilerle, bireylerin kendi geleceklerini güvence altına alma ile ilgili kararlarının bile onlar adına veriliyor olmasını, şimdiye kadar ki “ezik” yurttaş tipini yaratan olgulardan bazıları olarak sıralamıştır⁴².

“Liberalizm düşüncesi ya da akımı feodalliğe, onun yetkeci, akıldışı, bireyciliğe karşı, dine bağlı ideolojisine tepki olarak ortaya çıktı.”⁴³ Liberalizm düşüncesi ya da akımı bu tanımıyla, hem iktisadi hem de siyasi liberalizmi ama daha çok siyasi liberalizmi anlatmaktadır. Liberalizmin, hem siyasal hem ekonomik paradigmayı ve dolayısıyla bunlarla bağıntılı olarak gelişen ve yeniden üretilen toplumsal ilişkiler ağını belirlediği düşünülen bir önceki dönemle, siyasi liberalizmin öldüğü, onun yerini yeni muhafazakârlığın aldığı, liberalizm kavramının, yalnızca sistemin hala kapitalist temel yapısını koruduğunu belirtmek üzere telaffuz edildiği yeni dönem arasında, kendine güvenli yurttaş ve onun hak ve ödevleri bakımından da ciddi bir zihniyet değişimi yaşandığını gözlemek mümkündür.

⁴² Turgut Özal, **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları**, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, (tarih yok).

⁴³Sina Akşin, “Düşünce Tarihi (1945 sonrası), (içinde)**Türkiye Tarihi 5, Bu Günkü Türkiye 1980-2003**, Yayın yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, Kasım 2008, s:296.

Liberalizmin, hem siyasi ve hem de iktisadi hegemonyayı belirlediği dönemde “(...) tüm ekonomik faillerin, piyasadaki sınıfsal konumlarına ve mevcut olan başka ayrımlarına bakılmadan resmen özgür ve eşit biçimde tanımlanmaları”⁴⁴ söz konusudur. Bu özgürlük ve eşitlik anlayışının, insanların doğuştan özgür ve eşit olduğu savı üzerine bina edilmesi bir tarafa, üretim biçiminin yoğun etkisi altında olduğu ortadadır. Üretim biçiminin, hukuk düzenine olan doğrudan etkisini Ulus Baker,

“Elinizde disipliner bir aygıt olarak toplumsal-kolektif insan emek-gücünün yakalanmasına elverişli bir düzenek olarak fabrika sisteminin bulunduğunu düşünün. Ama bu fabrika içinde çalışanları belli ki asla memnun etmiyor, isyan ve sabotaj risklerinin ardı arkası kesilmiyor. O zaman ‘hukuki bir yapı’ içinde, çıkarı karın maksimizasyonu, ücretlerin minimizasyonu olan fabrika sahibiyle, ücretlerini ve çalışma koşullarını iyileştirmek gibi ‘doğal hak’ duygusuyla hareketlenen işçileri tek bir ‘hukuki beden’ içinde toplayan bir düzenek üretirsiniz olur biter”⁴⁵

sözleriyle açıklıyor.

⁴⁴ Bob Jessop, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008, s:244.

⁴⁵ Ulus Baker, “Zayıf Düşünceye Karşı: Hak ve Kudret”, *İnsan Hakları Yazıları* (2) 7/8.98, pp. 124–131, s:129-130

Yeni muhafazakârlığın siyasi paradigmayı belirlediği yeni dönem içinse, bu biçimsel eşitlik kurgusundan ve bunun doğurduğu pozitif haklar (isteme hakları) öğretisinden bir geri dönüşten bahsedilebilir. Bu geri dönüşün temelinde, yeni muhafazakâr ideolojinin insanı, siyasal liberalizmin kabulünün aksine, yalnızca bu dünyaya ait saymayan bakışı yatmaktadır.

Muhafazakârların bu bağlamda sorduğu, yaratılıştan eşit olmayanlar, doğuştan eşit olabilirler mi; sorusunun cevabı elbette olumsuzdur.

Yeni muhafazakâr ideolojinin eşitlik ve adalet anlayışı, oransal bir eşitlik tezi üzerine inşa edilmiştir. Bu tez, insanlar arasında doğal bir hiyerarşi olduğu inancına dayanır. Var olan bu doğal hiyerarşi nedeniyle de adil olan, herkese değerlerin, doğal olarak hak ettiği oranda paylaştırılmasıdır.⁴⁶ Bunun ötesinde, muhafazakâr denge teorisi öğretisi, insanın kendi kaderini, bilinçli ve rasyonel olarak, kontrol edebilmesi ihtimalinin de reddine dayanır.⁴⁷

Bu çerçevede bakarsak, görürüz ki en azından muhafazakâr ideolojinin “epistemolojisi”, toplumsal eşitsizlik başlığını bir ön deyi

⁴⁶John Livingston, “Liberalism, Conservatism, and the Role of Reason”, *The Western Political Quarterly*, Vol. 9, No. 3 (Sep., 1956), pp. 641-657, s:642.

⁴⁷Age, s:643.

olarak kabul edip, açıklamaya gayret sarf etmektedir. Eşitsizliğin kaynağının doğal kabul edilmesi, insanların yaradılıştan gelen özellikleri dolayısıyla hiçbir zaman eşit olamayacakları ve olmamaları gerektiği, bunun doğal adaleti bozan bir çaba olduğu yolundaki muhafazakâr tez özellikle yeni muhafazakârların sosyal politikaya bakış açılarının temelini ve iki ulus hegemonik projenin mantığını biçimlendirmektedir. Bu konudaki liberal tezin ise çok daha yanıltıcı olduğu ortadır. Toplumsal ve ekonomik eşitsizlik, liberal anlamda ele alındığında, eğer eşitliğin teorik olarak gerçekleşebileceği var sayımı liberalizme içsel bir mantık ise, bugünkü düzenlemeler ve koşullar el vermese de eninde sonunda sağlanacak bir durummuş gibi lanse edilir. Liberalizm, eşitlik konusuna bakışta, muhafazakârlığın gösterdiği düşünsel çabayı bile esirgemiştir. Bu esirgeyiş, bir özensizlikten çok, kapitalist sistemin özü itibarı ile eşitlik, adalet ve özgürlük gibi konulara hiçbir zaman tatmin edici, akılcı açıklamalar getirememesi ile ilgilidir ve sonunda, muhafazakârların akıl dışı değil ancak, akıl öncesi veriler olarak nitelendirdikleri bir “bilgi” türü ile açıklanarak, dinsel düşünüşün yeniden toplumsal-siyasal alanı belirleyen bir gerçeklik haline gelişine neden olmuştur.

B. Yeni Hegemonya ve Türkiye

Türkiye'nin yeni hegemonya ile entegrasyonu çoğu zaman doğrudan 1890 askeri darbesine bağlanmaktadır. 24 Ocak kararları ile ilk adımları atılan entegrasyon sürecinin, yine bu kararların uygulamaya konulamaması sebebi ile kesintiye uğraması sonucu ciddi bir askeri müdahalenin söz konusu olduğu, döneme dair yapılan çalışmalarda sıklıkla dile getirilen bir düşüncedir. Bu çıkarım tümüyle yanlış olmamakla beraber, 24 Ocak kararlarının kapsamının ve ardından gelen 1980 askeri darbesinin, var olan sistemi konsolide etmenin ötesinde, hegemonik bir perspektife sahip oldukları oldukça tartışmalıdır.

Bunun da ötesinde 24 Ocak Kararları, 1980 askeri darbesi, darbenin arkasından kurulan ilk hükümetin programı ve 1982 Anayasası, yeni hegemonyanın var etmeye çalıştığı zihniyet ve ideolojik hegemonyanın hayata geçirilmesinde belirleyici rol oynayacak, iktisadi ve siyasi temeller bakımından çok zayıf olduğu halde, Özal'ın kendi siyasi tarihi bunlarla kıyaslandığında yeni hegemonyaya uygun tutarlı bir görüntü arz etmektedir.

Özal'ın bir siyasetçi, bir “devlet adamı” olarak da ayrıksı bir kişiliğe ve özgünlüğe sahip olduğu ortadadır. Bu ayrıksılık, onun, yeni dönemi okuyabilmesi, buna uygun hızlı manevralar yapabilmesi ve daha önemlisi deyim yerindeyse kraldan daha kralcı, yeni

muhafazakârdan daha yeni muhafazakâr olmasından ileri gelmektedir. Özal'ın çağdaşı ve yeni muhafazakârlığın ilk pratik siyasi sonuçlarının ortaya konmasında öncülük eden lider olan Ronald Reagan'ın politikalarını betimlemek için atılacak başlık, “refah devletine saldırı”yken, Özal için uygun olan “devlete saldırı” olmalıdır. Yine yeni muhafazakârlığın en önemli isimlerinden sayılan İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, konuşmalarında sorulan sorular üzerine, Özal'a büyük saygı duyduğunu ve kendisinin bir Özalist⁴⁸ olduğunu söylemiştir. Ayrıca Özal, sanılanın aksine, yeni muhafazakârlığın esasları üzerine ve yeni sağın mantığı hakkında, oldukça derin bilgiye ve kendine özgü görüşlere sahip bir liderdir. Özal'la ilgili, aklına estiği gibi davranma, konuşma, eyleme; daha ötesinde plansız veya spontane bir siyaset yürütme savları, alt yapı eksiliği ya da siyaseti anlık kararlara bağlamaktan çok, bildiğini okuma/yapılması gerektiğini düşündüğü şeyleri hiç kimseye danışmadan hayata geçirme konusundaki eğilimi ve inadından ileri gelmektedir. Sıklıkla, yerleşik devlet, siyaset, dış politika ve ekonomik teamüllerini hiçe saydığı; hukuki/yasal çerçeveyi tahrip ettiği için eleştirilere maruz kalan Özal'ın; tüm bu sayılan başlıklarda, ciddi bir *transformasyonu* öngörerek ve bu amaçla hareket ettiği akıldan çıkarılmamalıdır. Yeni muhafazakâr dönüşüm hakkında, bir kısmı

⁴⁸Burak Baksan, [Http://Yenisafak.Com.Tr/Yorum/?İ=181659](http://Yenisafak.Com.Tr/Yorum/?İ=181659), 12.07.2010.

sezgisel olmakla beraber, ABD’de bürokrat ve siyasetçi olarak yaptığı temaslarda ciddi bir alt yapı edindiği de unutulmamalıdır.

Özal’ın bir politikacı, ‘bir lider’ olarak yoruma açık kişisel özellikleri bir yana; bizim bu tezdeki iddiamız, yeni hegemonyanın Türkiye siyasetine, 24 Ocak Kararları ya da 1980 askeri darbesi veya 1982 Anayasası ile değil, Turgut Özal’ın siyasi iktidarı elde etmesinden sonra girdiğidir. Ve Dönemin, Özal Dönemi olarak adlandırılmasındaki en önemli saik de budur.

Yine de Türkiye’nin yeni hegemonyaya entegre olma/edilme yoluna meyletmesi Özal iktidarının öncesine denk gelir. Fakat sonuçta ülke siyasetine bu meyli, 24 Ocak 1979 Kararları ile yine Özal vermiştir. Özal, bu hamlesinde mevcut hegemonik bakışın ve siyasi iktidarın müsaade ettiği kadar ileri gidebilmiştir. Eğer Turgut Özal (ya da aynı zihniyette bir başka politik önder), sürecin devamında, çeşitli aşamalardan geçerek siyasi iktidarı ele geçirememiş ve hegemonyaya eklemlenmek için gerekli diğer adımları atamamış olsaydı, biz bu gün 24 Ocak kararlarını, hegemonik bir sürece uyum sağlama iradesinin bir aşaması olarak değil fakat sistemin kendini konsolide etmesinin bir aracı olarak değerlendiriyor olabilirdik. Ve elbette bu tespit 1980 askeri darbesi ve 1982 Anayasası içinde geçerlidir.

Özal’ın yeniden yapılandırmaya dönük olarak attığı ilk adım, 24 Ocak Kararları olarak ortaya konuyorsa da, bu amaçla, düşünsel bir

aba göstermesinin tarihi daha eskidir. Bahsedilen bu düşünsel çaba, ilk defa sistematik olarak, Süleyman Demirel’in, zal’ı milletvekili adayı olarak gösterme niyeti ile ondan istediği, iktisadi ve siyasi bakışını yansıtan bir *mektubu* kaleme olmasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim bu mektubun akabinde Demirel, zal’ı aday göstermekten vazgeçmiş ve onun politik hedefleri, siyasi iktidarı seçimle ele geçirdiği güne kadar ertelenmek ya da dizginlenmek zorunda kalmıştır.

a. zal Dönemi

Turgut zal’ın, 1979-1993 yılları arasında başbakanlık müsteşarı, başbakan yardımcısı, başbakan ve cumhurbaşkanı olarak geçirdiği hayatının, Türkiye’de zal Dönemi olarak anılması, bizim bu çalışmada zalizm olarak anacağımız siyasi perspektifin iç tutarlılığı ile yakından ilişkilidir. zalizmin ilk başarısı yeni hegemonyayı çok doğru ve hızlı biçimde analiz ederek, hegemonyanın özgün siyasi ve iktisadi ilkelerini Türkiye’ye taşıyabilmiş olmaktır.

zal’ın Türkiye siyasetinde alışılmadık bir çizgi getirdiği, “ağ atlamak”, “bürokrasiyi önlemek”, “milletin zenginliği sonucu devletin zenginliği”, “orta direği güçlendirmek” gibi ifadelerin “onun dönemine

ve söyleme damgasını vuran kavramlar oldu(ğu)”⁴⁹ doğrudur. Ancak daha geniş bir açıdan bakıldığında, kavramsal çerçeve de dâhil, Özalizm olarak adlandırılan siyasi çizginin, Thatcherizm ya da Reaganomi olarak adlandırılan siyasi çizgi ile de büyük benzerlikler taşıdığı göze çarpar. Özalizm olarak adlandırılan siyasetin, mantığı ve kullandığı retorik, yeni sağ ana akımın tam içine düşer. Pratikte, hem sosyal refah devletinin tüm kurumları ile Türkiye’de hiçbir zaman var olamayışından, hem de serbest piyasa aktörlerinin, üretim ve yatırımı kârlı bulacakları alt yapı henüz her alanda tesis edilememiş olduğundan, ana akımdan bir miktar ayrılır. Bu durum, Turgut Özal’ın hegemonyanın başarılı bir tahlilini yapabildiği konusunda bize ilk ipuçlarını vermektedir.

Özalizmin ikinci başarısı ise, hegemonyanın iktisadi ve siyasi ilkelerine özgül bir hegemonik proje ve onu hayata geçirebilmek için Türkiye’ye özgü bir ‘ulusal-popüler’ program geliştirmek yolunda gösterdiği çabadır.

Toparlayıp söylemek gerekirse, Özal dönemi olarak andığımız süreci var eden, Özalizm olarak anabileceğimiz, iç tutarlılığı yüksek bir siyasi çizginin varlığıdır. Bu siyasi çizgi;1) Yeni hegemonyayı analiz edebilme ve ona entegre olma, 2) ona özgül bir proje ve

⁴⁹ Yavuz Gökmen, “I. Bölüm”, **Bütün Yönleriyle Özal Ve Dönemi 1983-1993**, Tempo Kitapları 2, Yayına Hazırlayanlar: Oya Ayman Büber, Mine Söğüt,1993, s:55-56.

Türkiye'ye özgü bir program üretebilme ve yürütebilme, kapasitesi sayesinde var olmuştur. Özalizmin, Yeni hegemonyayı analiz edebilme ve ona entegre olma sürecinde attığı adımlar ikinci bölümde, ulusal popüler programın ana temaları ve başarıyla hayata geçirilip geçirilemediği üçüncü bölümde tartışılacaktır.

II. MUHAFAZAKÂRLIK

Siyasetin yeniden yapılandırılmasını yeni muhafazakârlık üzerinden temellendirme nedenimizi, net bir biçimde ortaya koyabilmek için, muhafazakârlık kavramını ve Türkiye’de muhafazakârlığın ne anlama geldiğini, genel çerçevesi ile de olsa incelemek gerekir.

Öncelikle genel anlamda muhafazakârlık ile başlarsak, kavramı tanımlamakla ilgili olarak karşımıza çıkan önemli bir güçlük, muhafazakâr düşüncenin, ortaya çıktığı günden bugüne, geçirdiği değişim sonucu neyin düşüncenin genel çerçevesine dâhil ve neyin artık onun sınırlarının dışında kaldığının tam olarak saptanamamasından ileri gelmektedir. Gerçekten de Yargıç Oliver Wendell Holmes özgün bir mutlulukla, “söz berrak ve değişmemiş bir kristal değildir; o yaşayan bir düşüncenin derisidir ve rengi ve içeriği içinde kullanıldığı durum ve zamana göre fazlasıyla değişir,” diye yazarken aklındaki muhafazakârlık olabilirdi.⁵⁰

Elbette muhafazakâr düşüncenin ne ilk halinin, ne de içinde bulunduğumuz çağda onu biçimlendiren ve geliştirenlerce savunulan son halinin, siyaset adamları tarafından “saf” hali ile kullanılmıyor olması da, bu muğlâk görünümün bir nedeni sayılabilir. Kendini

⁵⁰Clinton Rossiter, **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962, s. 6.

muhafazakâr olarak nitelendiren, kişiler, siyasetler ya da partilere yakından baktığımızda ve muhafazakâr düşüncenin modern muhafazakârlıktan bu yana kendini içinde tarif ettiği çerçeveye muhafazakârların yapıp ettiklerini sığdırmaya çalıştığımızda çok ciddi çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkileri aşmak için muhafazakârlığı, reaksiyoner, felsefi, pragmatik, mizaci vb. birçok alt başlığa bölerek, hangi muhafazakârlığın hangi muhafazakâr davranışa, bunun ise muhafazakârlığın hani dönemine denk geldiğini tasnif ederek açıklamak, bir yöntem olabilir. Ne var ki, muhafazakârlığı böyle bir yöntem kullanarak tanımlamak ve tanımlı berraklaştırmak çok zor olacağı ve her defasında, birçok dışarıda bırakma, var sayım üretme ve veri kabul etme yükü doğuracağı gibi, bizim ilgilendiğimiz, “bütüncül bir muhafazakâr siyasal algıyı” (siyasetin yeniden yapılandırılmasında anahtar rolü bu bütüncül muhafazakâr algı oluşturduğundan) ne oluşturur ve ne meşrulaştırır, soruları açısından, gereksiz de olabilir. Çünkü muhafazakârlık kavramını ya da muhafazakâr düşüncüyü veya ideolojiyi açımlayarak berraklaştırma girişimlerinin çoğu onu gittikçe anlamsızlaştırır ve gücünü kırar. Muhafazakârlığın imgesel canlılığı kavramın muğlâklığı ile doğrudan ilgilidir.

A. Modern Muhafazakârlık

Modern muhafazakârlığın kurucusu olarak kabul edilen Edmund Burke, bir Whig ve İngiliz Parlamentosu'nun ateşli bir savunucusudur. Burke Fransa'daki devrimi amansızca eleştirdiği *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler*'i kaleme aldığı yıllarda, modern kapitalist devletin varlık koşulları –özellikle İngiltere için– ana hatları ile ortaya çıkmıştır. Hobbes Leviathan'ı yazmış, bir İngiliz kolonisi olan Amerika bağımsızlığını kazanmış, Locke bağımsız Amerika'nın anayasasına ilham vermiştir bile. İngilizler iç savaşlarını atlatmış, 1688 Devrimi sonrasında ilan edilen İngiliz Haklar Bildirgesi'yle de (1689 the Decleration of Rights ya da Bill of Rights) İngiliz Anayasası'nın değişmez temel ilkeleri sonsuza değin karara bağlanmıştır.⁵¹

⁵¹Burke'ün anlatımıyla İngiliz Haklar Bildirgesi'nin içeriği kendi yöneticilerini seçebilme, onları görevi kötüye kullanmak sebebiyle uzaklaştırabilme ve kendi hükümetini oluşturabilme haklarını içerir. Elbette bu kanun Taht'a ve kalıtımsallık ilkesine dokunmamaktadır. Burke bu yasanın kökeninin Magna Carta'ya kadar izlenebilecek İngiliz Anayasalcılık geleneğinde var olduğunu öne sürmektedir. Edmund Burke, **Reflections on the Revolution in France**, Londra: Penguin Books, 1986, s:9-17.

“İngiltere’de 1688 Devrimi sırasında bile, parlamentonun krala karşı savaşımaya dair ileri sürdüğü nedenler bir ölçüde geleneksel hatta bir ölçüde geçici idi. Bu nedenler, modern özgürlüklerden ziyade, Krallığın tarihsel haklarını ve özgürlüklerini savunuyorlardı.”⁵² Küçük adanın, elinde tuttuğu büyük dünya ve “ulusal pazar”ı yaratma konusunda gösterdiği beceri ve hız eşsizdi. Çitleme Yasası gibi yaratıcı çözümlerle, İngiltere hızla kapitalistleşen bir modern devlete dönüşüyordu. Geniş halk kitleleri hâlâ ve büyük bir özenle, siyasi hayattan ve haklardan uzak tutulurken, burjuvazi tarih sahnesindeki yerini almıştı. Feodal siyasal geleneğin ve yasanın, işe yarayan kısımlarını muhafaza etmek ve yaramayanlarını ya da serbest ticaret ve ücretli emek pazarını yaratmak ve genişletmek gibi kapitalizm koşullarını var etmenin olmazsa olmaz koşullarının önünde engel teşkil edenlerini, geleneğin bozulduğu, “asıl kaynakta”⁵³

⁵²İngiliz Devrimi, David Parker, (der.). **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991**, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Eylül 2003.

⁵³1066'daki Norman işgali ile yıkılmadan önce, sözde temsili bir yönetim modeli oluşturduğu varsayılan eski bir anglo-sakson Anayasasının geleneksel İngiliz öğretisini kaydetmiştir. Buna İngiliz iç savaşları sırasında yeni bir yaşama gücü kazandırılmıştır ve bu, “ulusun” ya da radikal “gerçek Whig ” geleneği olarak bilinen olgunun çekirdeği olmuştu(...).Colin Bonwick Amerikan Devrimi, David

düzenlemenin başka biçimde olduğu iddiasıyla hukuk sisteminden dışlamak, bir ana kadar oldukça kolay ve sonuç verici bir yaklaşım olmuştu. Ancak o an geldiğinde İngiliz liberalleri, tutuculuklarını ve İngiliz halkı ise bir sınıfa mensup olduklarını keşfettiler. Çok hoş bir ifadeyle, “(ç)ünkü oluşum,” demektedir Thompson, “faile olduğu kadar koşullanmaya da çok şey borçlu olan etkin bir sürecin incelenmesidir. İşçi sınıfı belirlenen bir zamanda güneş gibi doğmadı. Kendi oluşumunda oradaydı,”⁵⁴ tıpkı muhafazakârların da orda olduğu gibi.

O anın gelmesinde belki de, en dramatik etkiye sahip olan Fransız devrimcileri, yani devrimin oluşu sırasında *ancien regime* karşı iş birliği içinde görünen toplam için de bu farkındalık anının yaşanması çok uzun sürmeyecektir. Muhafazakâr düşünce en az devrimci idealler kadar hızla yayılmıştır. Bu ikisi bir noktadan sonra iki ayrı sınıfın, burjuva sınıfının ve işçi sınıfının mücadele arcı halini almışlardır.

Muhafazakâr düşüncenin bu hızlı yükselişi, onun “ne”liğini önemli ölçüde etkilemiş; hem kelimeyi etimolojik olarak hem de kavramı siyasi anlamı açısından muğlâklaştırmıştır. Burada

Parker, (der.). **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek** 1560-1991, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Eylül 2003, s:97.

⁵⁴E.P. Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Birikim yayınları, 2004; s:39.

muhafazakârlığın etimolojisi üzerinde durmadan siyasal bir kavram olarak muhafazakârlığın ne olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Modern muhafazakârlığın, ait olduğu “modern”le bağ kurabilmesi için kaçınılmaz olarak değişime ve yenileşmeye kapı açmış olması gerekir. Aksi takdirde düşünce, modern muhafazakâr düşünceden ayırt ettiğimiz, geleneksel muhafazakârlıktan, ya da devrime ve Aydınlanma ideallerine karşı takınılmış, reaksiyoner bir tutum olmaktan öteye geçemez. Wilson’a göre “muhafazakârlık her zaman status quo’nun korunması olmak zorunda değildir; hiçbir durumda her şeyin olduğu gibi savunulması değildir, muhafazakârlık sosyal yapının birincil bileşenlerinin korunması ile ilgilidir.”⁵⁵ Muhafazakârlığın toplumun birincil öğeleri olarak kabul ettikleri ile değişime açık tali ya da ikincil bileşenler olarak gördüğü şeyleri, belirleyebilmek için kullanacağımız anahtarsa, düşüncenin ilerleme ve tarih anlayışında yatmaktadır. Muhafazakâr düşünceye göre ilerleme ancak süreklilikle mümkündür. Burke’ün değişimle ilgili söz konusu bakışı; kendi sözleriyle “devlet, değişimin araçlarına biraz da olsa başvurmaksızın kendi muhafazasının araçlarından da yoksundur”,⁵⁶ şeklinde özetlenebilir. Muhafazakârlık açısından içinde

⁵⁵Francis G. Wilson; “A Theory of Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb., 1941), s.40

⁵⁶Edmund Burke, **Reflections on the Revolution in France**, **Londra: Penguin Books**, 1986, s:11.

yaşanılan düzende “(n)eyin değiştiğine dair tartışma (...), şöyle bir önermeyi doğurur; birincil ve ikincil muhafazakârlık mevcuttur. Birincil muhafazakârlık doğası gereği geniştir(...) (Örneğin) (m)uhafazakâr, mevcut üretim biçimi ve ilişkilerini korumazken özel mülkiyet ilkesinde ısrar edebilir.”⁵⁷ Sözü geçen birincil bileşenler ya da muhafazakârın, üretim biçiminde ısrar etmezken, özel mülkiyet ilkesinde ısrar etmesi, dünyaya içinden baktığı pencere yani muhafazakârlığın tarih anlayışı ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin, toplumsal eşitsizlik, bu bağlamda ve muhafazakârlığın tarih algısını açıklamak için kullanılabilir. Eşitsizlik, bir hareket ve değişim durumudur. Dinamik bir kavramdır; yani, eşitsizliğin kimi boyutları sürekli bir değişim içerisindeyken diğerleri daima aynı kalır. Eşitsizlik olgusunun kendisi tarihin temel sürekliliklerinden birisidir. Varlık örüntüsünün bir parçasıdır.⁵⁸ Dolayısıyla, eşitsizliğin devamlılığı, toplumsal yapının temel taşlarından birinin tarihsel sürekliliğine işaret etmektedir ve muhafazakâr düşünce açısından önemli olan da budur.

Eşitsizlik, özel mülkiyet, din; toplumsal yapının, muhafazakârlarca tayin edilen asli unsuları, her türlü müdahaleye

⁵⁷Francis G. Wilson; “A Theory of Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb., 1941), pp. 29-43; s.33.

⁵⁸Francis G. Wilson; “A Theory of Conservatism; The American Political Science Review”, Vol. 35, No. 1. (Feb., 1941), pp. 29-43; s.31.

karşı korunmalı ve savunulmalıdır. Asıl mesele budur. Bu andan sonra, gücün aristokraside ya da burjuvazide olması, üretim biçiminin özel mülkiyet ilkesine dokunulmaksızın değişmesi, olandan tarihsel bir kopuş olarak değerlendirilmediğinden muhafazakâr düşünce açısından problematik bir durum ihtiva etmez.

Modern muhafazakâr düşüncenin Fransız Devriminin kaotik ortamında doğduğu doğrudur, ancak temelleri çok daha öncelere dayanır. Özellikle epistemoloji açısından bakıldığında muhafazakârlık, sağlam alt yapısını Burke'den çok Hume'a borçludur. Hume döneminin yeni bilimini kuran aydınlamacı ve pozitivist bilim adamlarını ve kuramlarına en sert darbeyi vurarak, muhafazakâr düşüncenin temellerini inşa etmiştir. Epistemolojik alt yapısı Hume tarafından, tüm toplum sözleşmesi kuramcılarına ve rasyonalizm ve ampirizmin bileşimi ile türetilen pozitivist epistemolojiye cevap olarak, ortaya konan, muhafazakâr Fayda Teorisi, Batı'lı muhafazakâr düşüncenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Hume, Hobbes gibi rasyonalist düşünürlerin özellikle de aydınlanma çağı düşünürlerinin, “akıl” kavramı altında bir takım öge veya süreçleri bir birine karıştırdığını söylemektedir. Ona göre rasyonalist düşünürler, olgular ve olgu-değerler arasındaki ilişkileri bir birine karıştırmaktadırlar. Hume'a göre olgular veya düşünceler arasında kurulan ilişkiler sonunda içi boş inançlara dayanır. Buna gerekçe olarak ise Hume'un ortaya koyduğu deneyci sav oldukça etkileyicidir.

Rasyonalistlerin ve pozitivistlerin öne sürdüğü epistemolojiye göre, bilim deney ve gözlemle başlar ve deney ve gözlem sonucunda ortaya çıkan tikel önermelerden, genel yasalara ulaşılır. Hume'un bu deney ve ardından gelen mantıksal akıl yürütmeye cevabı ise şudur; kalemi attığımızda yere düşeceğini *a priori* olarak söylemek bilim dışıdır, bunu deneyerek görmek gerekir, bir defa attığımız ve yere düştüğünü gördüğümüz kalem ise bize onun her defasında yere düşeceğini bilgisini veremez. Eğer bilim deneysel ve rasyonel bir süreçse kalemin her defa yere düştüğünü gördükten sonra düşmüş olan kalem için bir şey söylemek mümkündür. Sonuç olarak yeni bilimin yapabildiği deneyimleri ve izlenimleri genellemekten başka bir şey değilken, var olan deneyimleri ve izlenimleri yani toplumu kurmuş olan gelenekleri, bu bilimin silahıyla ortadan kaldırmaya ve bu bilimin imkânları ile yeni bir düzen kurmaya çalışmak anlamsızdır.⁵⁹ Muhafazakâr düşüncenin önemli temel taşlarını yerine koyan Hume'a göre,

⁵⁹Hume'un kullandığı pozitivist çerçeveyi değerlendirirken, programın henüz bir paradigma halini almadığını ve yönteminin yanlışlama değil doğrulama üzerine kurulduğunu akılda tutmak gerekir. Bu açıdan bakıldığında Hume'un, dönemin, bilim anlayışı ve bu anlayışla yeni bir toplumsal ve siyasal sistem kurma hevesini yargılayış tarzının oldukça başarılı olduğunu teslim etmek gerekir. David Hume hakkında daha geniş ilgi için bkz: İlkay Sunar, **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayınları, 1999.

toplumsal yaşam ne bir “firma” gibi sözleşme ya da kontrat ile ne de rasyonalistlerin öne sürdüğü ince fakat hayali sistemlerle temellendirilebilirdi; toplumsal yaşam Hume’a göre, temelde alışkanlıklara, gelenek ve göreneklere dayanmaktadır.”⁶⁰ Yinede, birçok araştırmacıya göre muhafazakârlığı tartışırken, Burke önceleyerek muhafazakârlığı modern çağa taşımakta önemli katkı sunan Hume’u bir miktar dışarıda tutmak mantıklı olacaktır. Çünkü “Hume’un muhafazakârlığının karakteri az çok, içinde şekillendiği Fransız devrimi öncesindeki görece sakin dönemin havasını taşı(r).”⁶¹ Modern muhafazakârlığın genellikle kabul gören, Fransız devrimi sonrası büyük yükselişi ise var olan kaotik koşulların etkisindedir. Bu koşullar, onun temel karakteristiğini, değişime karşı olmak biçiminde yansıyan bir düzen ve güvenlik ihtiyacı çevresinde örmesine sebep olmuştur. Alışılmış olana sevgi duyma ya da alışılmış olanın aynı zamanda iyi olan olduğu savı, yeninin ya da değişimin özellikle de devrimci değişimin toplumsal düzene ve elbette güvenliğe vurduğu darbeye açıklanabilir. Toplumda adalet duygusunun kaybolması, doğrunun ya da iyinin muğlâklaşmasından daha korkutucu ne olabilir? Denebilir ki Muhafazakârlara göre “Adalet ya da doğruluk, toplum ya da birey için, güçten, zenginlikten, zaferden

⁶⁰İlkay Sunar, **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayınları, 1999, s:85.

⁶¹Sheldon S. Wolin; “Hume and Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 48, No. 4. (Dec., 1954), s.1000.

(başarıdan) hatta özgürlükten daha önemlidir.”⁶² Uzak durulması gereken değişim, bizzat “akıl çağı” düşüncesinden kaynaklandığı için, muhafazakârların, özellikle Burke’ün eleştirilerinin hedefi olmuştur. Modern muhafazakâr düşüncenin babası sayılan “Burke, insanları birer alışkanlık varlığı olarak görür ve bu alışkanlıkları bozan yeni düşüncelere verilen yanıtların ussal açıdan öngörülemezliğini vurgular.”⁶³ Burke’e göre;

bireylerin varsayılan haklarından ya da rasyonel sözleşme yaparak bir siyasal düzeni gerçekleştirebileceği varsayılan haklarından ya da rasyonel sözleşme yaparak bir siyasal düzeni gerçekleştirebileceği varsayılan yetilerinden kaynaklanan bir toplumsal düzen kurmaya çalışmak, ahlaka olduğu kadar akla da aykırıdır. Şayet bir sözleşme varsa, diyerek lafını tamamlar Burke, kurumların tarihsel gelişiminden ayrılmaz olan, bütün zamanlar için geçerli bir sözleşmedir bu. Toplum Burke için bir

⁶²W.R.Harbour, **The Foundations Of Conservative Thought : An Anglo-American Tradition In Perspective**, University of Notre Dame; s:14.

⁶³Iain Hampsher-Monk, **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**; Yayına Hazırlayan Necla Arat, Say Yayınları, 2004, s:341-342.

“ortaklıktır” ama ölmüşlerin, yaşayanların ve daha doğmamışlarının ortaklığıdır bu.”⁶⁴

Muhafazakârlara göre, bu ortaklığın bozulmasıyla ortaya çıkacak ön görülemezlik kaçınılmaz olarak toplumu kargaşaya sürükleyecektir; aslına bakılırsa, muhafazakârlar, Fransız devrimini değerlendirirken, eğer bir doğa durumu varsa, bunun Fransız devriminden sonra, Fransa da ortaya çıkan durum olabileceğini öne sürmüşlerdir. Burke’ün, düşüncesi bugün de muhafazakâr düşüncenin ana varsayımlarından birisini oluşturan bir varsayıma dayanır. Bu da insanın doğası gereği dindar ya da inanan bir varlık olduğudur. Bununla kastedilen ilk olarak insanın psikolojik sağlığı için dini inancın gerekliliğidir, bu inanç insanın tüm potansiyelini, bir insanoğlu olarak farkına varması için de gereklidir. İkinci olarak toplum içindeki insanın hayatını kesin bir dini prensibe göre düzenlemesi gerektiğini kasteder ki ancak bu şekilde birey için istikrarlı ve sağlıklı bir çevre mümkün olsun.⁶⁵ Muhafazakâr düşüncenin, toplumsal yapı analizi hükmeden bir kutsal duygusu

⁶⁴Robert A. Nisbet, “Conservatism and Sociology”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 58, No. 2. (Sep., 1952), s:169.

⁶⁵Harbour, W.R.; **The Foundations Of Conservative Thought : An Anglo-American Tradition** *In Perspective*, University of Notre Dame; s:15-16.

olmadan toplum olamaz; ⁶⁶ biçimindedir. İnsanın inan bir varlık olduğu argümanı, toplumsal düzenin ancak kutsal yasa ile ayakta tutulabileceği tezi, değişime karşı, çoğu dinsel temalar içeren geleneğe yapılan övgü, Muhafazakârlığı bir “din” devleti ya da dini, yasalarla yönetilen bir monarşinin ideolojisi gibi algılanmasına sebep olabilir. Ancak Muhafazakâr, kutsal bir görüşe göre dünyayı yeniden şekillendirmek isteğiyle dinsel tutkuları tahrik edenlere karşı da kuşkuyla yaklaşır; bütün sosyal ve siyasal konuların dinsel kurallara ve tutkulara indirgenmesini engellemek ister. Bu yüzden, Muhafazakârlığın dinsel boyutunun önemli bir özelliği tamamen egemen olmaması ve muhafazakârın siyaset hakkında söylediği her şeyi belirlememesidir. Din muhafazakârın dünya görüşünü büyük oranda etkilese de her özgün pozisyonu dikte etmez.⁶⁷ Dinin düşünce içindeki yeri ve karşılıklı etkileşimleri ayrı bir başlık altında inceleneneğinden burada daha fazla detaya girmeden, din temasının, modern muhafazakârlığın asıl derdi olan, düzen ve güvenlik meselesiyle bağıntılı olduğunu söyleyip geçelim.

⁶⁶Robert Nisbet. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** (İçinde), "Muhafazakârlık", (Der)T.Bottomore Ve R.Nisbet, Ankara, Verso Yayınları±, 1990, ss.93-127; s:113.

⁶⁷Harbour, W.R.; **The Foundations Of Conservative Thought : An Anglo-American Tradition In Perspective**, University of Notre Dame; s:24.

Muhafazakârlığın ana meselesi olduğunu söylediğimiz değişim ve yeniliğe karşı duruşun nedeni, Burke tarafından birçok örnekle, açıklanmaya ve meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Burke'e göre

“(...) belli alışkanlık, gelenek ve önyarguların Darvinci bir seçme süreci aracılığı ile sürüp gitmeleri yarar ve kullanımlarının ve bir toplumsal uygulamanın bir başkası ile uyması ya da uygunlaştırılması anlamına gelen toplum dediğimiz, az ya da çok uyumlu bir toplumsal bütünün sonucudur. Geleneklerin böylece zaman içinde karşılıklı uyarlanması, daha çok yöneticinin düzeni sağlamak için şiddet gereksinmesi duymasının önüne geçer. Toplumsal uygulamaların nedenleri ve tutarlılıkları her zaman sıradan çözümleme ile görülemezler, hatta ussal betimlemeye oldukça dirençli olabilirler.”⁶⁸

Muhafazakârlık “tarihin olaylar, erdemler ve kişilerin rastgele bir dizilişinden daha fazla bir şey olduğu aslında kendisini görenek ve uyuşumlarda (convention) dile getiren ve ağır ağır evrilen bir akıl biçimi olduğu – inancından kök alır. Muhafazakârlar aklın varlığından kuşku duymuyorlardı; sadece aklın akıl-öncesi temelleri

⁶⁸Iain Hampsher-Monk, **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**; Yayına Hazırlayan Necla Arat, Say Yayınları, 2004; s: 342

onları daha çok etkiliyordu ve bu temeller Muhafazakârlar için kayıtsız şartsız toplumsaldır.”⁶⁹

a. Elitizm ve Eşitsizlikçilik

Modern muhafazakârlığın, karakteristik özelliklerinden biri onun eşitsizlikçiliğinin, özel olarak elitist bir yan içermesidir. Pre-kapitalist bir düşünce üslubu olarak ortaya çıkan modern muhafazakârlık, eşitsizliğin dinamik işlevselliğini, yeni muhafazakârlık kadar iyi tahlil edememiş, kendini aristokratik kurumlara olan bağlılığını uzun süre muhafaza etmiştir.

Burke hemen Fransız Devrimin ardından yaşanmakta olan kurumsal ve toplumsal değişimi, özellikle de eşitlik söylemini şu sözlerle eleştirmektedir:

Fransız Şansölyesi, meclislerin açılış töreninde otoriter bir ihtişamlı, bütün meslekler onurludur dedi. Eğer, dürüstçe çalışmanın utanılacak bir yanı yok demeyi, kast ettiyse bunda bir yanlışlık yok. Ancak her şeyin (her mesleğin) onurlu olduğunu öne sürülmesi

⁶⁹Robert Nisbet. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** (İçinde), "Muhafazakârlık", (Der)T.Bottomore Ve R.Nisbet, Ankara, Verso Yayınları±, 1990, ss. 97-133; s:113.

durumunda, biz burada bir ayrım istirham ediyoruz. Berberlik ya da bir mum yapımcılığı mesleğini icra etmek kimse için bir onur olamaz –bu arada birçok daha başka bayağı iş kolunu saymıyorum bile-. Bu çeşit insanlar elbette devletten baskı görmezler, ancak devlet, eğer onların kişisel ya da kolektif olarak devleti idare etmelerine izin verirse, zulüm görmüş olur.”(..) “Her şey açık olmalıdır, ama hiçbir ayrım tanımaksızın herkese değil”⁷⁰

Yine Burke’e göre demokrasi ve eşitlik idealleri toplumsal düzen için yıkıcı olabilecek içerikte düşüncelerdir.

“Siyasal erkin dağıtıldığı yerlerde her parçanın sahibi, bunu sorumsuzca kullanmasının sonuçlarından kaçabileceğini düşleyebilir. İnsanların bu yolla sorumluluklarından kaçabileceklerini düşlemeleri çok tehlikelidir. Bir eyleme katılanların sayıları ne kadar çok olursa bunun olasılığı o kadar artar. Çünkü çok sayıda insan, hiçbir zaman insan eli tarafından ceza öznesi haline getirilemez. Bir toplum ne kadar demokratik olursa olsun, tam bir halk egemenliği öğretisine inanmaması yaşamsaldır.”⁷¹

⁷⁰Edmund Burke, **Reflections on The Revolution in France**, Penguin Books, s:25.

⁷¹Iain Hampsher-Monk, **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**; Yayına Hazırlayan Necla Arat, Say Yayınları, 2004, s: 348-349.

b. Aydınlanma Karşıtlığı

Muhafazakâr düşünceye göre insan akli sınırlıdır ve kusurludur. Muhafazakârlığın bu savı, özellikle Hristiyan teolojisinden kaynaklanan ilk günah tezi, muhafazakâr mantıkta merkezi bir yer tutar. Bu sav aynı zamanda düşüncenin ana öğretilerini ve teorik çerçevesini izah edebilmek için oldukça faydalı, muhafazakâr düşünceye giriş için de anahtar niteliğindedir. Ancak muhafazakârlığı, genellikle kabul edilen en büyük karşıtı aydınlanma ile kıyaslamak amacıyla kullanıldığında bir anda anlamsızlaşır.

Aydınlanma düşüncesine göre insan, doğası gereği mükemmel ve zihinsel kapasitesi sınırsız mıdır? Burada ayırım noktasının anlaşılabilmesi için sorulması gereken asıl soru, iki yaklaşımın başlangıçla ilgili kabullerinin ne olduğudur. Muhafazakârlığa göre, ilerlemeci zihniyet, başlangıcın en kusurlu olduğunu ve mükemmeliyetin sadece sonda bulunabileceğini farz etti. O kadar ki, başlangıçtan sona, hareket, temelinde aşırı kusurluluktan mükemmeliyete doğru bir ilerlemedir.⁷² Oysa muhafazakârlara göre insan başlangıçta yani yaradılıştan kusurlu değildir, dolayısıyla da mükemmellik ancak bu başlangıç, yaratılış anına atfedilebilecek bir

⁷²Leo Strauss, "Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization"; *Modern Judaism*, Vol I, ss.17-45, s:19

özelliştir.⁷³ Bu bakımdan ilerleme, özgürlük ya da iyiye ulaşmak ancak ilk günahın yükünü bu dünyadaki sınavlarla omuzlardan atabilmekle mümkündür.⁷⁴ Bunu için ise çok çalışmak, otoriteye itaat ve elindekine şükretmek gereklidir.

⁷³“Yaratılış başka bir zaman boyutunda gerçekleşmiştir. Yaratılış mantıksal uzantısında, şimdiki zamanın yer aldığı bir zaman zinciri içinde değildir. Yaratılış, insanların mevcut zaman içinde bir yere yerleşmesi imkânsız olan bir olgunun, yani kuruluşun gerçekleştiği bir zaman boyutunda yer alır. Öte yandan, yaratılış zamanı ile şimdiki zaman arasında herhangi bir boşluk yoktur. Bu iki zaman boyutu, dünyanın var olan hali sanki yaratılışın tam tamına kopyasıymış gibi, birbirinin üstüne yapışmıştır. Bu yolla mutlak olarak yasaklanan şeyin, insanların kendi sosyal hayatlarına yapacakları sosyal anlamdaki bir müdahale olduğunu görmemek nasıl mümkün olur? Bu söylemin bir iktidarsızlığı yansıttığı, bu iktidarsızlığa işaret ettiğini söylemek yeterli değildir. Bu söylem iktidarsızlığı kurar, üretir, oluşturur. (Marcel Gauchet, “Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri İlkelerde Din ve Siyaset”, **Devlet Kuramı** (Der) Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, 2005, s:59)

⁷⁴Strauss, Luriaya’dan yaptığı alıntıyla bize neden bu günün dünden aha kıymetli olmadığını kanıtlamaya çalışır. Luriaya kurtuluş sadece iade demektir, ilk bütünün ya da *tikkun*un tekrar birleştirilmesidir. Luria için Mesih süregelen onarım sürecinin nihayete ermesidir.

İslam öğretisi bu, savın yalnızca ilk günahla ilgili kabulünü reddeder. O halde ceza doldurmaya ya da sınav vermeye gelinen bir sınırlı ve biçilmiş mekânı değiştirmek, dönüştürmek ya da daha ötesinde mükemmelleştirmek mümkün değildir.

Bu tez beraberinde bu dünyada iyi ya da mükemmelin kurulamayacağı inancını da getir. *Summum bonum* (ortak iyi) zaman ya da tarih içindeki *bios theoretikos*'ta (teorik hayat) değil ancak zamanın ötesindeki sonsuz hayatta mümkündür.⁷⁵ Bu dünyada kurulacak en iyi düzende insanlar ancak “ortaklaşa iktidarsızlıklarıyla, bir ve bütündürler.”⁷⁶

Herşeyin sonuna giden yol aynı zamanda başlangıca giden yoldur.” Şu anın zamanda nihai kefarete geçmişten daha yakın olması gerçeği şu anın geçmişten, özellikle klasik geçmişten, züht veya bilgelik açısından daha üstün olduğu anlamına gelmez . (Strauss, Leo. “Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization”; *Modern Judaism*, Vol I, ss. 17-45, s:18).

⁷⁵Dante Germino, **Beyond Ideology: The Revival of Political Theory**, Harper and Row, New York, 1967, .s 26.

⁷⁶Marcel Gauchet, “Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri İlkelerde Din ve Siyaset”, **Devlet Kuramı** (Der) Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, 2005, :48.

Yaratılmış tamamlanmış bir gerçeklik üzerinde onun bir parçası olarak beraber yaratılmış olan insanın kendi aklı doğrultusunda değişiklik ya da ilerleme kaydetme şansı yoktur. Bunun da ötesinde, aslına bakılırsa bir şeyi değiştirmek, düzeltmek, ya da iyileştirmek için o şeyin eksik, yanlış ya da kusurlu olması gerekir. Oysa Dante Germino'nun, Platon'dan söz açarak ve onun *Devlet*'inden bir alıntıyla, "Tanrısal akılla yönetilen tasarlanmış, değişmez ve harmonik bir düzende, hiç bir şey hatalı ya da hatadan muzdarip olamaz"⁷⁷ şeklindeki yorumundan anlıyoruz ki, insanların hata veya eksik olarak gördüğü ve değiştirmeye düzeltmeye çalıştığı şeyler, aslında insanlığın tek doğru yolu tercih edip, onu takip etmek yerine alternatifler olduğunu sanarak, asıl ilkeyi göz ardı etmesinden kaynaklamıştır.

Ancak muhafazakâr düşüncenin, ilerleme ve aydınlanma karşıtlığı başlıklarında bu derece dinsel referanslarla yol alışı, modern muhafazakârlıktan çok, yeni muhafazakârlığa has bir tutumdur. Modern muhafazakârlık, özellikle felsefi muhafazakârlık, toplumsal yapıların ve kurumların korunması meselesine her durumda birincil önem atfettiğinden, rasyonel aklın ön görülemez arzularına karşı, geleneği, her durumda birincil kaynak sayar. Yeni

⁷⁷Dante Germino, **Beyond Ideology: The Revival of Political Theory**, Harper and Row, New York, 1967, s 18.

muhafazakârlık ve modern muhafazakârlığı birbirinden ayırmaya yarayan en önemli ölçütlerden biri budur.

Modern muhafazakâra göre, Bu (aydınlanma düşüncesi), şeyler hakkında, evrensel olarak geçerli ve gösterilebilir biçimde ifade edilebilecek daha fazla şey bilmeme ve bu noktanın ötesinde kişinin deneyimlerine bunları eklemlememe arzusudur. Kişi, belirli kişiliklerle bağlanmış ve sadece ortak deneyimlere sahip dar topluluklara kanıtlanabilecek her şeyi bilginin dışına atmaya çalışır ve kendisini genel olarak iletilebilir ve gösterilebilir ifadelerle sınırlar. Bu yüzden o sosyalleştirilebilen bir bilgiye duyulan arzudur. Şimdi nicelik ve hesaplama bilincin herkese gösterilebilen kısmına aittir. Yeni bilgi ideali bu yüzden matematikte bulunan kanıt biçimidir. Bu gerçeğin evrensel geçerlilik ile özel bir eşleştirilişi anlamına gelir. Kişi tamamen haksız bir kabul olan⁷⁸ insanın sadece herkese deneyimlerini gösterebildiği yerde bilebileceğinden hareket eder.⁷⁸ Bu nedenle, sosyolojik bir bakış açısından, muhafazakârlığın hem niteliksel karşıtı hem de büyük karşıtı rasyonalizm bilginin kişilerden ve somut topluluklardan ayrılmasından onun tamamen (kendi içinde

⁷⁸Manheim'dan Aktaran, Harbour W.R, **The Foundations Of Conservative Thought: An Anglo-American Tradition In Perspective**, University Of Notre Dame, Notre Dame 1982, s: 28-29.

farklılaşabilecek) soyut yollardan geliştirilmesine varır.⁷⁹ Modern muhafazakârlığın, aydınlanmaya dinsel referanslarla karşı durduğu önemli noktalardan biride bu katı bilimsel gerçeklik dışında, hiçbir gerçeğin kabul görmeyişidir.

⁷⁹Manheim'dan Aktaran, Harbour W.R, **The Foundations Of Conservative Thought: An Anglo-American Tradition In Perspective**, University Of Notre Dame, Notre Dame 1982, s: 28-29.

B. Türkiye’de Muhafazakârlık

Türkiye’de muhafazakârlığı tanımlamak, incelemek ve üzerine söz söylemek kendine has problemler taşımaktadır. “Türk siyasi hayatında etkili olan fikir akımları üzerinde değerlendirci bir girişimde bulunmak, çoğu kez işin başından itibaren bir dizi ön teorik problemle yüklü olmuştur.”⁸⁰ İnceleme nesnesinin, ardında yatan tarihsel süreçlerin ve “ontolojiden epistemolojiye, ekonomiden siyaset ve hukuk alanlarına dek uzanan (...) felsefi”⁸¹ bir bütünün, sonradan ve çoğu zaman yalnızca “işe yarar” parçalarının benimsenmesi hem inceleme nesnesini “bizim” sayarak içerden bir analizi, hem “onların” kabul edip dışında durarak incelmeyi, imkânsız kılmaktadır.

Bu tespit uyarınca, Türkiye siyasi tarihine göz attığımızda ve onun etkilendiği, ürettiği ya da en azından biçimlendirdiği siyasal düşünceleri, belirlemeye çalıştığımızda ulusçuluk, İslamcılık, çağdaşlaşma eğilimleri ve bunların yanında ya da üstünde, adının zikredilmesine bile gerek duyulmaksızın bir şemsiye gibi duran, muhafazakârlıkla karşılaşırız. Ziya Gökalp’a göre Osmanlı’daki

⁸⁰Levent Köker, “Liberal Muhafazakârlık Ve Türkiye”, (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5 / Muhafazakârlık**, (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul, s:274.

⁸¹Age, s:275

düşünce akımları incelenecek olursa, “görülür ki düşünürlerimiz ilkin çağdaşlaşmak (muasırlaşmak) gereğini duydular. III. Selim döneminde başlayan bu eğilime, II. Meşrutiyet’ten sonra İslamlık isteği katıldı. Son zamanlarda ortaya bir de Türkleşmek akımı çıktı”.⁸² Aynı kapsamda Yusuf Akçura’nın, *Üç Tarzı Siyasette* tespit ettiği üç eğilim de, Ziya Gökalp’inkilerle özdeşlik gösterir. Yusuf Akçura’ya göre Osmanlı düşüncesinde hâkim olan siyasi eğilimlerin;

*Birincisi, Osmanlı Hükümet’ine tabi muhtelif unsurları temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı ulusu vücuda getirmek. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek. Üçüncüsü, ırka dayanan siyasi bir Türk ulusu teşkil etmek*⁸³dir.

Siyasi tarihimizde, düşünce üslupları olarak milliyetçilik ya da ulusçuluk, İslamcılık ve çağdaşlaşma ya da muasırlaşma, uzun bir geçmişe sahip olmalarının yanı sıra; bunların üst başlığı olarak adeta adı telaffuz edilmeksizin, orada olması şart koşulan muhafazakârlık, zaten bu sayılan eğilimlerden müteşekkildir. Konuyu bir de siyasi

⁸²Erol Göka, Sevinç Göral, Çetin Güney, “Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı Ve Kaygan Siyasal Tercihi”, (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5 / Muhafazakârlık**, (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul, s:303.

⁸³Age, s:303.

literatürümüzde hemen her gün duymaya alışık olduğumuz kalıpla söze dökersek; “milli ve manevi değerlerimizi kaybetmeden modern dünyaya yetişmek”. Türkiye’de siyasetin temel problemi olarak karşımıza çıkar. Toplumsal, ekonomik, siyasal hayata bu problematik çerçevesinde bakışın adıyla; herkesçe malum olduğu üzere, muhafazakârlıktır.

Dolayısıyla ile de 1980’lerde yaşanan dönüşüm Türkiye toplumunun ve siyasetinin muhafazakârlaşması değil, muhafazakârlığın uyanışı ile ilgilidir. Türkiye’de toplum ve siyaseti, bu yeni dönem içinde yeniden anlamlandırmak üzere yapılan birçok çalışmada ve özellikle Özal ve dönemi ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, yeni dönemi koşullayan dinamikler incelenirken, muhafazakârlığın silik bir tema olarak karşımıza çıkmasının altında yatan neden de budur. Kuruluşundan bugüne, oluşturduğu siyasanın temel problemi muhafazakâr bir perspektiften modernleşmek olan bir ülkede, muhafazakârlığın ne yeniliği, ne de bu yeniliğin küreselleşme olarak anılmaya başlayacak olan, kapitalist dünyaya eklenme sürecinde oynadığı belirleyici rol tam olarak anlaşılabilmiştir.

III. YENİ MUHAFAZAKÂRLIK

Pre-kapitalist bir düşünce akımı ve elitist bir siyasal düşünce, olarak modern siyasal düşünceler tarihinde önemli bir yer tutan muhafazakarlığın, kapitalist devletin başlıca savunucusu popülist bir ideoloji alini alışı, doğrudan yeni muhafazakarlığın içinde doğduğu konjonktürle ilgilidir. Önce sosyal demokrasinin doğurduğu büyük umutlar ve adından büyük hayal kırıklıkları ardından reel sosyalizmin çöküşü, kapitalizmin alternatifsizliğinin kendiliğinden ilanı ve ABD'nin süreçte oynadığı rol dolayısıyla hegemon güç olarak dönemi belirlemesi, muhafazakârlığın da Kıta Avrupa'sı geleneğinden koparak Amerikanlaşmasına neden olmuştur. Bu süreçte muhafazakârlık en büyük değişimi geleneğin temeli ve tarihsel sürekliliğin koşulları başlığında yaşamıştır.

A. Toplumsallaşan Muhafazakârlık ve Türkiye

Yeni muhafazakâr ideoloji, Albert Wohlstetter, Irving Kristol, Richard Perle, Zalmay Khalilzad, Paul Wolfowitz ve bu isimlerin bir ekol olarak bir araya gelmesini sağlayan düşünsel çerçevenin temellerini atan Leo Strauss'un fikirleri çerçevesinde ele alındığında - ki bu isimler yeni muhafazakârlığın kurucuları olarak görülmektedirler - karşımıza çıkan manzara anlamlıdır. Bu isimlerin her biri, Türkiye'ye yeni hegemonik projenin uygulamaya konmasında özel önem atfetmiş, Türkiye'yle, herhangi bir dış politika meselesinin ötesinde meşgul olmuşlardır.⁸⁴ Türkiye'ye atfedilen özel önem ve sayılan isimlerin çoğunun Birleşik Devletler'le Türkiye arasında kurulması öngörülen Stratejik Müttefiklik meselesini, bizzat Türkiye'nin önemli siyaset adamlarıyla ve henüz bir siyasal partiye üye olmayan Turgut Özal'la istişare etmeleri dikkat çekicidir.

Elbette Yeni muhafazakâr ideolojinin Türkiye özelinde, ülke siyasetinde yer buluşu, bir başka deyişle, transformasyonun özgünlüğü, daha önce kısaca değinildiği üzere 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle yakından ilişkilidir.

⁸⁴Bkz: Richard Perle, "A Turkish Story", *The First Annual Robert Strausz-Hupé Lecture, Volume 7, Number 11, September 1999*.

1980 sonrasında Türkiye, küresel kapitalizmin yeni evresine öncelikle darbe eşliğinde başlatılan bir pasif devrim yoluyla yapısal uyum göstermeye zorlandı. (...) 80 sonrasında otoriter devletçi egemenlik terimleri ile piyasacı terimler giderek daha fazla birbirine referansla anlam kazanan yeni bir sentez oluşturdular. Toplumsallık, kamusallık, demokrasi ve yurttaşlık gibi kavramların işaret ettiği tüm değer ve kurumlar, otoriter piyasa modelinin önünde pürüz olarak görülüp temizlenmeye girişildi.⁸⁵

Bu eşsiz uyum deneyimi elbette daha 1980'lerin başından itibaren eleştiriye tâbi olmuştur. Ancak eleştirinin hem akademik söylemde hem de popüler siyasi eklemlenme girişimlerinde dünya piyasasıyla kapitalist birikim temelinde bütünleşme düşüncesini reddetmeyip yeniden üretmesi dikkate değerdir.⁸⁶*

⁸⁵Alev Özkazanç, "Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü Ve Liberal Düşünce" *Tartışma Metinleri*, No.85, June/Haziran 2005, [Http://Www.Politics.Ankara.Edu.Tr/WP](http://www.Politics.Ankara.Edu.Tr/WP),s:5-6.

*Bir örnek 1985 tarihli *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler* derlemesinden ve buradan kaynaklanan tartışmanın izlerini sürerek elde edilebilir. Türkiye'de uygulanan uyum programının ciddi bir eleştirisini içinde barındıran kitapta geçen bir ifadenin iktisat merkezli bir bakışla çözümlemeye girişenler üzerinde hâlâ etkisi olduğu düşünülebilir. 1985 yazında ateşli bir politik tartışma

ABD için, ana hatlarıyla Soğuk Savaş sonrası kuşağın, güvenlik ve düzen arayışıyla karakterize edilen muhafazakâr uyanış, Türkiye’de, 1980 kuşağı olarak anılan kuşağın benzer biçimde, iç savaş ve darbe hikâyeleri ile dolu benliğinin, istikrar ve güvenlik ihtiyacından kaynaklandı. Darbe hükümeti ve arakasından gelen Özal hükümetlerinin, yeni muhafazakâr ideolojinin mantığı doğrultusunda sınıfsal temelli ekonomik ve siyasal talep ve örgütlenmelere karşı geliştirdiği ödünsüz tavır da dikkate değerdir.

malzemesi olan ifade Türkiye’nin “dışa saçıldığı” ifadesiydi. Hüsamettin Cindoruk’un açıklamaları Türkiye’nin düzgün bir dışa açılma programı uygulamadığını, bu ekonomi yönetiminin daha ziyade dışa saçılma olarak nitelenebileceğini anlatmaktaydı. Cindoruk’un siyaseten yasaklı Süleyman Demirel’den, Demirel’in de bahsedilen derlemeden edindiği dışa saçılma söylemi Türkiye’nin iktisadi yönelimine sağlıklı bir siyasal iradenin eşlik etmediğini belirtmekteydi. (Ali Rıza Güngen, “1980’ler Türkiye’inde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar”, *Mülkiye Cilt: XXX Sayı:250*, s:68.)

⁸⁶Ali Rıza Güngen, “1980’ler Türkiye’inde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar”, *Mülkiye Cilt: XXX Sayı:250*, s:68.

Muhafazakâr retorik, yeni dönemi, Reagan'ın söyleminde reform,⁸⁷ Özal'ın söyleminde transformasyon⁸⁸ kavramlarıyla tanımlamıştır.* Muhafazakârların dilinin bir türlü “değişim” demeye

⁸⁷Reagan'ın Söylemi ve Yeni Muhafazakâr Retorik Hakkında Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: **Reagan And The Public Discourse in America**, (Ed) Michael Weiler And W. Barnett Pearce, University Of Alabama Press, Tuscaloosa And London, 1992.

⁸⁸Özal ve Değişim Modeli Hakkında Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: Coşkun Can Aktan. “Turgut Özal'ın Değişim Modeli Ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 40, Mayıs-Haziran 1996. S.15-32.

*Reform ve transformasyon meselesinde, açıklığa kavuşturulması gereken esaslı bir nokta daha mevcuttur. Reagan'ın söylemsel araç olarak seçtiği “reform”, her ne kadar var olan ekonomik, sosyal ve siyasal sistemin, topyekûn değişimini hedef almıyorsa da, vuku bulacak yenileşmenin özgün bir karakteri olacağı izlenimini vermektedir. Yeniden şekillendirme süreci, yalnızca, neoliberal ve yeni muhafazakâr tezlere bağımlı bir karakter taşıyacaktır. Oysa Özal'ın “transformasyon”u başka bir bağımlılık daha belirtmektedir. Transformasyon kavramı ile tam olarak ifade edilemeyen bu diğer bağımlılık, süreci tanımlamakta kullanılan, yapısal uyum, ekonomik entegrasyon gibi kavramlarla desteklenmiştir. Dolayısı ile 1970 sonrası, hemen tüm dünya için söz konusu olan yeniden yapılanma

varmamasının birçok nedeni vardır. Transformasyon ya da dönüşüme yapılan vurguyu, öncelikle kavramsal düzeyde ele alırsak, yeni muhafazakârların, “dönüşüm” kavramını; bir önceki dönemin muhafazakâr düşünce akımının kendini ifade etmekte oldukça zorlandığı “değişime karşı alınacak tavır” başlığında, ellerini rahatlatmak için kullandıkları bir koz olarak görmek gerekir.

Geleneksel muhafazakârlık, modern muhafazakârlık ya da yeni muhafazakârlık olsun muhafazakârlıkla ilgili olarak ilk elden söylenebilecek olan, yeniliğe ya da değişime karşı olma, içinde yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik düzenin ve daha önemlisi gündelik yaşamın, bilindik kurallara göre yürümesini isteme,⁸⁹şeklinde özetlenebilecek tavrın siyasallaşmasıdır. Ancak, meselesi, Türkiye için yeniden yapılandırılma olarak ifade edeceğimiz ve yalnızca, yeni sağın ilkeleri doğrultusunda değil, aynı zamanda yeni hegemonyanın, Türkiye’ye biçtiği role de uygun seyir izleyen bir süreci, anlatmaktadır.

⁸⁹Muhafazakârlık ve Değişime Karşı Tavrı Hakkında Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: Anthony Quinton, "Conservatism", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, (der.) Robert E. Goodin ve Philip Pettit, Oxford: Blackwell, 1993, ss.244-268, Clinton Rossiter. **Conservatism In America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962, Kolektif, (Der.), Merdan Yanardağ, **Yeni Muhafazakârlar (Neo-Cons): Amerika'nın Kara Kitabı**, İstanbul

değişim ve yeniliğe karşı olmakla karakterize edilen bu genel çerçeveye ne yazık ki, çoğu zaman, düşüncenin doğası ile ilgili olarak açıkladığından fazlasını örter. Onu basit ve çocuksu bir tutuma indirger, entelektüel bir argüman olarak değerini anlamayı imkânsızlaştırır, kaldı ki bu çeşit bir değişim karşıtlığı algısı, muhafazakâr mantıkta her zaman önemli bir yer tutan reform olgusunu da olanaksızlaştıracaktır.

Muhafazakârlar için, kabul edilebilir ve edilemez değişimin sınırlarını çizen, toplumsal tarihsel düzlemde süreklilik ölçütüdür. Nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, değişim söz konusu olduğunda, muhafazakârların toplumsal yapının birincil öğeleri⁹⁰ olarak kabul ettikleri ve tarihsel sürekliliği sağlayan yapılarda bir değişim ön görülüyorsa bu kabul edilemez. Tarihsel sürekliliği sağlayan birincil öğeler meselesi, bir noktadan sonra, sınıflı toplumun bir savunusu halini alır. İster, muhafazakâr düşüncenin felsefi boyutunu dikkate alarak bu öğeleri saptamaya çalışın, ister dinsel temaları takip edin

Çiviyazıları, 2004; Robert A. Nisbet, “Conservatism And Sociology”, *The American Journal Of Sociology*, Vol. 58, No. 2. (Sep., 1952), Pp. 167-175.

⁹⁰Kabul edilebilir değişim ve toplumsal yapının birincil ve ikincil öğeleri hakkında daha geniş bilgi için Bkz: Francis G. Wilson; “A Theory Of Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb., 1941), Pp. 29-43.

sonunda sizi getireceği nokta, insanların, hiçbir dönemde hiçbir coğrafyada, tamamen eşit, dinsiz ve özel mülkiyet olmaksızın yaşamadıkları, savı olacaktır. Bu durumda, eşitsizliğin biçimleri, dinin içeriği ve kaynağı, özel mülkiyetin temelleri ne kadar değişirse ve çeşitlenirse çeşitlensin, bunların varlığı mutlaktır. Dolayısı ile bunlar ve bunlardan doğan haklar ve yan öğelere müdahale etmeye kalkmak hatta bunu düşünmek bile muhafazakârlar açısından kabul edilemezdir.

Değişimin etki alanının toplumun birincil öğeleri olarak kabul edilen değerlere kadar genişlemediği ve bunları başından beri hedef almadığı durumlarda, muhafazakârlık, yenilenmeye ve değişime açık bir kapı bırakır.

Muhafazakârlara göre, anılan ölçütler aşılmaksızın var olan sistemin yeniden düzenlenmesi hem mümkün hem de gereklidir. Siyasi muhafazakârlığın, bu reformist biçimi, modern muhafazakârlıktan kaynaklanır. Ancak değişime açık kapı bırakan yanını, yine de ilerlemeci/ilerici ya da değişimci/yenilikçi olarak değil de, gelişimci olarak tanımlamayı yeğerler.⁹¹

⁹¹Durađancı ve gelişmeci muhafazakârlık hakkında daha geniş bilgi için Bkz: Willmoore Kendal; George W. Carey. "Towards A Definition Of 'Conservatism'" *The Journal Of Politics*, Vol. 26, No. 2. (May, 1964), Pp. 406-422.

ABD’de, Woodstock hikâyeleri ile büyüyen “babyboom”^{*} çocukları, ironik bir biçimde yüz yılın en radikal muhafazakâr tutumlarını geliştirdiler.⁹² Türkiye’de ise 1980 kuşağının, geçirdiği ağır travma ve umutsuzluğa sürüklenen toplumun güvenlik ihtiyacı ve toplumsallaşan korku gittikçe depolitize olan bir kuşak yarattı.

Türkiye siyasetinin sahne olduğu muhafazakâr uyanış, esasen, muhafazakâr tutumlardan biri olarak sayabileceğimiz “tutuculuğun” uyanışıdır. Teorik olarak, sol ya da sosyalist bir muhafazakârlığın varlığından bahsedilemeyecek olmasına rağmen, mülkiyet muhafazakârlığı ve tutuculuğun bileşiminin, muhafazakârlığın boşalan kabuğunun içini doldurması sonucu, Marksistlerin, küçük burjuva konformizmi demeyi tercih ettikleri tutum, davranış ve yaşam biçimi siyasallaşarak neredeyse tüm dünyada iktidarı ele geçirmeye başlamıştır. Bu aşamadan sonra, tutuculuğun ağır bastığı,

^{*}“Babyboom” kavramı ilk olarak, Mayıs 1951’de, New York Post’un köşe yazarlarından Sylvia Porter tarafından, II. Dünya Savaşı sonrasında, Amerika’daki doğum oranlarında gözlenen hızlı artışı nitelemek için kullanılmıştır.

⁹²Soğuk Savaş sonrası kuşak ve muhafazakârlık hakkında daha geniş bilgi için bkz: James C. Roberson. **The Conservative Decade**, Arlington House Publishers, Westport, Connecticut, 1980.

eldekini koruma eğiliminin saplantı halini aldığı bir “sol muhafazakârlık”⁹³tan da bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

Yukarıda umutsuzlukla beslendiğini söylediğimiz yeni muhafazakâr ideoloji bu savı, bizzat kendi söylemi ile destekler. Yeni sağ söylemin en baskın unsuru olarak tespit edebileceğimiz, gidilecek başka bir yol olmadığı savıyla dünya ilk kez Margaret Thatcher’ın seçim kampanyası sırasında tanıştı. Margaret Thatcher, *Tina* (There is no alternative - alternatif yok)⁹⁴ sloganıyla kendini var etmişti. Daha sonra Türkiye bu savı ilk defa Özal’ın ağzından duydu.⁹⁵ Özal alternatifsizlik söylemine o derece yükleniyordu ki, sanayicilerden bile tepki almaya başladı. Bunlardan Murtaza Çelikel adlı bir sanayici, dönemin, Özalizmin alternatifsizlik söyleminin ve bunun Türkiye’de özellikle 12 Eylül sonrası akademide bulduğu desteğin esprili bir özentî yapıyordu:

⁹³“Sol muhafazakârlık” hakkında daha geniş bilgi için bkz: Christopher L. Connery, “Actually Existing Left Conservatism”, *Boundary 2*, Vol. 26, No. 3 (Autumn, 1999), pp. 3-11.

⁹⁴Hayri Kozanoğlu, “5. Oturum Başlıksız Sunum”, *Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu*, 13-14 Kasım 2008, Ankara, Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği, Mart 2008, s:197.

⁹⁵Hayri Kozanoğlu, “5. Oturum Başlıksız Sunum”, *Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu*, 13-14 Kasım 2008, Ankara, Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği, Mart 2008, s:197.

“Bazı sayın profesörlerimiz ve üniversite öğretim üyelerimiz döne döne hep aynı şeyi söylüyorlar ve Özal'ın izlediği politikaların başka alternatifi olmadığını savunuyorlar... Ben ne diyeyim? İnşallah onlar için de İhsan Doğramacı'dan başka bir alternatif olmasın...”⁹⁶

Alternatifsizlik tezini savunurken, yeni muhafazakârlığın genel eğilimi diğer siyasi ve ideolojik düşüncelerin yanlışlığını kanıtlamak değil, bunların insanlığa önerdiği “seçeneklerin” beyhude çabalar olduğunu öne sürmek yönündedir. Ona göre, başka bir dünya mümkün mü sorusunun cevabı olumsuz değildir ancak soru anlamsızdır. Muhafazakârlar, mantıklı ve etik olanın ancak, mümkün olan çerçevesinde geçerli olacağına inanırlar(...) muhafazakâr düşünce bu noktada ütöpik düşünceden tamamen ayrılır(.)⁹⁷ Mümkün olan ise var olandır. Muhafazakârlığın, mükemmelliğin imkânsızlığı, ilerlemenin olumsuz fonksiyonları ve ütopya karşıtlığı olarak karşımıza çıkan yüzü, aklın, akıl öncesi temellerine duyulan güvenle birleştiğinde, önümüze serilen manzara olabilecek olanın zaten var olan olduğu biçimindedir. O halde muhafazakâr olmak demek; tanıdık olanı bilinmeyene, denenmiş olanı denenmemiş olana, sınırlı olanı sınırlandırılmamış olana, yakın olanı uzak olana, yeterli

⁹⁶Emin Çölaşan, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1993, s:224.

⁹⁷Francis G. Wilson; “A Theory of Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb., 1941) s.37.

olanı fazla olana, uygun olanı mükemmele, şimdiki/mevcut mutluluğu ütöpik saadete tercih eden demektir.⁹⁸

Alternatıfsızlık tezi, Özalizm çerçevesinde her ne kadar ülke ekonomisiyle ilgili kararları ideolojiden ve siyasetten arındırılmış, saf iktisadi gerekçeler ve süreçler üzerinden meşrulaştırmaya çalışmış olsa da, bu mantıkta aksayan ciddi bir yan vardır. Sürekli IMF ve Dünya Bankasının konu ile ilgili yaklaşımlarını ve Türkiye'nin bu yaklaşımı kabul ve takip etmesinin en doğrusu ve tek yol olduğunu vaaz eden Özalizm, Thatcherizm ya da Reaganomi'den farklı olarak alternatıfsızlık meselesinin bir başka boyutunu dile getiriyordu: Çaresizlik. Türkiye, uluslararası kuruluşlardan alacağı yardımlara muhtaçtı, bu yardımları almaksızın, ülkenin içine düştüğü kaos ve anarşi ortamından kurtulmasına imkân yoktu ve yardımları alabilmek için yeni sağıın yeni mantığını aynen kabul edip uygulamaktan başka çare de yoktu. Ne var ki, kabul edilip uygulanacak olan bu mantık kendini ne yalnızca iktisadi temelde kuruyor ne de çaresizlikten bahsediyordu, onun alternatıfsızlıktan kastı çok daha bütüncüldü.

Yeni muhafazakâr ideolojiye göre insanlık günümüze kadar birçok çocukluk ve gençlik hastalığından muzdarip olmuş, çeşitli heyecanlara, heveslere kapılıp bunların peşinden koşmuş ancak artık

⁹⁸Michael Oakeshott, "On being Conservative", **Rationalism in Politics and Other Essays**, 1991, s:169.

doğru yola dönüp huzur bulmak istemektedir. Çocukluk ve gençlik çağında kendine verilen aşkın öğüdü dinlemeyen, kendi burnunun dikine giderek daha iyi bir dünya kurma hevesine kapılan insanlık artık durulmalı ve olgunluk çağını bozduklarını düzeltmek için çalışarak geçirmelidir. Böylece hiç değilse dünyada geçireceği son günlerini huzur içinde yaşayabilir ve cennette erebilir.

Türkiye’de de yeni muhafazakâr bakış siyasal değilse de felsefi perspektiften, daha bütüncül bir alternatifsizlik tezini vaaz eder.

Örneğin Sabahattin Zaim, modern sanayi toplumunu ve özellikle 1980’lerin başında Türkiye’yi analiz ederken, sanayi cemiyetinde ve tarımla uğraşan cemiyetlerde beşeri münasebetlerin büyük farklılıklar göstermesini, sanayi toplumlarında insanların bir türlü rahata ve huzura eremeyişlerini, değişiklik ve yenilik yapmak arzusunun adeta bir “ihtiras” halini alışını, Allah inanancının kaybolmasına bağlar.⁹⁹

Ona göre, tarım toplumlarında,

“sosyal kanunlar Allah’ın emirlerine ve dini inançlara dayanmaktadır. Böyle bir toplumda fert bütün sosyal faaliyetlerinin manasına müdrik olup, az çok hepsine iştirak etmektedir. Aile ve akrabalık bağları, fertlerin her türlü sosyal fonksiyonlarını ifa etmesini sağlamakta, beşeri tatmin ve huzur, devamlı ve verimli bir

⁹⁹Sabahattin Zaim, **Türkiye’nin Yirminci Yüzü, cilt III**, İşaret yayınları, Haziran 2007, s:24.

şekilde işbirliği yapabilme kabiliyet ve kudretini yüksek tutmaktadır. Böyle bir toplumda fertlerin birlikte çalışması, hukuki bir mecburiyetten doğmaz. (...)İnsanın iç dünyasındaki inanç ve değer hükümleriyle dış dünyasındaki kaideler nizamı arasında tam bir uyum vardır; İnsan, davranışlarında rahat ve huzurludur.”¹⁰⁰

Bu bakış içinde çok vurgulu bir biçimde dinseliliği barındırır. Öyle ki Sabahattin Zaim, çağdaşı Amerikalı ve Avrupalı muhafazakârların aksine, dinsel referansların, ferdin tüm hayatını ve içinde yaşadığı toplumun tüm hukuki çerçevesini de belirlemesi gerektiğini öne sürer. Ancak bu biçimdedir ki, insan, iç dünyasında da, sosyal hayatında da, iş hayatında da, bir ve bütün olabilsin, kendi ile barışık ve huzurlu bir hayat yaşayabilsin. Aslında Zaim’in çizdiği çerçeve din olgusunu, sosyal bir olgu olarak incelenmesi söz konusu olduğunda, yeni muhafazakârların sıkça öne sürdükleri, dine araçsal yaklaşım, argümanından çok daha samimi görünmektedir. Marcel Gauchet’ye göre, “Din olgusunu bir sosyal olgu olarak değerlendirirken hangi temele dayanacağımız apaçık ortadadır. Din olgusunu yaratan düşünce sistemi içinde, denetlenebilir olgular âlemi ile denetlenmez olgular âlemi arasında bir ayrım oluşturulmamakta, tersine tüm olguların insanın denetiminden uzaklaştığı doğrultusunda sistemik ve tutarlı bir düşünsel yapı

¹⁰⁰Sabahattin Zaim, **Türkiye’nin Yirminci Yüzülü, cilt III**, İşaret yayınları, Haziran 2007, s:24.

oluşturulmaktadır.”¹⁰¹ Bununla beraber, Türkiye’de muhafazakârlık ve onun, dine referansla meşrulaştırdığı alanlarda, laiklik ilkesine sadakat sınırları içinde kalınması meselesi genellikle, anayasal bir zorunluluğun, dayatması ile ilgilidir. Zaim’e göre çok daha felsefi

¹⁰¹Marcel Gauchet, “Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri İlkelerde Din ve Siyaset”, **Devlet Kuramı** (Der) Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, 2005, s:44. İnsanın “insanlık dışı âlemin (tabiat)” görünmez güçler ve nedenler tarafından yaratıldığını ve düzenlendiğine dair görüşünü bir yana bırakalım; bu denli kolaylıkla açıklayamayacağımız nokta, aynı güçlerin “insanlık âlemini de (kültür)” yarattıklarını ve düzenlediklerini düşünmesidir. Güçlkle denetlenebilen bir tabiatın başkalık olarak kabul edilmesi anlaşılır bir şey olsa da, sosyal örgütlenmenin de “kendiliğinden” yabancı kılınması ve kendisini oluşturup içinde yaşayan bireylerin denetiminden çıkarılması çok da kolay kavranamamaktadır. Eğer apriori (öncelikle) insanların tam denetimi altında olan bir alan varsa, bu, sosyal örgütlenme, bu örgütlenmeye hâkim olan kurallar, bu örgütlenmeye hâkim gelenek ve kültürden başkası olmaz. Tabiat güçlerin üstünlüğü düşüncesi, ancak aynı mantık dizgisi insanların kültürel olayları düzenleyebilme yetisine olan yatkınlığına deyin uzatılabildiği ölçüde kabul edilebilir.(*Marcel Gauchet, “Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri İlkelerde Din ve Siyaset”, Devlet Kuramı (Der) Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, 2005 s:44.)*

açından konuya yaklaşan ve laiklikle İslam'ın özünde bağdaştığını¹⁰² iddia eden Hilmi Ziya Ülken bile, konu inancın ihtiyaca indirgenmesine gelip dayanınca isyan etmektedir.¹⁰³ Dolayısı ile dinsel düşünüş üzerinden beşeri ilişkileri yeniden tarif etmek, ailevi ve ananevi değerleri toplumun dinsel ahlakını koruyup kollayan temel değerler olarak yeniden toplumsal yapının merkezine oturtma girişimlerinin tamamı insanlığı, monist bir düşünce sistemine zorlar.

Bu çerçeveden bakıldığında ise bu gün değil, zaten hiçbir zaman başka bir alternatifin olmadığı sonucu ile karşı karşıya kalırız. Dinsel düşünüşün, dünyevi olanı tamamen insanın müdahalesinden soyutlayışı, yanlıştan dönme, doğru yola erişme tezleri, muhafazakârlık açısından önemli bir soruyu da beraberinde getirir. Bilginin muhafazakârlarca, David Hume'dan beri tek gerçek kaynağı olarak kabul edilen, yaşanmışlığın, tarihselliğin ya da muhafazakâr öğretinin kabul ettiği üzere geleneğin kaynağı nedir?

¹⁰²Bkz:Hilmi Ziya Ülken, "Eğitim Krizinin Kökleri ve Üniversiteler", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/483/5665.pdf>, 17.11.2010.

¹⁰³Bkz: Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, Methal.

a. Dinsel Gelenekçilik

Alternatifsizlik tezi yeni hegemonyaya karakterini verdiği kadar Türkiye’de milliyetçi ya da geleneksel muhafazakârlık olarak anılan, Kıta Avrupa’sı ve özellikle doğum yeri olan İngiltere de ise modern muhafazakârlık olarak adlandırılan, muhafazakâr ideoloji ile yeni sağın siyasi kanadını oluşturan yeni muhafazakârlık arasındaki kopuşa da işaret eder. Muhafazakârlığın bu iki tarzı arasındaki en esaslı kopuş, geleneğin kaynağı başlığında yaşanmıştır. Muhafazakârlık, modern bir siyasal düşünce olarak, düşünce tarihi sahnesine çıktığından beri, tezlerini gelenek üzerinden temellendirmektedir. Yeni muhafazakârlığa gelinceye kadar, daha öncede bahsedildiği üzere, “gelenek”, milliyetçilik ve din üzerinden anlamlandırılan, ancak konjonktürel olarak içinde taşıdığı bu iki eğilimden birine daha yakın duran ya da söyleminde bunlardan birini daha vurgulu kullanan bir yapı ihtiva etmiştir. Yeni muhafazakârlar ise, özellikle batı medeniyetinin ve dolayısıyla geleneğin tek meşru kaynağını “din” daha açığı Judeo-Hıristiyan öğretisi olarak kabul ederler. Özalizmin Türkiye örneğindeki özgün katkısı ise bu iki unsurdan birini diğerine indirgemek şeklinde vuku bulmuştur.

Leo Strauss batı medeniyetinin geleneğinin iki kaynağı olduğundan bahsettiği çalışmasında¹⁰⁴ Antik yunan felsefesinden ve eski ve yeni Ahit'in toplamını kastederek İncil'den söz açar. Sonunda antik felsefenin (hatta hiçbir felsefenin) bilginin iynin ya da geleneğin kaynağı olabilecek yetkinliğe sahip olmadığı sonucuna ulaşır.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Leo Strauss, "The Mutual Influence of Theology and Philosophy", *The Independent Journal of Philosophy*, Vol III, 1979, s:111.

¹⁰⁵Yehuda Halevinin ortaçağda yazdığı Kuzari isimli eserinde şu cümleyi görürüz Sokrat insanlara dedi ki: "Sizin tanrısal bilgeliğinizi reddetmiyorum, sadece onu anlamıyorum, benim bilgeliğim sadece insan bilgeliği." Şu halde Sokrat'ın dediğine göre insan bilgeliği kusurlu bilgelik veya kusurlu olan bilgelik arayışı yani felsefe. Filozof, insan bilgeliğinin kusurunu fark ettiğine göre buradan neden ilahi bilgiğe geçmediğini anlamak güç. Bu metinde ima edilen sebep şudur: Bir filozof olarak kendine aşık olmaya her hangi şeye onay vermeyi reddeder ve vahiy onun için belirsiz ve ispatlanmamış bir ihtimalden daha fazlası değildir. İspatlanmamış bir ihtimal ile karşılaşınca onu reddetmez sadece yargısını erteler. (...) Felsefe açısından sorunlar çözümlerden her zaman daha açıktır ve felsefe cevap bulmak ya da yol göstermek yerine sorgulamayı, zaten ortada olanı tartışmayı amaç edinmiştir. Dolayısı ile medeniyetin temellerini oluşturan gelenek bu kaynaktan takip edilemez.(Leo Strauss, "The Mutual Influence of Theology and

Bundan sonra ise geleneğin tek ve meşru kaynağı olarak İncil okumaları yolu ile ilerleme, aydınlanma, ahlak gibi birçok başlığı yorumlamaya girişir.

Dinsel geleneğin, bireycilik çağına ruhunu veren en önemli kabulü ise hümanizm anlayışında gizlidir. Buna göre insanlık aydınlanma düşüncesinin yarattığı yanılsama ile antroposentrik bir hümanizmin peşine düşmüş ve böylece insanın gerçek doğasından (fitrat) uzaklaşmıştır. İnsanın her şeyin ölçüsü olduğu savının berberinde getirdiği, mümin'in dünyasının yıkılışı hem Hıristiyan demokratlar ve hem de yeni muhafazakârların ana temalarından biri olarak karşımıza çıkar. Teosantirik hümanizmin temel ilkesi, sınıfsal, ırksal ya da etnik bağlar yerine, *nous*'u (tin)ölçü almayı gerektirir.¹⁰⁶ Sınıf, ırk ya da etnik bağlar üzerinden belirlenecek ölçü, insanların ancak bu cemiyetler için fazileikar oldukları ölçüde iyi insan sayılmaları sonucunu doğuracaktır.¹⁰⁷ Oysa insanın ölçüsü olarak tin, bu farkındalık üzerinden birleşen insanlığın kardeşliği üzerinden tarif edilecek bir kozmopolisi kurar. İnsanlığın nihai ve gerçek

Philosophy”, *The Independent Journal of Philosophy*, Vol III, 1979, s:113-115).

¹⁰⁶Dante Germino, **Beyond Ideology: The Revival of Political Theory**, Harper and Row, New York, 1967, .s:24.

¹⁰⁷ Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:52-55.

cemaati, *logos*'la (kelam) kurulan bir kozmopolistir.¹⁰⁸ “Doğrudan doğruya insani ruhtan, şahsiyetten hareket eden, mebdeleri sureti umumiyede insan olan imanlardır ki gayeleri sureti umumiyede insan ve bütün insaniyet, bu vesile ile kâinat ve Allah'tır.”¹⁰⁹

Avrupa'da, Jaques Maritain¹¹⁰ üzerinden Hristiyan Demokrasi çerçevesinde izleyebileceğimiz teosentrik hümanizm, Amerika'da, Leo Strauss üzerinden yeni muhafazakârlık çerçevesinde takip edilebilir. Her iki çerçevenin de en belirgin özelliği, medeniyeti ve onun parçası olan insanı, Judeo-Christian¹¹¹ geleneğin bir uzantısı olarak görmeleri ve analizlerini bu kabule dayandırmalarıdır. Bu çevreden ayrılan ve teosantrik hümanizmle ilgili önemli katkıları bulunan bir

¹⁰⁸Dante Germino, **Beyond Ideology: The Revival of Political Theory**, Harper and Row, New York, 1967, .s:24.

¹⁰⁹Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:54-55.

¹¹⁰Jaques Maritain'in düşüncesini olgunlaştırıp incelttiği, insan hakları ve insanın değerinin nasıl tahlil edileceğini tartıştığı birçok diğer eserinin yanında, Hristiyan demokrasiye yol gösteren temel eseri, 1943 yılında kaleme aldığı, *Christianisme et démocratie*, adlı yapıtıdır.

¹¹¹Jacques Maritain; “The Range Of Reason”, [Http://www.nd.edu/departments/maritain/etext/range05.htm](http://www.nd.edu/departments/maritain/etext/range05.htm)(40 f11), 04.02.2010, s:72.

diğer isim ise Dante Germino'dur. Germino kaynağa antik felsefeyi de dâhil eder. Germino'ya göre batı teosantrik hümanizminin üç meşru kaynağı vardır: Antik felsefe, Yahudilik ve Hıristiyanlık.¹¹²

Germino, örnek olarak Platon'u seçer ve onun ağzından teosantrik hümanizmin batı geleneğinde antik felsefeden beri bilinir, kabul edilir olduğunu ispatlamaya girişir.

Germino'ya göre teosantrik hümanizm ilk olarak Platon tarafından *Yasalar*'da dile getirilmiştir: "Tanrı her şeyin ölçüsüdür." Sofist Protogoras'la geçen sayısız diyalogunda da filozof bu temayı işlemiştir. Germino'ya göre Platon Protogoras'la "insanın her şeyin ölçüsü olduğu" savı üzerine tartışırken, her şeyden, olmadıkları ya da olabilecekleri gibi değil oldukları gibi, yani varoluşları ile bahseder. Filozof, bilge kişi, yüce insan bir teomorf'dur, ya da şöyle de denebilir, filozof kendi var oluşunu yaradılışa bağlar, insanın ölçüsü olarak Tanrıyı görür.¹¹³ İnsanın teomorf olduğu tezi, her üç semavi dinin de kabul ettiği ortak bir çerçeveyi işaret eder; Tanrı insanı kendi suretinde yaratmıştır. Bu bakış insanın evrenin merkezinde durduğu tezini yanlışlamaz, fakat evrende tek başına olduğu savına karşı çıkar. Yeni muhafazakârlığın ana eksenini belirleyen, teosantrik hümanizm Özal'ın retoriğinde de bu anlamıyla yer bulur:

¹¹²Dante Germino, **Beyond Ideology: The Revival of Political Theory**, Harper and Row, New York, 1967, s:24.

¹¹³Age, .s:18.

*Gördüğüm en önemli husus, insanoğlunun yaratılıştan itibaren Allahın en önem vererek yarattığı mahlûk olduğu. Kuran'ı kerimde çok açık olarak ifade edilmiştir. 'Biz insanı en güzel bir şekilde yarattık' der. Hatta yine Bakara suresinde 'yarattıktan sonra da, bütün meleklerle secde etmelerini' emreder. Şeytan secde etmez. Meşhur hikâyedir. Bunların sebeplerini düşündüğünüz zaman, insanoğlunun bütün bu âleme, yeryüzüne bir nevi halife olarak geldiğini, âlemlerin onun için yaratıldığını kabul edersiniz.*¹¹⁴

Daha açığı, muhafazakârlar insanın her şeyin ölçüsü olduğu yolundaki hümanist teze katılmakla beraber, insanın da bir ölçüsü olduğunu var sayarlar ve bu tartışmasız tanrıdır; ölçünün, yasanın kaynağı koşulsuz kutsalsaldir.

Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin, önemli isimlerinden sayılan, Hilmi Ziya Ülken ise, *insani mysticisme*¹¹⁵ olarak adlandırdığı, muhafazakâr hümanizm anlayışını, *tevhit edici imanlar*

¹¹⁴Turgut Özal, "Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye'miz Dünya ve Geleceği Konulu Konuşmaları" **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları** (İçinde), , 21 Mayıs 1990, İzmir Büyük Efes Oteli, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, tarih yok, s:45.

¹¹⁵Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:86.

ve *tefrik edici imanlar*¹¹⁶ ayrımı üzerinden temellendirir. Bu ayrıma göre külli ve insani hareketler, tevhit edici imanlar sayılır¹¹⁷. Tefrik edici imanlarsa, belirli bir cemiyetin değerlerine yöneldiklerinden ve onun iyiliğine yöneldiklerinden, gerçek anlamada insani hareketler ve mefkûreler üretmekten acizdirler.¹¹⁸ Bu kabulde beraber, Ülken, Antik Yunan felsefesini, barbarların vatandaşlardan tefriki¹¹⁹ ve Yahudiliği, kendini yalnız bir kavmin dini olarak görmesi sebebi ile insani düşüncenin kaynak alabileceği öğretiler sınıfından çıkarır. Ona göre, *insani mysticisme* kaynaklık edebilecek üç öğreti vardır*: Mütakâmil Hristiyanlık, İslamiyet ve Budizm.¹²⁰

¹¹⁶Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:54

¹¹⁷Age, s:55

¹¹⁸ Age, s:53

¹¹⁹ Age, s:54

*Hilmi ziya Ülken, tevhit eden imanları sayarken, günümüzün beynelmilel ve insani hareketlerinin daha çok iktisadi doğrultuda geliştiğini öne sürer ve bu mana bütüncül ve insani tezler ortaya kayan mefkureler olarak, komünizm, sosyalizm, anarşizm ve kolektivizmin isimlerini telaffuz eder ancak daha sonra, özellikle, komünizm ve sosyalizmi, Leninizm örneği üzerinden, öncelikle bir Allah inancını içermemeleri ve ferdin cemiyet içinde kaybolması sonucunu doğuracak bir sistem önermeleri nedeniyle muhafazakâr

Özal'ın bu bakışa İslam dini çerçevesinde getirdiği yorum, hümanizmin bu biçimde tarif edilmesinin, haklar ve özgürlükler rejimi bakımından da sonuçlar doğurduğunu işaret etmesi bakımından önemlidir. 1980'lerin sonlarına doğru, SSCB'nin de yıkılması ile alternatifsizliğinin iyice pekiştiğini kabul ettiği yeni hegemonyayı ve yarattığı değişimi Özal:

Acaba dünyadaki bu değişiklik neden meydana geldi? Ne oldu da dünya böyle köklü bir değişikliğe gitmiştir?(...) Bu toplantıda dün imzaladığımız belgeden (Paris toplantısında imzalanan belge) bazı önemli kısımları söylemek istiyorum... (bütün) bu vaktiyle komünist olan, halada Komünist Partisi olan ülkelerin imzaladığı bu dokümanda ne var?(...) Tabii ki bunu bilmek mecburiyetindeyiz. Daha başlangıç da demokrasiden bahsediyor. İnsan hakları, demokrasi ve kanunun hâkimiyeti. 'İnsan Hakları ve temel hürriyetleri insanın doğuştan sahip olduğu haklardır. Ve bu haklar kanuna teminat altına alınmalıdır.' diyor. Bize de çok uygun dikkat ediniz, bizim, dinimizde, insanın en mükemmel yaratık olduğu, Allahın insanı

ölçütlere göre kabul edilebilir sınırların dışında kaldıklarını belirtir. (Hilmi Ziya Ülken, *İnsani Vatanperverlik*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:54-87).

¹²⁰Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:55.

*özene bezene yarattığı bildirilir. Bizim inancımız
da bu var. Tabii insana verilen önem de oradan
geliyor*¹²¹

sözleriyle açıklar. Yeni muhafazakâr ideoloji ve bu çerçevede yeni sağın söyleminde birey veya fert söz konusu olduğunda, bu yeni kavrayış akla gelmeli, kapitalizmin artık yalnızca bedenleri değil ruhları da istediği akıl da tutulmalıdır.

Jacques Maritain'in gelenek ve geleneğin esaslı bir parçası olarak teosantrik hümanizm başlığındaki değerlendirmelerine göre ise, insanlık Rönesans ve takip eden çağlar boyunca git gide tanrıdan uzaklaşmış ve bununla beraber insanı insan yapan, onu güçlü ve yüce bir varlık olarak yaratandan uzaklaşarak, bu özelliklerini de yitirmiştir. Yücelik ve güçten sıyrılış insanı alçak gönüllü yapmadığı gibi aksine onu alçaltmıştır. Erdemlerini ve erdemlerinin koruyucusu ve kollayıcısını yitiren insan artık koca evrende yalnız başına kalmış, kurtuluşunu yalnız ve sadece kendi eliyle sağlayabileceğini düşünen

¹²¹Turgut Özal, "Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Kurulundaki Konuşmaları", **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları**, 22 Kasım 1990 Ankara, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, tarih yok, s: 62.

bir akıl ve bedene dönüşmüştür. Bu çağ artık atroposantrik hümanizm çağıdır ve insanlığın mahvı ile sonuçlanmıştır.¹²²

“İnsan (...) nazarını kendine çevirdiği günden beri boş bir gurura esir olmuş; tabiatı kendine rametmek, her şeyin üstünde ve dışında olan ihtiraslar ile dünyaya efendilik etmek, eşyayı aklına bendetmek sevdasına kapılmıştır, onun bu hali nihayet toprakla, müşahhas âlemle, hisler ve hatıralarla bağlarını keserek yalnız mücerret akıldan, haşin ve duygusuz makineden ibaret kalmasına, dünyayı standardisé ve rasyonalisé etmek gibi kuru ve köksüz bir hevesle kendi kudretini imha etmesine sebep olmuştur.”¹²³

Ülken, doğrudan dinsel referanslar içermeyen, ancak aşkın bir tinsel bağın yokluğunda, *makine adam*¹²⁴ olarak nitelediği insana da

¹²²Jacques Maritain, “The Range of Reason”, <http://www.nd.edu/Departments/Maritain/etext/range06.htm> (15 of 16)27.Sep.05, s:73-145.

¹²³Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:80.

¹²⁴Hilmi Ziya Ülken, atroposantrik insana bir eleştiri olarak kullandığı *makine adam* tabirini, hayranlığını ve hümanist dehasına dair takdirini sıklıkla dile getirdiği Gote'nin, *Faust*'tundan ödünç almıştır.(bkz: Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933).

ciddi eleştiriler yöneltir. Gerçek anlamda insani mefkûreler üretebilmenin tek yolu, iman sahibi olmaktır. Turgut Özal da, paralel bir mantık çerçevesinde ancak elbette geleneğin kaynağını açıkça İslam üzerinden tarif ederek, Türkiye'nin geri kalmışlığına ve toplumsal sorunlara sebep olarak İslam ahlakından uzaklaşmayı göstermektedir. “İslam ahlakı ve bunu veren İslam terbiyesinin insanoğlunu yücelten bir ahlak ve terbiye sistemi olduğu, bu ahlakı kendine düstur edinmiş milletlerin tarihinden açık bir suretle görüldüğü gibi son 150 senede bu terbiye sisteminden uzaklaşarak ne hale geldiğimiz kendi tecrübelerimizle açık bir surette ortadadır.”¹²⁵

Yeni muhafazakâr ideolojiye göre, eğer insanlık kurtarılacaksa yeniçağ teosantrik hümanizm çağı olmalıdır. İnsanın aklında ve bilgisinde en önemli yeri her zaman teoloji tutmuştur ve bu böyle olmaya devam edecektir.¹²⁶ Hilmi Ziya Ülken ise, insanın ruhi hayatının iki temel ilkesi olarak bilmek ve inanmayı işaret etse ve ilmi zihniyette bilmenin ve inanmanın eşit değerlere sahip olduğunu öne sürse de “insaniyet sihri tefekkürden mantıki ve akli tefekküre

¹²⁵Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:211.

¹²⁶Jacques Maritain, “The Range of Reason”, <http://www.nd.edu/Departments/Maritain/etext/range06.htm> (15 of 16)27.Sep.05, s:76.

geçmekle beraber iman daima ruhun esasıdır”¹²⁷ diyerek, iman etmeyi, bilmeden üstün saydığını ifade eder.

Bu bakış muhafazakârlara, “tanrının yaptığıının” ötesinde insanlar arasında ayırım yapmamayı da beraberinde getiren, insana insan olmaklığıyla verilen hakların, kutsal dokunulmazlığı sebebiyle korunduğu, “eşit”, “özgür” ve demokratik bir düzeni kurmak, geliştirmek ve yaygınlaştırmak görevini vermektedir.

Gerçekçi bakış, insanın her şeyin ölçüsü olduğu bir dünyanın, yeni bir sav değil yalnızca hiçbir dönemde tam anlamıyla kabul görmemiş bir sav olduğunun farkına varmamızı sağlayacaktır. Yeni muhafazakârlık, birkaç yüz yıllık uykusundan dinsel düşünüyandırmıştır diyebiliriz. Ancak ciddi bir soruyla beraber, Tanrı’nın ölçüsü nedir?

Yeni muhafazakârlık, geleneksel ve modern muhafazakârlıktan farklı olarak (geleneksel muhafazakârlar ve modern muhafazakârların ana hattı agnostik düşünceye yaslanan bir bilgi teorisini destekler ve kullanırlar) Gnostik bilimcilik, (*gnostic scientism*)¹²⁸olarak nitelenen

¹²⁷Hilmi Ziya Ülken, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s:52.

¹²⁸*Gnostic Scientism* Hakkında Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: Eric Voegelin. **The Collected Works Of Eric Voegelin** ,Volume 1 0 Published Essays 1940–1952, (Ed)Paul Caringella, Jürgen

bilgi teorisine yaslanır. Gnostik bilimcilik, bir yanıyla bilim ve dini uzlaştırma çabası şeklinde yorumlanabilir. Diğer yanıyla ise bireyleri ve toplumları, temel haklar ve özgürlükler, insanın entelektüel ve bilişsel kapasitesi bakımından dinsel düşünceden koparmadan modernleştirmeye imkân sağlayan bir çerçeve sunmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin, beşere dair olanı incelemek için tarif ettiği alanı, tinsel bilimler alanı olarak nitelemesinin altında yatan da bu bilgi teorisidir, denebilir.

Ancak bilgi teorisinde benimsendiği söylenen gnostik tutum, özellikle doğrudan Tanrı'nın bilinebilir ya da bilinemez¹²⁹ olduğu tartışmasına geldiğinde Strauss, “tek ve mistik bir tanrı” yönünde görüş bildirir. Ancak bu biçimdedir ki belirli bir kanun, mutlak

Gebhardt, Thomas A. Hollweck, Ellis Sandoz, (İçinde) “The Origins Of Scientism (1948)”, Ve “Gnostic Politics” (1952), University Of Missouri Press, Columbia And London, 2000. Ayrıca Bkz: Thomas M. Lessl. “Gnostic Scientism And The Prohibition Of Questions”, *Rhetoric & Public Affairs*, Vol. 5, No. 1, 2002, Pp. 133-157.

¹²⁹Tanrı'nın ölçüsü hakkında yürütülen tartışmada, kullanılan kavramlar Gnostizm ya da Agnostizm gibi paradigmatik iddialar içermez. Strauss'un metninde, bu anılan tartışmanın, insanın tüm bilme sürecini kapsamak üzere değil tanrıyı bilme meselesini açıklığa kavuşturmak amacıyla yapıldığı öne sürülerek, *comprehensive*, *incomprehensive* terimleri kullanılmıştır.

kanun olabilsin.¹³⁰ Tanrının mistik ve bilinemez oluşu, Onun yasasını mutlak kıldığı gibi, varoluşunu da mükemmel kılar.¹³¹

¹³⁰İncil tanrısı gayri şahsi gereksinimler dâhil her şeyin sebebi olarak kavrar. İncilin çözümü tanrının her şeye muktedir olması inancıyla yükselir veya çöker. Her şeye muktedir olma kavramı tabii ki tektanrıcılığı gerektirir çünkü birden fazla tanrıya inanırsanız bunlardan hiçbiri her şeye muktedir olamaz. Sadece İncil yazarları her şeye muktedir olma kavramını ne demek olduğunu gerçekten anlarlar diyebiliriz çünkü sadece tanrı her şeye muktedirse, belirli bir kanun, mutlak kanun olabilir. Fakat insanoğlu tarafından tamamen bilinebilen her şeye muktedir bir tanrı bilginin bir anlamda güç olması açısından insana tabidir. Bu yüzden gerçekten her şeye muktedir bir tanrı esrarengiz bir tanrı olmalıdır ve bu bildiğiniz gibi incilin öğretilisidir. İnsan tanrının yüzünü göremez ve bilhassa “Ben kimsem oyum” sözü herhangi bir zaman tanrının ne olduğunu bilmek imkânsızdır demektir. Fakat eğer insan incilin tanrısını hiçbir şekilde kavrayamazsa tanrıyla insan arasında nasıl bir bağlantı olabilir? İncilin cevabı ahittir, Tanrının gerçekleştirdiği karşılıksız ve gizemli bir eylem ve buna karşı insanın tavrı güven, ya da, teorik gerçeklikten tamamen farklı olan, iman. İncilin tanrısı insanla ilintili şekliyle sadece eylemleri ve vahiyleriyle bilinir. Kitap, İncil, tanrının ne yaptığını ve ne vaat ettiğinin hikâyesidir. Tanrı hakkında tahminler değildir. İncil’de insanlar tanrının eylemlerini ve vaatlerini

Germino'nun konu hakkındaki görüşleri de bu paraleldedir. Tanrı öğretilmez deneyimlenir, Tanrının yolundan gitmek, insanın içindeki “İyi”yi takip etmesi, içindeki en güzel parçayı hâkim kılması demektir.¹³²

Bu noktada, kaynak bilinemez ve mistikken, yeni muhafazakâr ideolojinin bilgi teorisi bakımından nasıl olup da Gnostizme yaslandığı oldukça problemlı bir konudur. Eğer iç tutarlılığı yüksek, bir siyasi düşünceden, ideolojiden ya da paradigmadan bahsettiğimizi varsayarsak, yeni muhafazakârlığın son tahlilde, Agnostik bir düşünce sistemini takip ettiğini kabul etmesi beklenir. Ancak yeni muhafazakârlıkla ilgi böyle bir varsayım yapılamaz. Problem, Tanrı'ya olan bakış ya da bilgi teorisi meselelerine has olmayıp kendi deneyimlerine dayandırarak anlatırlar. İncilin bilgeliğinin temeli duyumsal mantık değil bu deneyimdir. (Leo Strauss, “The Mutual Influence of Theology and Philosophy”, *The Independent Journal of Philosophy*, Vol III, 1979, s:112).

¹³¹Tanrının mükemmeliyeti onun anlaşılmaz olduğunu ima eder. Tanrının eylemleri insanoğluna saçma görünebilir; bu o eylemlerin saçma olduğu anlamına gelmez. İnsan aklını aştığı anlamına gelir. (Leo Strauss, “The Mutual Influence of Theology and Philosophy”, *The Independent Journal of Philosophy*, Vol III, 1979, s:114.

¹³²Dante Germino, **Beyond Ideology: The Revival of Political Theory**, Harper and Row, New York, 1967, s 19.

muhafazakârlığın genel yapısından kaynaklanmaktadır. Daha önce kavramsal düzeyde dile getirdiğimiz, muğlâklık meselesi, teorik düzeyde eklektizm, söylem düzeyinde ise pragmatizm biçiminde karşımıza çıkar.

Yeni muhafazakârlığın ve Özalizmin bu problem etrafında tartışılabilir bir çok başlık açtığı ortadadır. Bunlardan en önemlisi ise, teknolojik gelişme meselesidir. Hemen her düzeyde, devrimci, ilerici çizgiyi, bozgunculukla bir tutan muhafazakâr bakışın konu teknolojiye geldiğinde hemen renk değiştirdiği bilinen bir gerçektir. Özal'ın 1970 yılların devrimci sloganına gönderme yaparak kullandığı“ tek yol elektronik devrim”¹³³ sözü bunun en iyi örneklerinden biridir.

Yeni muhafazakâr öğretinin geleneği doğrudan dine bağladığı yeni gelenekçiliğine dair yapılan bu açıklamalardan sonra sorulması gereken soru; yeni muhafazakârlığın, geleneği doğrudan Judeo-Hristiyan öğretiye bağlaması ve bu geleneğin batı medeniyetinin temeli olduğu kabulü üzerinden insanların hayatlarını bu öğretinin

¹³³Turgut Özal, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 2000li Yıllara Doğru Konuşmaları”, **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları** (İçinde) 28 Mayıs 1990 İstanbul Bilgisayar Kongresi Atatürk Kültür Merkezi, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, s:54.

ilkeleri etrafında şekillendirmelerinden başka bir kurtuluş yolu bulunmadığını öne sürmesi, yeni muhafazakârlık eşittir dincilik sonucuna varmamızı sağlar mı, olmalıdır.

Burke'den Voegelin'e kadar, Muhafazakârlık, dinin birey ve toplum hayatındaki önemini savunurken siyasetle dini birbirine karıştırmaya karşı ki bu Haçlı mantığı üretir, güçlü bir uyarıyı da barındırır.¹³⁴ "Burke'ün daha genel terimler içinde düşündüğü şey, dinin sivil rolünün ne olduğu idi. Dinin başlıca rolü, iyi davranış için dürtü sağlamaktı. Burke de çağının çoğu insanı gibi, yalnızca sonsuz yaşam umudunun ya da cehennem ateşi korkusunun insanoğlunun kötü yönlerini göstermesini engelleyebileceğine inanmaktaydı."¹³⁵ Leo Straus'un, meseleye yaklaşımı da, Burke'ünkine çok yakındır. Yeni muhafazakârlara göre İnsan doğru eğitilir, olumlu bir çevrede yetiştirilir ve otoriteyle zapt edilirlse, rasyonalite, ünsiyet (sociability) çalışkanlık ve dürüstlük gibi doğuştan gelen nitelikler gösterilebilir. Ama her ne şekilde eğitilirse, yetiştirilirse ve zapt

¹³⁴Harbour W.R, **The Foundations Of Conservative Thought: An Anglo-American Tradition In Perspective**, University Of Notre Dame, Notre Dame 1982; s. 24.

¹³⁵Iain Hampsher-Monk, **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**, Yayına Hazırlayan Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul 2004, s. 348.

edilirse edilsin; irrasyonellik, bencillik, tembellik, ahlaksızlık ve yolsuzluk gibi doğuştan gelen niteliklerden asla kurtulamaz.¹³⁶

Bizim düşüncemize göre muhafazakârlık, dinci bir ideoloji olmasa bile dinsel düşünüşün yasallıklarını yeniden “bir hayat insanı olarak muhafazakâr”¹³⁷ın yaşamına sokmayı, daha doğrusu sıradan muhafazakârı, “onu basit ihtiyaç öznesi”¹³⁸ olarak algılayıp, tahlil edilerek yeniden üretmeyi ve onu bu haliyle siyasallaştırmayı amaç edinmiş bir ideolojidir. Bu, aynı zamanda, siyasallaşma, depolitizasyon ve ardından apolitikliğe doğru giden, “toplumun birincil öğeleri savunulmak durumunda olmadığı ve siyasetten bihaberken, kendini en mutlu hisseden”¹³⁹ insanı yaratma gayretidir.

Sonuç olarak denebilir ki, 1980’lerle beraber, özgürleşme (emansipasyon) çağı kapanmış, özgürleştirme (liberasyon) çağı açılmıştır ve bunun anahtarı da yeni muhafazakâr ideolojidir. Yeni

¹³⁶Clinton Rossiter. **Conservatism In America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York; 1962,s.22.

¹³⁷Erol Göka, Sevinç Göral, Çetin Güney, “Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı Ve Kaygan Siyasal Tercihi”, (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5 / Muhafazakârlık**, (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul, s:302-313

¹³⁸Age, s:276-280.

¹³⁹Francis G. Wilson, “A Theory of Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb.).

muhafazakâr ideoloji, daha bütüncül olaraksa yeni sağ dolayısıyla da Özalizmin yaptığı, günlük politik dilden, reklam spotlarına kadar izlenebilecek geniş bir yelpazede, düşünme; yap, zihniyetini yerleştirmek ve insanları kendi akıllarından özgürleştirmektir

b.Mülkiyet Muhafazakârlığı

Yeni muhafazakârlığın “yeniliği”, emsalsizliğinden çok temelsizliği ile açıklanabilir. Geçen yüz yılın son çeyreği ve içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk on yılını, neredeyse rakipsiz biçimde karakterize eden ideoloji, ne Fransız Devrimi öncesinde var olan geleneksel muhafazakârlıkla, ne devrim sonrası ortaya çıkan modern muhafazakârlıkla, ne Kıta Avrupa’sı muhafazakârlığı ile ve hatta ne de içinde doğduğu toplum, yani Amerikan muhafazakârlığı ile belirgin ve kritik benzerlikler taşır. Yeni muhafazakârlığın, siyaset felsefesi ya da siyaset bilimi, ama daha çok ikisinin kesişiminde yer alan* ve üzerinde en ciddi bilimsel ve düşünsel çabanın harcanmış olduğu

*Bahsettiğimiz bu kesişim kümesi, özellikle muhafazakâr düşünürlerce yapılan çalışmalarda, tinsel bilimler alanı olarak tarif edilmektedir. (Bkz:Erik Voegelin, **The New Science Of Politics**, The University Of Chicago Press, London & Chicago, 1952; Mannheim, Karl. **Ideology And Utopia : An Introduction To The Sociology Of Knowledge**, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1985.)

modern muhafazakârlığın, Avrupalı kökenleriyle neredeyse tek bağlantısı, alt tür bir muhafazakârlık olarak sınıflandırılmış ve açılmış olan mülkiyet muhafazakârlığıdır.*

Clinton Rositer, mülkiyet muhafazakârlığını, “değişimin erozyonuna karşı savunacağı esaslı şeyleri –bu ister statü olsun, ister itibarı, ister gücü olsun, ister daha yaygın olan mal varlığı olsun– olan bireyin, takındığı tavidir,”¹⁴⁰ şeklinde tanımlıyor ve bu sayılanların “kendisinden başka hiç kimse için esaslı bir şey olma zorunluluğu da yoktur,”¹⁴¹ diye ekliyor. Daniel Aaron ise, Muhafazakârlığın yirminci yüzyıldaki seyrini tarif ederken, yüzyılın ikinci çeyreğinde, artık muhafazakârın, muhafaza edeceği hiç bir değerinin kalmadığını, standartların, ahlaki kuralların, geleneklerin bir bir yıkıldığını, geriye yalnızca fetişizm ve stereotiplerin kaldığını söylemektedir.¹⁴²

*Yeni muhafazakârın tanımı nedir? Yeni muhafazakâr, az önce silahlı soyguna uğramış bir liberaldir. Stanley Kubrick, <http://www.quotiki.com/quotes/14099>, 25.07.2010

¹⁴⁰Clinton Rossiter. **Conservatism In America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; S.8.

¹⁴¹Clinton Rossiter. **Conservatism In America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s.8.

¹⁴²Daniel Aaron, “Conservatism, Old And New”, *American Quarterly*, Vol. 6, No. 2 (Summer, 1954), Pp. 99-110, s:101.

Bu yeni dönemde muhafazakârlık, adeta mülkiyet muhafazakârlığının ve sonsuz sınırsız eşitsizliğin teorisi, denge teorisinin¹⁴³, siyasallaşıp iktidara gelmiş biçimidir. Bu iktidara geliş, toplumun değerlerini, birikimlerini, yüzyıllık kurumlarını ya da kolektif çabanın sonucu olan kazanımlarını korumakla ilgili olmayıp, son haddinde bir umutsuzlukla beslenmektedir. Geleceğin, ilerlemenin, daha iyinin olmadığı bir yaşamda, sahip olunanların korunması temelinde bir geri çekilmenin ifadesidir. Bunun yanında, hegemonik projenin başarıyla hayata geçirilebilmesi için, “ulusal-popüler” program çerçevesinde, üstünde hâkimiyet kurulmaya çalışılan toplumsal aktörlere maddi ödünler verilebileceği yönündeki tezin, Türkiye’de siyasetin yeniden yapılandırılması başlığında bulduğu anlam çok tarihi bir yer tutmaktadır. Yeni muhafazakâr

¹⁴³Denge teorisi ya da öğretisi, doğal adaleti, değerler bakımından, doğal bir hiyerarşinin varlığı ile temellendirilmiş olarak kabul eder ve denge bu doğal adalet mekanizmasını, yapay olana karşı koruyan şeydir. (*John Livingston: “Liberalism, Conservatism, And The Role Of Reason”, The Western Political Quarterly, Vol. 9, No. 3 (Sep., 1956), Pp. 641-657, s:643*) Denge teorisi, eşitlikçi söylemin tam karşısında yer alır ve adaletin sağlanabilmesinin tek yolunun, doğal eşitsizlik olduğunu savunur. Bu teori, Aristoteles’ten Burke’e ve yeni muhafazakâr ideolojinin yeni adalet anlayışı sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır.

ideoloji tarafından politik desteğin kaynağı olarak hedef alınan “orta sınıf”a verilecek maddi ödünler karşılığında masaya yatırılacak konulardan biri, Türkiye için, 2001 yılına yaptığı bir konuşmasında Atilla Yayla tarafından; “Türkiye Kemalizmi resmi ideoloji olmaktan çıkarmalıdır. (...) Kemalistler buna nasıl razı olacak diye sorarsanız, bunun bir fiyatı vardır. Toplumun Kemalistlere ödeyeceği bir fiyatı vardır, egemen konumda olduklarından; kendi hayat tarzları ve varlıkları garanti altına alınacaktır eğer bunu kabul ederlerse. Bunu herhalde artık Kemalistlerin düşünme vakti geldi”¹⁴⁴ sözleri ile ortaya koymuştur.

Yeni muhafazakâr ideolojinin taşıyıcıları, Özal’ın deyişiyle “orta direk”- Irving Kristol, tarafından “yeni sınıf”¹⁴⁵ olarak adlandırılan tabakadır. “Bu yeni sınıfı bilim adamları, gazeteciler, öğretmenler, eğitimci bürokratlar, avukatlar, iletişim kurumlarındaki yöneticiler,

¹⁴⁴Atilla Yayla, “Turgut Özal’ın Siyasi Anlayışı ve Siyasi Liberalizm”; **Liberalizmin İncelenmesi Friedrich Naumann Vakfı’nın Türkiye’de On yıllık Siyasi Çalışması** (içinde), (ed) Vahit Bıçak, Friedrich Naumann Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 4-6 Mayıs 2001, s:18-19.

¹⁴⁵Kollektif, Muhafazakârlar (neo-cons) **Amerika’nın Kara Kitabı**, (ed) Merdan Yanardağ, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramazan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, Çiviyazıları, 2004, s:40.

sosyal yardım uzmanları, kamudaki doktorlar, şehirciler, yönetici bürokratlar, vakıf çalışanları/uzmanları gibi birçok meslek grubu oluşturuyor.”¹⁴⁶

Bu durumun pratikteki anlamı Thatcher, Reagan¹⁴⁷ ve Özal örneği göz önünde buldurulduğunda, popülizm yoluyla ve elitist muhafazakâr geleneğin hitap kitlesinin değiştirilerek, “orta direğin” muhafazakâr partilerin kalbine yerleştirilmesidir.

Kapitalist uygulamaların dayattığı eşitliksizlikçi yapının korunması süreci modern kapitalist devletin kendini var etme, egemenlik alanı içindeki bireyleri “ulus” nosyonu altında bir arada tutma ve bir potada eritme tasarımını başarısızlığa uğratmıştır. Kapitalist ekonominin, ulus devlet ölçeğini ve çizdiği sınırları yeni

¹⁴⁶Kollektif, Muhafazakârlar (neo-cons) **Amerika'nın Kara Kitabı**, (ed) Merdan Yanardağ, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramazan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, Çiviyazıları, 2004, s:40.

¹⁴⁷Hem Reagan hem de Thatcher partilerinin üst sınıfa hitap eden imajını orta sınıf popülizmine oynayarak yeni döneme uydurdular. (Kenneth R. Hoover; “The Rise of Conservative Capitalism: Ideological Tensions within the Reagan and Thatcher Governments”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1987), pp. 245-268, s:259).

dönem için, eskisi kadar yararlı bulmayışı, egemen ulus devletlerin, yasalarını, kurumlarını ve siyasal sistemlerini esnetme, kuralsızlaştırma ve bunu da “küreselleşeme” olgusu ile açıklama sonucunu doğurmuştur.

Refah devletinin krizi ve bunu izleyen dönemde reel sosyalizmin çöküşü ile beraber, modern devletin kapitalist pratiğinin bireyleri atomize edici ve toplumsal bağları tahrip eden rekabetçi yapısının radikalleşmesi de sürece eklendiğinde, sonunda modern kapitalist devletin miti, ulusun birliğini de, bir arada yaşamı kuran öge olarak işlevsizleştirmiştir. İtiraz ve başkaldırı kendini bir uçta çok kültürlülük, bir uçta mikro milliyetçilik üzerinden yeniden kurarken egemen dil, modern devletin meşruiyetini, gelenek ve bunun esaslı bir parçası olan din üzerinden yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. Yeni muhafazakâr ideolojinin, genel çerçevesi aynı kalmakla beraber, her ülke için o ülkenin kendi özel koşulları doğrultusunda uyarlanarak kullanıldığı söylenebilir. Yeni muhafazakârlık simgelediği ahlak anlayışı, yasa ve düzen vurgusu, aile ve ailevi değerlere geri dönüşü özendiren yapısı ve kendine has romantik özgürlük anlayışı¹⁴⁸ ile

¹⁴⁸Kees Van Der Pijl, Kees Van Der Pijl, **Transnational Classes And International Relations**, Routledge, 1998, s:65-77; Henk Overbeek & Kees Van Der Pijl, “Lockean Heartland In Political Economy”, **Restructuring Hegemony In The Global Political Economy**, (içinde) Routledge, London And Newyork, s: 12-15.

toplumsal uzlaşının temellerini ve kaynağını yeniden tarif etmeye çalışmaktadır.

B. İdeoloji Karşıtlığı

İdeoloji söz konusu olduğunda her ne kadar, sağ siyasetler açısından üst başlık Kapitalizm olarak kabul edilse ve ideolojik salgıyı üretenin kapitalist sitemin iç mantığı olduğu düşünülse bile bu her zaman doğru olmayabilir. Muhafazakârlık, liberalizm, milliyetçilik ve bunların radikal biçimleri çoğu kez kapitalist ideolojin görüngüleri olarak ele alınır, ancak, akılda tutmak gerekir ki muhafazakârlık pre-kapitalist bir düşünce akımıdır. Pre-kapitalist bir düşünce akımı olarak muhafazakârlık, modern muhafazakârlık ve yeni muhafazakârlık birbirlerinden kimi bakımlardan ciddi biçimde farklılaşsalar da, genel anlamda muhafazakârlık, desteklediği ya da taraftar olduğu şeylerden çok, karşı olduğu şeylerle karakterize edilebilecek bir düşüncedir.¹⁴⁹ Bu anlamda ideoloji meselesi, muhafazakârlığın, sayılan bu üç “halini” birden kapsayarak açıklamakta oldukça faydalıdır.

Diğer yandan, Yeni muhafazakârlığın ideoloji meselesine yaklaşımı konusunda genel teamül, selefinin, ideoloji mi yoksa bir düşünce akımı olarak mı kabul edildiği üzerinden temellendirilmesi yönündedir. Modern siyasal düşünceyi, realizmden sosyalizme bir yelpaze olarak düşünür ve yeni muhafazakârlığın akım olarak, bu

¹⁴⁹Ted Honderich, **Conservatism: Burke, Nozick, Bush, Blair?**, Pluto Press, London, 2005, s:6.

aralıkta türeyen modern muhafazakârlıktan evrildiğini kabul edersek, bu teamüle uymak mantıklıdır.* Modern muhafazakârlığın ideoloji ile olan meselesi ise, yaygın olarak, onun; siyasal kuşkuculuk, gelenekçilik, kurum ve uygulamalara saygı şeklinde sıralayabileceğimiz, ana öğretilerinden yola çıkılarak çözülmeye çalışılmaktadır. Yine yaygın bir eğilim olarak, muhafazakârlığın bir ideoloji olmadığı sonunca varıldığında, onu, Mannheim'ın pre-kapitalist aşamasından alarak çözümlediği ve bir “düşünce

*Modern muhafazakârlık ve yeni muhafazakârlık arasında düşüncenin katı çekirdeğinde yer alan kavramlar (en azından bunların kabukları) bakımından kayda değer bir ayrım göze çarpmaz. Ancak detaylara inip bu kavramların içlerinin nasıl doldurulduğuna ve kaynağa baktığımızda, yeni muhafazakârlığın modern muhafazakârlıktan ciddi biçimde başkalaştığına şahit oluruz. Bu başkalaşım, metamorfoz gibi değil de, örneğin magmatik ve tortul kayaçların çeşitli etkilerle (örneğin basınç, sıcaklık) değişikliğe uğraması sonucu mermeri oluşturmaları gibi anlaşılmalıdır. Yani mutlak döngüsel bir süreç olarak değil koşulların zorlamasıyla yaşanan bir başkalaşım. Ancak bahsedilen başkalaşım, bu düzeyde yapacağımız analizi etkilemeyecektir.

üslubu”¹⁵⁰ olarak betimlediği çerçeve, muhafazakârlığın tanım kümesi olarak kabul edilmektedir.

Huntington, “Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık” adlı makalesinde, düşüncenin çerçevesinin çizilmesinde üç temel tanımlamadan bahseder, aristokratik, otonom ve durumsal tanımlar. İlkin, aristokratik tanım, muhafazakârlığı belirli tek ve eşsiz bir tarihi hareketin ideolojisi olarak tanımlar: (...) Fransız devrimi¹⁵¹. İkinci olarak; muhafazakârlığın otonom (özerk) tanımına göre, muhafazakârlık ne illaki özel bir grubun çıkarları ile bağlantılıdır ne de ortaya çıkışı sosyal kuvvetlerin her hangi belirli tarihi bir yapısına muhtaçtır. Muhafazakârlık genel geçer düşüncelerin otonom bir sistemidir. Adalet, düzen, denge ve ölçülülük gibi evrensel değerler çerçevesinde tanımlanır.¹⁵² Otonom tanım, muhafazakârlığın tarihin her hangi bir aşamasında ortaya çıkmasına izin verir. Durumsal tanım muhafazakârlığın mücadele veren ve savunan sosyal grupların

¹⁵⁰Bkz: Karl Mannheim, **Sociology and Social Psychology**, Routledge & Keagan Paul LTD, London, 1959.

¹⁵¹Samuel P. Huntington; “Conservatism as an Ideology”; *The American Political Science Review*, Vol. 51, No. 2. (Jun., 1957), pp. 454-473, s. 454.

¹⁵²Samuel P. Huntington; “Conservatism as an Ideology”; *The American Political Science Review*, Vol. 51, No. 2. (Jun., 1957), pp. 454-473, s:455.

birbirleri ile belirli bir ilişki içinde olduklarında ortaya çıkacağını söyler. Yinede her üç tanım temel olarak muhafazakârlığın içeriği hakkında hem fikirdirler: muhafazakârların inandığı değer ve görüşlerin özü.¹⁵³Bu durumda ideoloji meselesi etrafında yürütülecek bir tartışma için öncelikle, muhafazakârlığın ana öğretilerini, inandığı değer ve görüşlerin özünü intibak etmek gerekir.

Muhafazakâr düşüncenin temel geleneği birbirine bağlı üç merkezi öğretiye dayanmaktadır. Bu öğretiler; gelenekselcilik siyasal kuşkuculuk, kurum ve uygulamalara saygıdır.

a. Muhafazakârlığın Temel Öğretileri

Gelenekçilik öğretisi, muhafazakâr düşüncenin çatısını kuran öğretilerdir. Değişim-ilerleme ile gelişim-dönüşüm kavramları ve fikirleri arasındaki gerilim gelenek üzerinden kurulmaktadır. Modern muhafazakârlık geleneği baskın olarak ulus düşüncesi üzerinden kurarken, yeni muhafazakârlık kesin olarak din üzerinden kurar. Gericilik ya da durağancılıktan farkını dönüşüm üzerinde kuran muhafazakârlığın, dayandığı gelenekçilik

¹⁵³Samuel P. Huntington; “Conservatism as an Ideology”; *The American Political Science Review*, Vol. 51, No. 2. (Jun., 1957), pp. 454-473, s:455-456

düşüncesinin anlam veremediği veya doğru bulmadığı değişiklikler, ani değişikliklerdir. Ani değişikliklerden daha sakıncalı bulduğu ise, sistematik ve vahşi biçimde cereyan eden devrimsel değişikliklerdir.¹⁵⁴ Muhafazakâr düşünce çoğu zaman, insanlık tarihinde vuku bulan ve insanlığın ilerlemesine olanak sağlayan devrimsel nitelikteki olayları görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Ancak, elbette olanı sonsuza kadar yok saymak mümkün olmadığından örneğin bir dönem muhafazakâr tarihçiler, Endüstri Devrimi yerine “hızlandırılmış evrim”¹⁵⁵ gibi yavan kavramsallaştırmalar kullanma yoluna gitmişlerdir.

Düşüncenin ana ekseninde geleneğe bu derece vurgu yapılması ve ani ve sistemli değişikliklerin bu derece tehlikeli görülmesi, düşüncenin tohumlarının İngiliz Devrimi(leri) ile Fransız Devrimi arasındaki süreçte atılmış olması ve Fransız Devrimi ile 1848 Devrimleri arasındaki dönemde olgunlaşıp sistematik bir yapıya kavuşmasıyla yakından ilgilidir. Bu arada, muhafazakârlığın adı geçen devrimlerin hepsine eşit mesafede

¹⁵⁴Muhafazakârlığın temel öğretileri hakkında bkz; Anthony Quinton, "Conservatism", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, (der.) Robert E.Goodin ve Philip Pettit, Oxford: Blackwell, 1993, ss.244-268.

¹⁵⁵Bkz: Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı**, Dost Kitapevi, 2008, Ankara.

durmadığını, örneğin Endüstri Devrimi'ni bir şekilde, kendisinin de var olmayı sürdüreceği dünyaya katmanın yollarını ararken, Fransız Devrimi ve 1848 Devrimleri'ni adeta lanetlediğini, not etmekte yarar var.*

Diğer yandan, gelenekçilik öğretisi, muhafazakâr düşüncenin diğer öğeleri ile tamamlanmaksızın, muhafazakârlığı gericiğe mahkûm edebilecek bir yan da taşımaktadır, zira

“Mannheim’a göre muhafazakârlık, gelenekselciliğin özgül tarihsel bir biçimini benimseyerek bunu mantıksal sonuçlarına ulaştırır. Gelenekselci davranışın basitçe biçimsel, yarı-gerici doğasından ötürü izlenebilir

*Devrimler ve aydınlanma düşüncesi kapsamında, muhafazakârlığı tartışırken, birçok araştırmacıya göre Burke'ü önceleyerek muhafazakârlığı modern çağa taşımakta önemli katkıda bulunan Hume'u bir miktar dışarıda tutmak mantıklı olacaktır. Hume'un muhafazakârlığının karakteri az çok, içinde şekillendiği Fransız Devrimi öncesindeki görece sakin dönemin havasını taşısa da, düşüncenin ayırt edici yanı, Hume'un Aydınlanma ile arasındaki tuhaf ilişkiye dayanır. Daha sonraki muhafazakârlar; aydınlanma ve devrimi aynı kefiye koyma ve öncekini sonraki ile farazi ilişkisi yüzünden lanetleme eğilimindedirler. Bkz. Sheldon S. Wolin; “Hume and Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 48, No. 4. (Dec., 1954), pp. 999-1016; s.1000.

bir tarihi yokken, muhafazakâr davranış, somut koşullara bağlı olarak doğup gelişen belirgin bir tarihsel ve toplumsal sürekliliğe sahiptir.”¹⁵⁶

Muhafazakârlara göre, düşünce tarzlarının en ilkel biçimi insanın fıtratında bulunabilir: alışılmış olana karşı sevgi duyma, alışılmamış olandan korkma. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Değişikliklere şüphe ile yaklaşmakla, kati bir biçimde kendini tüm değişikliklere kapatma arasında fark vardır. Bir muhafazakâra göre eğer bir değişiklik olacaksa bu derece derece olmalı, her basamak çok dikkatle geçilmeli ve buz üzerinde yürür gibi temkinli olunmalıdır.

Gelenekçilik öğretisi barındırdığı öğelerden biri siyasette, “siyaset bilimi”nde devamlılığın savunulmasıdır. Diğerleri ise var olan kurumların ve uygulamaların değişmesine kuşku ile bakmaktır. Gelenekçilik öğretisi, bu unsurları yardımıyla diğer iki öğretiyi kendinden türetir. Bir muhafazakâr için siyasal akıl her şeyden önce var olan kurumlar ve uygulamalarla vücut bulur. Gelenekçiliğin ani değişikliklere şüphe ile yaklaşan bakış açısı, var olan kurum ve

¹⁵⁶Bkz:Özgür Gökmen; “Tek-Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nde Muhafazakâr Yönelimler” *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden*, (Universiteit Leiden) ;Şubat 2003.

uygulamaların değişimine kuşku ile bakmak sonucunu da doğurmaktadır.¹⁵⁷ Bu bakış aynı zamanda, tarihsel süreklilikte kesintiler kopuşlar ön gören siyasal bilgiye kuşku ile bakmayı da beraberinde getirmektedir.

Siyasal kuşkuculuk: Ortodoks muhafazakâr görüşe göre, (elbette bir miktar daha liberal ya da çoğunlukla ancien regime'in muhafazakâr anlayışına sıkışıp kalmış daha gerici yorumlar da bulmak mümkündür) "(A)yydınlanma devri düşünürlerinin belirli bazı öncüllerden yola çıkarak kurdukları rasyonel ahlakta olandan (insan doğası) olması gereken siyasal sistemleri çıkaran toplumsal sözleşme teorileri de tek bilgi kaynağı yaşantıya (deneye) dayanmadıkları için birer yanılsamadan ibarettir. Burke'ün "teori insanına" karşı eleştirisi, Hegel'in Fransız devrimcilerinin "soyut akıl"ını kınayışı ve Metternich'in "küstah insana" karşı alaycı tavrının her biri, siyasal soruya aklın, nihai olarak hakemlik edeceği iddiasını reddedişin, neredeyse üzerinde fikir birliği edilmiş biçimidir.¹⁵⁸

¹⁵⁷Muhafazakârlığın temel öğretileri hakkında bkz; Anthony Quinton, "Conservatism", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, (der.) Robert E.Goodin ve Philip Pettit, Oxford: Blackwell, 1993, ss.244-268.

¹⁵⁸Sheldon S. Wolin; "Hume and Conservatism"; *The American Political Science Review*, Vol. 48, No. 4. (Dec., 1954), pp. 999-1016.;s.1001.

Muhafazakârlık, toplumların yerleşik kurumlarına, insanların alışkanlıklarına, siyasal geleneğin bir nevi kutsallığına vurgu yaparken, emsalsiz yeninin (yenilenmenin değil) her halde daha kötü olacağına dair (giden geleni aratır) açıkça ifade edilmemiş bir kabule yaslanır. Muhafazakârlığın kötümserliği, insanın doğası gereği sınırlı bir varlık olduğuna, aklın zayıflığına ve aklın dünyayı daha iyi kılamayacağına ilişkin, mükemmelliğin imkânsızlığı (*imperfectibility*) anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu kötümserliğin pratik ve teorik iki kaynağı vardır. Pratik olanı, akla dayalı siyasal projelerin uygulanmaya çalışılmasının doğurduğu yıkıma yol açan tecrübelerden; teorik olanı ise hem insan bilgisinin sınırlarına ilişkin epistemolojik kuşkular taşıyan felsefi kaynaklardan, hem de Aydınlanma öncesinin “*ilk günah*” doktrinde somutlaşan dinî ve kültürel kökenden gelmektedir. Bu nedenle muhafazakârlık, “ilk günah doktrininin siyasal sekülerizasyonu” olarak da tanımlanmaktadır.¹⁵⁹

Her ne kadar muhafazakâr düşüncenin kendisine ait bir “insan” kabulü varsa da, o bu kabulün yüzyılların mirası ve birikimi sonucunda oluşmuş bir kanı olduğunu savunur, oysa Aydınlanma düşüncesi tamamen farazi bir insan ve onun doğasından bahsetmektedir, bunu evrensel değerlerle

¹⁵⁹Mehmet Vural, “Aydınlanma Felsefesi ve Siyasal Muhafazakârlık”, *Felsefe Dünyası*, 2002/1, Sayı 35, s.133.

harmanlayarak “iyi”yi, “doğru”yu yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin meselesi, “(s)oyut anlamda insan değil, ‘doğal’ insan değil, ister doğal halinde ister ideal bir toplum içinde öngörülebilen insan değil, tarihsel somutlukta insan(dır).”¹⁶⁰ Ayrıca, muhafazakârların, insan doğası ile ilgili vardıkları kanı, onlara insanların bir ve aynı olmadıklarını vaaz etmektedir.

Fransız Devrimi’nin estirdiği eşitlik rüzgârına kapılan İngiliz işçi sınıfının kurduğu Londra Yazışma Derneği’nin en temel ilkelerinden olan üyelik aidatlarının çok düşük olması ve üye sayısının sınırsız olması kuralları bugün için bize çok ilginç ya da önemli gelmeyebilir. Ancak o gün için büyük bir yeniliğe işaret ediyordu ve bu yenilik alt tabakaların dikkatini çektiği kadar burjuva sınıfının bakışlarını bu türden deneklerin üzerine çekmişti. Sınırsız üyelerin ajitasyonu Burke tarafından “domuz kalabalığı”nın gözdağı olarak görülüyordu. Yorkshirelı ılımlı reformcu Peder Christopher Wyvil bile, “Eğer Bay Paine alt sınıfları harekete geçirmeyi başarabilirse,” diye yazıyordu 1792’de, “onların işe karışması ile muhtemelen çılgınca işler olacak ve ister özel mülkiyet

¹⁶⁰Robert Nisbet. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** (İçinde), "Muhafazakârlık", (Der)T.Bottomore Ve R.Nisbet, Ankara, Verso Yayınları±, 1990, ss. 97-133; s:94.

ister kamusal özgürlükten yana şimdi elimizde ne varsa, yasa tanımaz çılgın ayak takımının insafına kalacaktır.”¹⁶¹

Ayrıksı bir muhafazakâr olarak Hume’un siyasal kuşkuculuğu temellendiriş biçimi özellikle dikkatte değerlidir. Onun bulguları, inatla seküler analize ve deneyime dayanır. Onun muhafazakârlığı Aydınlanma’nın materyalleri üzerine inşa edilmiştir: Hume’un objektif analiz arayışı, gericiliğe güvensizliği, ampirik veriye sadakati, apriori bilgiyi hor görüşü ve bir kriter olarak faydaya yaptığı vurgu, yerleşik inançların ve kurumların kökenini açıklamak, onların sağlamlığına dair kanıtlar sunmak biçiminde özetlenebilecek yaklaşımının özgünlüğü, muhafazakâr düşünce açısından hayati önem taşımaktadır.¹⁶² Bu özgün yaklaşım, muhafazakâr düşünceye, onu, reaksiyoner bir tavır olmaktan, bir düşünce akımı olmaya sıçratan perspektifi katmıştır. Var olanı korumaya dönük muhafazakâr tavrın, sofistike bir açılımını ortaya koymuştur. Zira var olan yasalara,

¹⁶¹E.P. Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Birikim yayınları, 2004; s:54-57.

¹⁶²Sheldon S. Wolin; “Hume and Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 48, No. 4. (Dec., 1954),s.1001.

kurumlara olan saygı ve güven muhafazakârlığın diğer merkezi öğretisini teşkil etmektedir.¹⁶³

Var olan yasa ve kurumlara saygı: Muhafazakârlar, kesinlikle, teorisyenlerin masa başında üretip doğruluğuna, daha yerinde bir deyimle rasyonelliğine karar verdikleri yasalar ve kurumlardansa, zaman içinde oluşmuş ve süreç içinde varlığının faydasını, gerekliliğini ya da gereksizliğini ispat etmiş, yasa ve kurumları tercih ederler. Gelenekçilik ve var olan kurum ve yasalara olan güven, elbette bunların tersini savunanların taşıdığı mantığa da karşı çıkmaktadır. Değişimi ve bu değişimi yönlendirecek olan siyasal teorileri ortaya koyan ve savunanlar, evrensel değerler kabulü ile yola çıkmakta ve buna uygun olarak insanların genel ihtiyaçları, ilgileri ve davranış biçimleri üzerine tezler üretmektedirler. Bu belirlemelerin sonucunda ise bahsedilen evrensel değerlere uygun toplumsal düzenler kurmak istemektedirler. Bunu başarabilmek için ise var olan yasal ve kurumsal yapıyı tahrip etmek eğilimi içinde davranmaktadırlar. Oysa

¹⁶³Muhafazakârlığın temel öğretileri hakkında bkz; Anthony Quinton, "Conservatism", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, (der.) Robert E. Goodin ve Philip Pettit, Oxford: Blackwell, 1993, ss.244-268.

Muhafazakârlara göre, “seküler anlamı içinde ‘evrensel değer’ ifadesi tanımsızdır.”¹⁶⁴

b. Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık

Muhafazakârlık, her ne kadar dönemin düşünüş biçimini şiddetle eleştirse de ilhamını gerici de Maistre’den değil Whigci Burke’den alır;¹⁶⁵ meselesi saf, basit ve bedeli ne olursa olsun bir özgürlük değil düzenlenmiş bir özgürlüktür.¹⁶⁶ Burke’ün Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler adlı eseri haklı olarak bilinçli muhafazakâr prensiplerin ilk ve en büyük ifadesi olarak kabul

¹⁶⁴Temel Yeşilyurt, “Globalleşen Dünyada Dinin Anlamı”, perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_471/471_442.pdf, 12.07.2010, s: 9.

¹⁶⁵Muhafazakârlık, 1830 İngilteresi’ne kadar siyasal söylemin bir parçası olmadı. Ancak siyasal varlığı 1790’da Edmund Burke’ün kaleme aldığı Reflections on the Revolution in France ile beraber söz konusu olmuştur. Düşüncen gelişimi ile ilgili bkz: Robert Nisbet, **Conservatism: Dream and Reality**, Oxford: Open University Press, 1986; s. Vii.

¹⁶⁶Clinton Rossiter. **Conservatism In America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York; 1962, s:18.

edilir^{*.167} Burke muhafazakâr düşünceye temel oluşturan bu eserinde*, dönemin en az Aydınlanma düşüncesi ve düşüncenin

* Hume'un "analitik muhafazakârlığı" Burke'e birçok açıdan yolu açtı. Sonraki Hume'un sahip olduğu kanaat ve tutkudan yoksunsa da, kullandığı materyallerin çoğu Hume'un yazılarında da işlenmiştir. Gelenekselcilik vurgusu, duygunun ve alışkanlığın önemi, "siyasi projektörler"in (Hume'un adlandırdığı şekliyle) küçümsenmesi ve yönetimin inceliklerine beslenen hayranlık; bunların hepsi Hume'da bulunur. Bkz. Sheldon S. Wolin; "Hume and Conservatism"; *The American Political Science Review*, Vol. 48, No. 4. (Dec., 1954), pp. 999-1016; s.1014.

¹⁶⁷Clinton Rossiter. **Conservatism In America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York; 1962, s:16.

*Burke'ün Teorisinin temel bileşenleri: (1) insan dindar (inançlı) bir hayvandır ve din sivil toplumun temelidir. Kutsal bir yaptırım meşru, var olan sosyal düzeni ilham eder. (2) Toplum yavaş tarihi büyümenin doğal organik ürünüdür. Var olan kurumlar geçmiş kuşakların bilgeliğini somutlaştırır. Hak zamanın bir fonksiyonudur.(3) İnsan, mantığın olduğu kadar içgüdü ve duygunun da yaratığıdır. İhtiyat, ön yargı, tecrübe ve alışkanlık; akıl, mantık, soyutlama ve metafizikten daha iyi rehberlerdir. Hakikat evrensel önerilerde değil sağlam deneyimlerde var olur. (4) Cemiyet ferde üstündür. İnsanın hakları ödevlerinden kaynaklanır. Kötülük Hiçbir

yöntemi ve uygulaması kadar, bilinen dünyayı etkileyen ve dönüştüren bir başka etmenden hemen hemen hiç bahsetmez: Ekonomik hayat ve teknolojik gelişmeler. Feodal yapının ve ona has üretim biçiminin yerini bir yeniye bıraktığı adeta görmezden gelinmiştir. Kapitalist üretim biçimine geçiş ve bunun sosyal ve siyasal yapı üzerindeki etkileri hemen hemen hiç dikkate alınmadan sanki olan bitenin tek sorumlusu, masalarının başında ya da kürsülerde, yeni siyasal bilgiyi oluşturan ve yayanlar ve bun uygun olarak yeni bir kurumsal yasal çerçeveyi kuraya çalışanlar, olarak görülmüştür. Ekonomik hayattaki gelişmelerin ya da üretim araçları ve üretim ilişkilerindeki değişimin, devrimsel nitelik taşımadığını ya da ani ve sıçramalı olmadığını, var olan sosyal siyasal düzen için

sosyal kurumdan değil insan doğasından kaynaklanır.(5) Asli bir ahlak duygusu dışında, insanlar eşittir. Sosyal örgütlenme karmaşıktır ve her zaman bir sınıf, düzen ya da grup çeşitliliğine sahiptir. Farklılaşma, hiyerarşi ve liderlik her sivil toplumun kaçınılmaz nitelikleridir. (6) “Denenmemiş her projeye karşı herhangi yerleşik bir yönetim taslağı lehine ...” bir eğilim vardır. İnsanın umutları çok, fakat görüşü sınırlıdır. Var olan kötülükleri iyileştirme çabaları genellikle çok daha büyük kötülükler doğurur şeklinde özetlenebilir. Bkz: Samuel P. Huntington; “Conservatism as an Ideology”; *The American Political Science Review*, Vol. 51, No. 2. (Jun., 1957), s.456.

yıkıcı olabilecek düzeyde hızlı gelişmediklerini, dolayısıyla muhafazakâr düşüncenin temel kaynağı sayılan bir eserde ihmal edildiklerini söylemekse mümkün değildir. Muhafazakârlar asıl sorunun, değişimin kendisi değil, niteliği ve niceliği olduğuna işaret ederken ve toplumun geleneklerine sadık kalınarak çeşitli reformların hayata geçirilmesinde beis görmediklerinin ısrarla üstünde dururken, anahtar kavramları süreklilik ve kopuş olmuştur.

Çizilen bu genel çerçeve ışığında muhafazakârlığın kendini bir ideoloji olarak görmediği ve ideoloji fikrine olan karşıtlığını, teori ve onu üreten yeni bilimin (pozitivizm) argümanları ile çatışarak anlamlandırmaya çalıştığı ortadadır. Ancak ortada yine de şöyle bir soru vardır:

Acaba muhafazakârlığın, en azından modern Muhafazakârlığın, ana öğretileri olarak kabul edilen gelenekçilik, kurum ve yasalara saygı ve siyasal kuşkuculuk, bir araya getirildiğinde klasik anlamda soyut bir teori olmasa da kendi içinde anlamlı, kendine has kuralları ve buna uygun bir toplum ve siyaset tasavvuru olan, bunlara dayanarak genel geçer doğrular öne süren, bir “teori” oluşturduğu söylenemez mi?

Muhafazakârlar, her toplum kendine has olanı korumalıdır, toplumlar ve tarih kopuşlarla değil sürekliliğin korunumu ile gelişirler, derken de ortaya bir teori atmış olmazlar mı?

Bizce modern muhafazakârlık, bütüncül bir toplum, siyaset, din ve ekonomi algısına, üzerinde yükseldiği, vazgeçilemez ve değişmez saydığı öğretilere sahip olması ve nüfuz ettiği ve belirlediği alanın genişliği kadar örttüğü, değiştirdiği, anlamayı imkânsızlaştırdığı, sorgulama ve eleştirme kapsamından çıkardığı alanlar bakımından değerlendirildiğinde bir düşünce akımı ya da üslubu değil bir ideoloji olmaya yakındır. Ancak yine de üslup meselesine de yakından bakıp, ideoloji meselesini, bu tartışma üzerinden kapatalım.

Teori karşıtlığı üzerinden kurulacak bir argüman en ayrıntılı ve derinlemesine çözümlenişinde bile, bizi Mannheim'a göre, Muhafazakârlığın pre-kapitalist bir düşünce üslubu olarak“ortaya çıktığı” belirlemesinden öteye götürmez. Ayrıca Mannheim, Muhafazakârlığın bir düşünce üslubu olduğunu öne sürdüğü metinde, liberalizm ve sosyalizmin de düşünce üslupları olarak siyasal düşünce sahnesine çıktıklarını¹⁶⁸ belirtmektedir. Yalnızca buna bakarak bile anlıyoruz ki, Mannheim'ın Muhafazakârlığı bir düşünce üslubu olarak betimlemesi, onun ideolojik bir yanın olup olmadığı ile ilgili bir yargı ile yüklü değildir. Düşünce üslubu yaklaşımı, analiz edilen siyasal düşüncenin argümanlarının çağının diğer akımlarından, bir bakışta ayrılmasına olanak sağlayacak, belirgin bir üslubu, onu başlı başına yeni bir akım saymaya imkân

¹⁶⁸Bkz: Karl Mannheim, **Sociology and Social Psychology**, Routledge & Keagan Paul LTD, London, 1959.

tanıyan bir stili olup olmadığının araştırılması ile ilgilidir. Muhafazakârlık bu bağlamda yani özgün bir stile sahip olma bakımından, gerçekten de çağının diğer kendine has üslupları olan düşünce akımlarından ayrılır. Örneğin Muhafazakârların üslubu; düzen ve özgürlük sorunlarını ele alırken, tıpkı romantizmin üslubunun diyelim ki, klasizmin üslubundan farklılığı kadar, liberalizmin ya da radikalizmin üslubundan farklıdır.”¹⁶⁹ Dolayısıyla bizim Mannheim’ın betimlemesinden anladığımız Muhafazakârlığın nevi şahsına münhasır bir siyasal düşünce olduğudur.

Yine Mannheim’ın belirttiği üzere, liberalizm ve sosyalizmle beraber muhafazakâr düşünce, Fransız Devrimi’nin ideolojik etkisi ile modern muhafazakârlık olarak adlandırdığımız¹⁷⁰ ve geleneksel muhafazakârlığa göre çok daha iyi eklemlenmiş ve “kurgulanmış” düşünsel-politik argümanlarla yüklü bir siyasal düşünce halini almıştır. Bu kırılma noktasından sonra, muhafazakârlığın kendini tarif ettiği çerçeve, karşı olmakla kurulan anlam dünyası, onu, eleştirdiği dünyanın içine çeker. “Muhafazakârlık eğer kendini ideolojik olandan uzaklaştırıyorsa, bir ideoloji olarak vardır;

¹⁶⁹Robert Nisbet. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** (İçinde), "Muhafazakârlık", (Der)T.Bottomore Ve R.Nisbet, Ankara, Verso Yayınları±, 1990, ss. 97-133; s:94.

¹⁷⁰Bkz: Karl Mannheim, **Sociology and Social Psychology**, Routledge & Keagan Paul LTD, London, 1959.

depolitizasyonu var oluş ritminin nirengi noktası olarak koyuyorsa, politiktir.”¹⁷¹

Sonuç olarak denilebilir ki muhafazakârlık, entelektüel bir siyasi argüman olarak temellendirilişinden günümüze geçirdiği değişim sonucu bir ideoloji halini almıştır.

¹⁷¹Ahmet Çiğdem, “Muhafazakârlık Üzerine”, *Toplum Ve Bilim* Sayı: 74, Güz 1997, s:32.

İKİNCİ BÖLÜM: “GELİŞEN” TÜRKİYE

İKİNCİ BÖLÜM: YENİ TÜRKİYE

1970’lerin başlarında belirtileri görülmeye başlayan ve 1974-75 petrol şoku ile dünya ekonomisini buhrana sürükleyen büyük kriz, görünürde, ağırlıklı olarak ekonomi alanındaki politik tercihlerin değişmesi biçiminde günlük hayata yansdı. Fordist üretim biçiminin de iflas ettiği 70’li yıllar, Keynesgil ekonominin ve programının, dolayısıyla da ona uygun olarak formüle edilmiş olan hukuksal/yasal çerçevenin ve buna bağlı olarak üretim biçiminin (ya da daha doğrusu üretim biçiminde gidilmesi düşünülen değişikliğe bağlı olarak onu mümkün kılan, iktisadi, sosyal ve hukuki çerçevenin) çöküşü ile karakterize edilen, yeni dönemin başlangıcı oldu. Keynesgil iktisat politikalarının da zaten, “kapitalizmin atölyelerinin ıslahı”¹⁷² olduğu düşünülürse, bu kurtarma operasyonun da hüsrarla sonuçlanması, kapitalist sistemin ve serbest piyasa ekonomisinin işleyiş kanunlarının ciddi bir eleştirisine sebep olabilirdi.¹⁷³ Ancak bu böyle olmadığı gibi, özellikle Friedmancı

¹⁷²Peter Kalmbach, “Daha Çok Özal Teşebbüs Daha Az Devlet Yeni Muhafazakâr Saldırı” **Bir başka iktisat: Yeni Muhafazakâr, Friedmancı, Monetarist Görüş Üstüne İncelemeler ve Öneriler**,(içinde), (der). Alpaslan Işıklı, s:23.

¹⁷³Age, s:23.

iktisadi ekolün etkisi ile çöküşün sebebinin, Adam Smith'in *Genel Teorisinden* bu yana, liberalizmin tanrısı kabul edilen "Gizli El"nin dinamiğinin, devletin ekonomiye müdahalesi sonucu tahrip edilişi olduğu ilan ve kabul edildi. Konu üzerine, sert ve derin tartışmaların yaşandığı bile söylenemez. Neoliberal dalga, 1960'ların başından 1970'li yıllara kadar, dünya genelinde hızla ve büyük kitlelerin desteği ile yükselen sosyalist siyasetlerin bir anda geri çekilişinin de etkisiyle, ani ve güçlü bir sarsıntının ardından, tsunami gibi tüm dünyayı vurdu.¹⁷⁴ Yapılar kırık dökük **bir biçimde** 1990'lı yıllara kadar idare etmiş olsalar da, kavramlardaki dönüşümün hızı, baş döndürücüdür.

Özal'ın 1970'lerin başında hayalini kurmaya başladığı, yeni Türkiye'yi, şekillendirme fırsatı bulduğu, 1979-1993 arası dönemin temel meselesi, ekonomik ve toplumsal hayatın krizden kurtarılması için acilen yapılması gereken reformlar ve rehabilitasyonlardır. Bunlar, ABD, İngiltere ve Türkiye'nin -toplumsal yapılarındaki önemli farklara rağmen- az ya da çok aynı biçimde uygulanmıştır. Reagan ve Thatcher, vergilendirme mantığını tersine çevirdiler, sosyal harcamalar için ayrılan kaynakları kısıtlar ve bazı alanlarda tamamen geri çektiler, kişisel davranışa dair gelenekçi algıyı yeniden canlandırdılar ve toplumun temel kurumu olarak piyasanın devletle

¹⁷⁴ Göran Therborn, "After Dialectics Radical Social Theory in A Post-Communist World", *New Left Review* 43 Jan Feb 2007, Pp:63-114.

yer değiştirmesini sağladılar.¹⁷⁵ Aynı tarihlerde Özal henüz MESS Başkanı iken, 11 Haziran 1979 tarihli Tercüman gazetesinde Ertuğrul Soysal ile yaptığı söyleşide krizden “çıkış yollarını” şöyle sıralamıştır:

“Çıkış yollarının başında devletin iktisadi hayata müdahalesinin asgariye indirilmesi gelir. Bugün o noktaya gelinmiştir ki neredeyse ‘gölge etme başka ihsan istemem’ denmektedir... Gerçekçi kur politikası tedbirlerin ikincisidir. Karaborsanın üzerinde bir kur tayini lazımdır. Türk sanayiini gümrük duvarlarıyla değil, yukarı bir kurla korumak daha doğrudur. Buna karşılık gümrüklerde kaçakçılığı önleyecek derecede indirim yapılmalıdır. Hatta bazı ana maddeler sıfır gümrükle getirilmelidir. Böyle bir uygulamaya geçildiği takdirde, Türkiye'nin döviz girdileri çok süratle yükselir, ihracatı süratle artar, işçi döviz girişi tahminime göre 2,5-3 milyar dolar seviyesine erişir... Bunların dışında, turizm, tutarlı bir yabancı sermaye politikası, ithalat ve ihracatta formalitelerin asgariye indirilmesi, Türk

¹⁷⁵ Bkz: Kenneth R. Hoover, “The Rise Of Conservative Capitalism: Ideological Tensions Within The Reagan And Thatcher Governments”, *Comparative Studies in Society And History*, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1987), Pp. 245-268.

*müteşebbisinin gücüne inanılması başarılı neticeyi
yaklaştırır.*¹⁷⁶

Dönemin karakteristik özelliği olan oldukça geniş kapsamlı ve bir o kadar hızla yapılan reformlar sebebi ile ekonomik ve politik ajandanın yoğunluğu zaman zaman kafa karıştırıcı boyutlara ulaşmaktadır. Bu noktada, dikkatimizi uygulamalara, yapısal değişikliklere, retorik ve realite arasındaki farka değil, öncelikle temel argümanlara ve yeni sağın ilan ettiği yeni mantığa (*rationale*) yöneltmek büyük önem taşımaktadır. Dönüşümün kapsamı, pratiğe ve detaylara bakarken resmin bütününe kaçırma tehlikesi yaratmaktadır. Ayrıca her bir örnekte, pratikte reformu tamamlanamayan alanlar, transformasyonu sağlanamayan yapılar bulunmaktadır. Bunların tek tek karşılaştırılması biçiminde yapılacak bir analiz, Türkiye, İngiltere ve ABD’de (ve elbette dünyanın daha birçok başka ülkesinde) farklı farklı ve bir birinden bağımsız değilse bile, çok özgün iç dinamikleri olan süreçlerin işlediği yanılığını doğrurabilir. Ne yerele özgü dinamiklerin etkisi, ne de bunlar göz önünde bulundurularak tasarlanan politikaların varlığı yadsınabilir, ancak asıl mesele, bunlardan önce yeni dönemin bel kemiğini oluşturan keskin siyasi aklın işleyiş yasallıklarını belirleyebilmekle ilgilidir.

¹⁷⁶ Mustafa Sönmez, **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları, İstanbul, 1984, s:26.

I. ÖZAL DÖNEMİ

Turgut Özal'ın, 1979-1993 yılları arasında başbakanlık müsteşarı, başbakan yardımcısı, başbakan ve cumhurbaşkanı olarak geçirdiği hayatının, metin boyunca, Özal Dönemi olarak anılması, bizim bu çalışmada Özalizm adıyla kullanacağımız siyasi perspektifin iç tutarlılığı ile yakından ilişkilidir. Özalizmin en önemli başarısı, Türkiye'ye taşınamayan yeni hegemonik bakışın/mantığının, -24 Ocak Kararları, 1980 askeri darbesi veya 1982 Anayasası ile bütünlüklü bir perspektifle- Turgut Özal'ın siyasi iktidarı elde edişinden sonra Türkiye siyasetini belirleyen en önemli faktör oluşudur. Bu hegemonik bakış ışığında meydana gelen yeniden yapılandırmada “(g)erek (...)muhalefet edenler açısından, gerekse devlet ve toplum arasındaki ilişkiler örüntüsünün bahsedilen bağlamda farklılaşmasını can-ı gönülden destekleyenler açısından, 1980 Türkiye için bir dönüm noktasıdır”.¹⁷⁷ Bu dönemde, Türkiye'deki yeni sağ hareket, elbette bünyesindeki, kimi geleneksel unsurlara rağmen kendi ulusal-popüler programına uygun olarak devlet karşıtlığı, özelleştirme, iki ulus-hegemonik proje, liberal-rekabetçi bir bireycilik ve kendi içinde açıkça çelişkili bir İslami hür teşebbüs gibi yeni

¹⁷⁷Ali Rıza Güngen, “1980'ler Türkiye'sinde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar”, *Mülkiye* Cilt: XXX, Sayı:250, s:69.

birtakım bileşenleri de barındırır¹⁷⁸ hale gelmiştir. Türkiye’de merkez sağ siyasetin, mantığının büyük ölçüde yeniden tarif edilmesi sonucunu doğuran hegemonik proje girişimi; sadece siyasi iktidarın ele geçirilmesi üzerine yoğunlaşmamış; aynı zamanda, okullar, dinsel davranış, bireysellik, medya ve daha da önemlisi, sermaye ile emekçi arasındaki ilişkilerin restorasyonu gibi alanlara doğru genişlemiştir.¹⁷⁹

Merkez sağın döneme damgasını vuran yeni mantığı, Özal’ın “Biz çağı doğru okuyorduk ve çağı doğru okumak demek, Türk ekonomisini dünyadaki mukadder gelişmeleri göğüsleyebilecek donatıma kavuşturmak, dünyanın gidişatına senkronize etmek demektir,”¹⁸⁰ biçiminde özetlediği, çağdaşlaşma anlayışı, “Ben öbür dünyaya inanır ve bu dünyanın bir geçiş yeri olduğunu düşünürüm. Öbür dünyada bugün yaptıklarının hesabı sorulur. İlim sahibinden ilmini, para sahibinden paranı doğru yolda kullandın mı diye sual edilir. Bize de, sana hizmet imkânı verdik, bu imkânı iyi

¹⁷⁸Muharrem Tünay, “The Turkish New Right’s Attemt at Hegemony” **The political and Socioeconomic Transformation of Turkey**, Praeger, 1993, s:11.

¹⁷⁹Age, s:12.

¹⁸⁰ <http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=45> 17 Eylül 2010

değerlendirdin mi diye sorulur,”¹⁸¹ şeklinde özetlediği hizmet mantığında açıkça görülmektedir.

Bundan böyle güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir. Güçlü devlet, harcamaları çok, fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir. Güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir. Hepsinden önemlisi, yeni görüşte, aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır. Yani, yeni görüşte hedef, insanın, ferdin bizzat kendisidir,”¹⁸²

sözleri ile 1979 yılında Milliyetçiler Kurultayında yaptığı konuşmada ilk kez açıkladığı ve 1992 yılında 3. İzmir İktisat Kongresi’nde ve bu iki toplantı arasında geçen sürede yaptığı birçok konuşma ve değerlendirmede ısrarla vurguladığı “yeni görüş”ün esasları da, dönemin ruhunu anlamak açısından son derece faydalıdır.

Turgut Özal’ın, *Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları*’nda beliren/belirginleşen devlet kurgusu, doğrudan dinsel referanslar taşıyan hizmet anlayışı ve sorumluluk duygusu, çağdaşlaşma konusunu bütünüyle ekonomik bir gaye olarak kabul eden mantığı, dönemin ruhunu yansıttığı kadar, Turgut Özal’ın siyasal çizgisinin iç tutarlılığını ve sürekliliğini göstermesi açısından da önemlidir.

¹⁸¹ <http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=45> 17 Eylül 2010

¹⁸² Age.

Özal’a göre, kendi döneminin alâmetifarıkası olan “kendine güvenli yurttaş”, şu üç temel hürriyete sahiptir: düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti¹⁸³ ve yine Özal’a göre bu haklar medeniyetin temellerini oluşturur. Turgut Özal, bu üç hürriyetle ilgili düşüncelerini, bunların nasıl anlaşılması gerektiğini ve *Yeni Görüş*’te tuttukları merkezi konumu, yazılı ve sözlü olarak birçok kez dile getirmiştir.

Çalışmanın başında dile getirdiğimiz, hegemonik bakışın, Türkiye’ye, Özal’ın siyasi iktidarı elde etmesiyle beraber geldiği, ancak bunun temellerinin Özal’ın düşüncesinde 1970’lerin başlarından beri var olduğu savı yine bu üç temel hak üzerinden izlenebilir. Lakin Özal döneminde, 1982 Anayasası ve buna bağlı diğer kanun ve kanun hükmünde kararnamelerle yapılan değişiklikler, bu üç hürriyet ve onlara yüklenen anlam çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.

Bir hegemonya mücadelesi, yeni bir anayasa, bu yeni anayasanın henüz ilan edilmişken tadili yeni bir ekonomik modelin alternatifsizlik tezi ile Türkiye toplumuna dayatılması gibi birçok karmaşık sürecin doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği yeniden yapılandırma meselesinin, siyaset başlığı etrafında yoğunlaşarak

¹⁸³ Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği, “Turgut Özal’ın, 31 Ekim 1989’da Cumhurbaşkanı Seçilip Yemin Ettikten Sonra TBMM’de Yaptığı Teşekkür Konuşması”, <http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

özömlenebilmesi için ebetteki dönemin ve bize sunduğu verilerin dikkatle incelenmesi gerekir. Ancak bu yapılırken, 1980 sonrası ölkö tarihinin bir özetini vermenin ötesine geçebilmek için, bu karmaşık fenomeni belirli bir soyutlama düzeyinde ele almak gerekir.¹⁸⁴ Bu da açıktır ki, döneme dair bir takım verileri dışarıda bırakmak sonucunu doğuracaktır.

¹⁸⁴Muharrem Tünay, “The Turkish New Right’s Attemt at Hegemony” **The political and Socioeconomic Transformation of Turkey**, Praeger, 1993, s:12.

A. Dönem ve Dönüşüm

Turgut Özal'ın, 1979 yılında Süleyman Demirel tarafından kurulan "azınlık hükümeti" nde Başbakanlık Müsteşarı* olarak göreve getirilmesi ile başlayıp, 1993 yılında hayatını kaybetmesi ile son bulan Özal döneminin, ilk ve belki de üzerine en çok söz söylenen vakası 24 Ocak karalarıdır. "24 Ocak 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikalarının sıradan bir istikrar programının çok ötesine geçtiği ve ülkenin geleneksel ekonomi politikalarında kesin bir *dönüşümü* simgelediği bilinmektedir."¹⁸⁵ Bu kararların ön gördüğü, ekonomik modelin, demokrasi içinde uygulanmayacağına "¹⁸⁶ dair uyarıların öncelikle Bülent Ecevit¹⁸⁷ tarafından olmak üzere birçok kişi tarafından dile getirilmiş olması ve kararların ilan edilişinden birkaç ay sonra Türkiye'nin bir askeri müdahaleye maruz kalışı, 24 Ocak kararlarının ön gördüğü dönüşümün "tarihi" niteliğini kavramak açısından önemlidir. 12 Eylül askeri rejimi, adeta kendini bu

*Turgut Özal bu tarihte, aynı zamanda DPT Müsteşar Vekili olarak da görev yapmaktadır.

¹⁸⁵Yakup Kepenek, Oktar Türel, "Üç Değişkeni İle 24 Ocak" *Yapıt*, No 14 (Ocak/Şubat 1986),Pp.75-124, s:75.

¹⁸⁶Osman Ulagay, **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti**, Bilgi Yayınevi, Kasım 1987, s:23.

¹⁸⁷ Bkz: Altun, Mehmet. **Ortak Akı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2009.

kararların layığı ile uygulanmasına adanmış gibidir. Türkiye tarihindeki “askeri darbeleri inceleyenler, 12 Eylül’de başa geçen askeri yönetimin, 27 Mayıs ve hatta 12 Marttaki yönetimlerin aksine, herhangi bir radikal/reformcu üsluba –veya bir “göz boyama” girişimine- hiçbir anda yönelmediğini; aksine derhal ve kesin bir biçimde burjuvazinin ekonomik ve toplumsal programına angaje olduğunu gözleyeceklerdir.”¹⁸⁸ Bu gözlem en iyi biçimde, askeri yönetimin, darbenin yapıldı gün Özal’ı çağırarak derhal görevinin başına geçmesi yönündeki isteği ve Özal’ın bu isteği kabul etmek için öne sürdüğü şartların neredeyse tamamının askeri yönetimce kabul edilmesi üzerinden yapılabilir. Askerlerin bu yaklaşımı Özal döneminin başladığını teyit eder niteliktedir.

a. Özal Neyi Temsil Ediyor

İstanbul Teknik Üniversitesi’nden mezun olur olmaz çalışmaya başladığı ve hızla yükseldiği Elektrik İdaresi’nden, Devlet Planlama Teşkilatı’na, Dünya Bankası’ndan, MESS’e, TÜSİAD’ın kuruluş aşamasında oynadığı rolden, Sakıp Sabancı’nın danışmanlığını yaparken benimsediği iktisadi ve siyasi doktrine, yani Özal’ın mantığına bütüncül bir bakış, bize, onun bir üst düzey bürokrat ve

¹⁸⁸ Korkut Boratav, **1980’lerde Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi, Eylül 2005 s:74.

sonrasında siyasetçi olarak, oldukça istikrarlı bir politik çizgisi olduğunu gösterir.

(...) Özal'ın köklü ilişkilerinin tohumları uzun süren (1967-71) DPT müsteşarlığı sırasında, özel sektöre sağlanan çeşitli teşviklerin DPT vizesinden geçme uygulamasının başlamasıyla atılmıştır. 1970'li yılların ortalarında Özal, Sabancının genel koordinatörü, kendisine ait ufak-tefek birkaç şirketin yöneticisi, MESS Başkanı, TUSİAD'ın “fikir ve yeni görüşler üretebilen” üyelerinden biri olarak iş çevresinde temayüz etmekte ve saygınlık kazanmaktadır.¹⁸⁹

Özal'ın görüşleri, fikirleri, inançları yıllar içinde olgunlaşmış olmakla beraber, esasları önemli değişikliklere uğramamıştır. “ Turgut Özal'ın kafasında bir vizyon vardı, nasıl bir Türkiye'de ortaya çıktığını biliyordu ve nasıl bir Türkiye'ye gitmek istediği konusunda kafası hayli netti(...)”¹⁹⁰ Özal'ın, ülke ve dünya siyaseti, ekonomi, sosyal politika, eğitim gibi başlıklarda takındığı tavır ve güttüğü politikaları, aktif politikaya girişinden önceki dönemde biriktirdiği, deneyim gözlem ve düşünceleri şekillendirmiştir. Bahsedilen birikimin önemli

¹⁸⁹Korkut Boratav, **1980'lerde Türkiye'de Sosyal Sınıflar Ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi, Eylül 2005 s:75.

¹⁹⁰ Atilla Yayla, “Turgut Özal'ın Siyasi Anlayışı ve Siyasi Liberalizm”; **Liberalizmin İncelenmesi Friedrich Naumann Vakfı'nın Türkiye'de On yıllık Siyasi Çalışması** (içinde), (ed) Vahit Bıçak, Friedrich Naumann Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 4-6 Mayıs 2001, s:17

bir kısmı kendisinin de Mehmet Barlas¹⁹¹ tarafından kaleme alınan anılarında belirttiği üzere, Zahit Kotku'nun etkisini taşımaktadır. Sabahattin Zaim'e göre, Mehmet Zahit Kotku "İskenderpaşa'daki görünmeyen üniversitesinde nesilleri eğitip yetiştirmiştir"¹⁹² bu görünmeyen üniversitenin, eğitiminin içeriği ve amacı yine Zaim tarafından şu biçimde anlatılmaktadır:

(...)toplumun makro organizasyonunu kimler kuracaktır? (...)İnsanlar. Bu insanlar nasıl yetiştirilecektir? İşte temel soru budur. Buda terbiye ve eğitimle olur. İnsanlar çocukluktan itibaren önce davranış bilimini (ilmihal) öğrenir. Toplum içinde nasıl davranacağını öğrenir. Bunun için görevlerini, sorumluluklarını, hak ve yetkilerini öğrenir ve bunları kullanır. Bunları başında, bu dünyaya nerden geldiğini, niçin geldiğini öğrenir. Halikine karşı, büyüklerine karşı, ailesine, çevresine, milletine, devletine, insanlığa karşı sorumluluklarını öğrenir. Sonra eşref'ül-mahlûkat olarak Halikinin bu kâinatı emrine tesis ettiğini bilince haklarını ve yetkilerini öğrenir. (...)

İşte cemiyetin fertleri böyle güzel yetişirse, o toplumda hem (...)makro, hem (...) mikro organizasyonlar güzel kurulur ve ahenkli işler.

¹⁹¹ Bkz: Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000.

¹⁹² Sabahattin Zaim, **Türkiye'nin Yirminci Yüzü**, cilt I, İşaret Yayınları, Haziran 2007, s:194.

(...)Hem iktisadi gelişme sağlanır bu dünyada rahat eder. Hem de Allah'a karşı kulluk vazifesini yaparak ahrette ona ak yüzle gitmiş ve felaha, yani ebedi kurtuluşa ermiş olur.

(...) işte Mehmet Zahit Kotku Efendi Hazretleri (...) görünmeyen üniversitesinde Türk toplumu ve İslam âlemi için bu tip insanlar yetiştirmeye çalışmıştır.¹⁹³

İnsanların ontolojilerine uygun olarak yaşamayı öğrenmeleri ve sürdürmeleri üzerine kurulu bir felsefe ile şekillenen düşünsel dünyası içinde, Turgut Özal'ı, çok etkileyen diğer bir konu ise Amerika Birleşik Devletleri ve onun idari, siyasi ve ekonomik yapısı olmuştur. “Cenaze töreninde mahşeri kalabalığın elinde tuttuğu üç pankart; “Sivil, demokrat, dindar cumhurbaşkanı” (...) Turgut Özal'ın siyasi kişiliğini”¹⁹⁴ net biçimde yansıtmıştır.

“Bu saptamalar 11 Eylül 1980 akşamı Özal'ın işgal etmekte olduğu mevkiye hangi sınıf dürtüleri ve etkileri ile geldiğini ortaya koymakla birlikte, 12 Eylül'ü izleyen günlerde konseyin Özal'a ve onun aracılığı ile burjuvazinin iktisadi programına niçin “mahkûm

¹⁹³ Sabahattin Zaim, **Türkiye'nin Yirminci Yüzü**, cilt I, İşaret Yayınları, Haziran 2007, s:193-194.

¹⁹⁴Turgut Özal düşünce ve hamle derneği, <http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

olduğunu” açıklamıyor.”¹⁹⁵ Bu meseleyi açıklığa kavuşturmak için, 24 Ocak kararlarının arka planını incelemek faydalı olacaktır.

b. Özal’ın misyonu ya da 24 Ocak Kararlarının Perde Arkası

24 Ocak kararlarının arka planı, genellikle iddia edildiği üzere, Özal’dan bağımsız olarak ve tamamen İMF, Dünya Bankası, OECD gibi uluslar arası örgütlerce hazırlanarak, Özal’a dayatılmış değildir. Bizim iddiamıza göre Özal, yeni hegemonyayı, yerleştirmek istediği zihniyeti ve gerekliliklerini anlamış, kabul etmiş ve onu, Türkiye’ye taşımayı *misyon* edinmiştir. Bu *misyon* ana hatları ile Özal’ın kafasında 1970’lerin başlarında belirginleşmeye başlamıştır. Kendisi bu süreci ve yapı değişikli konusundaki fikirlerinin sürekliliğini şu biçimde özetler:

15 Haziran 1973'te, Süleyman Demirel'e, bunları yazılı olarak vermiştim... Bunun gibi, 1979'un Nisanı'nda da, 'Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları' başlığı ile Milliyetçiler Kurultayı'nda açıklamıştım bunları... Yapmayı tasarladıklarımın ana hatları, önceden belliydi. Mesela, 1967-71 arasında, özel sektörün teşviki politikası, bizim getirdiğimiz politikadır. 'Plan Uygulama Kanunu', 1968'de

¹⁹⁵Korkut Boratav, **1980’lerde Türkiye’de Sosyal Sınıflar Ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi, Eylül 2005 s:75.

çıkmuştır. Onunla beraber, bütün gümrüklerin sıfıra indirilmesine ilişkin bir kararname vardır...¹⁹⁶

Özellikle, Turgut Özal'ın değindiği metinlerin ve bunlara ek olarak sayılabilecek, bir takım konuşma ve beyanatlarının içeriğine bakıldığında değişimin/dönüşümün zorunlu olduğu alanların; vergi yasaları, gümrükler meselesi, bankacılık sistemi; Türk parasını koruma kanunu, döviz sıkıntısının aşılması meselesi; ithal ikameci model, serbest piyasa ve dışa açılma meselesi; işçi ve işveren sendikalarının yapıları ve özelleştirme olarak tespit edildiği görülür. Özal'ın, 24 Ocak kararları ile ilk defa bir hükümet programı olarak da ele alınmalarını sağladığı bu başlıklar, eksilmeden ancak bağlantılı bir kaç başlık daha eklenerek Özal'ın ömrünün sonuna kadar izlediği çizgide etkili olmuştur.

Karma ekonomik modelden, pazar ekonomisine geçişi sağlamaya yönelik tedbir ve düzenlemelerin, -sermaye sınıfının bu yönde ciddi ve bütünlüklü bir çabası olmasa da- zaruri bir hal alışı Türkiye'nin tercihini her yeni dönemde yeniden dünya kapitalist sistemine entegre olma yönünde kullanması ile doğrudan bağlantılıdır. Anılan dönemde bu tercih kendini ithal ikameci modeli terk edişle göstermiştir.

¹⁹⁶ Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:23

“1977-1980 yıllarını kapsayan kriz, 1980 yılında 24 Ocak şok tedavisi ile ve 12 Eylül askeri darbesi ile son bulmuş ve ekonomi 1981 yılında artık yeni bir düzenleme biçimine geçmiştir. Bu yeni model, 1960’lı yıllarda başlayıp 1976 yılında son bulan ve bizim “içe dönük dışa bağımlı” ifadesi ile nitelendirdiğimiz gelişim biçiminden köklü biçimde ayrılır.”¹⁹⁷

Yeni model, Özal’ın deyimi ile Türkiye’nin kalkınmasının önündeki tüm engellerin aşılması amacı ile eski siyasetlerin bir yana bırakılarak, ferde imkân ve sorumluluk verilmesi esasına dayalı, serbest piyasa ekonomisi sistemidir. Serbest piyasa ekonomisine entegrasyon için ön görülen ilk hedef olan “İhracatı geliştirmeye dayalı kalkınma stratejisine geçiş, 'huzur ve güven' ortamının kurulması, (...) yeni tip bir bireyciliğin ortaya çıkışı ve her şeyden önce Yeni Sağ bir hareketin oluşması, (Türkiye’de siyaseti) yeni dengeye götüren en çarpıcı gelişmelerdir”¹⁹⁸

Bu bağlamda, ordunun tutumu, sermaye sınıfının iktisadi programına bir mahkûm oluş değil de, Özal döneminde, söylemin ana eksenini belirleyen, alternatifsizlik tezinin de kendini üzerinden

¹⁹⁷ Korkut Boratav, “İktisat Tarihi”, (içinde) **Türkiye tarihi 5, Bu Günkü Türkiye 1980-2003**, Yayın yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, Kasım 2008, s:191.

¹⁹⁸ Raşit Kaya, “Adını Koyalım tutmayan Hegemonya” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XXX, Sayı: 204, ss. 28-31, s:29.

sağlamlaştırdığı; hâkim güçlerin üzerinde “oydaşmaya vardığı” bir yapı değişimine gidildiğı yönündeki argüman çerçevesinde ele alınırsa, bu dönemde askeri vesayet anlayışının bir parça da olsa dönüştüğü kanısına varılabilir. Diğer yandan 12 Eylül askeri darbesinin, pasif devrimin bir aracı mı yoksa genişlemeci bir hegemonyanın katalizörü mü, olduğu tartışması bir yana, sistemin konsolidasyon amacını aşan bir yapı ihtiva ettiğı, 12 Eylül rejiminin ürünü olan 1982 Anayasasına bakılarak da kolaylıkla anlaşılabilir. Ancak anayasaya kadar gitmeden önce, genellikle kabul edilen ya da öne sürülenin aksine, eğer darbeyi hazırlayan koşullar, TÜSİAD’ın Ecevit hükümetinin düşmesine sebep olan (ve aslında başından beri bunu hedefleyen¹⁹⁹) ilan kampanyası²⁰⁰, yaklaşan cumhurbaşkanlığı

¹⁹⁹ TÜSAD üyelerinden “Selçuk Yaşar, dış dünyada, özellikle Fransa’da işadamlarının ve işveren örgütlerinin basın yoluyla hükümetleri nasıl uyardıklarını gösteren örnekleri yönetim kuruluna sunuyordu.(...) Türkiye’de de TÜSİAD’ın gerektiğinde basında ilanlar vererek hükümete sesini duyurmasını, kamuoyu yaratmasını istiyordu. Sert çıkış yanlıları, TÜSİAD görüşlerinin ilan yoluyla kamuoyuna yansıtılması fikrini sahiplendi.(...)16 Mart 1979 tarihinde "sert" çıkış yanlılarının hazırladıkları ve yönetim kuruluna sundukları bir ilan taslağı ileri ölçüde politik içerikliydi. Bu ilan ile hükümetin değişmesi isteniyordu.” (Berker, Feyyaz & G. Uras. **Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD’ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2009, S:64).

seçimlerine rağmen, yeni bir cumhurbaşkanı seçme olasılığı bulunmayan bir azınlık hükümeti kurmak üzere, hükümeti kurma görevinin Süleyman Demirel tarafından devralınması, Özal'ın başbakan müsteşarlığına getirilişı 24 Ocak karları ve 12 Eylül darbesi, şeklinde ele alınırsa, sermaye sınıfının, 12 Eylül rejimin koşullarını hazırladığı öne sürülebilir. Böylece hâkim sınıfın, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi yeniden yapılandırılmasını, entegre olmak istediği dünya sistemine uygun biçimde, otoriteryen bir yaklaşımı da aşarak doğrudan çıplak şiddetle gerçekleştirilmesine zemin hazırladığından bahsedilebilir. Bu sav, toplumun yeni sağ “oydaşmaya” dâhil olan kısmının 12 Eylül rejiminden, ülkede hâkim

²⁰⁰ Yönetim kurulunca incelenerek üyelerin oyuna sunulduktan sonra “TÜSİAD tarafından hazırlanan beş ilan taslağından dördü gazete ve dergilerde yayınlandı. Biri yayınlanmadı. Yayınlanan dört ilanın başlıkları şunlardır:

Gerçekçi Çıkış Yolu; Ulus Bekliyor; Yokluğu Paylaşmak mı, Bolluğu Sağlamak mı?; Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı Enflasyon. Bu ilanların hepsinin sonuna şu ifadenin eklenmesi öneriliyordu:

Bu mesaj,

Demokratik toplumumuzun üretici güçlerinden özel sektörü temsil eden bir kuruluş olarak, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlanmış ve sayın halkımıza izlenmesi, incelenmesi ve tartışılması amacıyla sunulmuştur. (Berker, Feyyaz & G. Uras. **Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2009, S:66).

olan baskı ve şiddet ortamından hemen hiç şikâyetçi olmamaları ve hatta sıklıkla darbeyi öven tutumlarıyla da desteklenebilir.

“(...)Pasif devrim stratejisinde egemen sınıf için önemli olan noktanın diğer çıkarları kendi çıkarıyla eklemleyerek, hatta istikrarlı bir denge uğruna kısa erimli ekonomik (eco-nomic-corporate) çıkarlarından özveride bulunarak yeni bir kolektif iradenin oluşturulması yerine, tüm karşıt güçlerin siyasal sürükleyici dürtülerinin boşa çıkarılması olduğu(…)”²⁰¹ göz önünde bulundurulursa, denilebilir ki, 12 Eylül 1980 darbesi, genişlemeci bir hegemonyanın gerekliliklerinin yerine getirilmesine tahammüllü olmayan, sermaye sınıfının kendi çıkarları için hayati gördüğü 24 Ocak kararlarına, ülkenin pasif devrim yoluyla “ikna” edilmesinin bir ürünüdür. Turgut Özal ise bu süreçte bir piyon değil, belirleyici bir aktördür.

24 Ocak kararlarının ardından

“Finansal sisteme dönük yenilikler, 1980 Temmuzunda vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması ile başladı. Bankacılık piyasasının oligopolcü yapısı, mevduat faizlerine üst sınır koyan “centilmen anlaşmaları” na yol açtı; ne var ki küçük bankaların ve faaliyetleri serbest bırakılan bankerlerin başlattığı faiz yarışı 1982 yılı

²⁰¹Raşit Kaya, “Adını Koyalım tutmayan Hegemonya” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XXX, Sayı: 204, ss. 28-31, s:29.

 inde b y k bir finansal karga a ile sonu landı.”²⁰²

“Skandal boyutları ile kamuoyunu  alkantılara s r kleyen ve askeri h k meti sarsan bu   k  , Turgut  zal’ın bu h k metten ayrılmasına yol a mı tır.”²⁰³  zal’ın genellikle banker krizi olarak anılan, liberal iktisat politikasının bu ilk fiyaskosundan²⁰⁴ sonra istifa edi i, bankerlik sisteminin   kmesi ve bir dizi k   k bankanın iflasından de il, bunlara para yatırmı  olan yurtta ların kayıplarının devlet e kar ılanmasına d n k baskı ve kararlılıktan ileri gelmektedir.  zal’ın genellikle iddia edilenin aksine, yalnızca iktisadi anlamda bir yenile meyi, bir d n   m  ama lamadı ının en  nemli g stergelerinden biri olan bu kriz, Turgut  zal’ın hen z siyasi iktidara sahip olamaması nedeniyle, onun murat etti i, zihniyet de i imi etkisini yaratmamı tır. Eski hegemonya ve onun patriarkal otorite anlayı ı galip gelmi  ve  zal yeni hegemonyanın, yeni birey, toplum ve devlet anlayı ını, T rkiye’ye ta ımak amacı ile giri ti i bu ilk hamlesinde ba arısız olmu tur. Turgut  zal’ın h k metten ayrılmasını takiben, tasarruf sahiplerine, zararları devlet tarafından  denmi tir.

²⁰²Korkut Boratav, “ ktisat Tarihi”, ( inde)**T rkiye tarihi 5, Bu G nk  T rkiye 1980-2003**, Yayın y netmeni Sina Ak ın, Cem Yayınevi, Kasım 2008, s:191.

²⁰³Age, s:192

²⁰⁴Age, s:192

12 Eylül darbesi, arkasından kurulan darbe hükümetinin ve 1983 yılında seçimle iş başına gelen ilk Özal Hükümeti'nin çok önemli işlevler atfettiği yeni ekonomik model, ana hedefleri olan, “fiyat artışlarını sınırlama, döviz darboğazını giderme, yeniden büyümeye geçişi sağlama”²⁰⁵ başlıkları açısından değerlendirildiğinde “altı yılın sonunda, ekonomi politikası ve amaçlarının hiç birini gerçekleştirememiştir denilebilir.”²⁰⁶ Özal dönemi içinde, yoğun olarak kabul edilen ve bizim aynı fikirde olmadığımız, yeni ekonomik modelin başarısız olduğu tezine ek olarak, Özal dönemi politikaları ile ilgili olarak genel kabul gören, “Yeni Sağ'ın ekonomik yenilgiye rağmen siyasi başarı biçimindeki formülü(nün de) Türkiye'de gerçekleş(mediği) ²⁰⁷ tezleri iki önemli meselenin ihmal edilmesi ile ilişkilidir. Birincisi, Özal dönemi ve hedeflediği yapısal dönüşüm, tamamlanamamış fakat kesilmiştir. İkincisi, bu dönemde hedeflenen ve Özalizmin etkisi ile bir hegemonya mücadelesi karakteri kazanan yeniden yapılandırmanın kısa sürede, iktisadi ve siyasi amaçlarının tamamına ulaşılmasıyla değil, daha ziyade, birçok çalışmada sıklıkla anılan ancak pek de açıklanmayan “yeni bireyin” ve bu bağlamda yeni toplum ve devletin var edilmesiyle ilgilidir.

²⁰⁵Yakup Kepenek, Oktar Türel, “Üç Değişkeni İle 24 Ocak” *Yapıt*, No 14 (Ocak/Şubat 1986),Pp.75-124, s:122.

²⁰⁶Age, s:122.

²⁰⁷Raşit Kaya, “Adını Koyalım tutmayan Hegemonya” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: Xxı Sayı: 204, ss. 28-31, s:30.

B. Yeni Siyaset Yeni Zihniyet

Özal döneminde, ortaya çıktığı ya da var edilmeye çalışıldığı öne sürülen “yeni birey” meselesi, yeni muhafazakâr ideolojinin, yeni hegemonya için meşruiyet zemini hazırladığı, toplumu dikine kesen iki ulus hegemonik projesinin kendini var edebilmesinin ön koşuludur ve hem işçi sınıfının ve hem de burjuva sınıfının üyelerinin karşılıklı yeniden tarifini gerektirmektedir. Bu karşılıklılık içinde ideolojiyi yayma vasfı olanın burjuva sınıfı olduğu kabul edilirse, bu sınıfın, sınıf karakterinin olgunluk düzeyi ile ilgili bir çelişkinin öncelikle ele alınması gerekir.

“Şöyle ki, burjuvazi (...) yeniden yapılandırılma projesinin sorumlusu ve uygulayıcısıdır. 1970’lerdeki kriz bilinçli bir tercihle onu böyle bir yapılanmaya sevk etmiştir. Bu anlamda sınıf hâlihazırda ulusal ölçekte güçlü bir özne olarak kurgulanır. Ancak bu öznenin bir sorunu vardır, o da alt benliğinin burjuva devriminin olmamışlığı/tamamlanmamışlığı nedeniyle bastırılmış olması ve kendisini dünya piyasalarında bir özne olarak konumlandırarak güce sahip hissetmemesidir. Bu kompleksleri onu, yolsuzluğa, rantiyeye götürür, üretken yatırımdan alıkoyar. Bu nedenle yeniden yapılanma, devlete bağımlılık mekanizmalarının yeniden üretimi olarak da görünebilir. İrade sahibi, değişim arzusundaki genç burjuvazinin bünyesinin sürekli olarak kendi

*bağımlılığını yeniden üretme peşinde koşması
açıklanmaya muhtaç bir ruhsal dengesizliktir.”²⁰⁸*

Bu çelişki iki ana sebepten kaynaklanmıştır. Bunlardan ilki, Özal’ın, kendine misyon olarak biçtiği, yeni hegemonyayı yerleştirme meselesini aynı anda post-kapitalist bir bakışı benimseyerek ve (post-kapitalizm tezinin kendi arızaları bir yana) Türkiye’deki sınıfların yapı ve bilinç düzeylerini görmezden gelerek ele almış olmasıdır. Özal, *Yeni Görüşün* temel esaslarından biri olarak ortaya koyduğu meseleyi şu sözlerle açıklamaktadır:

“İşçi-işveren münasebetinde Marksist düşünceden kaynaklanan sınıf mücadelesi ve hakların kavga edilerek alınması esasına dayanan, işvereni ve işçiyi birbirine düşman olarak kabul eden kapitalist düşünce tarzından tamamıyla uzaklaşılacaktır. İşçi ve işverenin bir arada ve aynı gaye için çalışması karşılıklı hak ve vazifelerin adil esaslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine müşavere, Yeni Görüş’ün ana esasını teşkil edecektir. Bu esasta grev ve lokavt nihai olarak kaldırılacaktır.”²⁰⁹

²⁰⁸Ali Rıza Güngen, “1980’ler Türkiye’sinde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar”, *Mülkiye Cilt: XXX Sayı:250*, s:75.

²⁰⁹Turgut Özal, “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” **Değişim Belgeleri**, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993, S:28.

Diğer nedense, hegemonyanın değilse bile, hegemonik projenin, kendine öncel ve verili toplumun, toplumsallaşma sürecine içsel unsurları barındırmasının gerekliliği²¹⁰ ve bu unsurların, genellikle, siyasi mücadele süreçleri içinden yansıdığı, teknik ve ekonomik terimlerle tanımlanabilir ancak belirlenemez²¹¹ oldukları gerçeğinin tamamen ihmal edilmiş olmasıdır. Yeni bir hegemonya var etme sürecinin ayrılmaz parçası olan hegemonik önderlik, bu unsurlar, iki ulus hegemonik proje için küresel anlamda, yeni muhafazakâr ideoloji tarafından seçilecek olsalar ve özellikle ikinci ulus için, iman etme, kanat etme ve itaat etmeyi öngörüyor olsalar bile, en azından ilk ulus için, iman edilecek kutsalı seçme/yaratma, kanaat edilecek koşulları üretme, itaat edilecek kuralları belirleme ve bunları özgül bir ulusal popüler program halinde sunma yükünü doğurmaktadır. Özal döneminde ortaya çıkan yeni sağ, dayandığı oydaşmanın zayıf temelleri nedeniyle Özal'ın şahsını da aşan bir biçimde, bu tür bir önderliği top yekûn üstlenmek konusunda başarısız olmuştur.

Turgut Özal, ilk ulusun hegemonik önderlik konusundaki yetersizliğini ve birey-toplum-devlet-siyaset ilişkilerini dönüştürmek konusundaki başarısızlığını, bölümün başında değindiğimiz ve Özal'ın medeniyetin temel unsurları olarak kabul ettiğini söylediği üç

²¹⁰Bkz: Bop Jessop, "Putting Hegemony in Its Place" *Jurnal Of Critical Realism* , vol 2, no:1, november, 2003.

²¹¹ Bkz:Age.

temel hürriyet çerçevesinde 1982 anayasasında yaptığı değişikliklerle çözmeye çalışmıştır. Türkiye’de toplumsallaşmanın yeni hegemonik projeye öncel ancak onunla uyumlu öğeleri olarak seçilen ve Özal döneminde anayasada yeniden düzenlediği bu unsurlarla beraber, Anayasanın kendisi bir hegemonik proje olarak ortaya konmuştur. Bu haliyle anayasa “devletin iktisadi alan dışındaki her kesime el atmasını mümkün ve meşru kılan bir “yetkiler kılavuzu” niteliğindedir.”²¹² Bu yaklaşımla Özal, 12 Eylül askeri müdahalesinin, eksik bıraktığı kısımları tamamlamış, “(...)daha önce Türkiye’de hiç var olmamış ve Anayasanın kalbinde yer bulacağı bir 'organik ideoloji' oluşturulmaya çalışılmıştır.”²¹³ Bu ideoloji dönem içinde, ‘liberal muhafazakârlık’ olarak isimlendirilmiştir.

a. Yeni Zihniyetin Üç Temeli

Özal’ın kendi yaptığı sıralama ile üç temel hürriyet; “düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti”²¹⁴dir.

²¹²Bülent Tanör, “1980 Sonrasının Anayasal Bilançosu” *Yapıt*, no:14, (ocak/şubat 1986) pp:44-72, s:61.

²¹³ Raşit Kaya, “Adını Koyalım tutmayan Hegemonya” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: Xxı Sayı: 204,ss. 28-31, s:30.

²¹⁴Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği, “Turgut Özal’ın, 31 Ekim 1989’da Cumhurbaşkanı Seçilip Yemin Ettikten Sonra TBMM’de Yaptığı

İlk olarak, Özal'ın anayasanın 141 ve 142. Md.'lerinin kaldırılması üzerine değerlendirmeler eşliğinde anlattığı düşünce hürriyetine baktığımızda, bunun Komünizmin ortadan kalkmasının en önemli sebeplerinden²¹⁵ biri olarak ele alındığı ve düşünce hürriyetinin “Komünizm gibi yanlış” fikirlerin ortadan kalmasındaki etkisinin önemine yoğunlaşıldığı görülüyor. Daha sora ise düşünce hürriyetinin, yeni muhafazakâr ideoloji tarafından en temel meşruiyet zemini olarak belirlenen din açısından değerlendirildiği göze çarpıyor:

Teşekkür Konuşması”,<http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

²¹⁵ “Uzun yıllar biz bunların kavgasını yaptık. Bir grup çıktı, "141, 142 kaldırılabilir mi?" dedi. Bir zamanlar düşünülmesi bile mümkün değildi. "Komünistler Moskova'ya!" dediğimiz yıllarda bundan söz etmek dahi mümkün değildi. Sonra gördük ki, bu iş serbest bırakılınca 141-142 kaldırılınca Komünizm ortada kalmadı. Türkiye'de şimdi esamesi okunmuyor. Kimse bunun yanında değil, hatta isimlerini değiştiriyorlar.”(Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:329)

“Tabular altında bir ülkenin ezilmesi, tehlikeli ve korkulacak bir husustur. İnsanların düşüncelerinin bloke edilmesi tehlikelidir. (...)bazen yanlış fikirler olabilir, ama bunları da tasfiye edecek gene serbest fikir ortamıdır. Bunu ortaya koymamız lazım. İnancım odur ki, iyi bir eğitim ve sağlam bir terbiye verebilirsek bunu aşabiliriz.” (Turgut Özal, “Geleceğe Bakış” - “Değişim”, EK 6, 16 Ekim 1992, İstanbul Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki Konuşmaları Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:318)

*“Aslında İslam inancında da bunun böyle olduğu düşüncesini taşıyorum. Daha serbest bir tartışma ortamı olduğu kanaatindeyim. Çok kesin olarak 'bunu düşünemezsiniz, bunu yapamazsınız' dedikleri, mahdut hususlar vardır. Benim bildiğim kadarıyla "sakın Allah'ın nasıl bir şekil olduğunu düşünmeye kalkmayın, çünkü kafanız bunun için yaratılmamıştır" derler. Bildiğim sadece bu var. Onun dışında İslam "Birçok şey düşünün taşın, bu niye böyle olmuştur diye sualler sorun, neticede belki doğrusunu bu şekilde bulacaksınız" der. Araştırma hep böyle yapılmıştır. Başka türlü de mümkün değildir.”*²¹⁶ *Eğer, düşünce hürriyeti, düşünceyi ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilinci oluşmazsa, işte o zaman kutuplaşmalar, kamplaşmalar, bölünme ve parçalanmalar da doğar. Şunu bütün inancım ile huzurunuzda ifade etmek isterim: Milli birliğimizi korumanın vazgeçilmez gereği, düşünce hürriyeti, ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilincidir.*²¹⁷

²¹⁶ Turgut Özal, "Geleceğe Bakış" - "Değişim", EK 6, 16 Ekim 1992, İstanbul Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki Konuşmaları Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:318.

²¹⁷Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği, “Turgut Özal'ın, 31 Ekim 1989'da Cumhurbaşkanı Seçilip Yemin Ettikten Sonra TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması”,<http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

Yine, Özal'ın sıralamasına göre;“İkinci hürriyet ise, evrensel kapsamda ve evrensel anlamda, insanın, insana duyduğu sevginin, saygının simgesi ve göstergesidir. Bu hürriyet ise, evrensel anlamda din ve vicdan hürriyetidir.”²¹⁸ Bir önceki bölümde genişçe yer verdiğimiz, yeni muhafazakâr ideolojinin, yeni bireyin ve yeni dönemin kurucu unsuru olarak tarif ettiği “teosantrik bir hümanizm” anlayışının açıkça yansıdığı Özal'ın din ve vicdan hürriyeti kavramsallaştırması, iktisadi hayattaki başarının doğrudan bir ölçütü olarak da kabul edilmektedir. Özal'a göre; “(...)yalnız huzurlu insan, dini ve vicdanı baskı altında tutulmayan insan, daha çok çalışma, daha çok kazanma ve kendi vicdani inançları içinde mutlu yaşama istek ve kabiliyetine sahiptir”.²¹⁹

TCK.'nın 163. Md. önce tadil sonra tebdil edilmesi²²⁰ ile yeni hegemonyanın gereklerine uygun hale getirilen din ve vicdan

²¹⁸Age.

²¹⁹Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği, “Turgut Özal'ın, 31 Ekim 1989'da Cumhurbaşkanı Seçilip Yemin Ettikten Sonra TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması”,<http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

²²⁰Madde-163 : Dinî veya dinî hassasiyeti veya dinen mukaddes tanılan şeyleri alet ederek her ne suret ve sıfatla olursa olsun Devletin emniyetini ihlâl edebilecek harekette halkı teşvik veya bu babta cemiyet teşkil edenler teşvikat ve teşkilâtın bir güne fiilî eseri çıkmamış olsa bile muvakkat ağır hapse mahkum olurlar.

hürriyeti, hem bu yasa değişikliği hem de Özal'ın ısrarlı açıklamaları, din ve vicdan hürriyetini temellendiriş biçimi ve yasa değişikliğini sunuş tarzı²²¹ ile laik yasal çerçevenin, seküler bir siyasi yorumla ilga edilmesi sonucunu doğurmuş, yeni muhafazakâr ideolojinin, din başlığındaki, dini inancın, kamusal-özel alan ayrımı olmaksızın hayatın her alanını kapsadığı ve fakat zorunlu olarak belirlemediği doğrultusundaki yorumu, yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Böyle bir cemiyete girenler 313 üncü maddeye göre cezalandırılırlar. Dinî efkar ve hissiyat müstenit siyasi cemiyetler teşkil edilemez. Bu gibi cemiyetler dağıtılır. Teşkil edenlerle azaları birinci fıkra mucibince cezalandırılır.

2787 sayılı kanunun 10. maddesiyle 21.01.1983 tarihinde değiştirilmiş, 3713 sayılı kanunun 23. maddesiyle 12.04.1991 tarihinde kaldırılmış.

²²¹“Hiçbir manası yoktur, toplumumuz bu konuda hiç kavga etmemelidir. Ama eskiden kalma birtakım yanlışlıklar var. Demin söyledim. Ta, Mehmet Akif'in yazdığı Safahat'ta da deniliyor. Dinimizi bile değiştirelim, şeklinde fikirler getirilmiş. Bu fikirlerin biraz da zorbalıkla tatbik e-dilmesi dahi düşünülmüş. Bu zorbalıklar sonunda insanlar bayağı korkar olmuşlar. 163. Maddeyi kaldırmamızın sebebi budur. Çok büyük baskı vardı. Gerçi, son zamanlarda uygulanmıyordu diyebiliriz. Günün birinde yapılabilirdi, onun için kalkması lazımdı”. (Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:322)

Özal'ın bu kapsamda saydığı üçüncü hürriyet ise teşebbüs hürriyetidir. Sermaye sınıfının henüz, kitlerin özelleştirilmesinden değil de, piyasa kanunlarına göre çalışmasından yana olduğu, Türkiye'nin önde gelen birçok sermayedarının, “serbest pazar ekonomisi Türkiye için henüz çok erken, önce Pazar ekonomisinin koşulları sağlamalı” dediği bir dönemde, Turgut Özal;

“Eğer serbest pazar düşünüyorsanız, onun temelinde serbest bir teşebbüs hürriyeti var demektir. İnsanlara şunu yap, bunu yapma, katiyen söyleyemezsiniz. Mümkün olduğu kadar herkes, kafasını çalıştırsın, herkes bildiğini en iyi şekilde tatbik etsin ve en iyi neticeyi alsın. İnanınız gelecek asır ferdin asrıdır. Merkezde, toplumun merkezinde, hareketin merkezinde insan var. Devlet geriye çekilecek, insan öne çıkacak.²²² Uygur bir rekabet ortamı içinde insanların daha çok çalışma, daha çok kazanma isteklerinin önüne engel konulmamalıdır. Asla yasakçılığa sapmamak, devlet müdahaleciliğini şartların el verdiği oranda, asgari seviyede tutmak kalkınmanın ilk ve temel gereğidir. Eğer, ferdin iş kurma, teşebbüse girişme, daha çok çalışıp, daha çok üretip, daha çok kazanma hevesi engellenirse bir milletin kalkınmasına imkân var mıdır? Ama fert, bu amaçlar yönünde, devlet, bürokrasi ve toplum tarafından desteklenirse, bir millet elbette ki, hızla kalkınacaktır. Derin inancım

²²²Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s 223.

odur ki, Batı'nın gelişmiş ülkelerine ekonomik alanda bir an önce yetişmemizin ana motoru, hızlandırıcı motoru, teşebbüs hürriyetidir.”²²³

Sözleriyle, serbest piyasa ekonomisinin, tartışma konusu olmadığı ve bu noktadan sonra yapılması gerekenin onun koşullarını sağlamak için çalışmak olduğu fikrini bir kez daha yinelemektedir. Özal'ın anladığı şekliyle teşebbüs hürriyeti, öncelikle özelleştirme yasasının çıkartılması ve ardından bunun birçok kanun hükmünde kararname ile desteklenmesiyle birlikte dönem boyunca en iyi korunan ve teşvik edilen hürriyet haline getirilmiştir.

Sonuç olarak, ön gördüğü dönüşüm sürecinin gerektirdiği toplumsal özverinin boyutunu, “Milletlerin hayatlarında bazı nesillere büyük fedakârlıklar düşer. Mesela memleketimizde I. Cihan Harbi ile İstiklâl Harbine iştirak eden nesil böyle bir nesildir. Ekonomik gelişmede de her nesle bir fedakârlık düşmektedir. Her nesil kendi evlatları olan gelecek neslin daha iyi bir yaşama düzeyine çıkmasını

²²³Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği, “Turgut Özal'ın, 31 Ekim 1989'da Cumhurbaşkanı Seçilip Yemin Ettikten Sonra TBMM'de Yaptığı Teşekkür Konuşması”,<http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

düşünerek bu fedakârlığı yapmalıdır”²²⁴; sözleri ile ortaya koyan Özal, 1992 yılında, artık SSCB’nin de aynı dönüşümün parçası olduğunu belirttiği bir konuşmasında²²⁵, girilen yolun alternatifsizliğini, bütün

²²⁴Turgut Özal, “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” **Değişim Belgeleri**, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993, s: 27.

²²⁵“Vaktiyle, başbakan olduğum devrede kullandığım bir kelimeyi, "transformasyon" kelimesini kullandığımı belki içinizde bir kısmınız hatırlayacaktır. Tabii biraz yabancı bir kelimeydi. Pek istediğim maksada erişemedim. Onun için Türkçeleştirdim, 'değişim' dedim. 'Değişim' özellikle geçtiğimiz 80'li yıllarda bütün dünyada görüldü. Hem de çok hızlı bir 'değişim' gözüktü.(...). Mesela İngiltere'de bir değişim yapıldı. Özellikle bu değişimin öncüsü bir hanım, Bayan Thatcher oldu. İngiltere oldukça sola kaymış bir düzenden, serbest pazar düzenine birçok tabuları yıkarak, on senede geçti. (...) Amerika'da Reagan'la beraber başlayan bir değişim var. Hatta 'Reaganomics' tabirini kullanıyorlar. Bu İngiltere'de olduğu gibi, çok büyük bir değişim halinde görülmedi. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri bünyesinin aslında çok büyük bir değişime ihtiyacı yoktu. Ama 'yanlış tarafa giden istikameti tekrar normale çevirme operasyonu' diye bunu tanımlayabilirim. (...) Komünist dünyada görülen değişim çok büyük bir değişimdir. Onların ölçülerine göre, onların 70 sene veya 45 sene yaşadıkları hayata göre, kabul ettikleri standartlara göre, ideolojiye göre şimdi karşı karşıya bulundukları değişim, çok büyük bir değişimdir.” (Turgut Özal “Türkiye'de Gerçekleşen Büyük Değişim”2 Ekim 1992, İstanbul, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı' ndaki

dünya da bu yeni görüşün hâkim olduğu tezi üzerinden savunmuştur.

Konuşmaları, İkinci Değişim Hedefi 15 İleri Batı Ülkesinin Arasına Katılmak, s:1)

II. DEVLET KARŞITLIĞI

Özalizm örneği üzerinden, yeni sağın siyasi ayağını analiz etmek üzere attığımız, Devlet Karşıtlığı başlığı, ilk anda, okuyucuda, inceleme nesnesine karşı saldırgan ve taraflı bir tutum izlendiği intibasını uyandırabilir. Niyetimiz, Özal'ı ve onun Türkiye'de kendi adıyla anılan bir dönemi belirleyen doktrinini, daha başlık atarken yargılamak ve mahkûm etmek değildir. Devlet karşıtlığı, Özalizm öğretisinin sıfır noktasıdır, içerikteki diğer her şey bu karşıtlık üzerinden temellendirilmiştir. Kaldı ki Özal'ın bizzat kendisi, devlet karşıtlığı olarak belirlenen bu sıfır noktasını, Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde, III. İzmir İktisat kongresindeki bir konuşmasında, sadece Türkiye için değil tüm dünya için de aynı derecede belirleyici bir kırılma noktası olarak betimlemiştir. Ona göre:

1980'li yıllar (...) bütün dünyada "ortak bir kanaatler bütününden" yani, devletçi doktrinlerden, "yeni bir bütüne", devletçilik karşıtı mücadeleye girildiği yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda kitleler çağının sona erdiği yıllardır. Mikro-enformatik ile biyo-teknolojinin birleşmesi şeklinde ifade edebileceğim teknolojik ihtilal, daha çok refah yaratabilmek için kitlelerin büyük sanayi tesislerinde, şehirlerde yoğunlaşma gereğini ortadan kaldırmıştır. Kitleler çağının sonu anlamına gelen bu gelişme bir anlamda tekil insanı bir kere daha dünyanın merkezine oturtan, bağımsızlığını iade eden gelişmedir. Bireye bağımsızlığının iadesi

*demek, kitleyi birey karşısında üstün kılan anlayışın, yani devleti bireyin karşısında üstün kılan anlayışın, ortadan kalkması demektir(r).*²²⁶

Özalizm, Reaganomi adlandırmasında çok daha bariz olarak göze çarpan ekonomist çağrışımı yüzünden çoğu zaman, Özal'ın yalnızca yeni sağın neoliberal yanından esin aldığı ve çağın yeni mantığına bağlanmak diye adlandırılan sürecin, iktisadi alanla sınırlı tutulduğu izlenimini verir. Onun, yeni muhafazakâr siyasi teze, yeni birey, toplum ve devlet anlayışlarına yaptığı vurgu gölgede kalır. Bu yanılığın bir nedeni daha önce de bahsedildiği üzere, iktisadi alanda yapılan ve öngörülen reformların çokluğu, yoğunluğu ve hızıyla, bir diğeri de muhafazakârlığın, özellikle Türkiye'de bir sağ siyaset ya da siyasetçi için söylemin ayrılmaz parçası olarak düşünülüp, göz ardı edilmiş olmasıdır. Devlete karşı alınan tavrın, bireycilik başlığı üzerinden yürüyen ve buradan dinsel temalar vasıtasıyla yeni muhafazakârlığa bağlanan yanı gözden kaçmıştır.

Özal'ın ekonomik reformlar kadar önem verdiği hatta bunların başarılabilmesi için ön şart olarak gördüğü, toplumun devlete bakışını değiştirme arzusu, 1979 yılında yazdığı ilk siyasi metinde kendini gösterir. *Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları* başlıklı metninde Özal devleti;

²²⁶Turgut Özal Değişim Belgeleri III. İzmir iktisat kongresi, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993, s:148.

*Devlet, bir milletin dışarıda ve içeride işlerinin yürütülmesi, müdafaa ile emniyetinin sağlanması, hakiki ve hükmi şahıslar arasında adaletin tevzii edilmesi, ekonomik faaliyetin asgari kayıpla ve maksimum randımanla yapılması için gene millet tarafından kurulan müesseselerden meydana gelir*²²⁷

şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlamanın Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde, "hükümetin çalışmasına getirilmesi gereken sınırlar" başlığında ortaya koyduğu ilkelerle benzerliği dikkat çekicidir. Smith'e göre;

*(doğal) özgürlük sistemine göre, Hükümdarın yerine getirmesi gereken yalnızca üç ödev vardır...: birincisi, toplumu diğer bağımsız toplumların saldırı ve işgaline karşı korumaktır; ikincisi, toplumun her üyesini, diğer herhangi bir üyesinin haksızlık ve baskısına karşı korumak veya gerçek bir adalet yönetimi yerleştirmektir ve üçüncüsü, bazı kamusal işleri ve bazı kamusal kurumları tesis ve temin etmektir.*²²⁸

Özal, kapitalizmin, kendini ekonomi-politik bir perspektiften ilk olarak ortaya koyduğu 1700'lerin sonundaki mantığına

²²⁷Turgut Özal, *Değişim Belgeleri: 1979-1992*, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993 s: 17.

²²⁸Peter Kalmbach, "Daha Çok Özel Teşebbüs Daha Az Devlet, Yeni Muhafazakâr Saldırı", **Bir başka iktisat: Yeni Muhafazakâr, Friedmanci, Monetarist Görüş Üstüne İncelemeler ve Öneriler**, (içinde) (der). Alpaslan Işıklı, s:19.

göndermelerle dolu “yeni görüşün esasları”nda devletin yeni mantığını:

-Güçlü Devlet, memurları çok olan devlet değildir,

-Güçlü Devlet, harcamaları çok, fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet de değildir.

-Güçlü Devlet, memurları az fakat kabiliyetli ve seçkin kimselerden müteşekkıl olan devlettir.

-Güçlü Devlet, harcamaları hak ölçüleri içinde, fakat hazinesi dolu olan devlettir.

-Devlet, bir mabut veya baba değildir.

-Devlet, bir istihdam kapısı da değildir.

-Devlet, bir itibar müessesesidir. Memurları makamları ve şahsiyetlerinden dolayı itibar görürler.

-Devlet, bütün müesseseleri ile milletin hizmetindedir.

-Aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır.²²⁹

biçiminde maddelendirmiştir.

Devletin ve otoritesinin bu “yeni” algılanış biçimi ve piyasanın toplumun kurucu ögesi olarak ele alınışı gerçekten de yeni

²²⁹Turgut Özal, Değişim Belgeleri: 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993, s:17-18.

muhafazakârlıkla, modern muhafazakârlığın, geleneklerinin kırılma noktalarından birine işaret eder. “1980’lerin yeni-muhafazakârları, (...) (için) devlet, artık ‘çocuklarına’ ihtiyaç duydukları maddi yararları-örneğin iktisadî devlet teşebbüslerinde istihdam yoluyla- sağlamanın yanı sıra, onlara doğru ahlâkın ve davranışın ilkelerini de öğreten bir ‘baba’ diye görülmemelidir.”²³⁰Toplumun değerleri ve sosyal adaletin sağlanması ile ilgili mevzular, eski hegemonyada devletçe içerilen alanlarken, bunlar artık sivil toplumun ve durumsal olarak piyasa mekanizmasının belirlediği alanlar olarak anlaşılır olmuşlardır. Güçlü devletin tanımı değişmiştir. Otoritenin meşruiyet zemini artık, paternalist gelenekten kaymıştır. Devlet karşıtlığı olarak andığımız sürecin,

gerisindeki dinamik, ekonomik krize çözüm bulma arayışından ziyade siyasal bir biçim olarak devleti ekonomik olandan “koparma/kurtarma” ve böylelikle ekonomi politikalarının oluşturulmasını “siyasetleştirerek” (depoliticised) devletin siyasal krizine çözüm bulma girişimiydi. Özelleştirmeler ve piyasa yönelimli politikalar, esas olarak ekonomik düzenlemeleri ve ekonomi politikalarının biçimlenmesini depolitize etme ve ekonominin

²³⁰Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınevi, Ankara, 2008, s:309.

*krizinden devleti çekip kurtarma vaadi üzerine
temellendirildi.*²³¹

Bahsedilen bu siyasetten çekip kurtarma eğilimi, “siyaseten” belirlenemeyen “siyasaların” yasal-otoriter bir çerçeveden belirlenmesi sonucunu doğurdu. Yasal-otoriter belirlemecilik ve siyasetten arındırma perspektifi hızla toplumsal iktisadi alanı aşarak, toplumsal olana dair olarak düşünülebilecek her alana yansıdı. Otoriter eğilimlerin üstünün örtülmesi başlığında ise vurgu “bireycilik” ve “serbestlik” söylemi etrafında yoğunlaştı.

Yeni dönemde, haklar, özgürlükler, adalet ya da bunların üst başlığı olarak demokrasi bile, yeni dinamikler üzerinden tarif edilmeye başlandı.

Bahsi geçen yeni dinamikler, toplumsal uzlaş, yapısal dönüşüm, sivil toplumun güçlendirilmesi, iş barışının sağlanması, bireysel hakların güçlendirilip korunması, devletin vatandaşları ile rekabete girmesine sebep olacak uygulamalara son verilmesi, sosyal maliyetlerin azaltılması, bürokrasinin azaltılması vb. olarak sıralanabilir. Aslında, bu sayılanlar, tek bir başlık altında

²³¹Selime Güzelsarı, “Kamu Özel Ortaklıkları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reformu** (içinde) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598 Kamu Yönetimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5, s:56.

toplanmalarını mümkün kılacak, yalın bir mantığın ürünüdürler: Devlet karşıtlığı...

Yeni görüşün mimarı Özal'ın bu çerçevede, kendine biçtiği rol ya da devlet adamı tipolojisi ise -kendi ağzından- ifadesini şöyle bulur: “Ben Türkiye’de herkesin işini takip ederim... Amerika’da, Avrupa’da işi takılmış insanların işini takip ederim... Benim devlet yöneticiliği anlayışım budur. Protokol adamı değilim... Hizmet adamıyım... Problem çözücü bir üslubum var. Herkesin işini takip ederim.”²³²

Gerçekten de, yeni sağın mantığı uyarınca, piyasa mekanizmasının, müdahale görmeden ve kendi iç dinamiklerinin doğası bozulmaksızın işleyişi, yalnızca ekonomik istikrarın değil aynı zamanda demokratik toplumun da garantisidir. Özal bu saptamayı retoriğinde vurgulu bir biçimde kullanır. Ona göre, Türkiye’nin uzun bir geçmişi olan çok partili demokratik sisteme geçiş macerasının bir türlü özlenen demokrasi ortamını tesis edemeyişi, sürekli askeri müdahalelerle ve darbelerle kesintiye uğrayışı, serbest piyasa ekonomisinin tüm kurum ve koşulları ile uygulamaya sokulamamasından kaynaklanmaktadır.²³³ Özal’a göre, demokratik

²³²Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s: 97.

²³³ Turgut Özal, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal Türkiye’imiz Dünya Ve Geleceği Konulu Konuşmaları”, **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut**

bir toplum ve istikrarlı bir ekonomi için, Devletin, ekonomik hayata sürekli müdahaleyi gerekli ve meşru gören paternalist geleneği de bir an önce terk edilmelidir. Özal, “devlete bakış açımızın köklü bir değişim içine girmesine çalıştık... Devletin bir işveren veya bir baba olmadığını, herkesin kendisine güvenmesinin şart olduğunu yerleştirmeye çalıştık”²³⁴ sözleriyle dönemin ana karakterini özetler. “Bu hedefe ulaşmanın temelinde demokrasiyle el ele gelişen serbest pazar ekonomisi yatar. Bu sisteme önümüzdeki on yıl süresince de mutlaka bağlı kalmalı, devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirmeliyiz. Dışa açılma politikamızdan asla taviz vermemeliyiz. ‘Bebek endüstriler’, sanayi, ticaret ve tarımda korumacılık gibi zaman zaman ortaya atılan ve duygusal kabul gören kolaycı yaklaşımlara itibar etmemeliyiz. Bunun, Türkiye'nin geleceğine ipotek koymak demek olduğunu unutmamalıyız,” der.²³⁵

Özal, açıkça devletin “baba” olmadığını söylemenin ötesinde, yeni devlet algısını oluşturmak ve zihinlere yerleştirmek için de radikal

Özal'ın Bazı Konuşmaları (içinde), 21 Mayıs 1990 İzmir büyük Efes oteli, s:63.

²³⁴Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:150.

²³⁵ Turgut Özal, “III. İzmir İktisat Kongresi”, **Değişim Belgeleri**, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993, 145.

yollar benimsemiştir. Yukarıda, üzerinde durulan banker krizi bunun en açık örneklerinden biridir.

Bölümün başında, murat ettiğimiz amaca geri döner ve Özalizme ya da yeni hegemonyaya politik desteği yaratan nedir, sorusunu yeniden soracak olursak; askeri bir yönetimin iş başında olduğu, devletin güvenilirliğinin görece sarsıldığı, insan hakları ve demokrasi başlıklarının problemli olmak bir yana askıya alınmış bulunduğu bir dönemde, Özalizmin, devlete dair yerleşik kanıyı, onun karşısına piyasanın aklını ve sivil toplumun direncini koyarak değiştirme çabası bu soruya bir cevap olarak görülebilir. Ancak bu cevap, bu şekilde bizi hiçbir yere götürmemektedir.

Sonunda yeni muhafazakâr ideolojinin yeni toplum tahayyülü, açıktır ki devletin etkisizleştiği ya da ortadan kalktığı bir düzen öngörmez veya arzulamaz. Otoriteryen eğilimleri oldukça ağır basan bir yaklaşımın, sivil toplum ve piyasanın işin içine girdiği çok merkezli bir yapıyı neden, tek ve güçlü bir belirleyene tercih ettiği ise sivil toplumun, güçlü devletin yürüyüşüne karşı inatçı bir barikat oluşturduğu için²³⁶ elzem sayılması ile ya da piyasanın kendine has iç dinamiklerinin işleyişinin, sonunda ortak çıkarı sağlayacağı tezine yaslanılarak açıklanamaz. Sayılan tezlerin her biri, birbirinden neredeyse tamamen bağımsız olarak, sivil toplumun, piyasanın

²³⁶Clinton Rossiter. **Conservatism In America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962, s:27.

aklının ya da devletin, üstün, diğer bütün alternatiflerden yukarıda ve tek başına diğerlerini belirleyen bir konumda olması gerektiği savını kanıtlamak üzere türetilmişlerdir.

Dolayısıyla, güçlü devletin tanımının değişmiş olması, sivil toplumun ve piyasanın yükselişinin, yeni hegemonyanın temel belirleyenleri olduğu cevaplarına bir soru sormak gerekir. Neden devlet, piyasa ve sivil toplum?

Aslında ortada duran, apaçık bir özne sorunudur. Hem pratik politik meselelerde kendini gösteren ve sıradan insanın kafasını karıştıran ve hem de teorisyenlerin ya da akademisyenlerin ama özellikle siyaset bilimcilerin anlayıp kabul etmekte oldukça zorlandıkları bir sorun. Artık, öznenin tek başına devlet değil, devlet, piyasa ve sivil toplumdan müteşekkil bir çokluk olarak anlaşılması gerekmektedir. Devletin ve sağ siyasetlerin iktidarını sarsarak kendine yer açan yeni sağın bulaşıcı terminolojisi, çok kısa bir süre sonra, solun ve işçi sınıfının da, özne bunalımı ile karşı karşıya kalmasına sebep olacak, bu noktadan sonra ise yeni hegemonya rüştünü ispatlamış, yenedünya düzenin mantığı herkesçe kavranılmış ve paylaşılr duruma gelmiş kabul edilecektir. Türkiye’de ise “(ö)rneğin Ergun Özbudun’un, Türkiye’de güçlü bir devletin varlığını devam ettirmesine rağmen piyasa yönelimli politikaların siyasal istikrarla birlikte sivil toplumu güçlendireceğini belirtmesi, bu çerçeve

içinden, 1980 darbesinin oluşturduğu siyasal atmosferin olumlanmasının dâhi mümkün olduğunu göstermektedir.”²³⁷

Özne sorunu etrafında yapacağımız analizde, asla gözden kaçırmamamız gereken bir nokta, yeni sağın, politik gücü kullanan özneyi yeniden tarif etmeye giriştiği, siyasal özneyi, yani sınıfı bölmediği, aksine onun gücünü pekiştirdiği noktasıdır. Özal dönemini baz alarak devlet, sivil toplum, piyasa üçgenine baktığımızda, her üç alanda da sermaye sınıfının rakipsiz egemen olduğunu görürüz. Bu durumda toplum yeni hegemonyanın da etkisi ile dört eşitsiz parçaya bölünmüştür ancak politik gücü tek siyasal özne kullanmaktadır.

Sınıf özne, kapitalizmin uzun dönemli çıkarlarını korumak ve yeni dönemin yeni mantığını, kurmak, geliştirmek ve benimsetmek üzere devlete (ki Özal’ın ne Müsteşar, ne Başbakan yardımcısı, ne Başbakan ne de Cumhurbaşkanı olarak, sermaye sınıfının temsilcisi olup olmadığı tartışmalı bir konudur) hâkimdir. TÜSİAD’ın, yine Özal’ın büyük destek ve gayretiyle, Türkiye’nin bildiğimiz, tanıdığımız ilk ve o dönem için belki de tek “sivil toplum örgütü” olması ile sivil toplumda ve sözde, tüm yurttaşlara iktisadi alanda eşit koşullarda

²³⁷Ali Rıza Güngen, “1980’ler Türkiye’sinde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar”, *Mülkiye Dergisi Cilt: XXX Sayı:250*, s:71.

rekabet etme ve çıkarlarını maksimize etme şansı ve hakkını veren piyasanın, özellikle “iş barışı” kavramsallaştırması etrafında, tamamen sermaye sınıfının tahakkümüne bırakılması sayesinde, piyasada politik gücü, çoklu bir mekanizma yardımıyla tek siyasal özne kullanmaktadır.

Dolayısıyla yeniden söylemek gerekirse, özne sorunu olarak tespit edip, analize yol göstereceğini belirttiğimiz çokluk kavramsallaştırması, politik gücün kullanımı ile ilgilidir. Yoksa siyasal öznenin, birden çok ve eşit parçalara bölünüp yeniden tarif edildiği, kapitalist toplumun antagonizmasının çözüldüğü ya da agonist bir siyasalın yeni siyaseti kurma sürecinin yaşandığı söylenemez. Ancak, Özal’ın ve dolayısıyla dönemin retoriğinin ve yeni muhafazakâr ideolojinin pragmatizmiyle sağlanmaya çalışılan görüngünün, tam da böyle bir kafa karışıklığını üretmeye dönük olduğu da inkâr edilemez. Yaratılan bu görüngü, başka araçlarla, ancak en az onun kadar etkili biçimde, bir dönem önce, sistemde, Keynezyen iktisadın ve refah devletinin yarattığı politik desteği, yeniden tesis etmiştir.

Devlet – piyasa - sivil toplum üçgeninin artık eşit özneler olarak, toplumsal, siyasal, ekonomik alanlara hükmeden aktörler olması gerektiği düşüncesi, elbette devletin bundan önceki konumu düşünülürse, devlet karşıtlığı biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Devletin politik gücünü bu iki yeni aktörle paylaşması demek,

tanıdığımız bildiğimiz yüzüyle devletin, yerinden edilmesi, saldırıya uğraması manasına gelir.

A. Piyasalaştırma

Piyasalaştırmanın, basitçe ve yalnızca devletin değişen rolü değil, değişen anlamı hakkında da bize yol gösterecek bir kılavuz olduğunu akılda tutularak, yapacağımız çözümlemede göz önünde bulundurulması gereken önemli bir başka husus, piyasalaştırma mantığının, kendini meşrulaştırmak için yeni muhafazakârlığı göreve çağırmadığı, muhafazakârların, “İkinci Dünya Savaşı’nı takiben Chicago Üniversitesi’nin Ekonomi Bölümü’nde ortaya atılmasının

ardından uzun yıllar unutulmuş”²³⁸ neo liberalizmi, öngördükleri yeni siyasetin, iktisadi ayağın kurmak için tozlu raflardan indirdiğidir.

Bu çevreden bakıldığında piyasalaştırma, yeni muhafazakâr ideolojinin “ne yapmalı” sorusuna, ürettiği cevaptır ve bir kez tercih piyasanın aklını egemen kılmak yönünde yapıldığında, gerçeklik bulanıklaşmaya başlar. 1980’ler Türkiye’inde yaşanan bunalımlı ortamı tahlil edip çözüm önerileri sunan siyasiler ve patronların argümanlarına bakıldığında, bu bulanıklık hemen göze çarpar. Egemen sınıf ve temsilcilerinin, nerdeyse 1900’lerin başından 1980’lerin başlarına kadarki dönemi tahlil ederken, kapitalist sistemin dünya çapında yaşadığı krizle ilgili tek kelime etmemeleri dikkat çekicidir. Zor günler yaşayan Türkiye bu duruma, onu çepeçevre saran gençlerinin, işçilerinin, öğretmenlerinin ve hatta polislerinin aklını esir alan “sapkın ideoloji”nin etkisiyle düşmüştür.

Özal bu süreci 1979 yılında Milliyetçiler Kurultayında, *Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları* adlı metinde şu sözlerle özetler:

1950'den bu tarafa Türkiye, bir kalkınma hamlesi içindedir. Gerçi, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kalkınma yolunda, özellikle 1938'e kadar bazı ciddi gelişmeler sağlanmışsa da, bu tarihten sonra

²³⁸Cenk Özbay, “Neoliberalizm ve Erkekliğin Halleri”, (içinde) **Yeni Sağ Yeni Sol**, (der) Armağan Öztürk, Phoenix yayınları, nisan, 2010, Ankara, s:103.

gerek II.'ci Cihan Harbi, gerekse memleketi idare edenlerin zihniyeti bu gelişmeyi yavaşlatmıştır. 1960'dan sonra planlı diye adlandırılan bir devreye girmiş bulunuyoruz. Özellikle bu devrede, sol akımlar süratle gelişerek kalkınma modelimize doğrudan veya dolaylı olarak büyük tesirler icra etmişlerdir.

Bu raporun yazarının tecrübelerine göre, Türkiye'de sol, hakiki gücünün çok üstünde yaptığı propaganda sol düşüncenin normal olarak karşısında olan partilerimizin bir kısım yöneticilerine de tesir etmiştir. Bunun sonucu olarak solun istediği, hakikatte Türkiye'ye fayda sağlamayan bazı işler de, maalesef, sol düşünce karşısında olanlar tarafından yapılmıştır. Memleketimizin bugün ulaştığı noktada sokak, ekonomi ve fikir anarşisi vardır ki bunlar hızla gelişmektedir. Aslında, solun büyük ekseriyetinin Türkiye'ye getirmek istediği manzaraya oldukça yaklaşmış bulunuyoruz. Solun karşısında olanların Türkiye'de her zaman çoğunlukta olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ama ne yazık ki, belki de uzun zaman iktidarda olmak, devamlı memleket için bir şeyler yapmak durumunda olanlar; ekonomik, sosyal, kültürel gelişme konularında fikir geliştirmesini layığıyla yapamamışlardır. Hatta solun parçalayıcı ve dağıtıcı fikir tuzaklarına çok sık kapıldıkları görülmüştür.

Bu raporda, Yeni Görüş adı altında, özellikle ekonomik kalkınma üzerinde solun karşısında

*sağlıklı ve kendi içinde tutarlı düşünceler ve fikirler
ortaya atılmıştır.*²³⁹

Özal'a göre, Türkiye'nin ve insanımızın başına gelen tüm belalar, sol akımların aklımızı karıştırmamasından kaynaklanmaktadır ve hatalı tercihlerde bulunanların sağ siyasetçiler olduğu durumlar bile bunun bir istisnasını oluşturmaz. Turgut Özal bu tespitinde ayrıca Friedmancı ekolün kriz tahliline de örtük bir gönderme yapar ve Cumhuriyet tarihimiz boyunca, yani 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından beri, yanlış bir yol izlediğini öne sürer. (1938 yılına kadar ki periyodu ayırmasının ise pratikte, Atatürk de yanlış yaptı, demenin siyasi sonuçlarını göğüsleyemeyecek olmasından başka bir nedeni yoktur.) Ancak bunu retoriğinde, dünyanın geri kalanı ile ve yeni hegemonyanın yeni dünya sisteminin bel kemiği olarak tarif ettiği, yeni muhafazakâr ve neo liberal yaklaşımın adını hiç geçirmeden, tamamı kendi tespiti ve çözüm önerileriymiş ve yolunu kaybeden yalnızca Türkiye'ymiş gibi sunmayı başarır. Bu başarı kendini daha sonra, Özal'ın Darbe Hükümetinin Başbakan yardımcısı olmasında, neredeyse tüm uluslararası ekonomik kuruluşlardan alacağı destekte* ve nihai olarak ANAP'ın beklenmedik seçim

²³⁹Turgut Özal, "Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları", **Değişim Belgeleri**: 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993 ", s:1.

*"Bu desteğin kazandığı boyutlar gerçekten şaşırtıcıdır: Ekonominin büyük ölçüde Özal tarafında yönetildiği 1980-87 yılları içinde

başarısında gösterecektir. Özal Tüm bu süreci özetlemek için “Allahın Hikmeti,” der²⁴⁰.

Türkiye'nin dış borcu 30 milyar dolar artmış; farklı bir ifade ile beynelmilel sermaye bu miktarda net kaynağı Türkiye ekonomisine aktarmıştır. Yakın geçmişte bir 'istikrar ve yapısal uyum programı' bu derecede büyük çaplı dış kaynakla desteklenen ikinci bir ülke yoktur. (Korkut Boratav, **1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi, Eylül 2005, s:84).

²⁴⁰Bakın şimdi... Anavatan'ın kuruluşu, aslında, eşyanın tabiatına tam uygun değil... Mesela benim, devrilen bir siyasi iktidarın adamı olmama rağmen, darbeyi yapan askerler tarafından tutulmam, eşyanın tabiatına aykırı...

Bu adamlarla işbirliği yapıp, ihanet içinde olsam, böyle bir şey yok... Demek ki Allah isterse bunları da yapıyor. Yani kaderin çizgisi, insanı bu noktaya getiriyor. Bir kademe daha ileri gideyim. Anavatan'ın kuruluşu ve iktidar oluşu da, eşyanın tabiatına aykırı. Çünkü Türk demokratik siyasi hayatında iki ekol var... Biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri Demokrat Parti... İkisi de İttihat ve Terakki kaynaklı... Biri sağ, biri de sol kanadı İttihat Terakki'nin. Biri liberal, biri devletçi...

Bu iki partinin veya ekolün arasına giren kimse çok yaşamamış. Marjinal kalmış. Kısa sürede yok olmuş... Hürriyet Partisi de,

Özal, içeriğini 1979 yılında hazırladığı raporla oluşturduğu programını, 24 Ocak Kararları ile uygulamaya koymak ister fakat sol akımlar ve ürettikleri kaotik ortam yine sorun çıkartmaktadır. Birkaç yıl sonra, ağzından, sivilleşme, demokratikleşme, serbestleşme laflarını bir biri ardına ve sürekli duyacağımız Özal, Darbenin rengi belli olduğunda,

(ç)ocuklar bakarsınız 12 Eylül'den sonra bu programı çok daha iyi yürütebiliriz. 12 Eylül bizim daha önce yapamadığımız pek çok şeyi yapma fırsatını verebilir. Askerlerin bizden çok farklı düşünmediklerini hissediyorum. Biz bu anarşiden, Parlatentonun çalışmamasından neler çektik. Şimdi bu adamların iki dudağı arasında çıkan söz kanun olacak. Grev

Demokratik Parti de, Yeni Türkiye Partisi de, Güven Partisi de, Halkçı Parti de, MDP de, diğerleri de yok olmuş neticede...

Oysa biz Anavatan'la, bu iki ekolün dışında, yeni bir çizgi koyduk. Başarı da kazandık... Demek ki Allah, Türkiye'ye yeni bir kapı açmaya karar verdi...

Yani, Anavatan'ın iktidar olması da, bir nevi eşyanın tabiatına aykırıdır. Bazı şeyler var ki, bunları biz kontrol edemeyiz... Tarihi kaderi vardır ulusların... Üç aylık çalışma ile doğru dürüst kadrolarını henüz kuramamış bir parti iktidar olacak...(Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:50-51).

*hikâyesi falan yasaklanıyor. Yani daha rahat
çalışma durumu çıkabilir bundan sonra...*²⁴¹

yorumunu yapmıştır.

Özal'ı ve yeni muhafazakâr siyaseti, bir var olanı koruma politikası değil, eski durumu yeniden tesis etme meselesi olarak görmek gerekir. Neo liberalizm bu özlenen eskiyi, 19. yüzyılın serbest ticaretine duyduğu hayranlıkla, dile getir. Bunun artık günümüz dünyasında mümkün olamayacağı tezine ise 1980'lerin Hong Kongu'na ve Japonya'daki Meiji Restorasyonu'na gönderme yaparak karşılık verir.²⁴²

Bir yönelim olarak *Status qua ante*'nin gericilik demek olduğu ve yeni hegemonyanın birçok başlıkta olduğu gibi iktisadi alanda da insanlığın kaydettiği gelişmeyi bir yana bırakmasını talep ettiği eleştirisine karşı ise cevap, yeni muhafazakârlıktan ve onun kurucusu olarak kabul edilen Leo Strauss'tan gelir. Strauss'a göre ilerleme bir problem haline geldiğinde, hatta ilerlemenin bizi uçurumun kenarına getirdiği ve bu yüzden buna alternatiflerin

²⁴¹Emin Çölaşan, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1993, s:89-90.

²⁴²Gus Tyler; "Friedman'ın İcatları", **Bir başka iktisat: Yeni Muhafazakâr, Friedmanci, Monetarist Görüş Üstüne İncelemeler ve Öneriler**, (içinde) (der). Alpaslan Işıklı, s: 74-75.

getirilmesi gerektiği anlarda, yapılması gereken olduğumuz yerde durmak ya da bu mümkün değilse geri dönmektir.²⁴³

Muhafazakâr, vahiy'i okurken, ("ol dedik oldu") yorumu, öldürülmüş bir dünyada yaşadığı üzerinden işletir. Dolayısıyla insanın değişime ilerlemeye dönük bilinçli her çabası, olanı bozmak anlamına gelir. Devinim kabul edilebilirse de, hareket, muhafazakâr düşünce için baştan beri sorun olmuştur. Strauss'a göre örneğin Felsefe, bir öğreti ya da teknik ya da bilgi teorisi olarak değil bir yaşam biçimi olarak anlaşıldığında, siyasi hayatın sürekli hareket halinde olması problemine karşı bir çözüm önerisidir.²⁴⁴ Muhafazakârlar, kendi kişilikleri, statüleri, yaşam süreleri boyunca karşılarına çıkacak bütün alternatifler dâhil olmak üzere, öldürülmüş olmak ve öyle kalmak isterler. Fakat ne yazık ki vakit bunun için artık çok geçtir. Yeni muhafazakârlık, muhafazakârlar bunu hiç istemese de, tövbeye gelip, öldürülmüş olanı yeniden tesis etmek, kefareti ödeyip onarımı mümkün kılmak zorundadır.²⁴⁵ Aksi halde bu

²⁴³Leo Strauss, "Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization"; *Modern Judaism*, Vol I, Pp: 17-45, s:18.

²⁴⁴Leo Strauss, epigram, <http://leostrausscenter.uchicago.edu/11.08.2010>.

²⁴⁵Geri dönmek İbranice t'shuvah kelimesinin karşılığıdır. T'shuvah kelimesinin bir sıradan bir de önemli anlamı vardır. Önemli anlamının karşılığı tövbedir. Tövbe geri dönüştür yani yanlış yoldan

ilerlemeci, devrimci ya da muhafazakârların uygun bulduğu ifade ile bozguncu eğilimlerle, insanlık ancak kıyametine ilerleyebilir.

İlerleme ya da hareket meselesi ile ilgili bu olumsuzlayıcı tavır, yeni muhafazakârların, tarihsel kabul ettikleri insan fitratı düşüncelerine dayanır. İnsan fitratı ile ilgili değerlendirmeleri ise doğrudan, yeni muhafazakârlığın hümanizm algısı ile ilgilidir. Yukarıda ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, kendi hümanizmleri teosantrik olarak adlandıran muhafazakârlar, moderniteyi ve onun hümanizmasını, antroposentrik olarak niteler ve yargırlar. Hümanizm ve insan fitratı meselesi, yeni muhafazakârların, mümkün olanın yani geleneğin esaslı parçalarından biri saydıkları ve muhafazakâr düşünceye rengini veren anahtar kavramlardandır.

İlerleme fikrinin bazı durumlarda değil, hiçbir zaman hoş karşılanmadığı muhafazakâr ideoloji için, insanlığın içine düştüğü karanlıktan kurtulmasının yolu ontolojisine uygun davranmaktır. Bu yüzden, insanlık bir an önce girdiği yanlış yoldan dönmeli, iyiye ve doğru yola dönüş. Bu, yanlış yola sapmadan önce bir zamanlar doğru yolda olduğumuzu ima eder. Aslen doğru yoldaydık, sapkınlık veya günah veya kusurluluk asıl değildir. Kişi uzaklaşma, günahkâr bir uzaklaşma yoluyla yabancılaşır. Tövbe geri dönüştür; kefarettir. (Leo Strauss, "Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization"; *Modern Judaism*, Vol I, Pp: 17-45, s:17).

doğruya giden yola yeniden ulaşabilmek için gerekli olan yapısal ve kavramsal (geri)dönüşüm bir an önce başlamalıdır.

Dönüşüm tüm kapitalist dünyada, az ya da çok, uygulamada olan ve Keynezcil iktisadi kabullere dayanan, birikim rejimlerinin terk edilmesi ile görünür olmuştur. Bu dönem için Türkiye’de yaşanan dönüşümde belki de en önemli yeri tutan “içe dönük, dışa bağımlı”²⁴⁶ olarak tarif edilen gelişim biçiminden köklü biçimde ayrılış ve hızla pazarla bütünleşme çabasıdır. “Başka bir deyişle, artı-değerin sermaye olarak kullanılması ve yeniden dönüştürülmesi olarak tanımlanabilecek olan sermaye birikimi süreci, artık verili koşullarda sürdürüle(memektedir).”²⁴⁷ 1970’li yılların sonlarına kadar bu modelle hatırı sayılır büyüklükte sermaye birikimi sağlayan tekeller, artık modelin işlemeziği karşısında sanki yıllardır biriktirdikleri sermayeyi ithal ikameci sanayileşmeden sağlayan onlar değilmiş gibi, modeli “günah keçisi” addedip ivedilikle değiştirilmesi gerektiğine karar kıl(mışlardır).²⁴⁸ Ayrıca “(...)1980’lerle birlikte yaşanan dönüşümün, siyasal aktörlerin faaliyetinin üzerinde gerçekleştiği zeminin yeniden tanımlanması ve bu zeminin Türkiye

²⁴⁶Bkz: Korkut Boratav, **Türkiye Tarihi 5**, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, “İktisat Tarihi” 8.Basım, Kasım 2008, Cem Yayınevi, İstanbul, s:189.

²⁴⁷Mustafa Sönmez, **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları, İstanbul,1984, s:13.

²⁴⁸Mustafa Sönmez, **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları, İstanbul,1984, s: 17.

ekonomisinin korumacı politikaları terk ederek piyasa güçlerinin önündeki engellerin alt edilmesini, kendi içinde bir amaç olarak sunmasının sürekliliği bağlamında bir eşsizliği olduğunu (da) not etmek gerekiyor.”²⁴⁹

Bundan sonraki aşama yeni birikim rejimine karar vermek, serbest pazarla tam entegrasyon denen sürecin aşamalarını ve bu aşamaların nasıl hayata geçirileceğine dair planlama ve reorganizasyonu yapmakla ilgilidir.

Serbest piyasa ekonomisinin “fıkri hür vicdanı hür” bireylerin var olabileceği tek düzen olduğu zihinlere kazındıktan sonra, piyasa artık, devlete denk bir aktör olarak, hem iktisadi ve hem de toplumsal istikrarı, sağlamakla görevlendirilmiştir ya da böyle bir imtiyaza sahip olmuştur. Piyasalaştırma dediğimiz süreç işte bu noktadan sonra başlar. “Yeni Sağ, (...) birikim rejiminin, zorunlu devlet alanı haricinde doğrudan piyasa aracılığıyla oluşturulması gerektiğini savunmaktadır.”²⁵⁰ Devletin rolü; “sanayi ve ticarete (...) tanzim ve teşvik(tir)”²⁵¹. Devlet;

²⁴⁹Ali Rıza Güngen, “1980’ler Türkiye’sinde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar,” *Mülkiye Dergisi* Cilt: XXX Sayı:250, s:68.

²⁵⁰Ozan Zengin, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform İçinde, “Günümüz Kamu Yönetiminde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi*

(...) sosyal sahada gönüllü sosyal dayanışmayı teşvik edip kolaylaştırma(lı) (ve) (bu) yardımlar(la) tembelliği teşvik etmemelidir. Muhtaçların yararlı hale gelmeleri ve önlerindeki engellerin kaldırılması öngörülmelidir. (...) Bütün burada verilen prensiplerin ana esprisi, devletin vatandaşa rakip olmadığı, bilakis ona hizmet eden, gelişmeyi, kalkınmayı kolaylaştıran bir fonksiyona sahip olmasından kaynaklanmaktadır.²⁵²

İçinden geçilen süreçte devlet,

‘geçimini kendi olanaklarıyla sağlamayı başarmış kişilerden aldığı satın alma gücünü, az sayıda gerçekten yardıma muhtaç insana ve çok sayıda, devlet sırtından geçinmeyi başarabilen kimselere aktar’mış, böylelikle, ‘fakiri sorumluluk duygusundan uzaklaştırırken, daha çok fakirliğe yol açmış ve devlet kaynaklarının tükenmesine neden olmuştur’. Kendisini böyle yapılandıran bir devletin bu tercihi ideolojiktir ve ‘piyasa mekanizmasına dayalı liberal bir toplumun

Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598 Kamu Yönetimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5, s:6.

²⁵¹Turgut Özal, “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları”,(içinde) **Değişim Belgeleri**, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993, s:24.

²⁵² Age, s:24.

*ekonomik, siyasi ve ahlâki değer yargıları ile
bağdaşmayan sonuçlar yaratacağı açıktır*²⁵³

“Yeni görüş”e göre, piyasa bireylerin hür iradeleri ile davrandıkları bir alan olarak, tüm toplumsallığı yeniden ve yeniden düzenleyecek, demokrasiyi, hakları ve özgürlükleri koruyup kollayacaktır. Peki, piyasa neresidir?

Devletin ben karışmıyorum, demesi yetmez. Devletin yalnızca ilkesel olarak ekonomiden elini çekmesi kendi başına anlam taşımamaktadır, öncelikle iktisadi aktörlerin, neoliberal ekonominin yasallıklarına göre iş görebilecekleri bir pazara ihtiyaçları vardır Oysa o günün koşullarında, Türkiye’de böyle bir alan tarif edilmiş değildir. Bu alanı yaratmak, meşrulaştırmak ve sürekliliğini sağlamak olarak tanımlanabilecek süreç, piyasalaştırma diyoruz.

Piyasalaştırma süreci kendini, hem Özal dönemi olarak andığımız, Türkiye’ye has biçiminde ve hem de dünya ölçeğinde yeni hegemonyanın mantığının hâkim olduğu diğer ülkelerde, özelleştirme ve ticarileştirme olguları çerçevesinde var etmiştir.

²⁵³Cüneyt Ozansoy, “Türkiye’de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı”, *Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/38/296/2702.Pdf*, 12.03.2010, s:88-89.

Özelleştirme, piyasalaştırma sürecinde, ticarileştirmeyi mantıksal olarak değilse bile, pratik olarak önceler gibi görünür. Özelleştirmenin mantığı, ticarileştirmeye göre çok daha yalın ve kolay uygulanabilir basamaklardan oluşur. Ekonomik hayatın ve buna bağlı olarak toplumsal hayatın tüm diğer alanlarındaki istikrarın bozuluşunun sebebi, bir kez devletin serbest rekabeti bozacak şekilde, yurttaşları ile iktisadi alanda yarışır duruma gelmesi, doğrudan piyasaya dönük ancak piyasa mantığı ile yani kar amacı güderek değil de, kamu yararı için üretim yapması olarak tespit edilince, çözüm; devletin elindeki bu türden tüm varlıkları özel sektöre devretmesi olarak kendiliğinden belirir. Ancak, sıklıkla duyduğumuz özelleştirme planları, “satarım”, “sattırmam” tartışmaları arasından kendimizi sıyrıp realiteye baktığımızda, aslında 1980-1990 arasında Türkiye’de kayda değer hemen hiçbir özelleştirme vakasının vuku bulmadığını görürüz.

Bu durum bir yanıyla, önce piyasanın mantığının içselleştirilmesi, özelleştirme için uygun ortamı yaratacak zihni ve hukuki dönüşümün tamamlanması için bir süre gerektiği savı ile açıklanabilir. Genel kanı da bu yöndedir. Ayrıca, çok ileri görüşlü ve açık fikirli merhum Turgut Özal’ın ömrü, rüyasının gerçekleştiğini görmeye yetmemiştir. Ondan sonra gelenler ise, Özal’ın başlattığı büyük dönüşümü kavrayıp tamamlayacak kapasiteye ve ferasete sahip siyasetçiler değillerdir.

Biraz dikkatli bakıldığında bu yaklaşım oldukça sığ ve duygusal görünür. Kaldı ki realite hiç de yukarıda anlatılan gibi değildir. Piyasalaştırmanın kendini var etmek için kullandığı ilk ve çok seyrek olarak telaffuz edilen kısmı, yani ticarileştirme, satıp kurtulmaya göre çok daha kompleks düzenlemelere ihtiyaç duymasına rağmen, kamu personelinin özlük haklarında yapılan yeni düzenlemeler, eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin, kamu hizmeti statüsünün değişimi ve daha önemlisi kamu hizmeti mantığının kökten değiştirilmesiyle, yeni dönemin yeni zihniyetinin ilk pratik sonuçlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Turgut Özal ve ekibi, bir yandan bağıra çağıra özelleştirmek lazım derlerken bir yandan sessiz ve derinden ticarileştirmeye girişmişlerdir. Özal'ın iktidarı döneminde kamu varlıklarının özelleştirmesine imkân tanıyacak birçok yasal düzenleme yapılmasına rağmen, ticarileştirme uygulamaları, genel olarak, mevcut kamu yönetimi ve kamu hizmeti teamüllerinin esnetilmesi yoluyla ve mümkün olduğunca kamuya duyurulmadan yapılmıştır.

Dolayısı ile çalışmamızda piyasalaştırmayı, özelleştirme ve ticarileştirmenin, Özal döneminde Türkiye siyasetinde gündeme gelme sıraları ya da genel eğilim olarak özelleştirmenin, piyasalaştırmanın ilk pratik sonucu olduğu kabulüne yaslanarak kurgulamak yerine, yukarıdaki tespit ışığında, önce ticarileştirme

sonra özelleştirme başlıklarını ele alarak incelemeyi uygun buluyoruz.

a. Ticarileştirme

Ticarileştirme, hem işaret ettiği zihniyet hem de pratik sonuçları itibarı ile piyasa odaklı bir siyasi sistemin belkemiğini oluşturur. O, var olan sistemin, kamusal mal ya da hizmet olarak tarif ettiği şeyleri ticari mallar ve hizmetler olarak yeniden tarif etmenin ve bu tarife meşru bir zemin yaratmanın yanı sıra, kamusal ya da ticari olsun, satılamaz ya da fiyatlanamaz olarak kabul edilen şeyleri metalaştırarak, pazarı sadece mekânsal olarak değil kavramsal olarak da genişletmenin aracıdır. Günümüzde eğer akarsuların özelleştirilmesinden bile bahsedilebilecek safhaya gelindiye, bu Özal döneminde atılan tohumların ürünüdür.

İncelemeye ticarileştirme olgusunun belirgin ve doğrudan yüzü üzerinden başladığımız vakit, çözülmesi gereken ilk düğüm, kamusallık kavrayışına yeni muhafazakâr bakıştır. Turgut Özal, Cumhurbaşkanı olduğu dönemde kendi ağzından, Mehmet Barlas'a yazdırdığı anılarında, konuyu şu biçimde ele alır:

Şimdi bazı problemleri söyleyeyim: Bugün, Türkiye'de en önemli meselelerden bir tanesi, 'kamunun yeri'. Bunun çok iyi belli edilmesi lazım. Artık bu noktaya geldik. Kamu

sektörünü, politika dışına taşıyalım. Artık, bizim başladığımız zamanki gibi değil. Bugün, bütün siyasi partiler, hepsi geliyor diyor ki, hepimiz serbest pazardan yanayız. Bir tanesi var mı, sosyalist ekonomiden yanayız, diyen. Yok. O halde bunun ismini koyalım. Diyelim ki, kamunun yeri şudur: Ben daha net söyleyeyim: "Kamunun bütün ticari ve sınaî faaliyetlerden çıkması lazım." Kesin olarak çıkması lazım. Hatta hizmet sektörlerinin mühim bir kısmının da çıkması gerekli. Telefon da dâhil, elektrik de dâhil. Bütün kamu iktisadi Teşebbüsleri, bunların hepsinden çıkması lazım.²⁵⁴

Özal, “kamunun yerini”, sınaî, ticari faaliyetler, politika ve hizmetler sektörü olarak zikrettiği, dışında kalınması gereken alanlar, yardımıyla belirlemeye çalışmaktadır. Onun, kamusallık anlayışı çoğu kez muğlâk, sınırları belirsiz ve öylesine telaffuz edilmiş gibi duran bir yan ihtiva eder; çoğu zaman da yurttaşlarla ya da halkla değil; idari, bürokratik bir organizasyon olarak devletle özdeşleştirdiği bir çerçeve içinde karşımıza çıkar. Özalizm, devletin ya da kamusallığın karşısına (ya da yerine), bireyi ve piyasayı koyar. Türkiye’nin müreffeh ülkeler seviyesine çıkabilmesi için güdülmesi gereken,

²⁵⁴Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık,

Ocak 2000, s:287.

kamu yararı değil bireysel çıkar olmalıdır. Bunun koşullarını ise devlet değil piyasa, tanımlamalı ve sağlamalıdır.

Özal ve ticarileştirme dendiğinde akla ilk gelen başlık, “20 Ekim 1984’te çıkartılan Özel Üniversite Yasası (ve) Türkiye’(nin) ilk özel Üniversitesine (...) Bilkent,”²⁵⁵ kavuşması ile devletin Yüksek Öğretim “tekelinin kırılması” olsa da, sözleşmeli personel rejimine geçilmesi, kamu yönetimi alanında kamu işletmeciliği anlayışının benimsenmesi, kamu bankaları da dâhil olmak üzere birçok alanda özel güvenlik uygulamalarının başlatılması Özel Üniversite yasasından çok daha öncelere dayanır.

Özal sözleşmeli personel rejimini, teklif edip savunduğunda henüz, Keban Barajı Projesi üzerinde çalışmaktadır,²⁵⁶ Özel güvenlik birimlerini kurulması konusu ise daha, “28 Eylül 1980 günü açıklanan hükümet programında”²⁵⁷ kapsama alınmıştır. Buna göre yeni kurulan hükümet “Bankalar ve özel işyerlerinin korunması için

²⁵⁵Yavuz Gökmen, “I. Bölüm”, **Bütün Yönleriyle Özal Ve Dönemi 1983-1993**, Tempo Kitapları 2, Yayına Hazırlayanlar: Oya Ayman Büber, Mine Söğüt,1993, s: 56.

²⁵⁶Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:54.

²⁵⁷ Mustafa Sönmez; **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları, Kasım 1984, İstanbul, s:71.

özel güvenlik teşkilatı kurulması(nı) sağla(yacaktır).”²⁵⁸ 1990 yılına gelindiğinde ise, Özal, devletin merkez teşkilatlarının hizmetlerinin ve personel rejiminin ticarileşme derecesinden memnun, belediyelere daha fazla taşeron kullanmalarını önerir.²⁵⁹

Özal’ın çok önem verdiği halde bir türlü gerçekleştirmediği en önemli ticarileştirme faaliyeti ise, sosyal güvenlik sisteminin revize edilerek özel sigortanın, bunun yerini almasıdır. Özal’ın konu hakkında görüşleri şöyledir:

Sosyal Güvenlik sisteminin süratle özelleştirilmesi şarttır. Aksi takdirde ve bugünkü işleyişiyle devam ederse, sosyal güvenlik sisteminin devleti çökerteceğinden korkarım. Doğru olanı:

*"Belirli bir geçiş sürecinden sonra fertlerin, standartlarını devletin koyduğu, ancak bizzat kendilerinin seçtiği özel sigorta sistemlerinden yararlanmasıdır."*²⁶⁰

²⁵⁸Age, s:71

²⁵⁹“Bana kalırsa, onlar da (belediyeler) devlette olduğu gibi, mümkün olduğu kadar dışarıya taşerona iş vermelidirler. Daha az parayla daha çok iş yaptırma yollarını aramaları lazım. (Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000,s:344).

²⁶⁰Turgut Özal, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Üçüncü İktisat Kongresi Konuşmaları,” **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı**

Ayrıca, “Devlet; (...) emeklilik, telefonda, elektrikli vs. gibi yerlere kesinlikle girmemelidir. Buraları muhakkak en kısa zamanda özelleştirmeliyiz”²⁶¹ ve “(i)ster Sosyal Sigorta Sistemi, ister Kamu İktisadi Teşebbüsleri, ister vergiler yoluyla olsun, devletin topladığı ve kullandığı kaynaklar milli gelirin yüzde otuzunu geçmemelidir.”²⁶²

Yeni görüşe göre,

*Kamu hizmetlerinin devletçe üstlenilmesinin ardında toplumsal gereksinimler veya gerekçeler aramak anlamsızdır. Bu durum "tarihsel koşullardan kaynaklanan" sebeplerle izah edilebilir ve bu tarihsellik de, devletin kendisine ait olmayan bir alana müdahale etmesi ve aslında o alana -yani piyasaya- ait olan malları bir bakıma çalması sürecine işaret eder”.*²⁶³

Konuşmaları (İçinde), Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Daire Başkanlığı.

²⁶¹ Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000 s:291-292.

²⁶² Age, s:291-292.

²⁶³Cüneyt Ozansoy, “Türkiye’de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset Ve Habaset Alanı”, *Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/38/296/2702.Pdf*, 12.03.2010, s: 89.

Yeni dönemde piyasa, kendinden çalınan bu malları ve hizmetleri yeniden ticarileştirmek mecburiyetindedir. Bu malı sahibine iade etme sürecinin en kapsamlığı ayağını, yeni kamu yönetimi anlayışı oluştur.

Siyasetin altındaki bir alan ve asıl amacı, politikaları (policy) ‘en iyi’ şekilde uygulamak olarak tanımlanan kamu yönetimini, kamu işletmeciliği ile aynı gören eğilim, yaklaşık 1950’lere kadar baskın haldedir. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında refah devleti yapılanması içerisinde ABD’deki kamu yönetimi algılaması değişmiştir.(...) Birikim rejiminin daha piyasacı bir hal almaya başladığı 1980’lerden itibaren ve bu halin yoğunluk kazandığı 1990’larla beraber kamu yönetimi-kamu işletmeciliği benzerliği yine savunulur olmuştur. Ama bu sefer Yeni Kamu İşletmeciliği gibi yaklaşımlarla özel sektör/şirket ile kamu sektörü/kamu kurumları arasında işleyiş açısından farklılık olmadığı savıyla gündeme gelmiştir.²⁶⁴

İşletme mantığının kamu yönetimine hâkim olması, mal ve hizmetlerin üretiminin özel sektöre bırakılmasından çok daha geniş

²⁶⁴Ozan Zengin, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform İçinde, “Günümüz Kamu Yönetiminde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598 Kamu Yönetimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5, s:5.

kapsamlı bir dönüşüme işaret eder.^{265*} Belediye başkanlarından, doktorlara, öğretmenlere, belediye işçilerine, müsteşarlara vb., uzayıp giden bir liste oluşturacak bireyler ve onların görev ve sorumlulukları artık, kamu yararı değil bireysel çıkar, kamu hizmeti değil ticaret olarak anılmalıdır. Yeni dönemde personel rejimi ya da personel

*“Piyasa” anlayışı üzerine inşa edilen yeni anlayışta kaynak kullanımında verimlilik esas alınmış ve temel meşruiyet unsuru haline gelmiştir (...) Bürokratik anlayışta memurluk bir meslektir ve bu mesleğe girişte liyakat önemli bir ilkedir. Bürokrasi memurlar için iş güvencesi, düzenli yükselme ve emeklilik hakları olmak üzere üç temel kazanım sağlamıştır. İşe almayı, objektif, gayrişahsi ve genel ölçütlere göre yapar. (...) “İşletmeci yaklaşım bu güvenceli durumun verimliliği, kaliteyi ve çalışma şevkini olumsuz yönde etkilediğini, bu nedenle belli aralıklarla yenilenen süreli bir istihdam biçiminin daha doğru bir yaklaşım olacağını ileri sürmektedir. Bu çerçevede kamu personel rejiminde “sözleşmelilik” ile birlikte “kısmi zamanlı istihdam” geliştirilmeye ve “güvenceli memurluk” ise olanaklar elverdiği ölçüde daraltılmaya çalışılmaktadır. Çünkü garantili bir iş ve ücret durumuna bağlı bir sistemde, çalışanların performansını ya da başarısını yüksek tutması için fazlaca bir neden kalmadığı ifade edilmektedir (...) Küresel gelişmelerle birlikte kamu personel rejiminde esnek istihdam yaygınlık kazanmıştır. Böylece kolektif iş anlaşmaları yerini bireyselliğe ve ücret farklılaşmasına bırakmıştır. Esnek istihdamla birlikte, kısmi zamanlı çalışma gündeme gelmekte, grup çalışması özendirilmekte(dir). (Veysel Eren, “Personel Rejiminde Bürokratik Modelden İşletmeci Anlayışa”, *SÜ İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s:135-158).

yönetiminin etkinliği ve verimliliği değil, ticari üretimin diğer kaynakları ile eş değer bir başlık olarak insan kaynaklarının verimli kullanılmasına yoğunlaşmaktadır. Bu bakış yalnızca, yapılan işin kalitesini ve elde edilen karı artırmakla kalmayacak yeni toplumsallaşma biçimleri de yaratacaktır. Hayek bu yeni toplumsallaşma algısını tanımlamak için “Eski Yunanca’da kullanılan ‘katalliks’ kökünden yola çıkarak İngilizceye ‘catallaxy’ biçiminde çevirdiği” kelimeyi kullanır.²⁶⁶ Kelime, “mübadele etmek” yanında “topluluğa girmek” anlamına da gelmektedir. Böylece catallaxy, pek çok bağımsız ekonominin bir piyasa içinde karşılıklı olarak ayarlanması ile gerçekleşen, mülkiyet, haksız fiil ve sözleşme hukukunun kuralları içinde hareket eden insanlar aracılığıyla piyasa tarafından yaratılan özel bir kendiliğinden düzen türüdür.”²⁶⁷ İnsanları basitçe, alışveriş ya da takas üzerinden toplumsallaşan varlıklar olarak betimleyen yaklaşım yeni olmamasına karşın, yeni muhafazakâr ideolojinin bu yaklaşma yaptığı katkı, dinin ve bundan temellenen ahlakın, bu kendiliğinden düzenin dışına ve üstüne alınmasıdır. “Kendiliğinden doğan düzen, sonuçları hiç kimse tarafından önceden sezilmemiş ve planlanmamış bir evrim süreci

²⁶⁶Ahmet Özalp, “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı:23, s:112.

²⁶⁷Age, s:112.

sonucunda, insan davranışının ürünü fakat insan tasarımının ürünü olmayan bir düzendir(...)"²⁶⁸,ve üstünlüğü de buradan gelmektedir. Bireyler hür iradeleri ile emeklerinin ürününü, ister kamu ister özel sektör olsun aynı koşullar altında mübadele ettiklerinde ve ister kamu, ister özel sektörce pazara sunulan mal ve hizmetler aynı mantık ve ilkeler etrafında değerlendirildiklerinde, insan davranışının ürünü olan bu kendiliğinden düzenin iç dengesini bozacak olumsuzluklar da ortadan kalkacaktır. “Piyasa’nın salt ekonomiye değil, yaşamın neredeyse tüm alanlara yönelik bir reçete içerdiği savı da yeni değildir. (...)Gerekçe somuttur: bireyler, ‘Pazar’da olduğu gibi, siyasette de bireysel çıkar maksimizasyonu amacı ile davranırlar(...)"²⁶⁹ Buna karşın, “(d)evletin piyasaya müdahalesi bireylerin kendi kaderini tayin edememesine; planlamacı devletin, ortak iyi adına kurduğu ‘amaçlar hiyerarşisi’ne tabi olmalarına neden olacaktır.”²⁷⁰

²⁶⁸Age, s:112

²⁶⁹Cüneyt Ozansoy, “Türkiye’de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı”, *Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/38/296/2702.Pdf*, 12.03.2010, s:90.

²⁷⁰Ahmet Özalp, “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı:23, s:110.

Pratikte özellikle kamu sektöründe çalışanların, ciddi hak kayıpları ile sonuçlanan süreç, tüm ücretlileri etkileyen bir ideolojik salgı üremiştir. Yeni hegemonya ve söylemi, durumu kendi mantığı içerisinde normalleşme ve iş barışının yeniden tesisi olarak tanımlamıştır. Kamu yararı, kamu hizmeti, kamuculuk gibi kavramların işaret ettiği zihniyetin, kapitalizmin temel ilkesi olan kar için üretim ve karlılığın koşullarını sağlayan faizlerin, ulusal paranın, ücretlerin, fiyatların, çalışma koşullarının, iş yasalarının serbestlik rejimi içinde belirlenmesi ilkesine yaptığı olumsuz ve bozucu etki, ticarileştirme sayesinde normalleştirilmiştir. Yine bu sayede, kamu işçileri ve memurların, kapitalistlerin serbest piyasa koşullarında karlılığı koruyarak üretim yapabilme sınırını zorlayan ve özel kesimdeki işçileri de hak talepleri konusunda “rasyonel olmayan bekleyişlere” iten, ücret, iş güvenliği ve özlük hakları talepleri de çözüme kavuşmuş, “iş barışını” sağlamak yönünde ilk ciddi adım atılmıştır.

İş barışı başlığı, 24 Eylül 1980’de DPT’nin 20. kuruluş yıldönümü nedeniyle yapılan toplantıda Özal tarafından, 24 Ocak Kararları’nın hızla uygulanmaya başlanması sayesinde ivedilikle çözüme kavuşturulacak meseleler listesinde ele alınıyor,²⁷¹ hükümet programın da ise “Çalışma barışını bir an önce ve devamlı olarak

²⁷¹Mustafa Sönmez, **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları, Kasım 1984, İstanbul, s: 71

kurabilmek maksadıyla Toplu iş Sözleşmeleri, Grev ve Lokavt Kanunu Sendikalar Kanunun ve iş Kanunu süratle gözden geçirilerek gerekli değişiklikler yapılacaktır,” deniliyordu.²⁷² İş barışı ve normalleşme süreçlerindeki en dikkat çekici yan, devlet, piyasa ve sivil toplum örgütlerinin beraberce fonksiyon görmesi hedeflenen yeni dönemde, memurlar için dernek üyeliğini ve işçiler için sendika üyeliğini neredeyse imkânsızlaştıran düzenlemeler yapılmasının yanı sıra bunların işlevselliğinin de ciddi biçimde zaafa uğratılmasıdır. Mal ve hizmet üretimi için piyasa kanunlarının geçerli kılınması ve bunun iş barışı, çalışma barışı korunularak yapılması demek çalışanların örgütlü bir biçimde değil de, emeklerini satmak üzere, ferdi kararları ve rekabet güçleri ile pazara girmeleri gerektiği anlamına gelmektedir.

Bu manzara ve bireycilik ile ferde tanınmış hususiyetler başlıklarının açık ve örtük, pratik ya da teorik olarak sürekli gündemde olması, bir an için piyasalaştırmanın ve onu kuran ilk aşama olan ticarileştirmenin, bütün yurttaşlar için aynı biçimde ferdi ve serbest rekabeti özendirdiği ve önerdiği sanısını yaratabilir. Ancak bizzat Özal’ın kendi düşüncelerine bakıldığında, bunun hiç de böyle anlaşılmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, 13 Haziran 1980 tarihli Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal imzasıyla yayınlanan "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu’nun Tespit Ettiği Esaslar" konulu genelgede TSKK’nın ana

²⁷² Age, s: 71.

prensiplerinin sıralanmasının yanı sıra²⁷³ özel sektöre yeni döneme kendini hazırlaması için verilen tavsiyeler dikkat çekicidir.

*Turgut Özal'ın genelgesinde, TSKK'nın sadece bu ana prensipleri duyurmakla kalmayıp özel sektörün örgütlenmesini üstlenmiş bir kurul olduğu da ortaya çıkmakta(dır). Genelgede bu konuda şöyle deniliyordu: "Bunun yanı sıra özel sektör kuruluşlarının en kısa zamanda kendi işkollarında işveren sendikalarına katılmalarında fayda görülmektedir. İşveren sendikaları bulunmayan işkollarında ise sendikalaşmaya gidilmesi yararlı olacaktır."*²⁷⁴

Bu dönemde ticarileştirmenin en önemli fonksiyonu, vaat edilenin aksine, üretim sermayesini değil, finans sermayesini büyütmüş, güçlendirmiş ve desteklemiştir. Türkiye'nin en güçlü sermaye sahipleri, üretimden değil, ticaretten ve paradan para kazanır hale gelmişlerdir. Bu durum 1987 sonlarında, sermaye sınıfı içinde de Özalizmin destek kaybetmesine ve eleştirilere hedef olmasına sebep olmuştur. İzmir Sanayi Odası Başkanı E. Faralyalı, döneme dair eleştirel düşüncelerini şu biçimde dile getirmiştir:

Şu anda Türkiye'deki işletmelerde faizin payı emeğin aldığı payın iki katına ulaştı. Bir

²⁷³Mustafa Sönmez; **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları, Kasım 1984, İstanbul, s:46-47

²⁷⁴ Age, s:46-47.

*işletmede emeğin değeri, finansman değerinin yarısına düştüyse, orada dengesizlik vardır. Biz sanayiciler, işçinin emeğinden kısıp, hayatîyetimizin devamı için para maliyetine ilaveler yapıyoruz. Tek pazarlığımız işçiyle oluyor.*²⁷⁵

Aynı dönemde yine aynı sorun etrafında görüş bildiren, Türkiye'nin önemli sanayicilerinden Halit Narin,

*Biz... tüccar millet olmak istemiyoruz... Biz...her kuruşunu işine yatıran bir Türkiye yaratmak istiyoruz... Türkiye herkesin istediğini sattığı bir pazar olamaz. Liberal ekonomiyi bu biçimde anlamak yanlıştır. Tekstilci(ler olarak)...pamuk işinden menfaat sağlayan birkaç tüccar kadar ağırlığımız yok,*²⁷⁶

sözleriyle yeni düzene isyan ediyordu. Her iki örnekte de eleştiri, sanayi burjuvazisinin korumacı politikalar eşliğinde elde ettiği karın önemli ölçüde düşmesinden kaynaklanmış olsa da, pazarın, işçinin çıkarından, sanayicinin çıkarına, paranın değerinden, malların değerine, optimum hadleri belirleyeceği ve tüm tarafların birbiri ile eşit koşullarda pazarlık şansı bulmasının bu dengelenmeyi sağlayacağı tezi, bizzat burjuva sınıfı tarafından yanlışlanıyordu.

²⁷⁵Korut Boratav, **1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi, Eylül 2005, s:80.

²⁷⁶Age, s:81.

Bu tepki daha sonra gittikçe büyüyecek, halka yayılacak ve 26 Mart 1989 tarihinde yapılan yerel seçimlerde, ANAP'ın yerel yönetimlerden neredeyse tamamen uzaklaştırılması söz konusu olacaktı.

b. Özelleştirme

Adı pek fazla telaffuz edilmeden, genellikle doğrudan uygulamalar yoluyla, yürüyen ticarileştirmenin aksine, özelleştirme, yeni hegemonyanın alâmetifarikasıdır. Arıca özelleştirme konusu yeni sağın en önemli ekonomik ve siyasi yeniden düzenleme faaliyeti olmanın yanı sıra, Özalizmin de belirleyici unsurlarındandır. 1982 Anayasasında özelleştirme başlığı yer almıyordu, 12 Eylül darbesinden sonra burjuvazinin tüm isteklerini içeren bu Anayasa özelleştirmeyi içermiyordu çünkü burjuvazinin talepleri arasında bu yoktu. Ali Koçman, TÜSİAD Başkanı o tarihlerde “Bizim KİT’lerin mülkiyeti üzerinde bir talebimiz yoktur, bizim tek talebimiz kârlılık, yönetim, verimlilik üzerindedir” gibi bir ifadede bulunmuştu²⁷⁷. Margaret Thatcher 1979 yılında iktidara gelmiş ve yoğun bir özelleştirme dalgası İngiltere’yi sarmış olmasına rağmen, bu dalga

²⁷⁷ Korkut Boratav, **Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, 13-14 Kasım 2008**, Ankara, Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği, Mart 2008, s:53.

Türkiye'ye 1980 müdahalesi ile ulaşmadı, ideolojik hegemonya Türkiye'yi etkisi altına almamıştı.²⁷⁸ Yeni hegemonyanın, başat unsurlarından olan özelleştirme söylemi ve işaret ettiği zihniyetle, Türkiye'nin tanışması Turgut Özal sayesinde olmuştur.

Özalizmin özelleştirmeciliğinin en dikkat çekici yanı ise, bu dönemde kayda değer hiç bir özelleştirme yapılmamış olmasıdır. Oysa özelleştirme politikalarının alt yapı çalışmaları, ilk Özal hükümeti tarafından ivedilikle başlatılmış ve 1983 yılında “233 sayılı KHK ile KİT’ler; ekonomik alanda ticari esaslara göre çalışan İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ile kamu niteliği ağır basan ve tekel nitelikli mal-hizmet üreten Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK) olmak üzere ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasamadan alınarak yürütmeye devredilmiştir. Tasfiye, devir, satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’na tanınmış(tır).”²⁷⁹ Böylece, ekonomiyi siyaseten arındırma söylemi ile yola çıkan Özal’ın ilk icraatlarından biri, KİT’ler konusundaki karar yetkisini milletvekillerinin elinden

²⁷⁸Korkut Boratav, **Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, 13-14 Kasım 2008**, Ankara, Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği, Mart 2008, s:53.

²⁷⁹**TMMOB Özelleştirme ve Sonuçlarını Takip Çalışma Grubu**, Önsöz, 20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, Ankara, Eylül 2005, s:13.

almak olmuştur. Daha sonra 1985 yılında “Özelleştirme Ana Planı”^{*} hazırlanmış ve bir ay sonra 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Yasa ile kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınmasına ilişkin esaslar belirlenmiş(tir).”²⁸⁰

Özal’ın, hazırlanan ve büyük önem verilen planlara, projelere, çıkarılan KHK’lara rağmen KİT’leri satmamasının oldukça basit bir nedeni vardır. Ülke ekonomisine ağır yük getirdiği söylenen, sürekli

*“Morgan Quaranty Firmasının hazırladığı Özelleştirme Ana Planı’nda Türkiye’de özelleştirilecek KİT’ler belirlenmiş ve öncelik sırasına göre ayırım yapılmıştır. Bu ayırıma göre; Birinci derecede öncelikle özelleştirilecek KİT’ler; TURBAN, THY, USAŞ, ÇİTOSAN, YEMSAN, TPAO, TİGEM, İkinci sırada öncelikliler; SÜMERBANK, TSEK, PTT, TEK, EBK, TKİ, MEKEK, DRÜS, Türkiye Gemi Sanayi, ÇAY-KUR, SEKA, PETKİM, TÜGSAŞ, TDÇİ, TTK, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ağır Sanayi ve Otomotiv kurumu, Üçüncü sırada öncelikliler; DMO, TCDD, DHMİ, TMO, TZDK, TÜSAŞ, Türkiye Denizcilik İşletmesi’dir.” (TMMOB Özelleştirme ve Sonuçlarını Takip Çalışma Grubu, Önsöz, 20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, Ankara, Eylül 2005, s:13)

²⁸⁰TMMOB Özelleştirme ve Sonuçlarını Takip Çalışma Grubu, Önsöz, 20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, Ankara, Eylül 2005, s:13.

zarar ettikleri ve yalnızca siyasilerin oy kapısı olarak işlev gördükleri iddia edilen KİT'ler, satılabilmek için ya da özel teşebbüsçe satın alınabilmek için çok değerlidirler dolayısı ile ederlerinde satışları mümkün değildir. Özal hükümetleri döneminde, özelleştirme siyasetinin realitesini bu basit gerçek belirlemiş, KİT'ler öncelikle, tanımlı üretim ve hizmet alanlarından dışlanarak, bu alanlarda yoğun bir taşeron kullanımı teşvik edilmiş ve KİT'ler etkisizleştirilmiştir. İkinci basamakta KİT'lerin ihtiyaç duydukları bakım, onarım ve teknolojik yenilenme imkânlarının sunulmaması ile atıl hale getirme olarak tespit edilebilir.

Özal'ın bu çerçevede değerlendirilebilecek ilk operasyonlarından biri, henüz 1981 yılında TMO'nun buğday alımı sırasında gündeme gelmiştir.

Turgut Özal'ın isteği doğrultusunda o yıl buğdaya 16 lira gibi düşük bir fiyat verilmişti. Üretici bu fiyattan tatmin olmamış, malını Toprak Mahsulleri Ofisi'nden daha yüksek fiyat veren tüccara satmaya başlamıştı. TMO yeterince buğday alamaz duruma düşmüştü. Özal aynı uygulamayı, bir yıl önce AP hükümeti döneminde de yapmaya kalkışmış, ancak başarılı olamamıştı. Zamanın Başbakanı Demirel, Bakanlar*

* Aynı tarihte serbest piyasada buğday 22 liradır. Bkz. Emin Çölaşan,

Kurulu'nda o zaman Başbakanlık Müsteşarı olan Özal'a sormuştu...

—Siz ne diyorsunuz? Buğday taban fiyatı ne olmalıdır?

—Efendim, bizim görüşümüz 6,5 lira olmalıdır.

—Çok düşük değil mi?

—Sayın Başbakanım, bir parça düşük olabilir ama başka çare yoktur. Daha fazlasını verirse istikrar tedbirlerini zedelemiş oluruz. Piyasaya çok yüksek miktarda para çıkarmış oluruz. Enflasyon artışına sebep oluruz. Kaldı ki, IMF limitlerini de aşarız...

—Kardeşim, şimdi buğday fiyatları serbest piyasada kaç?

—9 lira civarında efendim.

—Peki, 9 lira ise sen bu buğdayı 6,5 liradan nasıl alacaksın çiftçiden? Çiftçi 9 liralık malını 6,5 liradan götürüp de Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satar mı?

—Sayın Başbakanım, o halde 7,5 lira verebiliriz.

*Bundan daha fazlasını vermemiz mümkün değil. Hesaplar ortada... IMF limitleri var...*²⁸¹

Özal'ın, buğday taban fiyatı ile ilgili önerileri, ebettteki hesap bilmezliğinden kaynaklanmamaktadır. Asıl mesele zaten TMO'nun buğday alımının engellenmesi ve bu tip uygulamalarla TMO'nun atıl

²⁸¹Emin Çölaşan, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1993, s:254-55.

hale getirilmesi olduğundan, Özal'ı konuyla ilgili yapılan hiç bir açıklama düşük taban fiyat verme fikrinden caydıramamıştır. Sonunda 1981 yılında, TMO buğday alımı yapamadığından ve TMO alım yapmadığında, o yılki buğday rekoltesinin bilinmesini sağlayacak başka bir mekanizma da bulunmadığından büyük bir sıkıntı baş göstermiştir. Özal'ın bu sıkıntıyı aşmak için bulduğu yol ise hayli ilginçtir. İthalat. Bir önceki iktidar döneminden beri, döviz sıkıntısı ve harcamalar dengesi ile ilgili IMF'ye verilen sözler dolayısıyla çiftçiye, piyasanın çok altında taban fiyat vermek durumuna kalan hükümet, o yıl 561 bin ton buğday ithal etmiş, yaklaşık 100 milyon dolar döviz yurt dışına ödenmiştir. Buna karşın Özal, IMF'ye “mahcup olma(mış)”, 100 milyon doların gitmesine rağmen IMF limitleri zorlanmamış, “serbest ekonomi” kuralı çiğnenmemiştir.²⁸²

Özelleştirme ve ticarileştirme ile piyasanın, pazarın kapsamını tanımlayan piyasalaştırma mantığı, aynı zamanda bu alanı sürekli suretle genişletme çabasıdadır. Artık devletin müdahil olamadığı bu tanımlama ve genişletme süreci, siyasal aktörlerin müdahalesine de açık değildir. Yeni muhafazakârlar, modern muhafazakârların, henüz gücünü keşfedemedikleri, daha doğrusu tanımadıkları bir aktör olan piyasaya karşı, modern muhafazakârlığın, geleneksel kurumları

²⁸² Emin Çölaşan, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1993, s:254-259

tahrip eden aydınlanmanın akılcılığına karşı göreve çağırdıkları, sivil toplumu, sonsuz ve ilkesiz gibi görünen piyasalaştırma ve metalaştırma sürecine, sınır taşlarını koymak üzere göreve çağırırlar. Modern muhafazakârların anladığı anlamda sivil toplum kurumsallaşmış dinin yani kilisenin bir uzantısı, toplumsal yapının tarihsel bir kopuş yaşamasının önüne geçecek bir araçtır. Yeni muhafazakâr ideolojinin anladığı anlamda sivil toplumsa siyasetin yeniden yapılandırılması başlığında önemli bir araç olarak karşımıza çıkar.

Sivil toplumun bu bağlamda yeniden keşfi piyasalaştırma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşanacak sıkıntıların doğuracağı toplumsal sorunların, sınıf siyaseti üzerinden değil alternatif bir yol olan sivil toplum ve çıkar örgütleri üzerinden görüşülmesini de mümkün kılacaktır. Ancak sınır taşlarını dizerken sivil toplumun referansı ne olmalıdır? Takip eden kısım esas olarak bu soru üzerine bir analize yoğunlaşacaktır.

III. SİVİL TOPLUM YURTTAŞLIĞI

Çalışmanın bu kısmında amacımız, sivil toplumun dünyadaki ve Türkiye'deki tarihsel gelişimini ya da sivil toplumun sivil toplumculuğun genel teorisini tartışmak değildir. Sivil toplum yurttaşlığı başlığında, tartışılacak ve açıklanmaya çalışılacak asıl

mesele, yeni muhafazakârlığın anladığı biçimde “sivil toplumun” ne olduğu, hangi referanslarla hareket ettiği ve devlet, piyasa ve sivil toplum eliyle, politik gücü depolitize bir üslupla kullanacak yeni yurttaşın tanımlanmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda yeni muhafazakâr ideolojinin sivil toplum algısına baktığımızda, iki yüzyıl önce Fransız Devrimi’ne karşı duran muhafazakârların sivil toplum olarak kilise örgütlerini²⁸³ işaret eden tavrından çokta farklı bir perspektif ortaya konduğu söylenemez. İdeolojinin doğum yeri olarak kabul edilen ABD’de toplumsal eleştiri;

geleneksel aile ve değerlerinin giderek düşmesi, yayılan pornografi ve onun kadın-erkek ilişkilerini insanlık dışı hale getirmesi ve bunun giderek çocuklara da yansımaları; aile bağlarının altını oyan, masumiyeti alaya alan ve rastgele cinsel ilişkiyi erdem haline getiren cinsel devrim; çocukların artan bir biçimde istismarı; kitlesel boyuta ulaşan kürtaaj yoluyla insan neslinin katliama uğratılması; siyasi sistemin yurttaşlarını koruyamadığını ortaya çıkaran vahşi suç

²⁸³Sivil toplum olarak kilise örgütlenmeleri hakkında daha geniş bilgi için Bkz: Edmund Burke, *Reflections On The Revolution In France*, Londra: Penguin Books, 1986.

oranlarının artışı ve insani seçimleri hedonistik bir hesaba indirgeyen materyalistik bir kültür,²⁸⁴

çerçevesinde yoğunlaşmakta, cemaat okulları, kilise örgütlerinin toplumsal değerleri korumak ve üretmekte üstlendikleri rol, giderek artan biçimde övülmekte ve özendirilmektedir. Sivil toplum başlığı yeni sağ retorikte, merkezinde bireyin durduğu yeni komünüteryanizmin bir yansıması olarak kullanılmaktadır. Merkezde duran bireyse hiç şüphesiz teomorfdur.

Yeni komünüteryanizmin dolayısıyla sivil toplumun, siyasetin yeniden yapılandırılması çerçevesinde yeni muhafazakâr ideoloji tarafından ne şekilde içselleştirildiğini ve işlevselleştirildiğini anlayabilmek için en azından kavramın yeni sağ söylemde kullanımı hakkında birkaç temel meseleyi açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Bunun yanında Türkiye örneği üzerinden ve Özal dönemi çerçevesinde yürüyen sivil toplum tartışmaları, bir askeri darbenin hemen arkasından yükselen sesleriyle, kavrama geleneğinde pek yeri olmayan çağrışımlar da eklediği için ayrıca açıklanmaya muhtaç görünmektedirler.

Türkiye örneği ve kendi geleneği içinde farklı farklı iz düşümleri, çağrışımları olduğundan bahsettiğimiz sivil toplum

²⁸⁴W.R Harbour,. The Foundations Of Conservative Thought : An Anglo-American Tradition İn Perspective, University Of Notre Dame, Notre Dame 1982, S: 15.

kavramsallaştırmasının çalışma açısından önemli görülen üç bağlamı şunlardır:

Sistemin askeri vesayetten arındırılması anlamında, sivilleşme; siyasal toplumunda içinden çıktığı kabul edilen, sivil toplum alanı; hak ve çıkar mücadelesinin örgütlü ve demokratik bir modeli olarak sivil toplumculuk.

Mesele incelenirken, sivil toplum kavramının bu üç boyutunun Özal dönemi Türkiye'sinde birbirlerini tamamlayan, bazen ikame eden kullanımlarının yanı sıra, sivil topluma dönük birden bire ortaya çıkan muazzam ilginin sebebinin de analize dâhil edilmesi önemlidir. Zira sivil topluma atfedilen önem yalnızca iktidar cephesiyle sınırlı değildir. Liberal ya da muhafazakâr olsun, akademisyenler siyasetçiler ve entelektüellerin, özellikle 1970'lerin sonlarına doğru başlayıp ve 1980'lerin ortalarına doğru yükselen bir seyir izleyecek biçimde, "Türkiye'de sivil toplumcu geleneğin eksikliği ya da yetersizliği" üzerine derin endişelerini dile getirmeleri ve bunun sebeplerine dair ciddi tartışmaları sürekli gündemde tutmaları kayda değerdir. Her ne kadar, Türkiye'de sivil toplum tartışmaları çerçevesinde Şerif Mardin'in "Eksik" saptamak bir toplumun nasıl çalıştığını araştırmak yolunda kullanılabilecek yüzeysel bir

yöntemdir”²⁸⁵; yargısına katılıyor olsak da, sivil toplum geleneğinin eksikliğinin ya da yetersizliğinin neden birden bire bu derece, endişe verici bir başlık olarak, Türkiye’nin, politik ve entelektüel hayatına girdiğini anlamak önemlidir. Bu ani endişenin ve ilginin sebebinin anlaşılmasının, 1980’ler Türkiye’sinde neden ve nasıl bir sivil toplum anlayışı yerleştirilmeye çalışıldığının ortaya konması ile de doğrudan ilişkili olduğunu düşünüyoruz.

²⁸⁵Şerif Mardin, Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları 110, İletişim yayınları, 1990, s:21-22.

A. Sivil Toplum Tartışmaları

Özal döneminde sivil toplum tartışmalarının en önemli dinamiği, sivilleşme ve demokratikleşmedir. Bir askeri darbe ile siyasal hayatın kesintiye uğradığı ve demokratik bir siyasal ve toplumsal yapıdan uzaklaşıldığı bir dönemde bu, ilk anda çokta üzerinde durulması gereken bir mesele gibi görünmeyebilir. Bunun yanında sivil toplum temasının, güçlü devletin toplumu sert biçimde kontrol altında tuttuğu ya da toplumda gerilimin ve çatışmanın tırmandığı durumlarda öne çıkması rastlantı değildir. Sivil toplumun güçlendirilmesi ya da sivillik (*civility*) bu gibi anlarda tedavi olarak kabul edilir.²⁸⁶ Ancak, 1980 askeri müdahalesi, Türkiye’de vuku bulan ilk askeri darbe olmadığı gibi, demokratik bir siyasal ve toplumsal yaşamla ilgili kaygılar da ilk defa yaşanıyor değildir. Ancak, sivil toplumculuğun, demokratikleşme sürecinde en etkin beklide tek yol olarak gösterilmesi, bir ilktir.

Sivil toplum tartışmalarıyla ilgili bir diğer dikkat çekici nokta ise, bizim Özal dönemi olarak tarif ettiğimiz zaman aralığında, sivil topluma, sivil toplumculuğa olan ilginin dünya genelinde de, artmış olmasıdır.

²⁸⁶Dieter Rucht, “Civil society and civility in twentieth-century theorising”, *European Review of History—Revue europe ´enne d’histoire*, Vol. 18, No. 3, June 2011, ss: 387–407,s:399

1970'lerin sonları ve 1980'li yıllarda, başta Doğu Avrupa ve askeri rejimler altında yönetilen Latin Amerika ülkelerinde ve özellikle 80'lerin sonlarına doğru Sovyetler Birliğinin çözülme sürecine girmesiyle beraber, Sovyet Cumhuriyetlerinde, “medeni hakların” yeniden tesisi ve çözülme sonrası toplumsal yapının dağılmasının önüne geçilmesi amacıyla, Batı sivil toplum kavramını yeniden icat etti.²⁸⁷ Bu dönemde, SSCB'nin de yıkılışı ile beraber, etkin ve güçlü bir sivil toplum, yeni hegemonyanın demokratikleşme ve katılım başlığında ortaya koyduğu alternatifsiz çözümlerden bir başkası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil toplum fikrinin kendi geleneği içindeki, evrimini kısaca özetlersek; ilk olarak, geleneksel toplumdan modern topluma geçişi açıklamak ve modern toplumu tanımlamak amacıyla sivil toplumun modern toplumla eş anlamlı olarak ve birey ve serbest Pazar

²⁸⁷Sivil toplum meselesinin, 1980'li yıllarda dünya genelinde yeniden gündeme oturmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Dieter Rucht, “Civil society and civility in twentieth-century theorising”, *European Review of History—Revue europe ´enne d’histoire*, Vol. 18, No. 3, June 2011, ss: 387–407.

temelinde tanımlandığı “modern burjuva toplumu”²⁸⁸ karşımıza çıkar. İkinci olarak, 1980’lerde ortaya çıkan haliyle “demokrasi bağlamında sivil toplum”²⁸⁹la karşılaşırız. Bu bağlamda sivil toplum “devletten bağımsız, hatta devlete karşı bir yaşam alanını tanımlar, bu anlamda da bireysel hak ve özgürlüklerin kazanımı mücadelesinin, dolayısıyla da totaliter, despotik devletten demokrasiye geçişin anahtarıdır”.²⁹⁰ Bu çerçevede da yapılan sivil toplum tartışmalarında önde gelen isimlerden biri olan “Konrad’a göreyse, sivil toplum totaliter siyasete karşı geliştirilen “anti-siyaset alanı”, dolayısıyla despotik siyasal iktidara karşı geliştirilen, siyasal iktidara sahip olma talebinde bulunmayan, siyasal iktidarı desteklemek ya da yermek iddiasında olmayan, ama buna karşı bireysel hak ve özgürlükleri yaşama geçirmeye çalışan bağımsız

²⁸⁸E. Fuat Keyman, “*Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*”, Yayına hazırlayan: Arzu Karamani, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 3, 2004, s:6.

²⁸⁹E. Fuat Keyman, “*Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*”, Yayına hazırlayan: Arzu Karamani, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 3, 2004, s:6.

²⁹⁰E. Fuat Keyman, “*Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*”, Yayına hazırlayan: Arzu Karamani, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 3, 2004, s:6.

düşünme, tartışma ve demokratik yönetim çağrısının yapıldığı alan(dır).”²⁹¹ Yeniden keşfedilen sivil toplum fikrinin belirgin temaları, bireysel haklar, demokrasi, özgürlük ve bunların depolitize bir üslupla savunulmasıdır. Burada bahsedilen depolitize üslup asıl olarak sınıf siyasetinin ilkelerini, yöntemlerini referans alarak girişilecek hak ve özgürlük mücadelesinin önüne geçme amacı taşımaktadır. Bu bakış yeni hegemonyanın ulusu boyuna kesen iki ulus hegemonik projesi ile de uyum içindedir. Eğer siyasallaşmayı sınıf siyaseti çerçevesinde biricikleştirmezsek, yeni komünüteryanizm ya da 1980’lerin sivil toplumculuk anlayışı içinde yürütülecek hak ve özgürlük mücadelelerinin depolitize bir üslup taşımasının bir zorunluluk olmadığı kanısına varabiliriz. Ancak kapitalizmin antagonistik yapısı çözülmeksizin bunun nasıl başarılacağı ayrı bir sorudur. Yeni muhafazakârlık bu sorunun cevabını kendine has demokrasi ve bunun temel taşı saydığı sivil toplum anlayışı üzerinden temellendirmeye çalışmaktadır. Ancak Giddens’in da belirttiği gibi, baştan Devleti kötü Sivil toplumu iyi kabul etmek, liberallerin, sivil toplumun çoğulculuğunu ve devlet dışılığını veri kabul etme eğiliminden kaynaklanır. Böyle bir kabul, toplumdaki güç ve

²⁹¹E. Fuat Keyman, “*Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*”, Yayına hazırlayan: Arzu Karamani, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 3, 2004, s:7.

belirlenim ilişkilerinin üstünün örtülmesi gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir.²⁹²

Yeni muhafazakâr perspektiften sivil toplum devlet ilişkisine baktığımızdaysa daha esaslı bir sorun ortaya çıkar. “Metafizik bakımdan aydınlanmış(illuminated) bu çeşit yönetim yapısında, toplumun yönetime yasal amaçlar ve araçlarla nüfuz etmesi oldukça zordur. Vazgeçilemeyen, denetleme felsefesi yüzünden, devlet ve toplum arasındaki bağlar, yine devlet tarafından kurulan sivil toplum üzerinden teşkil edilmeye çalışılır. Bu ise sivil toplumun yapısının ve mantığının bozulmasına yol açar.”²⁹³

²⁹²Ahmet Karadağ, Selahaddin Bakan, “Özal Policies In The Process Of Development Of Democratic CivilSociety”, [Http://Web.İnonu.Edu.Tr/~Ozal.Congress/Pdf/55.Pdf](http://Web.İnonu.Edu.Tr/~Ozal.Congress/Pdf/55.Pdf), Erişim Tarihi 12.10.2011, ss:940-952, s:294.

²⁹³Ahmet Karadağ, Selahaddin Bakan, “Özal Policies In The Process Of Development Of Democratic CivilSociety”, [Http://Web.İnonu.Edu.Tr/~Ozal.Congress/Pdf/55.Pdf](http://Web.İnonu.Edu.Tr/~Ozal.Congress/Pdf/55.Pdf), Erişim Tarihi 12.10.2011, Pp940-952, s: 946.

a. Demokratik Sivil Toplum

Özal döneminde sivil toplum tartışması yapabilmek için öncelikle, bu dönemde Türkiye’de sivil toplum ve demokrasi bağlantısının nasıl kurulduğunun iyi anlaşılması gerekir. Lakin hem darbe hükümeti sırasında hem ilk ve ikinci Özal hükümetleri ve daha sonrasında Özal’ın cumhurbaşkanlığı sırasında “demokratik sivil toplum” denildiği akla ilk gelecek olan, dernekleşme, sendikalaşma, siyasal parti üyeliği, siyasete katılma gibi başlıkların birçoğunda ciddi sorunlar yaşanmaktaydı. İşin yeni muhafazakâr ideoloji için daha vahim tarafı, bu kısıtların, kalıntıları henüz temizlenmemiş olan bir önceki dönemin hegemonik anlayışı çerçevesinde yalnızca siyasal amaçlar güden ya da sınıf siyasetini baz alarak işlev gören dernek ve sendikaların değil dini amaçlar güden vakıf ve derneklerin kurulmasına kadar ilerlemesiydi.

Genel kanı bu başlıklarda yaşanan sorunların 1980 askeri darbesinden ve hemen arkasından bu zihniyetin eseri olarak ortaya konan 1982 anayasandaki düzenlemelerden kaynaklandığı yönündedir. 1982 anayasasının temel hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınabilecek birçok noktada getirdiği kısıtlamaların, özellikle örgütlenme özgürlüğü ve siyasi yasaklarla ilgili düzenlemelerin, Özal döneminde ortadan kaldırıldığı, bunun yanında TUSİAD ve çeşitli işveren sendikaları ve örgütlerine verdiği açık destekle ve eşi Semra Özal’ın “Papatyalar” girişimi ile örnek teşkil

etmesini sağlayarak, Özal'ın bizzat sivil toplumculuğu teşvik ettiği sıkça dile getirilir. Bahsi geçen, demokratik sivil toplumun olmazsa olmaz üç unsuru ise “ yasal olarak düzenlenmiş kapitalist ekonomi ve sosyal ilişkiler için sağlam bir zemin; piyasa koşullarında hareket edebilmek ve dahası gurup çıkarlarını gönüllü organizasyonlar vasıtasıyla hayata geçirebilmek için aile ve devlet arasına yerleştirilmiş bir dizi organizasyon ve kurumların varlığı; bireysel özgürlüklerin ortadan kaldırılamazlığı üzerine kurulmuş bir ideoloji ve hukuk devleti”²⁹⁴ olarak sıralanabilir. Özalizmin söylemi tam da bu üç unsuru, sürekli ve tutarlı bir biçimde dönem boyunca vurgulamıştır. Dahası muhafazakârların bir insanın tabiatı, kendi kendisini yönetmesi, diğerleri ile ilişkileri, sürmesi gereken hayatı ve layığı ile iddia edebileceği haklar konusunda oldukça güçlü fikirleri vardır. Muhafazakârlığın kendi tarihi demokrasi ve temel ilkeleri üzerine sert tartışmalarla doludur²⁹⁵. Özalizmin genel vurgusu da bu nokta üzerinedir. Ancak retorik ve realite arasındaki fark, Özal dönemine yakından baktığımızda tüm çıplaklığı ile ortaya çıkar.

²⁹⁴Ahmet Karadağ, Selahaddin Bakan, “*Özal Policies In The Process Of Development Of Democratic Civil Society*”, [Http://Web.Inonu.Edu.Tr/~Ozal.Congress/Pdf/55.Pdf](http://Web.Inonu.Edu.Tr/~Ozal.Congress/Pdf/55.Pdf), Erişim Tarihi 12.10.2011, Pp940-952, s:947.

²⁹⁵Clinton Rossiter; **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962, s:21.

Özal'ın başbakan yardımcısı olarak görev aldığı ulusu hükümetinin programında “Öğretmenler ve yöneticiler politikadan tümü ile arındırılacak ve derneklerin amaç ve faaliyetleri ne olursa olsun kesinlikle politika dışında tutulmaları için her türlü yasal ve idarî düzenlemeler yapılacaktır”²⁹⁶ denilmektedir ve gerçektende 1982 anayasası ile bu sağlanmıştı. Askeri darbe, 1982 anayasası ve Uluu hükümetinden öncede de Özal'ın konu hakkındaki düşünceleri pek farklı değildir. 24 Ocak Kararlarının açıklanmasını izleyen hafta içinde alınan kararlar konusunda askerlere bir brifing veren Özal işçi hakları ve mevcut sendikal yapı hakkındaki görüşlerini de dile getirmiştir:

“Toplu sözleşmelerde işçilerin çok büyük para artışları aldıklarını, bu durumun da enflasyona neden olduğunu belirten Özal, “(...) Herkes, belli bir sistemle toplu sözleşmede ne kadar ücret artışı alacağını bilmelidir. Bu da ücretlerin enflasyona göre ayarlanmasıdır. Bu durumda sendikalar arasındaki rekabet de önlenmiş olacaktır. Hatta DİSK'in bile etkinliği azalacaktır.” ²⁹⁷

²⁹⁶**Hükümetler ve Programları**, “Uluu Hükümeti”, (Hazırlayanlar) Nuran Dağlı- Belma Aktürk, III. Cilt, 1980-1987, TBMM Basım Evi, 1998, s:19.

²⁹⁷Sönemez, Mustafa **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları 28, s:53.

Söylemle gerçek arasındaki asıl kırılma ise Özal döneminin alâmetifarikalarından sayılan temel haklar ve özgürlükler konusundaki iyileştirmeler başlığında ortaya çıkar.

Bu dönmede anılan demokratikleşirci adımlardan ilki, TCK ikinci kitap birinci bap, devletin şahsiyetine karşı cürümler başlığını taşıyan (madde 125-173) düzenlemede yapılan değişikliklerdir. “Sayılan suçları işleyenler hem Milletvekili seçilemeyecekler hem de parti kurucusu olamayacaklardır. Üstelik affa uğramaları durumunda da bu yasak değişmeyecektir. Buna ek olarak 1982 anayasasının geçici 4. Maddesinde bazı siyasetçilerle ilgili olarak parti kurmayı yasağı getirilmiştir.”²⁹⁸

“bu yasaklar mevzuatının düzenleniş biçimine bakılarak 1983 öncesinde yukarıda sayılan suçlardan hüküm giyenlerin “ affa uğramış bile olsalar siyasi parti kurucusu olamayacakları ileri sürülmüştü. Anayasa Mahkemesi yerinde bir yorumla bunu önlemiştir.”²⁹⁹

“ikinci demokratikleştirici adım 6 Eylül 1987. Tarihle halkoylaması sonucunda, yasaklar getiren anayasaya geçici madde 4 hükmünün

²⁹⁸Bülent Tanör, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD yayınları, 1997, s:35.

²⁹⁹Bülent Tanör, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD yayınları, 1997, s:35.

kaldırılması ile atıldı. Böylece, bazı eski siyasetçiler üzerindeki siyasal yasaklar ve bu arada parti kurma yasağı kalkmış oldu.”³⁰⁰

“üçüncü demokratikleştirici değişiklik 12 Nisan 1991 tarihli terörün caddeyle kanununun TCK’daki bazı suçları kaldırmasıyla gerçekleşmiştir. (TCK madde 140 141 142 163)”³⁰¹

“Böylece vatandaşlarına bütün hakları tanımış olan bir ülke, onların elinde bu haklardan yararlanabilecekleri araçlar bulunmadığı zaman aslında olumlu hiç bir şey yapmamış demektir.”³⁰² Kaldı ki, sayılan bu üç değişiklikten ikisi Özal’ın rızası hilafına üçüncüsü ise Özal’ın cumhurbaşkanlığı döneminde yapılmıştır.

Aslında bu tutum ve sivil toplumculuğun bu yeni kavranışı bir iki yüzlülükten ziyade, gerçekten temellerinde fertler olan ve bu fertlerin anlık çıkar ve haklarının ötesinde bir zeminde, derin ve tarihselleştirilebilecek bağlar kurmaksızın bir araya geldikleri, sınıf

³⁰⁰Bülent Tanör, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD yayınları, 1997, s:35.

³⁰¹Bülent Tanör, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD yayınları, 1997, s:35.

³⁰²Ulus Baker, “Zayıf Düşünceye Karşı: Hak ve Kudret”, *İnsan Hakları Yazıları* (2) 7/8.98, sayfa: 124–131, s:4.

siyasetinin tamamen, hak ve özgürlük mücadelesinden dışlandığı bir yeni bir siyasal mantığın kurulmasında ve siyasetin yeniden yapılandırılmasında önemli adımlardan biridir.

b. Sınıf Siyasetinin İnkârı

Özal döneminin belirleyici özelliği olan serbest Pazar ekonomisi mantığının, bireyin tüm yaşamına hâkim olması gerektiği savı, muhafazakâr siyaset için gerçekten ciddi zorluklar barındırır. Bir yandan, bireycilik ve serbestlik diğer yandan otorite ve itaat telkin etmek yalnızca söylem düzeyinde bile çok hassas bir denge kurmayı gerektirir. Özal döneminde bu denge büyük ölçüde, serbest piyasa ekonomisinin kurallarına riayet etmek ve iktisadi ya da siyasal alanda alternatifler aramak yerine kurulu düzene itaat göstermek karşılığı vaat edilen, iktisadi “refah” ve bu sınırlar içinde kalındığı müddetçe çıplak şiddet veya diğer anlatımıyla askeri müdahalelerden bağışık bir düzen fikrinden oluşan, sivilleşme üzerinden yapılan popülizmle sağlanmıştır. Bu vaat ve onun ileriki yıllarda ortaya çıkan sonuçları, Özalizmin iktisadi alanda önünü açtığı dönüşüm kadar sıklıkla dile getirilen diğer bir başarıdır. Bu bakışa göre Özal, “Türkiye siyasi tarihinde periyodik olarak cereyan eden” darbelerin sonunu getirerek siyasetin sivilleşmesinin önünü açmıştır.

Sivilleşme ve demokratikleşme yolunda atılmış gibi görünen bu önemli adımın asıl dinamiği ise, yeni muhafazakâr ideolojinin özgünlüklerinden biri olan “taban muhafazakârlığı”nın tesis edilmesidir. Modern muhafazakârlığın elitist belirleyiciliği yerine, toplumu kurulu sistemin sahibi ve koruyucusu olarak göreve çağırmak yeni muhafazakâr ideolojinin en büyük başarısı ve yeniliğidir.

Modern muhafazakârlık halka yaygın olan muhafazakâr tutumlardan beslenir. Bunların toplumda yarattığı rahatsızlık ve tedirginliğini, toplumu belirlemek ve yönlendirmek için kullanır. Var olan sistem tehlikede olmadığı durumlarda, toplumu oluşturan bireylerin onları muhafazakâr olarak nitelemeye sebep olacak tutum yada motivasyonlarını ortaklaştırmak, siyasallaştırmak gibi bir eğilimi yoktur.

Modern muhafazakârlığın kendine dayanak olarak kullandığı bir çok muhafazakâr tutumdan bazıları örneğin eylemsizliğin hiçbir çaba gerektirmeyen öte yandan yeniliğin, Weblen’in “aylak sınıfının teorisi”nde yazdığı gibi bir miktar zihinsel çaba gerektirmesi gibi durumlarda takınılan tavırda gözlenebilir. Yine Weblen fakirlerin muhafazakârlığını bu çerçevede tanımlar ve “yetersiz beslenmenin ve aşırı fiziksel zorluğun gelişmeye engel olduğunu” öne sürer. Bu ıstırap verici gözleme karşı çıkmak için pek fazla sebep yoktur fakat eylemsizliği, her sınıftan ve her durumdaki erkeğin -ve

daha bariz olarak kadının- değişim problemi ile başa çıkmak için fazladan çaba sarf etme tereddüdünde bulabiliriz. Eski çağların yoğunlaşmış muhafazakârlığının bir başka önemli bileşeni de enerjinin adım adım ilerleyen azalımı ve eylemsizliğin artışıdır. Tüm çağlardaki sosyal reformcuların felaketi olan cahil muhafazakârlığı da eylemsizlik çerçevesinde açıklanabilir.³⁰³

Ya da korkunun muhafazakârlığın psikolojisinde hem içgüdüsel hem de kültürün belirlediği bir bileşen olarak, kaygı, suçluluk ve utanma kılığında ortaya çıkan biçimlerini ele alabiliriz. Bilinmeyen ve beklenmeyen korkusu, düzensiz ve geleneksel olmayanın korkusu, gurubun onayını alamamanın ve kendi güçsüzlüğünün korkusu - bunlar ve binlerce diğer korku- bir insanı muhafazakâr olmaya ikna eder. Muhafazakâr mizacı şekillendiren en önemli korku, yerinden eden, rahatsız eden ve hepsinden kötüsü mahrum bırakan korku ise değişim korkusudur.³⁰⁴ Saygınlık isteği ya da sosyal çevre tarafından kabullenilme arzusu bireylerin statükoya razı olmalarını ve kendi

³⁰³Clinton Rossiter; **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s:7.

³⁰⁴Clinton Rossiter, **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s:7.

guruplarının standartlarına uymalarını sağlayarak³⁰⁵ halka yaygın muhafazakâr tutumlardan biri olarak ciddi biçimde işlev görür.

Yeni muhafazakârlıkta bu tutumları ideolojik bir bakışla, ortaklaştırmıştır, siyasallaştırmıştır. Halk desteği ya da tabana yaygın demokrasi görüngüsü yaratan aslında, hem toplumsallaşmış ve aynı zamanda düşüncenin kendi geleneğinde bir kırılma yaratarak toplumculuşmuş ve hem de bütüncül bir muhafazakâr siyasal algıyı siyasetin yeniden yapılandırılmasında anahtar rolü oluşturacak biçimde siyasileştirmiş olan, taban muhafazakârlığıdır.

“Bugünkü Türkiye’de "ikinci küme" (taşra, şariat, sokaktaki adam kümesi) günlük hayatımıza damgasını vurmaya başlamıştır. Bunu "sivil toplumun" artık toplum yapısına girdiği şeklinde mi algılamamız gerekir?”³⁰⁶ Sorunun cevabı pek net değildir. Bu görüngüyü yaratan taban muhafazakârlığının etkisidir, ancak muhafazakârlığın yeniden göreve çağırdığı sivil toplumculukta tam bu amaca hizmet etmesi amacıyla yeniden keşfedilmiştir. Dolayısıyla soruya kendi bağlamı içinde olumlu yanıt vermek gerekir.

³⁰⁵Clinton Rossiter; **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s:7.

³⁰⁶Şerif Mardin, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, 13. Baskı 2006, İstanbul, s:32.

“Emekçi sınıfların sosyal ve demokratik haklarını özgürce kullanmalarını kabul etmeye hiç istekli olmayan siyasal iktidarların - siyasal rejimin niteliği demokratik olsun ya da olmasın- izledikleri bu strateji temelinde halkın toplumsal desteğini elde etme çabalarını, Gramsci’nin terimleriyle, “kapsayıcı” değil “baskıcı” olarak nitelemek gerekir. (...) “sınıf temelli siyasete son verme stratejisi” olarak ifade etmek istediğimiz” tam da budur.”³⁰⁷

Özalizmin taban muhafazakârlığının tesis edilmesi konusundaki en önemli başarısı, kendi değimi ile ezik yurttaş tipini ortadan kaldıran yeni bir zihniyet yerleştirmektir. Nilüfer Göle’ye göre Özal’ın, “uzlaşma kavramı siyasetin sınırlarının ötesinde zihinlerimizde, belleklerimizde kök salıyor, bizi kendi kendimizle barıştırıyor”,³⁰⁸ ve tarihin kopan halkalarını birleştirmeye çalışıyordu.³⁰⁹ Böylelikle halk içinde yaşadığı ülkeyi ve siyasetini ve siyasetçilerini bir birlik ve aidiyet duygusu içinde kabullenerek, tabandan yükselen bir destekle

³⁰⁷Galip Yalman, **Sürekli Kriz Politikaları, Türkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet**, (der) Neşecan Balkan, Sungur Savran, içinde “Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi, Alternatif bir Okuma denemesi”, Metis Yayınları, Mart 2004, s:69.

³⁰⁸Kutlay Doğan, **Özal Belgeseli**, “Nilüfer göle ile Röportaj”, Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994, s:306.

³⁰⁹Kutlay Doğan, **Özal Belgeseli**, “Nilüfer göle ile Röportaj”, Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994, s:307.

sarmalıyordu. Ulusun birliği mitinin tam anlamıyla ortadan kalmamakla beraber oldukça yıprandığı bu dönemde yurttaşları bir olma, birlik içinde yaşama ülküsüne davet eden, çıkar ortaklığının ötesinde, toplumsal yapıda bir tutkal işlev görmesi umulan öğe manevi değlerlerdir. Tutkal vazifesi görmesi umulan “manevi” değler, muhafazakâr tutumların ortaklaşması başlığını da içerir. Ancak bu ortaklaşmadan doğacak siyasal bakışın kökten dinciliğe savrulmasının önüne geçmek, muhafazakâr ideoloji için hayati önem taşır. Manevi değler etrafından yeni bir birlik duygusunun örgütlenmesi meselesi mutlak olarak, liberal bireyciği kapsayacak biçimde cereyan etmelidir. Yeni muhafazakâr ideolojinin, kendini karşısında konumlandırarak var olduğu argüman insanın homo economicus oluşu değil yalnızca homo economicus kabul edilişidir. Özal konuya bakışını ana akım yeni muhafazakârlara paralele biçimde şu sözlerle dile getirmektedir: “Maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlamanın zarureatine inanırız.”³¹⁰ Maneviyat sahibi iktisadi varlıklar olarak yeniden tarif edilen yurttaşlar, artık hem manevi benliklerini hem de iktisadi benliklerini, sivil toplum içinde ve onun sağladığı yollar ve kesişme noktaları üzerinden gerçekleştirmek durumundadırlar.

³¹⁰Anavatan Partisi 1983 Tarihli Programının Din ve Laiklik bölümünde yer almaktadır.

Özalizmin kısaca önerdiği, devletin yalnızca sınırları ve kuralları belirlediği bu kurallar ve sınırlar aşılmadığı sürece devletin müdahil olmayacağı yeni bir cemaat ve lonca sisteminin kurulmasıdır. Bu yaklaşımda ilginç olan nokta ise bu yeni cemaat ve lonca sisteminin Osmanlı değil ABD model alınarak ortaya konmuş olmasıdır. Bu dolayımın en temeli nedeni sivil toplum alanının oluşması ve örgütlenmesiyle ilgili tarihsel gelişim göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir. “Batı’da kilise / seküler güçler; feodalite / burjuvazi / endüstri proletaryası; yerel odaklar / millî odaklar şeklinde görülen kutuplaşmaların yarattığı çatışmalar yerine, Osmanlı İmparatorluğu’nda çatışmalara uzun vadede bakıldığında, bunların cemaat / devlet ekseninde odaklandığını”³¹¹ söylenebilir. Bu ise siyaset yeniden yapılandırılırken istenilecek en son şey olmalıdır. Ön görülen bu yeni ya da yeniden yapılanma, ne loncaların yerini tutacak sivil toplum örgütleri bakımından, ne de sosyal dayanışma ve refah devletinin geri çekildiği alanlarda sosyal adaleti sağlaması umulan cemaat benzeri sivil toplum örgütlerinin tesis edilmesi bakımından Özal döneminde başarıya ulaşamamıştır. Özalizmin murat ettiği dönüşümün çok ciddi bir örgütlenme gerektiği ortadır. Özal dönemi olarak ele aldığımız periyodun çok kısa bir süre olmasının yanı sıra, umulan yeni toplumsal ve “siyasal” örgütlenme

³¹¹Şerif Mardin, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, 13. Baskı 2006, İstanbul, s:22.

biçiminin sağlıklı biçimde tesis edilebilmesi için öncelikle, Türkiye'nin geçen on yılda henüz tesis etmeyi başarabildiği sınıf tabanlı siyasal örgütlenme mantığının kalıntılarının temizlenmesi gerekmektedir. Kalıntıların temizlenmesi için devreye sokulan "pasif devrim" stratejilerinin her hangi bir tür örgütlenmeye izin vermeyişi, izin verildiği anda yeniden, Özal'ın değişimi ile eski siyasetlere dönüş korkusu ve her ne kadar Özalizmin kendini gerçekleştirme bakımından en büyük başarısı olarak ele alınsa da zihniyet değişimin zaman alan bir süreç oluşu bu dönemde istenilen sonucun alınmasını engellemiştir.

B Sivil Toplum Yurttaşları

Yeni dönemde, muhafazakâr bir perspektiften ortaya konan yeni bireycilik tartışmaları akla ilk olarak şu soruyu getirir: “Birey hangi erdemlere sahip olmalıdır? Kulenin muhafazakârı, arazinin muhafazakârı, pazarın muhafazakârı, meclisin muhafazakârı hepsi bu soruya değişik cevap verirler ama yinede hepsi şu biricik erdemler listesini kabul etmektedirler; bilgelik, adalet, mizaç ve cesaret, çalışkanlık, tutuculuk, dindarlık ve dürüstlük; halinden memnun olma, itaat, merhamet ve terbiye”.³¹²

Bu erdemler listesi, aslında toplumsal yapının atomize olması veya çürümesinin önüne geçilmesi için göreve çağrılmıştır ve sivil toplum alanından, devlet ve piyasaya yükselecek eleştirinin de sınırını çizer.

Demokratikleşme, insan hakları, çoğulculuk, siyasete katılma, politika oluşturma gibi birçok başlığı içine alan sivil toplum tartışmalarının, bu yeni dönemde ortaya çıkardığı en belirgin çerçeve, sivil toplum örgütleri, yani NGO’lardan kaynaklanmıştır. Devlet dışılık.

³¹²Clinton Rossiter; Clinton Rossiter; **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s:25.

a. Devlet Dışılık

Özellikle demokratikleşme, başlığı atında ele alınan sivil toplum tartışmalarının, bu yeni dönemde ortaya çıkardığı en belirgin temanın devlet dışılık olmasının asıl nedeni, sivil toplumculuk başlığının demokratikleşme gibi doğrudan siyasal bir amaca yönelik olduğu izlenimini vermesine karşın aslında iktisadi çıkarlara yönelmiş olmasıdır. Ancak sivil toplum devlet ilişkisinde asıl dönüşüme neden olan bakış, muhafazakârlığın dogmalarıyla temelden çelişen ancak yeni muhafazakâr siyasetçilerce sürekli ve yüksek sesle tekrarlanan toplumsallığın imkânsızlığı tezidir. Özal ve çağdaşları, vurgulu biçimde, ister iktisadi ister siyasi isterse kültürel anlamda ele alınsın, hak ve özgürlüklerin toplumsal değil ferdi olduğunun altını çizer.

Muhafazakâr düşünce açısından toplum ve her toplumun kendine has dinamiklerin etkisinde yaşadığı toplumsallaşma süreçleri, tarihsel sürekliliği sağlayan birincil ilkelerin korunmasında hayati rol üstlenen yapılanmalardır. Muhafazakârlara göre; toplum hücrelidir. Yalnız bireylerin bir yığını değil işlevsel grupların muhteşem bir birlikteliğidir. İnsan, çıkarları en iyi başka insanlarla işbirliği yaptığında korunan sosyal bir hayvandır. Gerçektende, onun ailesinin, yerel topluluğunun ve belli aşamalarda tarihi gelişmenin, mesleki birliğin bir parçası olmak dışında gerçek bir anlamı yoktur. Grup sadece kişiye hayat, iş, konfor ve ruhsal destek verdiği için değil, diğer binlercesi ile birleşerek güçlü devletin yürüyüşüne karşı

inatçı bir barikat oluşturduğu için önemlidir. Muhafazakâr hücre analogisini çok zorlamamak konusunda dikkatlidir çünkü bunun insanın tüm kişiliğini ve itibarını kaybettiği bir sosyal teoriye yol açabileceğinin³¹³ düşünür. Muhafazakârlığın, devletçiliği önceleyen bir toplumculuk anlayışına sahip olduğu yanılsamasını doğurabilecek bu bakış bir yönüyle yeni muhafazakârlığın, kendi geleneği ile yaşadığı kopuşa işaret eder. Diğer bir yönüyle ise, toplulukçuluk ile toplumculuk arasındaki ince çizginin bulanıklaşarak, toplum devlet ilişkisinin topluluklar devlet ilişkisi ya da ilişkisizliği halini aldığı konjonktörü işaret eder.

Bu konjonktürde, yurttaşlar devletle cemaatler aracılığı ile ilişki kuracak ve bu ilişkinin doğası ancak belirlenen formel çerçevede müzakere yürütmek olarak anlaşılacaktır.

b. Siyaset Dışılık

Özalizm ya da Türkiye’de yeni muhafazakârlık çerçevesinde ele alındığında, devlet dışılık veya zorunlu devlet alanının dışında kalan toplumsal alanın tarifi böylece gittikçe muğlâklaşır. Siyasal toplumundan içinden çıktığı var sayılan sivil toplum alanının,

³¹³Clinton Rossiter; Clinton Rossiter; **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s:27.

merkezinde teomorf bireylerin durduğu ve teomorf olduğunu kabul etmeyen bireylerin durduğu topluluklara bölünüşü, ve sivil toplumun artık siyasal toplumu kapsamayışı meseleyi daha da problematik hale getirir.

Toplumu alternatif siyasal perspektifler oluşturma düşüncesinden sıyrarak, toplumda ancak verili sistem içinde siyasi, daha çok da iktisadi tercihler hakkında söz sahibi olunabileceği ümidini yaratmanın bir yolu olarak yeni muhafazakâr sivil toplum algısı, öncelikle insanlara, popülizm üzerinden ulaşmayı hedeflemiştir.

Dönemin popülizm anlayışını tarif etmek üzere Korkut Boratav tarafından kullanılan “yoz popülizm” kavramsallaştırması sınıf siyasetinden kopuşun dinamiklerini yeni muhafazakâr siyasetin nasıl oluşturduğu üzerine değerli ip uçları taşımaktadır. Yoz popülizmin,

özellikle kentli yoksul kitlelere dönük ana hedefi, bu kitlelerin saflarında sınıf bilincinden yoksun ve sermayenin (ANAP'ın)programına ve ideolojisine teslim olabilecek kalabalık gruplar yaratmak olmuştur. 1984 yılı içinde büyük ölçüde ANAP'ın kontrolüne geçen kent belediyeleri bustratejisinin gerçekleştirilmesindekilit roller oynadılar:

Gecekondulara dönük tapu tahsis belgeleri, imar afları ve kent planlaması perspektifinden yoksun imar izinleri hızlı kentleşmenin oluşturduğu kentsel rantların yoksul katmanlara intikal etmesinde ve bu doğrultuda çok yüksek beklentilerin oluşmasında önemli roller oynadı. “Ücretliye vergi iadesi”, “ fakfukfon” gibi uygulamalar, kentli yoksul kitlelerin ekonomik sorunlarının çözümünü, iş gücü piyasasının dışına taşıyan yeniliklerdir. Bu yönelişler, 1985*

*Özal, ülke siyasetini ve 1978-80 arası dönemi değerlendirirken, “gecekondular mikrobun gelişme ortamı bulacağı yerler halini aldı. 1980lerdeki buhranın önemli sebeplerinden biri budur,” diyor (*Turgut Özal, Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları (İçinde), Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Türkiye’imiz Dünya Ve Geleceği Konulu Konuşmaları, 21 Mayıs 1990, İzmir Büyük Efes Otel, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, s:18.*). Bu mikrobun yayılmasının önünü kesen gelişimleler olaraksa, Korkut Boratav’ın “yoz popülizm” olarak kavramsallaştırdığı çerçeveye birebir oturan tespitlerini sıralıyor: “Ekonomi düzeldi, sosyal şartlar iyileşti, kavga bitti, demokrasi geldi artık Türkiye 1980 öncesine dönemez, dönmez.” (*Turgut Özal, Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları (İçinde), Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Türkiye’imiz Dünya Ve Geleceği Konulu Konuşmaları, 21 Mayıs 1990, İzmir Büyük Efes Otel, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, s:24.*)

yılında özellikle belediyelerin çok önemli bir rol oynadığı ve kamu yatırımlarından kaynaklanan genişleme konjonktürünün istihdam artırıcı etkileri ile desteklenmiştir. İç talep genişlemesi ile ithalatta liberalizasyonun ortak katkıları ile tüm sınıfları belli ölçülerde etki altına alan tüketim mallarında bu bolluk duygusu, sözünü ettiğimiz “yoz” popülizmin etkilerini pekiştirmiştir.³¹⁴

İdeolojik tutumlar ya da siyasal tercihler yerine, bireylerin yapması gereken, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek, toplumsal ya da ekonomik gündemin sadece ve sadece kendileri ile alakalı olan kısımları ile ilgili taleplerde bulunmak ve bu sınırlar içinde uzlaşmaya açık olmaktır. Böylelikle hem kendi çıkarlarına odaklanabilecek hem de “fikir anarşisi” yaratmaksızın hak hukuk mücadelesi verebileceklerdir.

Anılan bu çerçevenin klasik liberal mantıktan pekte farkı olmadığı ortadadır.

Öğretmenler ve yöneticiler politikadan tümü ile arındırılacak ve derneklerin amaç ve faaliyetleri ne olursa olsun kesinlikle politika

³¹⁴Korkut Boratav, **Türkiye Tarihi 5**, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, (içinde) “İktisat Tarihi (1981-2002)”,8. Basım, Kasım 2008, Cem Yayınevi, İstanbul, s:193.

dışında tutulmaları için her türlü yasal ve idarî düzenlemeler yapılacaktır.³¹⁵

Bu dönemde,

*sınıf tabanlı ekonomik talepler yani sendikal örgütlenmeye, ücret mücadelesine, köylünün desteklenme taleplerine karşı katı ve ödünsüz bir çizgi izlenirken aynı kitleleri “kentli, gecekondulu, yoksul ve tüketici” özellikleriyle tatmin etmeye, çalışan bir strateji ANAP'ın bölüşüm politikalarına egemen olmuştur.*³¹⁶

Sonunda 80'lerin siyasallaşmış kitlelerinin, beklenmedik bir hızla depolitize oluşları ve güçlü bir muhafazakâr pozisyon olan, kendi içlerine dönüşleri, Türkiye toplumunun genelini, cemiyetten kopartarak, cemaatleşmeye sürükledi. Bir yandan sınıf siyasetinin günlük çıkar hesaplarına ikame edilişi bir yandan siyasal toplumun yerine ya da karşısına konan çarpık “sivil” toplum algısının demokratikleşme olarak sunulması, 80 kuşağının depolitizminin de aşılıarak 90 kuşağının apolitik yurttaşlar olarak şekillenmesini

³¹⁵**Hükümetler ve Programları**, “Ulus Hükümeti”, (Hazırlayanlar) Nuran Dağlı- Belma Aktürk, III. Cilt, 1980-1987, TBMM Basım Evi, 1998, s:19.

³¹⁶Korkut Boratav, **Türkiye Tarihi 5**, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, (içinde) “İktisat Tarihi (1981-2002)”, 8.Basım, Kasım 2008, Cem Yayınevi, İstanbul, s:193.

doğurdu. Özal'ın deyimiyle kavga siyasetinin yerini uzlaşmanın aldığı bu dönem Türkiye siyasetinin bugün bildiğimiz, tanıdığımız çehresinin oluşmasında da belirleyici rol oynamıştır.

Türkiye siyasetinin sahne olduğu muhafazakâr uyanış, esasen, muhafazakâr tutumlardan biri olarak sayabileceğimiz “tutuculuğun” uyanışıdır. Tutuculuğun ağır bastığı bu yeni muhafazakâr çerçeve, yeni sağa, iktisadi konularda, ilerici değilse de gelişimci olma şansı tanıyan yüzünü, siyasal alan söz konusu olduğunda (eğer bu iki alan bir birinden ayrılabilirse) bir yana bırakmıştır. Siyaseti adeta, bu dünyadan kovmak için davranan, yeni muhafazakâr ideolojinin retoriği toplumun dilinde, 1980’lerin başında “aman siyasete bulaşma” biçiminde ifadesini bulurken, 1990’ların ortalarında ifade, “aman siyaset bulaşmasına” evirilerek, siyasal olanı hiçleştirme amacına büyük ölçüde ulaşmıştır.

Toplumu siyasetten uzaklaştırma projesinin bir diğer basamağı, siyasetin bulaşılmamsı gereken tehlikeli ve yanıltıcı bir akıl yürütme biçimi olduğu tezini de aşarak, siyasetin bulaştığı her şeyi bozan, çürüten, değersizleştiren bir yapı arz ettiğinin topluma kabul ettirilmesi evresidir. Bu evrede, sanattan bilime, ekonomiden eğitime, siyasetin bulaşmadığı steril kendi içinde var olan alanlar tanımlanmaya ve bu tanımlara meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığını görüyoruz.

Muhafazakâr ideoloji, devletin müdahalesi kadar kolektivist eğilimleri de sakıncalı hatta tehlikeli bulur. Ancak dikkat çekici olan kolektivizme karşı, cemaatçi (komünteryan) eğilimleri ısrarla desteklemesidir. Bunun bir nedeni muhafazakâr ideolojinin “Özel mülkiyete dayalı olan ve bu anlamda pek çok eşitsizliğin görüldüğü toplumsal düzen doğaldır, olağandır. Devletiyle, dernek, vakıf gibi sivil toplum örgütleriyle bu düzen kendi doğal dengesini, uyumunu bulacaktır. Bu denge içerisinde devletin geri çekildiği yerleri sivil toplum örgütleri dolduracaktır”³¹⁷ biçiminde özetlenebilecek, kendiliğindenci ve sivil toplumu sosyal dokudaki adaletsizlikleri önleyecek (eşitsizlikleri değil) dayanışma kurumları olarak görmesidir. Bu yeni muhafazakâr ideolojinin, sivil toplum başlığı altında cemaatleşmeye açılan kapısıdır.

Gerilimin bir ucunda geç modern dönemin başat özelliği olan total yapılardan kurtulma istemi dillenirken, bu istemin nostaljik ya da yeni muhafazakâr söylemde cemaat çağrısı olarak yansınması, yeni (küçük) total yapılara girme korkusuyla gerilimin diğer ucunu oluşturmaktadır. Cemaatle ilgili bu gerilimli tartışma söylemsel düzeyde sürerken, sosyal yaşamın gerçek ilişkileri içerisinde

³¹⁷Ozan Zengin, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform İçinde, “Günümüz Kamu Yönetiminde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598* Kamu Yönetimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5, s:5.

cemaatsel ilişkiler, geç modern dönemin doğasına uygun olarak, biçimsel yapılanmalarını oluşturmaya devam etmektedir.³¹⁸

Böylece sivil toplumculuk, toplumsal hayatlarını piyasa kurallarına, kişisel yaşantılarını din ve bundan kaynak alan ahlaka göre yaşmaları ön görülen bireylerin yaratılma sürecinde önemli köşe taşlarından biri haline gelmiştir.

³¹⁸Ramazan Yelken, “Yeni Sosyal Oluşumlar ve Cemaatin Dönüşümü”, *Http://Uvt.Ulakbim.Gov.Tr/Uvt/Index.Php*, erişim tarihi; 12.03.2010, s:18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: “ÖZALİZM”

Özal’ın siyasi çizgisinin 14 yıl boyunca süren Özal dönemini aşarak Türkiye’de yeni bir mantık, yeni bir bakış halini alıp almadığı oldukça tartışmalı bir konudur. Genel kanı onun siyasi çizgisinin, ölümüyle beraber, başta kendi partisi olan ANAP için olmak üzere, Türkiye siyasetinde önemini yitirdiği biçimindedir. Bu iddianın temel dayanaklarından biri, Özal’ın cumhurbaşkanı oluşuyla beraber ANAP’ın hızla, yeni sağ ya da Özalist çizgiden kopmaya başlamasıdır.

Yalnızca Özal dönemini retrospektif bir açıyla inceleyenler değil, dönem içinde ve hemen sonrasında Türkiye’nin Özallı yıllarını değerlendiren çalışmalarda da Turgut Özal’ın yeni hegemonyayı Türkiye’ye taşıma konusunda başarısız olduğunu savunanlar mevcuttur. (Bu bakış her ne kadar olumsuz bir perspektiften de olsa Özal’ın “misyonu” ve dolayısıyla Özalizmin bel kemiğini oluşturanın Türkiye’yi yeni hegemonyaya eklemlenmek olduğunu doğrular.)

Örneğin Muharrem Tünay ANAP’ın sağ tabanın kendi etrafında kümelenerek yeni siyasete verdiği desteği, yeni bir hegemonik blok oluşturmayı başaramayarak, kaybettiğini öne sürmektedir.³¹⁹ Ayrıca

³¹⁹Muharrem Tünay, “The Turkish New Right’s Attempt at Hegemony”

The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey,
Praeger, 1993, s:5.

yine Tünay’a göre ANAP “İslami köktencilikle Amerikanofill liberalizm arasındaki çatışmayı dengeye getirecek”³²⁰ bir ulusal popüler program meydana getirmeyi başaramamıştır.

Özal’ın siyasi çizgisinin başarısızlık nedenleri ile ilgili bir diğer tespit, Türkiye’yi uluslararası arenada bölgesel bir güç, bir alt emperyalist ülke haline getirmek konusunda ortaya attığı vaatler etrafında odaklanmaktadır. Ertuğrul Kürkçü’ye göre bu hayalin de altının ne kadar boş olduğu beş yıl içinde anlaşılmıştır.³²¹ Türkiye güçsüz ekonomisi ve tahrip olmuş kültürel ve toplumsal alt yapısı ile çıktığı bölgesel güç olma yolunda hem Arap coğrafyasında ve hem de Orta Asya’da hayal kırıklığına uğramıştır.

Meseleye bir başka yaklaşımsa, son dönemde özellikle AKP iktidarı ile birlikte Özal’ın ve dolayısıyla Özalizmin kurduğu ya da kurmaya niyet ettiği yeni mantığın Türkiye’nin 2000’li yıllarında belirleyici rol oynadığı yönündedir. Nitekim Özal’ın bizzat kendisi çıkılan yolun uzun ve meşakkatli bir yol olduğunu ve eğer eski siyasetlere geri dönülmez, kendisinin Türkiye için çizdiği yol takip

³²⁰Tünay, Muharrem “The Turkish New Right’s Attemt at Hegemony”

The political and Socioeconomic Transformation of Turkey, Praeger, 1993, s:5.

³²¹Ertuğrul Kürkçü, “The Crisis of the Turkish State”, Middle East Report, No. 199, Turkey: Insolvent Ideologies, Fractured State (Apr. - Jun., 1996), ss. 2-7.

edilmeye devam edilirse, 2000’li yılların Türkiye’nin yükseldiği yıllar³²² olacağını anlatırken, ön gördüğü ve ön ayak olduğu dönüşümün meyvelerini 2000’li yıllarda vereceğini belirtmiştir.

Özal’ın kendine has bir yorumla yeni hegemonyayı Türkiye’ye taşımayı başardığını öne sürenlerde mevcuttur. Örneğin Bora’ya göre; “Muhafazakârlık ve liberallik dozlarının oranlanmasına/ölçülmesine kıyasla daha organik bir kavramlaştırma, Özal’ı Yeni Sağcı olarak tanımlamak olacaktır. Turgut Özal, Türkiye’de Yeni Sağ hegemonyanın inşasına liderlik etmiştir. Bu bağlamda, Thatcherizm, Reaganizm gibi bir Özalizm’den de söz edilebilir.”³²³ Göle’ye göre ise, Özal “bizim bildiğimiz Türk modelini, Türkiye’nin sivil dinamiklerini

³²²Turgut Özal, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 2000’li Yıllara Doğru Konuşmaları”, **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları** (İçinde) 28 Mayıs 1990 İstanbul Bilgisayar Kongresi Atatürk Kültür Merkezi, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü.

³²³Tanıl Bora, “Turgut Özal”, (içinde), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm**, Cilt 7,(Ed. Murat Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s:593.

kamçılayarak, zihniyette, felsefede, siyasette ve ekonomide devrim yaparak yarat(mıştır)”.³²⁴

Özal’ın siyasi çizgisinin, bir hegemonya stratejisi olarak kökten başarısız olduğunu vurgulayan bakış açısı yanında kendisini Türkiye’nin 2000’li yıllarını belirleyecek, siyasetin merkez zeminini yeniden tarif edecek güçte bir dönüşümün mimarı olarak ele alan bir bakışın da var olmasının nedeni, kısmen sübjektif (hem müspet hem menfi anlamda) değer yargılarını analize dâhil etmekten, kısmen de yeni hegemonyanın neoliberal ayağının olduğu kadar yeni muhafazakâr ayağının tahlil edilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasal paradigma dönüşürken, eldeki araçlarla tahlil yapmaya çalışmanın yarattığı güçlük ise, diğer bir önemli neden olarak sayılabilir.

Bahsedilen büyük dönüşümün ve zihniyet değişiminin ana hatları, hegemonya mücadelesi ile olan bağı, yeni muhafazakârlığın özellikle yeni zihniyet üzerine olan etkisi olmak kaydıyla, dönüşümü hangi açılardan belirlediği çalışmanın önceki kısımlarında açıklanmıştı. Bu bölümde murat ettiğimiz, Özalizmin hem kendini ve hem de yeni hegemonyayı var kılacak bir ulusal popüler programı olup olmadığı ve yeni muhafazakâr ideolojinin (eğer böyle bir program

³²⁴Doğan Kutlay, **Özal Belgeseli**, “Hüsnü Doğan ile Röportaj”, Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994, s:307.

var denilebilirse) bunun kurulmasında ne derece ve nasıl işlev gördüğüdür.

I. LİBERAL MUHAFAZAKÂRLIK

Daha öncede bahsedildiği üzere siyasi muhafazakârlık ortaya çıkışından bu güne değin, otorite, güç, kararlılık, düzen söylemlerinin kayda değer bir ilgi uyandırabilmesinin tek geçer yolu olan, iktisadi ve siyasi istikrarsızlık ve bunun yarattığı kaygı ve korku ortamından beslenmiştir.

Özalizm ve çağdaşları Reaganomi ve Thatcherizm kendilerini oldukça çalkantılı bir dönemde var ettiler. 1970’li yıllar her ne kadar modern muhafazakârlığın içinde doğduğu Fransız devrimi konjonktürü ile bir tutulamazsa da dünya ölçeğinde yayılan ve toplumların anahtar kurumlarının çöküşüne kadar ilerleyen kriz, toplumsal psikolojiyi ciddi ve olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle Özalizm “1980 öncesi 3.5 yıllık yoğun politik çalkantıların kitlelerde yarattığı yorgunluktan, sosyal demokrasinin yarattığı büyük hayal kırıklığından ve iç savaş dehşetinden yararlanmasını bil(miştir).”³²⁵

Özal, Reagan ve Thatcher’ın siyasetlerinin ana teması (eski) düzenin yeniden tesisi, huzur ve güven ortamının sağlanmasıdır. Huzur ve güven ortamını sağlamanın ise birden çok ve üzerinde müzakere edilebilecek yolu yoktur. İzlenecek yol bellidir. Bu yolun

³²⁵Ragıp Zaraklı, “ANAP Üzerine Tezler ve Düşünceler”, *Sağda ve Solda Liberalizm: 11. Tez Kitap Dizisi 2*, Belge Yayınları, 1986, s:82.

kararlılıkla takibi için gerekli zihniyet yapısı ve buna uygun yurttaş profili ve iktisadi ve siyasi dönüşümün araçları ortaya konmuştur. Bu sayılanlar hegemonyanın kendine özgü stratejisini ortaya koymakla beraber, hegemonya oluşturmaya yetmezler. Bunun başarılabilmesi için hegemonyaya politik desteğin sağlanması gerekir. Özalizmin bu desteği elde edebilmek için attığı ilk büyük adım, 12 Eylül askeri müdahalesinin, eksik bıraktığı kısımları tamamlayarak, “(...)daha önce Türkiye’de hiç var olmamış ve Anayasanın kalbinde yer bulacağı bir 'organik ideoloji' oluşturulmaya çalış(mak)”³²⁶ olmuştur. Bu ideoloji, dönem içinde, ‘liberal muhafazakârlık’ olarak isimlendirilmiştir.

Özalizmin bu konudaki en somut adımı ise, ANAP’ın Türkiye siyasetindeki başlıca dört eğilimi birleştirme iddiasıdır.

ANAP, liberalizm, muhafazakârlık, milliyetçilik ve sosyal demokrasiyi bünyesinde barındıran bir yapı ihtiva edeceği ve bu biçimde toplumsal uzlaşmayı da sağlayacak, ülkeye iktisadi ve siyasi anlamda istikrarı getirecek yeni bir siyasetin taşıyıcısı olacağı vaadiyle aktif siyasete başlamıştır.

Özal ANAP iktidarının ilk beş yılının ortalarına doğru, (85-86 yılları arasında) Partisinin içinde barındırdığı dört eğilimi tarif etme

³²⁶Raşit Kaya, “Adını Koyalım: Tutmayan Hegemonya” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: Xxı Sayı: 204,ss. 28-31, s:30.

ihtiyacı duymuştur. Bu tarife göre Özalizm, siyasi muhafazakârlık, “serbest piyasa manasında liberalizm”³²⁷ (yani siyasi değil, iktisadi liberalizm), milli ve manevi değerlerin temsili manasında milliyetçilik ve “sosyal adaletçilik”³²⁸ manasında sosyal demokrasi eğilimlerini içinde barındırır. Bir “yamalı bohça değil”, bu dört eğilimin bir sentezidir.

Özal aynı dönemde bu dört eğilimi tarif etmekle de kalmamış, ANAP’ın asıl siyasi çizgisini liberal muhafazakârlık olduğunun altını çizmiştir.³²⁹ Özal’a göre ANAP ekonominin yanında siyasi bir ihtilal de yapmıştır. “Biz kendimizi tarif ederken sağ-sol terimlerini kullanmadık ve dedik ki, biz muhafazakâruz, serbest ekonomi taraftarıyız. Bir taraftan da sosyal adaletçiyiz... Onların bugüne kadar laf olarak söylediklerinin biz icraatla ellerinden aldık

³²⁷Turgut Özal, “Başbakan Turgut Özal’ın Hürriyet Gazetesi Yazarı Esen Ürün’ün Sorularına Verdiği Cevaplar”, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma ve Mülakatları**, tarih yok, s:4.

³²⁸Turgut Özal, “Başbakan Turgut Özal’ın Tercüman Gazetesi Yazarı Taha Akyol’un Sorularına Verdiği Cevaplar”, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, tarih yok, s:147.

³²⁹Ragıp Zaraklı, “ANAP Üzerine Tezler ve Düşünceler”, *Sağda ve Solda Liberalizm: 11. Tez Kitap Dizisi 2*, Belge Yayınları, 1986, s:83.

büyükşehirlerdeki reyimizin ana sebebi de budur. Siyasi sahada çok önemli bir ihtilal ANAP tarafından yapılmıştır.”³³⁰

Yine Özal kendine yöneltilen, partisinin dört eğiliminden biri olan, milliyetçiliğe neden vurgu yapmadığı ve neden siyasetini milliyetçi muhafazakârlık olarak tanımlamadığı ile ilgili bir soruyu şöyle cevaplamıştır:

İyi bir sual... Belki şundan dolayı, memlekette heyecan uyandırıcı ifadelere fazla yaklaşmak istemiyorum. Ortada bir hadise varsa tamam o yapılır. Durup dururken niye? Yani biraz daha yumuşak olmamız lazım. Herkese hoşgörü göstermek içinde bu tip yollara fazla müracaat etmemek lazım. Mitinglerde müşahede ediyorum. Bu gibi konuşmalar çok alkışlanıyor.”³³¹ (...) Bana göre akla hitap etmek hislere hitap etmekten daha verimli”.³³²

³³⁰Ragıp Zaraklı, “ANAP Üzerine Tezler ve Düşünceler”, *Sağda ve Solda Liberalizm: 11. Tez Kitap Dizisi 2*, Belge Yayınları, 1986, s:83.

³³¹Turgut Özal, “Başbakan Turgut Özal’ın Tercüman Gazetesi Yazarı Taha Akyol’a Verdiği Cevaplar”, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, tarih yok, s:148-149.

³³²Turgut Özal, “Başbakan Turgut Özal’ın Tercüman Gazetesi Yazarı Taha Akyol’a Verdiği Cevaplar”, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın**

Ancak Özal, 1987 seçimlerinin hemen öncesinde Demirel'in milliyetçi muhafazakârlık temasını vurgulu biçimde propaganda malzemesi olarak kullanmasının siyasi sonuçlarını göze alamayarak, bu yaklaşımından vazgeçmiştir. Oysa Özal'ın ulusal popüler programının önemli köşe taşlarında biri “ sağ ve solun, gericilik ve modernitenin ve Türklüğün tamamen revize edilmesi(dir)”.³³³

ANAP'ın ve Özal'ın bu hamlesi Özalizm açısından birçok şeyi değiştirmiştir diyebiliriz. Ancak bu değişim ve sapmayı incelemekten önce, Özalizmin ana hattını oluşturan liberalizm ve muhafazakârlık birlikteliğini anlamak önemlidir.

Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları, tarih yok s:148-149.

³³³Muharrem Tünay, Atilla Eralp, Birol Yeşilada, **The Political and Socioeconomic Transformations of Turkey**, Giriş, Preager publ., 1993, s:4.

A. Özgünlük mü, Örtülülük mü?

Yeni muhafazakâr ilkelerin rehberliğinde, oluşan yeni yapılanmalar ve elbette yeni muhafazakârlığın ne olduğuna dair tartışmalar, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de, akademik olduğu kadar, entelektüel düzeyde, gazete ve dergi sütunlarında ve televizyon ve radyolarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Konu hakkında herkesin kesin yargıları olduğu halde, hemen tamamı bir birinden farklı düzlemlerde ilerleyen, muhafazakârlığı ya da muhafazakârlaşmayı farklı dinamiklere bağlayan, bu çoklu tartışma ortamı elbette çalışmamızı ciddi biçimde etkilemektedir. Yapılan birçok kamuoyu yoklaması günümüzde, muhafazakârlığı ve muhafazakârlaşmayı türban takma, mini etek giyme oranı hesaplarına indirgemiş ve çoğu zaman, aslında, Türkiye toplumunda, belirgin bir muhafazakârlaşmanın var olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Bu tür araştırmaların sayısal değerlerinin, bahsedilen türban takma/mini etek giyme ölçütüne göre işlemesi ve bu ölçütler bakımından anlamlı bir artış ya da azalış gözlemlenememesi bir yana, örneğin komşunuzun türbanlı ya da mini etekli olması ona karşı tavrınızı etkiler mi, gibi destekleyici yan sorular ışığında, toplumun gittikçe “liberalleştiği” sonucuna varılmaktadır. Yeni muhafazakâr ideolojinin, cemiyetten kopma, cemaate yönelme olarak niteleyebileceğimiz, kolektif toplumsal algıyı yok eden yanı, bu alanda yapılan, kısıtlı ve kasıtlı araştırmalarca gölgelenmektedir. Aslında

olan, insanların gitgide kendi içlerine, kendi küçük dünyalarına kapanmaları ve “diğerleri” ile ilgilenmemeleri biçiminde ortaya çıkan toplumsallığın parçalanması süreci olduğu halde, bu umursamazlık ne yazık ki toplumsal araştırmalara “liberalleşme” olarak yansımaktadır. Oysa 2000’ler Türkiye’sinde toplumsallaşan muhafazakârlık ve dolayısıyla muhafazakâr bir siyasal toplumun temellerini atan zihniyet, liberalizmin siyasi değil, ekonomik manada benimsenmesi konusunda kayda, eğer bir çaba göstermiştir. Ragıp Zaraklı, liberalizmin Özal döneminde “ANAP’ın ABD’de Reagancılık ve İngiltere’de Thatcherizm ile yaptığı önemli siyasal ve ideolojik alışverişler”³³⁴ üzerinden takip edilebileceğini ifade eder ve ekler: “ideolojik olarak batıda da ekonomik liberalizm ve siyasal liberalizmin yolu birbirinden ayrılıyor. Siyasal liberalizme yeni sağ, atması gereken bir yük olarak bakıyor. Özal, ekonomik liberalizmin kendiliğinden siyasal liberalizmi doğuracağını söylemişti, ama bugün burjuva kesiminde Özal’a yöneltilen eleştirilerden biri de siyasal liberalizmi boşlaması(dır).”³³⁵

³³⁴Ragıp Zaraklı, “ANAP Üzerine Tezler ve Düşünceler”, *Sağda ve Solda Liberalizm: 11. Tez Kitap Dizisi 2*, Belge Yayınları, 1986, s:79.

³³⁵Ragıp Zaraklı, “ANAP Üzerine Tezler ve Düşünceler”, *Sağda ve Solda Liberalizm: 11. Tez Kitap Dizisi 2*, Belge Yayınları, 1986, s:79.

Esas itibarı ile eleştiriye konu olan siyasal liberalizmin boşlanması meselesi, iktidardan muhalefete düşen ortodoks liberal³³⁶ bakışın, iktisadi liberalizmin siyasal liberalizm olmaksızın yaşayamayacağı yönündeki kabulünden ileri gelmektedir. Özal bu bu görüşe katılmadığını şu sözlerle; “(d)evletçi görüşe sahip olmadığım kadar da klasik liberal özel sektör görüşüne de sahip değilim.”³³⁷ açıklıkla ifade etmiştir. “Somut ifadesini “geleneksel liberalizm” projesinde bulan bu muhafazakâr-liberal çizgi millet, din, yerlilik, gelenek gibi kavramların küresel kapitalizm, piyasa ekonomisi, hukuk devleti, formel liberal haklar ile eklemlenmesine dayan(ır).”³³⁸ Siyasal alana hâkim olan ilkeler hemen tamamen muhafazakâr ideolojinin belirlenimindedir. Ancak muhafazakârlıkça belirlenen bu “yeni siyasalın” çerçevesi, yine muhafazakârlığın geçirdiği dönüşümün yarattığı çelişkiler sebebiyle oldukça muğlâktır.

³³⁶Kavram hakkında daha geniş bilgi için Bkz: Bob Jessop, “Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective,” *Antipode*, Volume 34, Issue 3, Pp: 452–472, July 2002.

³³⁷Feyyaz Berker & G. Uras, **Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD’ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2009, s:114.

³³⁸İsmet Akça, “Türkiye Günlüğü: Yeni Sağın Organik Aydınları”, (içinde), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık**, Cilt 5, (Ed. Ahmet Çiğdem), İletişim Yayınları, İstanbul, s: 461.

Yeni muhafazakârlığın önemli paradokslarından biri, muhafazakârlığın temellerinin prekapitalist toplumsal düzene dayanması ve onun sınıfsal çatışkılarını göz önünde bulundurarak şekillendirilmiş bir felsefe olmasına karşın, bugün artık kapitalist piyasacı toplumun gelişimini ve sınıfsal çıkarlarını koruyan başlıca felsefe haline gelmiş olmasıdır.³³⁹

Diğeri ise, muhafazakârlığın “bireylerin analizlerine dayanan rasyonel toplum mühendisliğinin yerine bireyin daha araçsal bir rol üstlendiği toplumsal evrimci düşüncüyü”³⁴⁰ öne çıkarması ve “böylelikle özünde toplumsal bir varlık olan insanın bizatihi kendi varlığını tehlikeye atmasının”³⁴¹ önüne geçilmesi yolundaki kabulünün, siyasal liberalizm bir yana bırakılsa dahi, liberal ilkelerle ciddi biçimde çelişen mantığıdır.

³³⁹Kenneth R. Hoover; “The Rise of Conservative Capitalism: Ideological Tensions within the Reagan and Thatcher Governments”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1987), pp. 245-268, s:247.

³⁴⁰Doğancan Özsel, **Yeni Sağ, Yeni Sol** (İçinde), “Radikalizm ve Muhafazakar Düşünce: Yeni Muhafazakarlık Ne Kadar Yeni?, (Der) Armağan Öztürk, Phoenix Yayınları, Nisan 2010, s:421.

³⁴¹Doğancan Özsel, **Yeni Sağ Yen Sol** (İçinde), “Radikalizm ve Muhafazakar Düşünce: Yeni Muhafazakarlık Ne Kadar Yeni?, (Der) Armağan Öztürk, Phoenix Yayınları, Nisan 2010, s:422-423.

Ancak liberalizm ve muhafazakârlığın birbiri ile uyumsuz görünen mantığı pratikte, iktisadi ve siyasi davranışta çok basit bir ilke; pragmatizm etrafında ortaklaşır. İki kampı bir birinden ayıran görünür bir çizgi yoktur. Bunun yerine aralarında bir yerde, aynı anda muhafazakârların en liberali ve liberallerin en muhafazakârı olan bir adam durur. Gerçek liberallerde donuk bir muhafazakârlık rengi, gerçek muhafazakârlarda acı bir liberalizm tadı vardır ve herkes, aşırı radikaller bile, kendi çıkarları saldırı altında ise muhafazakârca davranabilirler.³⁴² Muhafazakârlık ve liberalizm birlikteliğinin “gerçek doğası” dolayısıyla Özalizmin kilit taşı pragmatizmdir.

Turgut Özal’ın bu çizgiyi Türkiye toplumuna taşımaktaki en büyük başarısı, liberal muhafazakâr ruhu yaşamına taşıması ve bu sayede bir rol model oluşturabilmesidir. Özal, iki kamp arasındaki sınırda durabilmeyi ustalıkla başarmış, hem liberaller için hem muhafazakârlar için, kendi düşünce ve özlemlerini yansıtan bir lider portresi çizmiştir.

Özalizm, Özal’ın şahsında cisimleşmiş; açıkça bir askeri darbeyi arkasına alarak iktidarı elde eden bir siyasetçi olmasına karşın tarz olarak asla bir diktatör gibi davranmamıştır. Özal’ın darbe

³⁴²Clinton Rossiter; **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s:13.

hükümetinde başkan yardımcılığı yapmasının hemen ardından yeni kurduğu partisi ile ve yüksek bir oy oranıyla iktidara gelişi, halkın da onu bir diktatör olarak olmadığını kanıtıdır. Türkiye toplumunun, otoriteryen eğilimleri açıkça ortada olan bir lidere ve siyasal çizgisine gösterdiği aktif rıza Özalizmin en önemli silahıdır. Birinci ulus için serbestlik, ikinci ulus için otorite Özal'ın retoriğine hâkim olmuştur. Böylelikle Özalizm asla bir diktatörlük olmadığı gibi, demokrasi de değildir. Taban muhafazakârlığı ve iktisadi liberalizmin birlikteliğinden doğan yeni hegemonya için “en iyi yönetim biçimi” timokrasi³⁴³dir.

a. Yeni Muhafazakarlar Neden Liberal

Yine de, Neo-liberal projenin muhafazakârlıkla olan bağı ilk bakışta oldukça çelişkili görünmektedir.

Bir yanda "sosyal devlet" anlayışı ve bu anlayışın gereği olan ekonomik politikaları, liberalizmin en merkezî kavramı olan "bireysel özgürlük" açısından sakıncalı görerek idealleştirilmiş bir "serbest piyasa ekonomisi"ne dönmeyi amaçlayan, diğer

³⁴³Bkz: Platon, **Devlet**, Ütopyalar Dizisi, Kaynak yayınları, İstanbul, 2006, 1. Basım.

yandan da toplumsal-siyasal dünya görüşü açısından belirli bir ulusal devletin ve o devleti oluşturan ulusun geleneksel değerlerinin üstünlüğünü vurgulayan, liberal-demokratik bir düzenin gereklerini yerine getirmekten çok otoriter eğilimleri ağır basan muhafazakâr ideoloji ve örgütlenmeler.³⁴⁴

Ancak gözden kaçırılmaması geren önemli bir nokta, muhafazakârlığın, tarihsel sürekliliğin bir parçası olması hasebiyle ısrar ettiği özel mülkiyet ilkesi bir yana bırakılırsa, kendine has bir iktisadi programı olmamasıdır. Muhafazakârlık yeni bir tarihsel kopuşu ve toplumsal ileri sıçramayı kaldıramaz. Bu risk -eğer varsa- onu daha da gericileştirir, istikrar ise onu liberalizme yaklaştırır. Bu bağlamda muhafazakârlığın özgün bir iktisadi programı da yoktur. Politik açıdan aşırı tutucu olabildiği bir aşamada, iktisadi açıdan ultra liberal bir çizgi izleyebilir. Kültürel düzeyde zaman zaman gericiliğe savrulabilen muhafazakârlık, ekonomik ve teknolojik düzeyde ise yenilikçi olabilir. Bu eklektik yapı muhafazakârlığın temel özelliklerinden biridir. O nedenle teknolojik aklı devralan muhafazakârlığın modernite eleştirisi de temel olarak kültür ve

³⁴⁴Levent Köker, **Demokrasi Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot, Yayınevi, Ankara, 2000, s:57.

siyaset düzeyiyle sınırlıdır.³⁴⁵ Yeni hegemonyayla beraber kültür ve siyaset düzeyini belirleme imkânını da elde eden muhafazakâr ideoloji böylelikle liberalizmle iç içe geçerek organik bir ilişki oluşturmaya da, bu iki kamp üst üste binerek bireyin iktisadi ve siyasi hayatında katmanlı bir yapı oluşturmuştur.

Yeni muhafazakâr ideoloji bu üst üste binmeyi gerçekleştirebilmek için, elitizmi askıya almıştır. Bu tercih ise onun, modern muhafazakârlıkla olan en güçlü çelişkisini yaratmış, ancak bu sayede pre-kapitalist geleneğin iktisadi yapıya uymaya olanak vermeyen ağırlığından da kurtulmuştur.

b. Neo Liberaller Neden Muhafazakar

Teorik içeriklerine bakıldığında, liberalizm ve muhafazakârlık iki dünya bir araya gelse, yan yana duramayacak iki düşünce akımı gibi görünür. Liberalizm kendi geleneği içinde, “bireysel seçim hakkı, serbest pazar, *laissez faire* ve minimal devlet ilkeleri ile

³⁴⁵Kolektif, Merdan Yanardağ, (Der.), **Yeni Muhafazakârlar (Neo-Cons): Amerika'nın Kara Kitabı**, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramzan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, İstanbul Çiviyazıları 2004 *Yeni Muhafazakârlar (neo-cons) Amerika'nın Kara Kitabı*, Çiviyazıları Yayınevi; sunuş, s:27.

yapılandırılmış bir öğreti olarak karşımıza çıkar.”³⁴⁶ Bu liberal ilkeler her ne kadar muhafazakârlığın ana öğretileri ile bağdaşmaz görünse de burada yeni muhafazakârlık, güçlü devlet, sosyal otoriteryanizm,* disipline edilmiş bir toplum ve hiyerarşik yapıyı meşrulaştırmaktadır. Liberalizmin kökenindeki Lockeçu katı çekirdeğin, gece bekçisi minimal devlet anlamından³⁴⁷ ve bunun sınıfsal muhafazakâr eğilimlerle birleşebileceğinden bahsedilse de, aslında vuku bulan

³⁴⁶Henk Overbeek & Van Der Pijl, “Restructuring Hegemony and Restructuring Capital”, **Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-Liberalism in 1980's**, İçinde (Ed) Henk Overbeek, 1993, Routledge, London And Newyork, s:15.

*Yeni muhafazakârlığın sosyal otoriteryanizmi teşvik eden yapısı, Şerif Mardin’in *Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol* adlı makalesinde işlediği, “yaygın kontrol eğilimi” kavramsallaştırması ile büyük benzerlikler gösterir. (bkz: Mardin Şerif, *Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol*, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990). Dolayısıyla, yeni muhafazakârlığın bu yanının Türkiye’nin toplumsal yapısında kendine yer bulması ve kabul görmesi pek de zor olmamıştır. Sıkıntı yaratan daha ziyade, otoritenin babaç yanının gelenekten temizlenmesidir.

³⁴⁷Bkz: Kees Van Der Pijl, Kees Van Der Pijl, **Transnational Classes and International Relations**, Routledge, 1998.

birleşme daha radikal bir değişimin başlangıcına işaret eder. Her ne kadar liberal devlet teorisi için hiç bir zaman saf haliyle Lockeçu demek mümkün olmamışsa da, neo-liberalizm için Lockeçu katı çekirdekten Hobbesçu katı çekirdeğe doğru bir kayışı da beraberinde getirdiği iddiasında bulunulabilir.³⁴⁸ Özellikle güvenlik ihtiyacı, düzenin ve istikrarın bir arada yaşamanın en önemli motivasyonları ve toplumsallığı mümkün kılan temel taşlar olduğu yönündeki inanç neo liberalizm ve yeni muhafazakârlığı birbirlerine yaklaştırmıştır.

Özalizm ise Türkiye siyasi hayatında var olan geleneğe yaslanmıştır. “Türk siyasi hayatında etkili bir fikir akımı olarak liberalizm ile muhafazakârlığın, değişen tonlamalarla birleştirilebildiğini ileri sürebileceğimiz, “eklektik” olmanın ötesinde, dayandıkları temel ilkeler ve dünya görüşü özellikleri bakımından herhangi bir iç tutarlık ve bütünsellik taşıma kaygısını pek de teşhis edemediğimiz karmaşık oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, bir yandan örneğin Cumhuriyet’in temellerini oluşturan Kemalizmin ilkelerinde ve yorumlanış tarzlarında liberal, milliyetçi ve muhafazakâr düşünce akımlarına has öğeleri bulmak mümkün olmakta, öte yandan da aynı akımlara özgü öğeler, aslında

³⁴⁸Bkz: Henk Overbeek & Kees Van Der Pijl, **Restructuring Hegemony in The Global Political Economy**, pp: 12-15.

Kemalizmle hesaplaşma veya en azından gerilimli bir ilişki içinde ortaya çıkmış Türkiye sağının içinde de tespit edilebilmektedir.”³⁴⁹

Bunu mümkün kılan, Türkiye özelinde muhafazakârlığın, liberalizmin çekirdeğindeki kaymadan önce de, evvelce bahsettiğimiz üzere her zaman bir üst başlık olarak siyasi paradigmayı belirlemesidir. Bu durumda Türkiye’de liberalizmin, siyaset sahnesine, yeni sağ ile beraber girdiğini mi kabul etmek gerekir?

Siyasi partilerimizin tarihine baktığımızda böyle bir kabul hiç de mümkün görünmemektedir. “Hüseyin Rauf Bey'in Terakkiperver Fırkası da liberaldi; Ali Fethi Bey'in Serbest Fırkası da liberaldi; Demokrat Parti de liberaldir, Millet Partisi de liberal; onları izleyen, Adalet Partisi de, Doğru Yol Partisi de liberaldir (ancak) bayağı muhafazakâr görünü(r)ler”³⁵⁰ ve bu durum ne yalnızca bir görüngüden ibarettir, ne de aslında sadece Türkiye’ye has kabul edilebilir. “Liberalizmin yerinden kımıldatılamayacak asgari bir devlete her zaman ihtiyaç duyacağı (...), bu bakımdan her zaman

³⁴⁹Levent Köker, “Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye”, (içinde), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık**, Cilt 5,(Der. Ahmet Çiğdem), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s: 276.

³⁵⁰Ulus Baker, “Muhafazakârlık Kisve”, (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5** (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul, s:103.

liberalizmin ciddi bir muhafazakârlık dozu taşımak zorunda olduğu (...)”³⁵¹ bir gerçektir.

Liberalizm ve muhafazakârlık birlikteliğinin en çelişkili yanı olarak tespit edebileceğimiz, bireycilik meselesi (liberallerin ve muhafazakârların, insan doğası ve fıtratı başlıklarında yaşadıkları ciddi çatışkı dolayısıyla) ise her iki yaklaşım açısından da, pesimist bakıştan realist bakışa geçişle ve “hür irade”ye referansla ortaklaştırılmış gibi durmaktadır.

Bireysel haklar başlığı bu noktadan sonra, toplumsal, kolektif algının parçalanması için kullanılan, ideolojik bakışın bir argümanı halini almıştır denilebilir. Muhafazakârlara göre, var olan toplumsallık, siyaset ve özellikle müdahaleci devlet anlayışı, bireyleri aslında olmadıkları ve hiçbir zaman olmak istemeyecekleri kimselere dönüştüren ve tanrının onlara bahsettiği en önemli hediye, hür iradeyi zapturapt altına alan birçok olumsuz fonksiyonla yüklüdür. Liberallere göre ise, devletin 19. yüzyılın başından beri yüklendiği bu olumsuz fonksiyonlar, insanların siyasi tercihlerini de etkileyecek biçimde rasyonel seçimler yapabilme, hür iradeleri ile karar verebilme motivasyonlarını ve kabiliyetlerini kırkmaktadır. Ayrıca, bireyin hür iradesinin önüne dikilen ceberrut devlet, sonunda demokrasiyi de

³⁵¹Ulus Baker, “Muhafazakâr Kisve”, (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5** (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul, s:103.

imkânsızlaştırmaktadır. Çünkü demokrasinin özü bu tür müdahalelere karşı ferdi korumakla doğrudan bağlantılıdır.

Özal bireysellik meselesini elinden geldiğince bu yeni anlayış çerçevesinde kullanır. Turgut Özal'a göre "her ferdin, serbestçe iş yapabilmesi ve kanun tarafından korunması; demokraside bu işin yapılması, esası itibariyle, gelişme, ekonomik gelişme için ve sosyal gelişme için ferde verilmiş en önemli hususiyettir. Dikkat ediniz toplumlara değil, ferde verilmiş serbestlik, hürriyet ve çoğulculuk."³⁵²

Özal, serbest piyasa rejimini de yine aynı zeminden hareketle meşrulaştırır. Özal, bireysel özgürlükler ve bireysel özgürlüklerin en ideal şekliyle mümkün olduğu tek düzen olan serbest piyasa sistemini, demokrasinin de teminatı olarak gösterir. Ona göre, "Serbest pazar demokratik sistemin de alt yapısıdır. Bunlar birbirleri ile el ele gider."³⁵³ Özal, bu görüşünü 1992 yılında yaptığı bir

³⁵²Turgut Özal, "Cumhurbaşkanı Turgut Özal Türkiye'miz Dünya Ve Geleceği Konulu Konuşmaları", **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları** (içinde), 21 Mayıs 1990 İzmir büyük Efes oteli, s:63.

³⁵³Turgut Özal, "Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 2000li Yıllara Doğru Konuşmaları", **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları** (içinde) Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, s:29.

konusmasında, Türkiye'yi örnek göstererek temellendirir. "Türkiye'de demokratik sistemin başlangıcı aşağı yukarı 40 yılı buldu. Ama demokrasi de sağlam netice almamızın serbest pazarla mümkün olduğunu, son 10 yıl çok daha iyi göstermiştir."³⁵⁴

Özal, bu ve benzeri birçok açıklamasıyla, Türkiye siyasetinin neredeyse Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri temel meselesi olarak ilan edilen milli ve manevi değerlerimizden ödün vermeden çağdaşlaşmanın yolunu, ilk defa açık ve net olarak tarif edebilen lider olmuştur. Liberal-muhafazakârlık. İlk bakışta çok önemli görünmeyen bu girişim aslında Özalizmin en büyük başarısıdır. Artık Türkiye siyasetinde, sıradan insanın yalnızca bir partinin seçmeni hatta taraftarı ("Demokrat partililer"/"Halk partililer") olması dönemi kapanmış; insanlar bir siyasi görüş etrafında örgütlenebilme, siyasi görüşü sorulduğunda göğsüne gererek "biz liberal muhafazakârız" diyebilme lüksüne kavuşmuştur. Özalizm böylelikle insanlara takip edebilecekleri bir siyasal çizgi oluşturmuştur. Aslında başından beri de murat edilen budur. Buna benzer bir hamleyi AKP de "muhafazakâr demokrasi" olarak adlandırdıkları çizgileriyle yapmıştır. Türkiye siyasi tarihinde ve hali hazırda birçok sağ partinin

³⁵⁴Turgut Özal, "Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 2000li Yıllara Doğru Konuşmaları", **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Bazı Konuşmaları** (içinde) Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, s:29.

var olmasına ve bunların hemen tamamı muhafazakâr eğilimler taşımasına rağmen; “Türkiye siyaset tarihinde ilk kez Anavatan Partisi (ANAP) programında muhafazakârlıktan bahsedilmiştir. İkinci kez ise, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) muhafazakâr kimliği kuruluşunda, programında ve seçim beyannamesinde yazılı olarak benimsemiştir.”³⁵⁵

³⁵⁵Feyza Olgu Karaaslan, **Muhafazakâr Düşüncedeki Değişim Ve Devamlılık: Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği**, T.C Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Yrd. Doç. Dr. İhsan Kamalak, Mersin, 2011, s:75

B. Sınıfsız Toplumda Muhafazakârlık

Muhafazakârlık, ilke olarak toplumsal adaletin temelinde mutlak ve dinamik bir eşitsizliği var sayar. Daha önce de bahsedildiği üzere, bu mutlak ve dinamik eşitsizlik durumu tarihsel sürekliliğin bir parçasıdır. Liberalizm ise bunun tam aksine biçimsel ve statik (doğuştan gelen) bir eşitliği veri kabul eder. Siyasal liberalizmin en önemli dayanağı ve Fransız devriminden bu yana kitleleri peşinden sürüklemesinin arakasındaki en büyük etken olan eşitliğe dair bu kabul, kapitalist toplumda asla tam anlamı ile tesis edilemediğinden liberal düşünce en büyük yarayı da bu başlıkta almıştır. Ortadan kaldırılamayan bu eşitsizlik durumu sonunda muhafazakâr ideoloji tarafından, meşrulaştırılmış, eşit olmayanların eşitlenmesinin akıl dışı ve adaletsizce bir davranış olduğu fikri yeni dönemin mantığının kurucu unsurlarından biri halini almıştır. Ancak, yeni dönemde yeni siyasalın, sınıf üzerinden yapılan her hangi bir kurguya izin vermeyen yapısı, bu mutlak ve dinamik eşitsizliği yeniden tanımlamayı da gerekli kılmıştır.

Yeni muhafazakâr ideoloji, yeni hegemonyaya paralel olarak eşitsizliği yeniden tarif ederken, toplumu enine değil, boyuna kesen bir eksen çizmiştir. İngiltere’de Thatcherizm çerçevesinde bu çizgi ‘yararlı yurttaş, yararsız yurttaş’ hattında çizilirken, aslında aynı anlama gelmek koşuluyla, Özalizm bu çizgiyi ‘eski siyasetleri savunanlar ve gelişen Türkiye’nin tarafında olanlar’ hattında

belirginleştirmiştir. Gelişen Türkiye'nin tarafında yer alan “ezikliğini” üstünden atamamış yurttaşlar kendi aralarında eşitlenmeseler de barıştırılmaya çalışılmıştır. Çünkü onur toplumunun alameti, eşitlikten ziyade, adalettir; sınıfları yok etmekten çok, onları barıştırmak onun değişmez amacıdır.³⁵⁶ Sosyal düzen insanlar arasındaki yok edilemez farklılıklardan faydalanacak şekilde örgütlenmiştir. “(...) Birçok farklı seviye içeren bir sınıf yapısı sergiler, birçok insan, yerini hayatının erken dönemlerinde bulur ve hınç duymadan yerinde kalır,³⁵⁷ düzene hizmet eder, böylece kendisi de hizmet görür. Diğerleri içinse tek yol, otorite ile zapt edilmektir.

Eski siyasetler ama daha önemlisi bir önceki dönemin sağ siyaseti ile yeni sağ'ın Türkiye siyasetinin yeniden yapılandırılması başlığında yaşadığı bekli de en ilginç karşı karşıya gelişlerden biri, popüler müzik üzerine yürüyen tartışmalar olmuştur. “60'lı ve 70'li yıllarda bir yandan halkın Batılılaşma arzusunu simgeleyen pop müzik yükselirken diğer yandan arabesk müzik, kentlere göç eden köylü kesiminin kır ve kent kültürü arasında yaşadığı bocalamayı yansıtmasıyla büyük bir kitle tarafından benimsenir. Popüler müzikte, pop ve arabesk müziğin aynı dönemde yükselişe geçişi kent kültürünün modernleşme isteğinin yanı sıra gelenekten kopamaması

³⁵⁶Clinton Rossiter. **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, 1962, New York; s:24.

³⁵⁷Age; s:24.

ikilemini yansıtır.”³⁵⁸ Ancak pop müzik desteklenirken, arabesk müzik, hem sağ ve hem sol elitlerce alt kültürün ürünü olarak damgalanmış ve uzun zaman devlet televizyonunca arabeske ambargo uygulanmıştır.

Özal arabesk müziğin geleneksel olana bağlılığı vurgulayan aynı zamanda geleneğin dayattığı yapısını, kendi muhafazakâr çizğine uygun bulmuştur. “80’li yıllarda (...) Özal’ın arabeski sevdiğini söylemesi, arabesk şarkıları partisinin seçim propagandasında kullanması*, devlet resepsiyonlarında arabesk müzik söyleyen sanatçılara yer vermesi ve arabesk müzik sanatçılarını ekrana çıkarmayan TRT’nin bu müziği yayınlanmasında hiçbir sakınca olmadığını mecliste gündeme getirmesinin etkisiyle arabesk müzik”³⁵⁹ meşrulaşmıştır. “Hükümet 1960’lar, 1970’ler ve 1980’ler arasında bir

³⁵⁸Filiz Dürük, “Türk Popüler Müzik Üretimi Ve Ürünlerindeki Karma Yapıyı Hazırlayan Toplumsal ve Müziksel Etkenler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 1, 2011(Online),ss:33-42 s:37.

*1988 seçimlerinde “Seni sevmeyen ölsün” adlı arabesk şarkısı seçim şarkısına dönüştürülerek kullanılmıştır. (Betül Yazar, “Politics of/and Popular music,” *Cultural Studies*, Vol. 22, No. 1 January 2008, Ss:35-79, s:63.)

³⁵⁹Age, s:39.

ayrım koyabilmek ve yeni siyasal projeye desteklemek üzere insanları mobilize etmek için, yeni kültürel sembollere ihtiyaç duymuştur.”³⁶⁰

“1970’lerde (...) yukarıdan aşağıya doğru değil, tersine aşağı tabakalardan üsttekilere doğru yayıl(an) ve kısa bir süre içinde bir “kitle kültürü”ne dönüş(en)”³⁶¹arabesk 1980’ler ve sonrasında iktidar destekli ve denetimli yeni yüzüyle, muhafazakâr mantığın sınıfları barıştırma yolunda kullandığı etkili bir araç halini aldı. “ANAP, (bu amaçla) geniş kitlelerle iletişim kurabilmek amacıyla arabesk müzik geleneğini sembolik düzeyde kendi projesine ekleme girişiminde bulunmuştur.”³⁶²

Özalizmin arabeske olan ilgisinin ve onu yeni muhafazakâr zihniyetin kurulmasında bir araç olarak gören yaklaşımının en uç örneği 1989’da Kültür Bakanı Tınaz Titiz’in çağırıcılığında İstanbul’da

³⁶⁰Betül Yarar, Politics of/and Popular Music, *Cultural Studies Vol. 22, No. 1 January 2008*, Ss:35-79, s:62.

³⁶¹Mehmet Öztürk, “Türk Sinemasında Gecekondu”, *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue N°1 - Gecekondu*, (2004), http://www.ejts.org/document_94.html, (erişim 24.01.2011), para:17.

³⁶²Betül Yarar, “Politics of/and Popular Music”, *Cultural Studies Vol. 22, No. 1 January 2008*, Ss:35-79, s:62.

yapılan “Türkiye’nin Müzikal Problemleri” başlıklı konferanstır³⁶³. Bu konferans sonucunda ortaya çıkan kararsa, “acısız arabesk”in resmen desteklenmesi olmuştur.³⁶⁴ Acısız arabesk betimlemesiyle aslında kast edilen “(k)ent kökenli gözüken (...), gerçekte (ise) taşralı bir zihniyete sahip”³⁶⁵ arabeskin, göç, işsizlik, kent hayatında tutunamama vb. kaygılarının toplamından yansıyan isyankâr tarafının törpülenmesi isteğidir. Arabesk, ancak bu biçimde istenilen amaca hizmet edebilir. “Arabesk, 1970 ve 80’lerde "Doğulu", "taşralı" ve "lümpen" karakteriyle kentsel ve Batı uygarlığına yönelen Kemalizm’in elitist kültürel modernleşmesinin tam tersini kanıtlayacaktır. Alaturca’laşmış arabesk, Özalıcı bir siyasi-ekonomik ve kültürel zihniyet(e) eşlik edecektir.”³⁶⁶

³⁶³Martin Stokes, “İslam, the Turkish State and Arabesk”, *Popular Music, Vol. 11, No. 2, A Changing Europe* (May, 1992), pp. 213-227, s:219.

³⁶⁴Age, s:219.

³⁶⁵Mehmet Öztürk, “Türk Sinemasında Gecekondu”, *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue N°1 - Gecekondu*, (2004), <http://www.ejts.org/document 94.html>(erişim 24.01.2011),. para:17.

³⁶⁶Mehmet Öztürk, “Türk Sinemasında Gecekondu”, *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue N°1 - Gecekondu*, (2004), <http://www.ejts.org/document 94.html>(erişim 24.01.2011),. para:17.

Eğer popüler müziği, toplumun ortalama ruh haline tutulan bir ayna olarak kabul edersek, arabeskin yeni hegemonyaya ve 80'lerin ortalarından başlayarak 90'lı yıllara doğru artan tüketim kültürüne eklenerek³⁶⁷ aldığı biçim oldukça anlamlıdır. Arabesk yeni dönemde artık sınıf aidiyetini tamamen kaybetmiş, isyankâr tavrı iğdiş edilmiş ve dinleyicilerini “(...) bir sigara daha yakıp, bir kadeh daha doldurup, dünyaya ve kaderlerine lanet etmeye çağıran, topyekûn bir eylemsizlik savunusudur.”³⁶⁸

Bu haliyle arabesk bir tüketim nesnesidir ve böylece yeni bireyin en önemli kendini gerçekleştirme motivasyonlarından biri olan “şeyleri tüketebilme hakkını” da tatmin eder hale gelmiştir.

a. Mülkiyet Muhafazakarlığı Olarak Yeni Muhafazakarlık

Birinci bölümde muhafazakârlığın bir alt türü olmaktan giderek yeni muhafazakârlığın temel çerçevesi haline geldiğinden bahsettiğimiz mülkiyet muhafazakârlığı, “değişimin erozyonuna karşı

³⁶⁷Betül Yazar, “Politics of/and Popular Music”, *Cultural Studies Vol. 22, No. 1* January 2008, Ss:35-79, s:35.

³⁶⁸Martin Stokes, “Islam, the Turkish State and Arabesk”, *Popular Music, Vol. 11, No. 2, A Changing Europe* (May, 1992), pp. 213-227, s:214.

savunacağı esaslı şeyleri –bu ister statü olsun, ister itibarı, ister gücü olsun, ister daha yaygın olan mal varlığı olsun– olan bireyin, takındığı tavidir.”³⁶⁹ Geçtiğimiz yüzyıl ve içinde bulunduğumuz yüzyılın temel karakteristiklerinden biri haline gelen eldekine sahip çıkma refleksinin bir yansımasıdır. Ancak yeni muhafazakârlığın yeni hegemonya çerçevesinde gördüğü işlev ve daha önemlisi Özalizm açısından daha başka anlamlar da içerir.

Genel olarak yeni muhafazakârlık açısından, “şeyleri tüketebilme hakkı” ile doğrudan bağlantılıdır. Aslında mülkiyet muhafazakârlığı bu anlamda şeylere sahip olma hakkından çok onları tüketebilme hakkının muhafazası ile ilgilidir. Bu yanı ile Özalizmin temel taşlarından biri, Özal’a göre eski siyasetlere dönülmemesinin en önemli teminatıdır.

Şöyle ki Özal’a göre, “hayat standartları” yükselen yurttaşların artık geriye, eski siyasetlere dönmek istemesi mümkün değildir.

Kısa bir süre öncesine kadar “(...)toplumunun bildiği zaruri ihtiyaçlarını karşılamaktı. Biz zaruri ihtiyaçların dışında şu makine eskidi, şu süpürge çok daha iyisi çıktı, bunu kaldırıp, atalım yenisini alalım diye (...) hiçbir düşüncemiz olmadı. Televizyon uzaktan kumandalı, 3 veya 9 sistemi olan televizyonlar rahatlıkla satılabiliyor.

³⁶⁹Clinton Rossiter. **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962; s:8.

Eskiden bunlar düşünülemezdi.”³⁷⁰ “Bugün Türk toplumu, bir üretici toplum değil, bir tüketim toplumu haline geliyor, çok süratli bir tarzda.”³⁷¹

1970’lerin ortalarından sonlarına kadar yaşanan kıtlık/stokçuluk döneminin ardından, Özal döneminde ithalat kotalarının düşmesi özellikle içki, sigara ve elektronik eşya ithali üzerindeki kısıtların kalkmasıyla ortaya çıkan bolluk hissinin, toplumun bir tüketim toplumu haline gelmesinde etkisi büyüktür. Ancak daha önemlisi, insanların zorunlu ihtiyacın ötesinde tüketebilecek mallar bulabilmesinin Özalizme verilen destek üzerinde ciddi etkisi olduğu açıktır. Özellikle üst orta sınıfın, Özal döneminin ardından kaybetmeyi göze alamayacağı ciddi bir meta birikimine sahip olduğunun altı çizilmelidir. Ancak Özalizme verilen desteğin önemli kaynaklarından olduğunu söylediğimiz bu bolluk hissinin ciddi yan etkileri de olmuştur.

Bir önceki dönemde, birbirine yakın sosyal ve ekonomik katmanlar arasındaki gözle görülür olmayan fark hızla açılmaya başlamıştır. Sınıflar arasındaki farksa, adeta uçuruma dönüşmeye başlamıştır. Bu noktada yeni muhafazakâr retorik yeniden devreye girerek “Büyük Türkiye”, “kendine güvenli yurttaş”, “dinamik genç

³⁷⁰Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:312.

³⁷¹Age, s:313.

nüfus” gibi, bireysel tatmini aşarak kolektife gönderme yapan söylemi yeniden üretmeye başlamıştır.

Bu söylemin mülkiyet muhafazakarlığının çok uç bir biçimini üreterek elinde kaybetmeyi göze alamayacağı hemen hiçbir şeyi olmayan, kırdan kente göçmüş lümpen ve kaybedenler sınıfından olan yurttaşlara mülk olarak ahlaki pazarlayışı kayda değerdir.

b. Mülk Olarak Ahlak

Yeni muhafazakârlığın ve dolayısı ile Özalizmin en önemli silahı ve daha önce de bahsedildiği üzere, demokrasi görüngüsü yaratan olgu, taban muhafazakârlıktır. Dolayısıyla yeni muhafazakâr ideoloji toplumun alt sınıflarının ve katmanlarının desteğini kaybetmeyi göze alamaz. Bunların bir kısmı hegemonik projeye destek vermese de, bir kısmının mutlak suretle ilk ulusun içinde yer alması gerekmektedir. Ancak diğer yandan tesis edilmeye çalışan yeni hegemonyanın serbest pazar ekonomisini ve bunun yeniden üretimini sağlayacak tüketim toplumunu kurarken alt sınıflara, üst orta ve üst sınıflara verdiği maddi ödünleri bahşedemeyeceği de ortadır. Yapılabilecek tek manevra, toplumun alt sınıfları ile duygudaşlık kurmak, onlara sistemin ve onun kurucu ideolojisinin taşıyıcısı olduklarını hissettirmektir.

Özal'ın bunun için bulduğu yöntem hayli ilginçtir. Devlet televizyonunda periyodik olarak yayınlanan “Gelişen Türkiye” adlı programda Özal yurttaşlarına seslenir ve onlardan sıklıkla yardım dilenir.

“Devlet, hükümet, milletinden başka kime başvurursun? Dışa açılan Türkiye’yi inşa ederken devlet ve hükümet, sizden başka kime başvurursun? Evvela Allah, dışarıda kredi itibarımız tamdır. (...) Bu bilinç ve inanç içinde, hepinize sevgilerimi saygılarımı sunarım, benim sevgili vatandaşlarım.”³⁷²

Yurttaşlardan, kendisini anlamalarını ve ülkenin refahı için göğüslediği zorlukları takdir etmelerini ister.

“Siz kalkınmak istiyorsanız, sıkıntılara katlanacaksınız. Ki şimdi, soruyorum size: gelin bir seçim yapalım. Kalkınan, gelişen Avrupa ailesinin bin seçimi ülkelerinden biri mi olalım? Yoksa olduğumuz yerde mi kalalım? Her nimetin

³⁷²Turgut Özal, “Başbakan Sayın Turgut Özal’ın Mart 1988’de Gelişen Türkiye Programındaki Konuşması” **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, (içinde), 22 Mart 1988, tarih yok, s:104.

*bir külfeti, her ödülün bir bedeli vardır. O bedel
ödenmeden, kalkınma olmaz”.³⁷³*

Onlara itidal telkin eder.

Ancak Özalizmin geniş kalk kitleleri üzerinde kullandığı en önemli kontrol mekanizması, İslam ahlakıdır. Özal sıklıkla İslam ahlakından ayrılışın, Türkiye toplumunun özellikle 1970’li yıllarda uçurumun kenarına gelişinde en önemli sebep olduğunun altını çizer. Karşısında tevekkül sahibi yurttaşlar görmek ister. 1980 öncesinin iç savaş ortamını toplumun hafızasında canlı tutarak doğrudan otoriter devlet eliyle değil toplumsal çatışmanın önüne geçemeye çalışmak yerine, aileden başlayarak küçük grupların kendi kontrol mekanizmalarını üretmelerini talep eder.

Bu kontrolün sınırları ise İslam ahlakınca çizilecektir. Eğer toplum kendine has olanı korur, aza kanaat edip çok çalışırsa, Türkiye bu zor zamanları kolaylıkla ve hızla atlatacaktır. Muhafazakâr ahlakçı baskının toplumda yarattığı eylemsizlik hali, ironik biçimde, yine toplumun sahip olduğu en değerli “şey” olarak sunulur. Huzur, güven ve istikrarın en temel kaynağı, kaybedecek

³⁷³Turgut Özal, “Başbakan Sayın Turgut Özal’ın Mart 1988’de Gelişen Türkiye Programındaki Konuşması” 22 Mart 1988, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, (içinde), tarih yok, s:100.

hiçbir şeyi olamayanların, ahlaka sıkı sıkıya sarılıp onu canları
pahasına savunmalarıdır.

II. MÜZAKERECİ OTORİTERYANİZM

1970'leri ortalarında başlayan ve 1980'lerin başında dünya çapında etkileri görülmeye başlayarak bir hegemonya krizine değin genişleyen ekonomik krizin, kapitalizmin özünü sorgulatan bir süreci ve mücadeleyi koşullamadığına daha önce değinmiştik. Yeni hegemonyanın bu kriz konjonktüründe çözüm önerisinin iktisadi ve siyasi anlamda eski durumun yeniden tesisi olduğundan da bahsetmiş, sosyal demokrat siyasetlerin toplumun anahtar kurumlarının çöküşüne kadar derinleşen kriz için sosyal demokrat bir *status quo ante*, yani refah devletinin ıslahından öte bir çözüm öne süremediklerini de belirtmiştik.

Ancak çalışma açısından önemli sorunlardan biri olan halkın neden sol *status qua ante*'yi değil, sağ *status qua ante*'yi tercih ettiği sorusunu henüz cevaplayabilmiş değiliz.

Sosyal demokrat alternatifin hemen tüm Avrupa için hızla tükenişi ve tükenişinin kendine özgü dinamikleri vasıtasıyla, toplumu dikine bölen yeni hegemonyanın şekillenmesine de aracı olmuştur. “Can alıcı patlamalar gerçekte Sosyal Demokrat oydaşma dönemi diye adlandırılan dönemde başla(mıştır)”³⁷⁴

³⁷⁴Jessop, Bob- Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, “Otoriter Popülizm-İki Ulus ve Thatcherizm”, **Dünün ve Bugünün Defterleri**

Refah toplumunun sağladığı ortamın, yurttaşların üretken nüfusa katılma ya da katılmama gibi bir tercih yapabilmelerine olanak sağlaması şeklinde oraya çıkan beklenmedik yan etkileri, yeni hegemonyanın şekillenmesinde ve yeni sağ politikaların benimsenmesinde iki bakımdan çok etkili olmuştur. İlk olarak, “tam istihdam politikasının terki, kamu harcamalarının kısılması ve enflasyonla mücadeleye öncelik verilmesi gibi”³⁷⁵uygulamalar sosyal demokrat iktidarlar dönemine başlamış ve buna bağlı olarak sosyal demokrasinin belki tek dayanak noktası olan refah devleti uygulamalarının gittikçe güdükleşmesi, sosyal demokrat oydaşmada çatlaklar meydana getirmiştir. İkinci olarak ise, ortaya çıkan krizde toplumsal düzeyde yaşanan ilk bölünmenin üretken nüfusa katılmamayı tercih eden yurttaşlara karşı bir tavır olarak yararlı yurttaş yararsız yurttaş biçiminde kendisini göstermesidir. Bu ayrım üzerinden toplumsal taban bulan muhalif söylem, bu ayrımı üreten sosyal politikaların kısmen değil, tümünden itibar kaybetmesine neden olmuştur. Thatcherizm’in ilan ettiği yeni mantık ve yeni

Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, s:44.

³⁷⁵Jessop, Bob- Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, “Ototrter Populizm-İki Ulus ve Thatcherizm”, **Dünün Ve Bu Günün Defterleri Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası**, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, s:44.

hegemonyanın en önemli temalarından biri, bu ayrım üzerine kurulmuştur. Sınıf siyasetinin neredeyse tamamen reddedildiği bu yeni dönemde, ulusu dikine kesen bir yapı arz eden, yararlı yurttaş yararsız yurttaş ayrımı, yeni siyasetin bel kemiğini oluşturmuştur.

Böylece bunalımdan çıkışın “alternatifsiz yolunun” işçi sınıfını sosyal refah devletinin kazanımlarının çok gerisine düşürmesine karşın, hızla kabul görmesinin bir nedeni, refah devletinin ve sosyal demokrasinin kendi taahhütlerini yerine getirmez hale gelişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasetin bir önceki on yılda hızla sınıf tabanlı bir yapı kazanışının getirdiği örgütlü mücadele kültürünün aniden bir yana bırakılışının temel nedeni ise, iki ulus hegemonik projenin ideolojik söyleminin pratikteki karşılığının, yani yararlı ve yararsız yurttaşın, özellikle Avrupa için gözle görülür ele tutulur hale gelmiş olmasıdır.

Bunların dışında başka bir önemli faktörse, işçi sınıfının genel yapısı içinde bulunan muhafazakâr eğilimlerdir. “Daha bir yüzyıl önce Engels, Marks’a ‘bir kez daha proletarya (...) kendi itibarını korkunç biçimde sarsıyor’ diye yakınıyordu, (...) her devirde kayda değer miktarda muhafazakâr işçi sınıfı oyu olmuştur.”³⁷⁶

³⁷⁶Jessop, Bob- Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, “Ototriter Populizm-İki Ulus ve Thatcherizm”, **Dünün Ve Bu Günün Defterleri**

Ancak Türkiye açısında ne refah devletinin bahsedilen düzeye geldiğinden, ne de yurttaşlar arasında bu tip bir “kendiliğinden” bölünmeden bahsedilebilir. Dolayısıyla Özalizm, iki ulus hegemonik proje için daha önce de bahsedildiği üzere, Türkiye’ye has bir hat çizmek durumunda kalmıştır. Bu hat Özalizmin sürekli vurguladığı ‘eski siyasetlerden yana olanlar’ ve ‘gelişen Türkiye’nin yanında olanlar’ arasında çizilmiştir. Özalizmin belirginleştirmeye çalıştığı sınır, aynı anda hem sol, hem de sağ siyasetleri hedef alması ve artık kamplaşmanın sol ya da sağ üzerinden değil, “eski” ve “yeni” üzerinden yaşanacağını öne sürmesi bakımından hayli orijinaldir.

Bu yeni hatta “Gelişen Türkiye”nin yanında olanlar arasında bir oydaşmanın sağlanabilmesi için Özalizmin kendine has dinamiklerine yeniden bakmak, müzakere edilecekler ve edecekleri tanımlamak gerekir.

Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası, Alan
Yayıncılık, Aralık 1987, s:46.

A. Müzakerenin Tarafları

Özalizmin tesis etmeye çalıştığı yeni oydaşmada muhatap aldığı taraflar oldukça muğlâktır. Bunun en belirgin nedeni merkez sağın zemini yeniden belirlerken bu zemini sosyal demokrat tabana da açma gayretidir. Diğer yandan sosyal demokratların, kendi siyasi çizgilerine has temel ilkeleri, liberal muhafazakâr çizgiye eklemlemek yönünde bir müzakere şansı tanınmış değildi. Sosyal demokrat taban, müzakereye taraf olmak istiyor, oydaşmanın içinde yer almaya niyet ediyorsa, liberal muhafazakâr çizginin sosyal adaletçilik olarak kurduğu çerçeveyi yeter şart olarak kabul etmek zorundaydı.

Toplumun sol eğilimli kesimlerini de kapsamak ancak siyasal ilkelerini kendi çizgisine bulaştırmamak konusunda Özalizmin gösterdiği kararlılık pek de yadırganacak bir taraf barındırmasa da, aynı kararlılık, hatta inadı sağ tabanın çeşitli fraksiyonlarını kapsama iddiasında bulunurken de sergilemesi şaşırtıcıdır.

Sürekli müzakere, anlaşma, karşılıklı hoşgörü, toplumsal barış, siyasal uzlaşma mesajları veren Özal ve partisinin bu tavrı, genel olarak yeni hegemonyanın müzakere edilecek alternatif yollar olmadığı kabullünden ileri geliyordu. Özel olaraksa “Turgut Özal ve Anavatan Partisi’nin serbestlik modeline uygun düşen liberal muhafazakârlığı, aynı modele uygun düşen Anglo-Amerikan örneklerinin(Reaganizm ve Thatcherizm) 1980’lerdeki durumuna paralel bir biçimde, toplumsal

tabana ve kamusal yaygınlığa sahip bir otoriterliğe dönüşmeye yüz tut(masından)”³⁷⁷ ileri geliyordu. “Bu durum, Türkiye’nin özel ve somut koşullarında, Özal ve Anavatan Partisi’nin liberal muhafazakârlığına takaddüm eden 12 Eylül rejiminin gelenekselliği, devlet otoriterliğini pekiştirmekte başvurulacak bir zemin olarak seçilmesinin belki de zorunlu sonucuydu.”³⁷⁸

Ancak yine de ortada bir uzlaşma çabası ve bunun tarafları olduğu zannını uyandıran;

*“Özalizm (sayesinde) (...) İslami hareketler(in) bizi Müslüman kimliğimizle, (...) arabesk alaturkalığımızla, Kürt hareketiyle çok ulusluluğumuzla, Osmanlı nostaljisi geleneksel estetiğiniz ile barıştırma(sıydı). Turgut Özal hepimizden bir parça taşımaktaydı: Müslüman’dı, annesi Kürt’tü, alaturka müziği, Osmanlı şiirlerini sever, arabesk ve pop müzikten geri kalmak istemez, hem Osmanlı geçmişinde hem batı toplumlarında bugünün sorunlarının çözümüne dayanak arardı.”*³⁷⁹

³⁷⁷Köker, Levent, “Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye”, **Modernleşme** **Kemalizm ve Demokrasi**, (içinde) İletişim Yayınları, 2004, s:289.

³⁷⁸Köker, Levent, “Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye”, **Modernleşme** **Kemalizm ve Demokrasi**, (içinde) İletişim Yayınları, 2004, s:289.

³⁷⁹Kutlay Doğan, **Özal Belgeseli**, “Nilüfer Göle ile Röportaj”, Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994, s:306.

Böylelikle Özalizm, Özal'ın şahsında cisimleşen sembolik bir uzlaşma miti yarattı. Bu uzlaşmayı mümkün kılan, aktif rıza gösteren taraflar, sosyal demokratlar, milliyetçiler, liberaller ya da İslamcılar değildi. Özal'ın ulusal popüler programında, toplumsal güçlere sınıfsal aidiyetleri ile çağrı yapılmadığı gibi, siyasal kimlikleri ile de çağrı yapılmamıştı. Aynı biçimde yapılan çağrı bir partileşme çağrısı da değildi. Toplumsal güçler mümkün olduğunca kültürel kimlikleri ile daha önce Türkiye siyasi tarihinde bu netlikte hiç ortaya konmamış bir “fikre” çağrıldılar.

Bu çağrı öncelikle “İşçi ve işverenin aynı gaye için çalışması, karşılıklı hak ve görevlerin adil esaslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine meseleleri görüşerek anlaşma yolunun tercih edilmesi(ni) hedef”³⁸⁰ alan, “Demokrasi(nin) bir başıbozukluk değil bir disiplin rejimi”³⁸¹ olduğunu kabul eden, İslam ahlakının toplumsal hayatı düzenleyen temel öge olduğunu ilan eden, ferde verilen hak ve özgürlüklerin iktisadi alanla sınırlı olarak anlaşılmasını öğütleyen ve Türkiye toplumunun çeşitli etnik kökenlerden oluşmuş çokkültürlü,

³⁸⁰**Hükümetler ve Programları**, “ANAP Hükümeti”, (Hazırlayanlar) Nuran Dağlı- Belma Aktürk, III. Cilt, 1980-1987, TBMM Basım Evi, 1998, s:126.

³⁸¹Mustafa Sönmez, **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları 28, s:47.

(ancak çok gelenekli değil) bir yapı arz ettiğini ortaya koyan, bir içeriğe sahiptir.

Ancak pratikte müzakere edilecek tek taraf olarak burjuva sınıfı ve onun temsilcisi olarak TUSİAD muhatap alınmıştır. Çağrıda seslenilen diğer taraflara, iktidarın gönlünden kopan çeşitli bir takım “yeni” haklar bahşedilmiştir. Bunlardan en dikkat çekicisi, Kürtçe kullanımının serbest bırakılmasına dair girişimlerdir ve bu konunun müzakere edilir bir başlık olarak ortaya konması bile Türkiye siyasi tarihinde eşine az rastlanır bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

Özalizmin çağrısının kapsayıcı içeriğine rağmen yalnızca burjuva sınıfı ve çıkarlarını muhatap alması, 12 Eylül darbesini yapanların da bu tavrı canı gönülden destekleyen tutumları, darbenin sınıfsal karakterini de açıklıkla ortaya koymuştur. “Diğer bir ifadeyle, darbenin özellikleri askeri rejimlerin toplumdaki sınıfsal güçlerden özerk olduğuna ilişkin devlet geleneği yaklaşımının önermesini desteklememektedir.”³⁸² Böylelikle Türkiye siyasetinde genellikle toplumsal güçlerden, siyasal aktörlerden biri olarak kabul edilen, taraf olarak görülen ordunun da kurulan yeni hegemonyada ancak

³⁸²Galip Yalman, **Sürekli Kriz Politikaları, Türkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet**, (der.) Neşecan Balkan, Sungur Savran, içinde “Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi, Alternatif bir Okuma Denemesi”, Metis Yayınları, Mart 2004, s:64.

burjuva sınıfının adına müzakereye dâhil olan bir özne olduğu açıklıkla görülmüştür.

a. Alternatifin Yokluğunda Müzakere

Alternatifin yokluğunda müzakere sürecinin nasıl yürüyeceği veya toplumsal uzlaşışının nasıl sağlanacağını dair çarpıcı örnekler Özal'ın kendi beyanat ve mülakatlarında, kısaca iktidarın söyleminde açıkça gözlenebilir. Örneğin 6 Temmuz 1984 tarihli bir gazete haberine göre: Başbakan Turgut Özal, bir gazetecinin "işçilerin önemli sorunları olduğuna katılıyor musunuz?" biçimindeki sorusuna gülmüş ve soruyu şöyle yanıtlamıştır: "Hayır katılmıyorum, hem katılsam ne olacak, katılmasam ne olacak!"³⁸³ . Bu yaklaşım, yalnızca Özal'a has olmayıp dönemin diğer muhafazakâr siyasetçilerinin de sıklıkla ortaya koydukları, işçi sınıfının hak mücadelesine karşı ortaya konan otoriter tutumun bir yansımasıdır.

Özal'ın zihniyetini yansıtan bir diğer örnek, Özal'ın Türk-iş'in yemek boykotu üzerine yaptığı açıklamalardan verilebilir.

Özal, Türk-iş yemek boykotu hakkındaki düşünceleri sorulduğunda; "yemeğe küsmek annemize sığmaz. Bunu yanlış

³⁸³Sönemez, Mustafa **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları 28, s:11.

yaptılar. Başka gösteri yapabilirler. Çıkarsın gösteri yürüyüşü yaparsın”³⁸⁴ demiş ve bir başka gazetecinin; “yürüyüşe izin veriyor musunuz?”³⁸⁵ sorusuna ise, “ ne alakamız var. Siyasi olmamak kaydıyla”³⁸⁶ cevabını vermiştir.

Özal’ın işçilerin çeşitli platformlarda, çeşitli biçimlerde sürdürmeğe uğraştıkları hak mücadelelerine karşı ödünsüz hatta aşağılayıcı tutumuna birçok örnek verilebilir. Çünkü bu tutum, anlık tepkilerin ya da Özal’ın kişiliğinin bir yansıması değil bilinçli bir politikadır. Özal, Cumhurbaşkanlığı döneminde yapılan Zonguldak Grevi sonrası, kendi partisi ANAP iktidarda olduğu halde, iktidarın İşçilerle uzlaşmaya varmasını ve işçi ücretlerinin artırılmasını şiddetle eleştirmiştir.³⁸⁷ Ücretli kesimin, zam taleplerine karşı duyarsızlığın ötesinde, katı ve baskıcı tavrının, başbakanlık döneminde de aşarak cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etmesi ve bu konunun asla bir müzakere başlığı olamayacağına dönük ısrarı sonunda ona çok bilinen bir yakıştırma “Çankaya’nın şişmanı, işçi

³⁸⁴Turgut Özal, 12 Mart 1988 “Başbakan Turgut Özal’ın Side’de Gazetecilere Verdiği Cevaplar” **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, s:82.

³⁸⁵Age, s:82.

³⁸⁶Age, s:82.

³⁸⁷Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s: 296.

düşmanı” olarak geri dönmüştür. Süt hırsızı Thatcher (Thatcher Thatcher milk snatcher)³⁸⁸, şeklindeki benzer bir yakıştırma Margaret Thatcher henüz başbakan değilken işçi sınıfının çocuklarına sağlanan okul sütü uygulamasını kesme önerisi sonrasında Thatcher için de kullanılmış, Thatcher’ın işçi sınıfına saldırısı ciddi biçimde eleştirilmesine rağmen, iktidarı elde etmesine engel olmamıştır.

Bu dönemde müzakere edilir gibi görünen tek başlık Türkiye’nin demokrasi meselesidir. Müzakerenin döndüğü eksense, Özal’ın Demokrasinin varlık şartı olarak serbest piyasa ekonomisini, aydınlarınsa sağlıklı bir ekonomi için demokrasiyi ön koşul alarak bir birlerine kabul ettirme çabalarıdır. Özal bu bağlamdaki görüşünü:

“Serbest piyasa sisteminin olduğu her ülkede basın ve düşünce hürriyetiyle fikir hürriyeti en üst sınırlara kadar çıkmıştır. O ülkelerde istediğinizi yapabilirsiniz, istediğiniz çizebilirsiniz. İnancımız odur ki, serbest rekabet sistemi içinde bu hürriyetler Türkiye’de daha da gelişecektir. İnsanlarımızdaki karşıt fikirlere olan hoşgörü daha da olgunlaşacaktır. Ve şunu da iddia ediyoruz; serbest rekabet sisteminin olmadığı hiçbir ülkede fikir ve düşünce hürriyeti gelişememiştir.”³⁸⁹

³⁸⁸Bkz: Ros Brunt, “Thatcher Uses Her Woman’s Touch”, Marxism Today, June 1987.

³⁸⁹Turgut Özal, “Turgut Özal’ın Görüşleri”, ANAP 1983 Tarihli Yayını, s:10.

İfade ederken, Bülent Tanör'se görüşlerini “(d)emokrasinin ve demokratikleşmenin yalnız yüce bir insanlık değeri olmadığını, aynı zamanda uzun vade içinde verimli bir yatırım yöntemi olduğunu ifade edebiliriz.. Demokrasi, ekonomik ve siyasal istikrarın ve gelişmenin en güvenilir dayanağıdır”³⁹⁰ şeklinde ifade etmiştir.

b.Alternatifin Yokluğunda Otorite

Küresel ekonomik bunalım beraberinde ülke içinde iç savaş devamında bir askeri darbenin ardından, hem darbe hükümetin de ve hem de sonrasında yapılan ilk “özgür” seçimlerde iktidarda olan Özal için hem alternatifsizlik ve hem de otoriterlik adeta kaçınılmazdır. Bunun böyle olmasının nedeni yalnızca, durumsal bir tercih değil Özal'ın kendi siyasi anlayışının da bu yönde olmasından kaynaklanır.

İngiltere için, yeni sağın bir yandan popülist bir yandan otoriter yüzü Bob Jessop tarafından Stuart Hall'un otoriter popülizm kavramsallaştırması çerçevesinde etraflıca tartışılmıştır. Hem kavramın hem de tartışmanın kendisi, yeni muhafazakâr ideoloji, yeni hegemonya ve ulusal popüler programlarına ışık tutabilecek

³⁹⁰Bülent Tanör, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD yayınları, 1997,s:23-24.

niteliktedir. Hall'un çizdiği genel çerçeve uyarınca Otoriter popülizm Kapitalist devletin istisnai bir biçimine denk düşer. Refah devletinin krizi ile doğrudan ilişkilidir. Hall'a göre biçim klasik faşizmden farklı olarak formel temsili kurum ve mekanizmaların hemen tamamını muhafaza eder ve bununla beraber etrafında popüler bir aktif rıza oluşturur.³⁹¹ Yine Hall' a göre Otoriter Popülizm'e kayış demokratik biçimlerin ve inisiyatiflerin dikkat çekici biçimde zayıflamasına yol açmış ancak onların askıya alınmasına sebep olmamış³⁹² böylece demokrasi ve otokrasi arasında bir gri bölgede sistemi bir süreliğine sabitlemiştir.

Jessop'un, Hall'un kavramsallaştırma ve içeriğine getirdiği en önemli eleştiri, "(Otoriter popülizm) yaklaşımın Thatcherizmin ideolojik mesajı üzerine odaklan(ması) ve ona aşırı bütünleştirilmiş bir imge bağışla(masıdır). Bazen bunun anlamı bütün toplum kesimlerinin aynı nedenlerle (ideolojik kandırılma) Thatcherizmi desteklediği sonucuna varıyor.³⁹³ Aslında Hall'un bu noktada kast

³⁹¹Stuart Hall, "The Great Moving Right Show", *Marxism Today*, January, 1979, s:15.

³⁹²Age, s:15.

³⁹³Jessop, Bob- Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, "Ototritter Populizm-İki Ulus ve Thatcherizm", **Dünün Ve Bu Günün Defterleri Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası**, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, s:41.

ettiği, ideolojik kandırılmadan çok razı edilme ya da uzlaşmaya zorlanmadır. Hall'un kavramsallaştırmasının en önemli gücü ise, yeni hegemonyayı incelerken otoriter popülizmi kerameti kendinden menkul bir ideolojik araç olarak görmemesidir. Otoriter popülizme ve dolayısıyla kapitalist devletin istisnai bir biçimine kayışını koşullayan, sosyal demokrat oydaşmanın kırılma noktaları ve küresel ekonomik kriz de, bu kayışı mümkün kılan koşullar olarak analize dahil edilmiştir.

Jessop'un yönelttiği ve oldukça mantıklı görünen "Otoriter popülizm yaklaşımı, Thatcherizmin, monetarizm, güçlü devlet, hukuk ve nizam, aile vb gibi konular arasında nasıl bir eşitlikler zinciri kurmaya kalkıştığını açıklıyor. Fakat aynı zamanda bu zincirin halkalarını sabitleştirme ve onların değişen vurgularını ve bağlamlarını ihmal etme eğilimi içinde bulunuyor"³⁹⁴ şeklindeki eleştirisi ise her ne kadar, yeni muhafazakâr mantığın açımılarak incelenmesi açısından önemli olsa da, Hall'un otoriter popülizm kavramsallaştırması altında toparladığı, bu bir taraftan kuran diğer taraftan kurduğu yapıyı sabitlemeye çalışan mantığı zedeleyecek gibi görünmektedir. Sonunda ister modern muhafazakârlık isterse yeni

³⁹⁴Bob Jessop, Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, "Ototriter Populizm-İki Ulus ve Thatcherizm", **Dünün Ve Bu Günün Defterleri Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası**, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, s:46.

muhafazakârlık olsun, muhafazakâr siyasi çizginin kendine has gücü detaylara değil resmin bütününe bakarak ve mümkün olduğunca genel ilkler üzerinden siyasa oluşturmastır.

Jessop'a göre Hall "(...) OP'yi bazen halkla iktidar bloğu arasında *popülist birim* olarak görürken –böylece yöneten ve yönetilen sınıflar arasında organik bağlar kurulmuş oluyor- bazen de halkın iktidar bloğuna karşı kolektif olarak harekete geçtiği *popülist patlama* olarak, bazı zamanlar ise iktidar bloğunun halk adına konuştuğu ve kendi gerçek duygularını onlardan gizlediği *popülist karnından konuşmacılık* (vantrolokluk) olarak görüyor."³⁹⁵ Bu sebeple de kavram, kullanıldığı çeşitli bağlamlarda farklı anlamalara geliyor. Bu eleştiride gayet yerinde olmakla beraber, problem Hall'un kavramsallaştırmasından çok, muhafazakâr retoriğin, oluşturmaya çalıştığı yeni oydaşma çerçevesinde kimlerin hangi durumlarda ve hangi sınırlara kadar söz hakkına sahip olduklarını kasten tarif etmemesi ile ilgilidir.

Eğer Özalizm örneği üzerinden giderek bu çerçeveyi yeniden değerlendirirsek, yönetenler ve yönetilenler arasında bir organik bağ teşkil edilmesi manasında otoriter popülist bir yaklaşımın varlığından

³⁹⁵Bob Jessop, Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, "Ototriter Populizm-İki Ulus ve Thatcherizm", **Dünün ve Bu Günün Defterleri Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası**, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, s:39.

rahatlıkla bahsedebiliriz. Daha öncede dile getirildiği üzere, demokrasi görüngüsü yaratan taban muhafazakârlığı ve halkın en alt katmanlarından başlayarak liberal muhafazakâr çizginin sahibinin ve taşıyıcısının, halk olduğu söylemi tamamen bu meseleyle ilişkilidir. Diğer yandan, halkın iktidar bloğuna karşı kollektif patlama hali olarak anlaşıldığında Otoriter popülizm; “1980’lere gelindiğinde büyük çoğunluğu Cumhuriyet’in ilk yıllarına ilişkin kişisel deneyimden yoksun olan Türk halkı(nın), “aydınlık ve müreffeh yarınlar”a ilişkin bütün söylemden bıkmışında, hatta bu türlü vaatlere karşı kuşkucu ve alaycı bir tavır alışında)”³⁹⁶ su yüzüne çıkar. Buna bağlı olarak

“1980’lerde Türkiye’nin nerede durduğuna ve bu konuma nasıl geldiğine ilişkin bir yeniden değerlendirmenin bir parçası olarak, Kemalist modernleşme programı da eleştirilmeye başladı. Bu eleştiriler başta laiklik esasları ve Türk ulusunun etnik kökenleri olmak üzere milliyetçi tarihin tüm temel mitlerinin ısrarla sorgulanmasını gündeme geti(rişinde)”³⁹⁷

ise açıkça görülür.

Kavramın, popülist karnından konuşmacılık olarak yansıyan yüzünün ise, genel olarak yeni muhafazakarlığın ve özel olarak

³⁹⁶Nilüfer Göle, **Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine**, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s: 37.

³⁹⁷Age, s: 37.

kendini bir pragmatist olarak tanımlayan Özal'ın retoriğinde ciddi yer tutuğu tartışmasız bir gerçektir.

B. Uzlaşmaya Zorlama Siyaseti

Özalizmin özü, liberal muhafazakârlık ve onun ilkeleri haricinde gidilecek bir yol olmadığı argümanını kabul ettirmeye dayanır. ANAP'ın dört eğilimi birleştirme iddiası, Türkiye siyasetindeki temel eğilimleri bünyesinde toplayarak, bir uzlaşma ortamı doğurmaktan çok, toplumsal aktörleri bir çatı altında bir arada bulunmaya zorlamaktır.

Bu çerçeveye razı olunmazsa ne bireysel bazda ne toplumsal bazda kimsenin eline bir şey geçmeyeceği, Özalizmin söyleminde vurgulu biçimde dile getirilir. Bu çerçeveye razı olunursa, elde edilecek refah, güven huzur ortamı ideali ise sürekli güncel tutulur.

Turgut Özal, çizilen bu yeni çerçeve içinden gidilecek birden çok yol olmadığı gibi, ülke siyasetinin bu çizgiyi izlemek için dahi olsa alternatif siyasi partilere de ihtiyacı olmadığını açıklıkla dile getirmiştir. Özal'a göre “ Türk seçim sistemi Türkiye'yi iki partiye götürür.(...)Sonuçta Türkiye'de iki parti olduğu zaman birisi Sosyal Demokrat diğeri ise serbest ekonomik sistem anlamında, muhafazakâr, liberal bir partinin mücadelesini göreceğiz. Ama SHP'nin (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) sol görüşleri epeyi eskimiş görüşler.”³⁹⁸

³⁹⁸Turgut Özal, “Başbakan Sayın Turgut Özal'ın Hürriyet Gazetesi Yazarı Sayın Ersen Dürünün Sorularına Verdiği Cevaplar”, 13 Aralık

İki partili sistemin yerleşmesinden sonraki basamağı da başkanlık sistemi olarak gören Özal böylece, İngiltere ve özellikle de Amerika Birleşik Devletlerindeki siyasal yapının bir bütün olarak Türkiye’de yerleşmesinin zorunlu olduğu inancındadır. Kendi kafasındaki kurguya göre, verili koşullar altında Özalizmin ilerleyişini durdurma gücüne sahip her hangi bir toplumsal ya da siyasal aktör de mevcut değildir. Ancak bu noktadan sonra Özal dizi hatalı hamle yapar, bu hatalı girişimlerinde çoklukla, Özalizmin temel ilkelerini anlık çıkarla ikame etme ve kimin zaman da gücünün sınırlarını tam olarak tartamama gibi faktörler etkili olmuştur.

Özal’ın uzlaşmaya zorlama siyaseti kapsamında yaptığı belki de en tarihi hata, ilk ulusun içinde yer almak ve oydaşmaya dâhil olup hegemonik projeye destek verme iradesini gösteren Kürt nüfusa, toplumsal ve siyasal düzlemde etnik kimlikleriyle var olma hakkı tanıma girişimidir.

Diğeri ise, Demirel’in siyasi yasağının kalkması sonucu, biri sosyal demokrat Diğer Liberal muhafazakâr olarak belirlediği iki partili yarışta kendi eliyle, üçüncü bir partiyi sokmak sonucunu doğuran, Demirel’i kendine rakip görme hatasıdır.

1987, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma ve Mülakatları**, s:4.

a. Çok Kültürlülük Denemeleri

Özalizmin çok kültürlülük denemeleri, arabesk müziği meşrulaştırmakla başlamış, Kürtçe konuşmayı serbest bırakmak ve güney doğu meselesini gündeme taşıma denemeleri ile son bulmuştur. Dönemin yeni dinamiklerinden olan ulusal politikaların terki, siyasal haklar yerine sosyal ve kültürel hakların öne çıkarılması gibi başlıklarda çeşitli açılımları da siyasetine katmayı deneyen Özal bu konuda Thatcher'dan çok Reagan'ı örnek almıştır diyebiliriz.

Birçok akademisyen Regan'ın başarısını söyleminin etkinliğine dayandırır. Reagan muhafazakâr politikanın Sosyal Refah karşıtı uygulamalarını ve ön gördüğü ciddi vergi kesintilerini, sağlıklı ekonomi ve sosyal adalet söylemi içinde eritmiş, Afrika kökenli Amerikalılar üzerinden başlattığı azınlık politikalarının uzlaş ve diyalogla yürümesi çağrısıyla iletişimsellik mesajları vermiştir. Retoriğinde vurgulu olarak kullandığı, Amerikan değerleri, kıssalar ile mitsel hikâyeler ve televizyonu kendi çıkarı doğrultusunda etkili biçimde kullanabilme vasfı, onu öne çıkarmıştır.³⁹⁹

³⁹⁹Windy Y. Lawrence, "Debilitating Public Deliberation: Ronald Reagan's Use of the Conversation Metaphor", *Southern Communication Journal*, Vol. 72, No. 1, January–March 2007, pp. 37–54, s:37-38.

Özal da Reagan'la çok benzer bir yöntem kullanmış, hatta Güneydoğu meselesi⁴⁰⁰ olarak adlandırdığı ve merkezinde ana dil probleminin yer aldığını vurguladığı kültür politikalarında da, Reagan'ın siyahlarla ilgili politikalarını kendine örnek almıştır.

Özal'a göre Güneydoğu meselesinin, Kürt meselesinin çözümünü konsensüse varmaya bağlamakta ve şöyle devam etmektedir: "Bizim Batılı demokrasilerden en büyük farkımız, karşılıklı ikna yolu ile işte bu konsensüse varamayışımız(dır). Ama ben şunu da müşahade ettim... Son 8-9 senedir, bu işte de ilerledik. Yavaş yavaş, kavga etmeden münakaşa edebilmeye başladık... Belki de, ekonominin temel bazı meselelerini hal yoluna sokabildiğimiz için bu böyle."⁴⁰¹

1987 yılında Kürtçe konuşmanın serbest bırakılışının ardından, Özal'ın, kendi partisi dâhil olmak üzere toplumun geniş kesiminden aldığı olumsuz tepkiler karşısında geliştirdiği argüman hayli ilginçtir. Özal dersim katliamı üzerinden yaptığı analizinde Kürt devleti korkusunun Türkiye'nin en zayıf yanlarından biri olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

Dersim İsyanı'na Fransız nasıl yardım edecek? Kolay mı bu iş? Şu kadar katık, silah göndermekle mi

⁴⁰⁰Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:319.

⁴⁰¹Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:150.

*olacak? Bu da mümkün değil. Ama Türkiye'nin yumuşak karnı Kürt devleti ise, biz onu biraz itmiş gzkelim diyorlar. Biz kendi yumuşak karnımızı gösteriyoruz. Diyoruz ki, gelin, buraya vurun. Yanlışımız burada. Hlbuki İran bundan korksun, Irak korksun. Orada büyük ayrılık var. Onlar entegre olmaz, Kürtler sadece bir bölgede yaşıyor. Entegre olmuyorlar. İşte Irak da öyle, kaç senedir aynı şekilde. Ama bizde, olduğu gibi batıya geçiyor. Her gün ne kadar adam geliyor İstanbul'a düşünüyor musunuz?*⁴⁰²

Ancak bu, Kürt kimliğinin toplumun genelince kabul edilmesine dönük bu girişiminin kendini tüm açıklama çabalarına rağmen amacına hizmet ettiği söylenemez. Kaldı ki zal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Kendi partisinden de bu konuda ciddi eleştiriler almıştır.

⁴⁰²Mehmet Barlas, **Turgut zal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000, s:155.

b.İki Parti

Özal yukarıda kısaca değindiğimiz üzere 1987 seçimlerinden kısa süre önce, ANAP'ın milliyetçi muhafazakâr bir parti olduğu yönünde açıklamalarla gündeme gelmeye başlamıştır. Oysa 1985 yılında kendisine dört eğilim meselesi sorulduğunda açıklıkla ANAP'ın “Pazar ekonomisi manasında liberal ve muhafazakâr”⁴⁰³ bir parti olduğunu; milliyetçilik ve sosyal adaletçiliğin ise programı destekleyen yan öğeler olduğunu beyan etmiştir.

Özal'ın siyasetindeki bu sapma en önemli siyasi rakibini Süleyman Demirel olarak saptamasından ileri gelmiştir. Bu saptama doğrultusunda söylemini değiştiren ve Demirel'le olan siyasi rekabetini eski siyasetlere dönüşün yıkıcı sonuçlarını propaganda malzemesi biçiminde kullanarak, yeniden muhafazakârlığın en önemli kaynağı korkuyu retoriğinin merkezine oturtmuştur. Bunu yaparken sosyal adaletçilik kavramı ile tanımladığı ve retoriğinde orta direk söylemi ile yansıyan, sosyal demokrat tabana yönelik propaganda, ANAP iktidarının ilk beş yılının sonlarında tamamen ihmal edilmiştir.

⁴⁰³Turgut Özal, “Başbakan Turgut Özal'ın Tercüman Gazetesi Yazarı Taha Akyol'a Verdiği Cevaplar”, **Başbakan Turgut Özal'ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma ve Mülakatları**, s:148.

Ancak Özal'ın hesabı yanlış çıkmış ve 1987 yerel seçimleri sonucunda hemen bütün büyük kentlerde belediye başkanlıklarını Sosyal Demokrat Halkçı Parti (bundan sonra SHP) almıştır.

Bu noktada iflas eden yalnızca Özal'ın propaganda stratejisi ya da buna uygun olarak yürüttüğü milliyetçi muhafazakâr söylem değildir. Özal çubuğu yeniden kendi eliyle, eski dönemin siyasetine, daha önemlisi modern muhafazakâr temalara bükerek, kendi ulusal popüler programının ciddi yaralar almasına neden olmuştur. Ayrımı toplumsal yapıyı dikine kesen ve yararlı yurttaş, yarasız yurttaş tanımlamasını sınıf, millet, ırk, dil gibi eski ayrıştırmalardan uzaklaştırarak, yurttaşın ekonomik ve tinsel bir varlık oluşuyla karakterize eden yeni mantığı da tahrip etmiştir.

Jossop'ın göre Thatcherizmin başarısı için “Geleceği savaşımın can alıcı üç alanı belirleyecektir: Birincisi, politik gündemin Thatcher'gil tanımlanmasını kabul ettirmesi ve Thatcher'gil sağduyu pekiştirmesi gerekecektir. İkinci(si) Thatcherizm'e karşı muhalefetin örgütsüzleştirilmesindeki savaş manevraları başarıyla sürdürülmelidir. Üçüncüsü Thatcher iktidarı en azından belli bazı seçmen gruplarına maddi çıkar sağlamaya devam etmelidir.”⁴⁰⁴Özal'ı

⁴⁰⁴Jessop, Bob- Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, “Ototritter Populizm-İki Ulus ve Thatcherizm”, **Dünün ve Bu Günün Defterleri Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası**, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, s:47.

aynı kriterler içinde değerlendirirsek, sayılanları tam olarak başaramadığını söyleyebiliriz.

Korkut Boratav'ın yoz popülizm olarak kavramsallaştırdığı ve Özalizmin ulusal popüler programının kentlerdeki önemli ayaklarından biri olan, geniş kitleleri sınıfsal aidiyetlerini bir yana bırakarak günlük iktisadi çıkarları üzerinden kazanma stratejisi de çökmüştür. Bunun sonucunda 1989 seçimleri öncesinde orta direk söylemi tamamen kaybolmuş Özal'ın kendine has kavramlarından bir diğeri “çağ atlamak” vurgulu hale gelmiştir. Böylece Özal'ın “sınıfsız” fakat iki uluslu, sosyal adalete dayalı toplumsal yapı kurgusu hasar görmüştür.

Ayrıca siyasi çizgisindeki bu savrulma henüz örgütlenme aşamasında olan yeni zihniyetin zayıflığı ile de birleştiğinde Özalizmin pamuk ipliğine bağlı belirleyiciliği kopma noktasına gelmiştir.

SONUÇ

Özal döneminde Türkiye siyasetinin yeni muhafazakâr ilkeler etrafında yeniden yapılandırılmasını incelemek amacı taşıyan çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar üç noktada toplanabilir. Bunlar, yeni muhafazakâr ideolojinin kurmayı amaçladığı yeni zihniyet ve toplumun ilkelerinin neler olduğu; Özalizmin bu ilkeleri Türkiye toplumuna ve siyasetine uyarlama biçimi ve Özal döneminde başlayan yeniden yapılandırma sürecinin ne derecede etkili olduğudur.

İlk olarak yeni muhafazakâr ideolojinin kurmayı amaçladığı yeni zihniyet ve toplumun ilkeleri ile ilgi olarak elde edilen sonuçlara bakarsak, karşımıza çıkan en belirgin temalar toplumsal eşitsizliğin meşruiyet kazanması, dinsel düşüncünün yeniden toplumsal ve siyasal hayatı belirleyen bir ilke halini alması ve “başka bir dünya” kurma idealinin giderek anlamsızlaştırılmasıdır.

Yeni hegemonyanın muhafazakârlığın yanında işlev gören diğer kurucu unsuru olan liberalizmin, hegemonik çerçeveyi neredeyse tek başına belirlediği yaklaşık iki yüz yılın ardından eşitlik konusuna kapitalist sistemin özü itibarı ile hiçbir zaman tatmin edici, akılcı açıklamalar getirememesi bu eşitsizliğin meşrulaşmasındaki en önemli nedenidir. Geçmiş dönemde ısrarla sürdürülen eşitlik, adalet ve özgürlük söyleminin bir türlü vaat edileni temin edememesi

sonucunda; toplumsal adalet, bireysel özgürlük ve “eşitliğin” muhafazakâr ideolojinin akıl dışı değil ancak, akıl öncesi veriler olarak nitelendirdikleri bir “bilgi” türü ile açıklanmasına ve dinsel düşünüşün yeniden toplumsal-siyasal alanı belirleyen bir gerçeklik haline gelmesine neden olmuştur.

Bu düşünüş biçiminin temel eleştirisi, aydınlanma çağının katı rasyonalizminden ileri geldiği öne sürülen ‘antroposantrik hümanizm’e yöneliktir. Muhafazakârlığın, aydınlanmaya dinsel referanslarla karşı durduğu önemli noktalardan biri de, katı bilimsel gerçeklik dışında hiçbir gerçekliğin kabul görmeyişidir.

Muhafazakârlık modern bir düşünce akımı oluşu nedeniyle modernizmin hümanist esinine sadık, fakat aydınlanmanın insanı akıl ve bedenden ibaret sayan bakışına karşıt bir hümanizm anlayışı ortaya koymuştur. Muhafazakâr hümanizmaya göre insan her şeyin ölçüsüdür ancak bu insan ‘teomorf’tur. Bu dünyadaki varlığının ötesinde, aşkın bir varoluşa sahiptir. Muhafazakârlık antroposantrik hümanizmin karşısına koyduğu kendine has hümanizm anlayışını ‘teosantrik’ olarak adlandırır.

Teosantrik hümanizm insanı üç haliyle; bu dünyaya düşmeden önceki yaratılışı, bu dünyadaki varlığı ve bu dünyadan ayrılışından sonraki var oluşu ile kavrar. Eşitliğinse ancak bu üç halde, kişiye, ona verilmiş öze uygun biçimde davranılması sonucunda gerçekleşebileceğini öne sürer.

Muhafazakârlara göre insan başlangıçta yani yaratılıştan kusurlu değildir, dolayısıyla da mükemmellik ancak bu başlangıç, yaratılış anına atfedilebilecek bir özelliktir. Bu bakımdan ilerleme, özgürlük ya da iyiye ulaşmak ancak ilk günahın yükünü bu dünyadaki sınavlarla omuzlardan atabilmekle mümkündür.⁴⁰⁵ Bunun için ise çok çalışmak, otoriteye itaat ve elindekine şükretmek gereklidir.

İslam öğretisi bu savın yalnızca ilk günahla ilgili kabulünü reddeder. O halde ceza doldurmaya ya da sınav vermeye geline bir sınırlı ve biçilmiş mekânı değiştirmek, dönüştürmek ya da daha ötesinde mükemmelleştirmek mümkün değildir. Bunun yanında, yaratılıştan eşit olmayanların doğumla eşitlenmesi ise adalete tamamıyla aykırıdır.

Daha önemlisi ise, yaratılmış ve tamamlanmış bir gerçeklik üzerinde onun bir parçası olarak beraber yaratılmış olan insanın kendi aklı doğrultusunda değişiklik ya da ilerleme kaydetme şansının olmayışıdır.

Bu kabuller eşliğinde Muhafazakâr ideoloji, dinsel düşüncesinin yasallıklarını yeniden ortalama insanın yaşamına sokan ve “onu basit

⁴⁰⁵Leo Strauss, “Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization,” *Modern Judaism*, Vol I, ss. 17-45, s:18.

ihtiyaç öznesi”⁴⁰⁶ olarak algılayıp tahlil ederek yeniden üreten ve sıradan insanı bu haliyle siyasallaştırmayı amaç edinen bir ideolojidir. Bu siyasallaşma aynı zamanda, depolitizasyon ve ardından apolitikliğe doğru giden paradoksal bir süreç içinde, “toplumun birincil öğeleri savunulmak durumunda olmadığı ve siyasetten bihaberken, kendini en mutlu hisseden”⁴⁰⁷ insanı yaratma gayretidir.

Sonuç olarak denebilir ki, 1980’lerle beraber, aydınlanma çağının İnsanlığa en büyük katkısı olan “kendi kusuru ile içine düştüğü ergin olmayış durumundan kurtuluş” sona ermiş, yeniden bir köleleşme çağı başlamıştır. Böylece Yeni muhafazakâr ideoloji, daha bütüncül olaraksa yeni sağ ve dolayısıyla da Özalizm, insanların akılları üzerine koyduğu ipotek sayesinde, dikte ettiği alternatifsiz tek düzeni var kılmaya koyulmuştur.

İkinci olarak, Özalizmin bu ilkeleri Türkiye toplumuna ve siyasetine uyarlama biçimini ele alırsak, karşımıza tahlili güç karmaşık bir yapı çıkar.

⁴⁰⁶Erol Göka, Sevinç Göral, Çetin Güney, “Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı ve Kaygan Siyasal Tercihi”, (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 5 / Muhafazakârlık**, (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul, s:276-280.

⁴⁰⁷Francis G. Wilson, “A Theory of Conservatism,” *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb.).

Hem yeni hegemonyanın ve hem de onun bir bileşeni olarak yeni muhafazakâr ideolojinin, Türkiye’ye girişi birçok aşama ve birçok stratejinin ardı ardına, üst üste ve yan yana uygulanması ile sağlanmaya çalışılmıştır.

İlk aşama* Türkiye’nin yeni zihniyete uygun ilk “sivil toplum” örgütü olan TUSİAD’ın inisiyatif alarak, “sosyal demokrat” hükümeti düşürmesidir. İkinci önemli gelişme ise, 24 Ocak kararları, yani ekonomik entegrasyon aşamasıdır. Bunu takiben, neredeyse tam bir adanmışlıkla burjuvazinin yapısal uyum programını desteklemek üzere yapılan 12 Eylül darbesi vuku bulmuştur. Ardından darbe hükümeti, yeni anayasa ve Özal hükümetleri gelir. Tüm bu sayılan adımların ve girişimlerin detaylarına bakıldığında bulunabilecek farklılıklar ve yeni hegemonyaya tam olarak uygun düşmeyen eğilimleri bir yana, hepsinin ortak paydası Özal’ın çizdiği perspektiftir.

Bu perspektifin neo-liberal açısının dönem içinde ve sonrasında da yoğun biçimde analizlere konu olmasına karşın, yeni muhafazakâr açısının genellikle ihmal edilişinin iki nedeni vardır. Bunlardan biri

*Sayılan aşamalar birbirlerine göre öncelik sonralık sıraları dolayısı ile katı bir neden sonuç ilişkisi içinde ya da kurallı bir oyundaki adımlar gibi tek ve mutlak bir sonuç için yapılmış hamleler olarak değerlendirilmemelidir. Özalizm de dâhil olmak üzere, süreçteki aktörler ve aşamalar zorunlu bir olumsuzluk sergilerler.

Türkiye'ye özgü sağ siyasetin genel mantığından, diğeri ise Özalizmin kendi tercihtinden kaynaklanmıştır.

Öncelikle, Türkiye'ye özgü sağ siyasetin genel mantığına bakarak başlarsak; karşımıza en genel hatlarıyla ulusçuluk, İslamcılık, çağdaşlaşma eğilimleri ve bunların yanında ya da üstünde, adının zikredilmesine bile gerek duyulmaksızın bir şemsiye gibi duran, muhafazakârlık çıkar. Bir başka deyişle, Türkiye'de sağ siyasetin ana teması, "milli ve manevi değerlerimizi kaybetmeden modern dünyaya yetişmek"tir. Yeni dönemi koşullayan dinamikler incelenirken, muhafazakârlığın silik bir tema olarak karşımıza çıkmasının altında yatan neden de budur. Kuruluşundan bugüne, oluşturduğu siyasetin temel problemi muhafazakâr bir perspektiften modernleşmek olan bir ülkede, muhafazakârlığın ne yeniliği, ne de bu yeniliğin küreselleşme olarak anılmaya başlayacak olan, kapitalist dünyaya eklenme sürecinde oynadığı belirleyici rol tam olarak anlaşılabilmiştir.

Özalizme özgü yanı ise, Özal'ın kendi siyasi çizgisini ulusal popüler programına uygun olarak liberal muhafazakâr olarak adlandırmayı tercih etmesi ve eski ile yeni ayrımını bu siyasi çizgiyi mutlaklaştırmak için kullanmasından ileri gelmiştir.

Özal'ın yeni hegemonyayı Türkiye'ye taşımak ve buna uygun bir zihniyet ve toplumsal yapı oluşturmakla ilgili en önemli adımı da yine liberal muhafazakârlık kavramsallaştırmasıdır. İlk bakışta çok önemli

görünmeyen bu girişim aslında Özalizmin en büyük başarısıdır. Artık Türkiye siyasetinde, sıradan insanın yalnızca bir partinin seçmeni hatta taraftarı (“Demokrat partililer”/“Halk partililer”) olması dönemi kapanmış; insanlar bir siyasi görüş etrafında örgütlenebilme, siyasi görüşü sorulduğunda göğsüne gererek “biz liberal muhafazakârız” diyebilme lüksüne kavuşmuştur. Özalizm liberal muhafazakâr çizgi ile iki ulus hegemonik projenin sınırını da belirginleştirmiştir. Böylece, genellikle eski siyasetler olarak toplulaştırarak muhalefete ittiği sağ ve sol görüşlerin karşısına darbe öncesi, darbe hükümeti ve darbe hükümeti sonrası yer aldığı oluşumları değil, bir zihniyet yapısını koymayı hedeflemiştir.

Böylece bu çerçevede içinde güdülecek siyasetler sayesinde, yurttaşların hem “kendi vicdani inançları içinde mutlu ve huzurlu yaşama” hakkı temin edilmiş olacak, hem de daha çok çalışma, daha çok kazanma istek ve kabiliyetlerinin önüne set çekilmemiş olacaktır. Özalizm ve yeni sağ bu görünümüleriyle, “Protestan Ahlakın” yeniden keşfidir.

Üçüncü olarak, Özal döneminde başlayan yeniden yapılandırma sürecinin ne derecede etkili olduğuyla ilgili elde ettiğimiz sonuçlara bakarsak, öncelikle üzerinde durmamız gereken mesele Özal döneminin bitmemiş, ancak Özal’ın ölümü ile kesilmiş olmasıdır.

Sonuçları öncelikle bu açıdan değerlendirmek istememizin sebebi ise, Özal'ın bizzat kendisinin “İkinci dönüşüm” adını verdiğini bir süreci başlatmak üzereyken hayatını kaybetmesidir.

Özal, her ne kadar Cumhurbaşkanlığı yaptığı süreçte ülke siyasetine doğrudan müdahil olmaya çabalamışsa da, ne kendi partisinin iktidarı döneminde, ne de Süleyman Demirel hükümeti sırasında işler istediği gibi gitmiştir. Özal'ın kendi tahlilleri Özalizmin, dolayısıyla da yeni sağ çizginin, Türkiye’de tam anlamıyla oturmadığı yönündedir. Özal'ın ağabeyi Yusuf Bozkurt Özal, Türkiye siyasetinin yeniden yapılandırılması meselesinin Özal'ın görüşüne göre de tamamlanmamış olduğunu şu sözlerle dile getirir:

“Bana göre, Özal'ın yapmak isteyip yapamadıkları, yaptıklarından daha çok ve belki de daha önemlidir. Zaten öyle olmasaydı, “ikinci değişim programına” gerek duymaz, hatta bu uğurda canını vermezdi.”⁴⁰⁸

Ercüment Konukman ise, Özalizmin ulusal popüler programının, ANAP dâhil merkez sağda yeni bir oydaşma yaratamaması dolayısıyla Özal'ın başlatmayı hedeflediği süreci şöyle anlatır:

“(Özal) cumhurbaşkanlığını bırakarak yeniden siyasete dönmek, başlattığı yeni siyasi hareketin başına geçmek ve ‘ikinci değişim

⁴⁰⁸Kutlay Doğan, **Özal Belgeseli, Yusuf bozkurt Özal’la röportaj,**

Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994S: 367.

programını' hayata geçirmek istiyordu. Bunu düşünmek bile onu sevindirmeye itiyordu. Sayıları az da olsa 17 yürekli arkadaşı onun başlattığı yeni harekette yer alma sözü vermişti. Bin bir emekle kurdukları partilerinden istifa ederek Özal'ın yanında yer almışlardı. (Özal) bizim bu hareketimize sevinmişti ancak bu sevinci buruktu çünkü bu yeni hareketin içinde her zaman çok yakınında olan ikbal ve değer verdiği, birçok arkadaşı ve dostu yoktu.”⁴⁰⁹

Özalizmin en belirgin hatalarından biri, en önemli hamlesi olan liberal muhafazakârlığı, Özal'ın şahsını ve liberal ve muhafazakâr kampların her ikisini dengede tutan önderliğini öne çıkarttığı kadar vurgulayamamasıdır. Özalizm, Hegemonyanın değilse bile, hegemonik projenin, kendine öncel ve verili toplumun, toplumsallaşma sürecine içsel unsurları barındırmasının gerekliliğini⁴¹⁰ ve bu unsurların, genellikle, siyasi mücadele süreçleri içinden yansıdığı, teknik ve ekonomik terimlerle tanımlanabilir ancak belirlenemez⁴¹¹ oldukları gerçeğinin tamamen ihmal etmiştir. Yeni bir hegemonyayı var etme

⁴⁰⁹Kutlay Doğan, **Özal Belgeseli**, “Profesör Doktor Ercüment Konukman'la Röportaj”, Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994, s: 366.

⁴¹⁰Bkz: Bop Jessop, “Putting Hegemony in Its Place” *Jurnal Of Critical Realism* , vol 2, no:1, November, 2003.

⁴¹¹Bkz: Age.

sürecinin ayrılmaz bir parçası olan hegemonik önderlik, bu unsurlar, iki ulus hegemonik proje için küresel anlamda, yeni muhafazakâr ideoloji tarafından seçilecek olsalar ve özellikle ikinci ulus için, iman etme, kanat etme ve itaat etmeyi öngörüyor olsalar bile, en azından ilk ulus için, iman edilecek kutsalı seçme/yaratma, kanaat edilecek koşulları üretme ve itaat edilecek kuralları belirleme ve bunları özgül bir ulusal popüler program halinde sunma yükünü doğurmaktadır. Özal döneminde ortaya çıkan yeni sağ oydaşma zayıf temelleri dolayısı ile Özal'ın şahsını aşarak bu tür bir önderliği topyekûn üstlenmek konusunda başarısız olmuştur.

Turgut Özal, ilk ulusun hegemonik önderlik konusundaki yetersizliğini ve birey-toplum-devlet-siyaset ilişkilerini dönüştürmek konusundaki başarısızlığını, medeniyetin temel unsurları olarak kabul ettiğini söylediği üç temel hürriyet çerçevesinde 1982 anayasasında yaptığı değişikliklerle çözmeye çalışmıştır. Türkiye’de toplumsallaşmanın yeni hegemonik projeye öncel, ancak onunla uyumlu unsurları olarak seçilip anayasada Özal döneminde yeniden düzenlenen bu unsurlarla beraber, Anayasanın kendisi bir hegemonik proje olarak ortaya konmuştur. Bunun yanında Özalizmin zihniyette ciddi bir dönüşümün tohumlarını atmıştır. Dolayısıyla Özalizmin Türkiye’nin siyasi ikliminde hiçbir dönüşüme yol açmadığı öne sürülemez. Özal, Türkiye siyasetine “Gelişen Türkiye” mottosunun ifade ettiği yeni bir model çizmiştir.

Yeni model, Özal'ın deyimi ile Türkiye'nin kalkınmasının önündeki tüm engellerin aşılması amacı ile eski siyasetlerin bir yana bırakılarak ferde imkân ve sorumluluk verilmesi esasına dayalı, serbest piyasa ekonomisi sistemidir. Serbest piyasa ekonomisine entegrasyon için ön görülen ilk hedef olan "İhracatı geliştirmeye dayalı kalkınma stratejisine geçiş, 'huzur ve güven' ortamının kurulması, (...) yeni tip bir bireyciliğin ortaya çıkışı ve her şeyden önce Yeni Sağ bir hareketin oluşması, (Türkiye'de siyaseti) yeni dengeye götüren en çarpıcı gelişmelerdir"⁴¹²

Özalizmin diğer "başarısı", ulus devlet mitini temelinden sarsmak olmuştur. Göle'ye göre, Özal "(...) kimliğimizden ödün vermeden, kimliğimizi inkâr etmeden, hatta kimliğimizi daha çok ön plana çıkararak çağı yakalayabildiğimizi kanıtladı. Müslümanlıkla modernliğin sentezini yaparak Müslüman ve modern olunabileceğini haykırdı. (...)Toplumun yaşam tarzını değiştirdi."⁴¹³ Böylelikle Kemalist ideolojide ciddi bir yarık açılmasına neden oldu. Ancak yine de önünü açtığı dönüşüm ve sarstığı yerleşik siyaset ve zihniyet yapısında hedeflediği noktaya ulaşamadı. İstenilen sonucun

⁴¹²Raşit Kaya, "Adını Koyalım: Tutmayan Hegemonya" *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XXX, Sayı: 204, ss. 28-31, s:29.

⁴¹³Kutlay Doğan, **Özal Belgeseli**, "Nilüfer Göle ile Röportaj", Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994, s: 307-308.

alınamamasının Özal'ın izlediği siyasa ve siyasetten bağımsız nedenleri de olduğuna kuşku yoktur. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

Yapısal dönüşüm için gereken sert ekonomik tedbirlerin kısa dönemde sonuç verecek türden olmayışı ve yeni sağın -henüz burjuva sınıfı haricinde- ilk ulusu oluşturması ön görülen aktörlerinin, yeni bir birlik duygusunu körükleyecek “maneviyatı” yaratacak yeterliliğe ulaşamamıştır.

Buna bağlı olarak, Özal döneminde zihniyet değişimini sağlamak ve yaymak amacını gerçekleştirmeye yetecek ölçüde örgütlülük tesis edilememiştir. Yeni sivil toplumculuk ya da yeni cemaatçilik henüz istenilen seviyede işlev görececek durumda olmadığından, taban muhafazakârlığı olarak adlandırdığımız, siyasi muhafazakârlığın yeni muhafazakârlığa özgün ve halka yaygın biçimi üretilmemiştir. Bu bağlamda, Thatcherizmin de aynı sorunlarla karşılaştığı öne sürülebilir. “Thatcherizm için dikkate değer kitlesel destek olsa bile, bu işçi sınıfının ve yeni orta sınıfın ekonomik ve veya politik örgütlerine yansımamıştır(...)”⁴¹⁴.

⁴¹⁴Bob Jessop, Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, “Otoriter Popülizm-İki Ulus ve Thatcherizm”, **Dünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları Dizi-4,Emperyalizmin Bunalımı Dosyası**, Alan Yayıncılık, Aralık 1987, s:47.

Bunun yanı sıra, Türkiye tarihinde ilk kez, sol ve sınıf tabanlı siyasete angaje olarak büyük ölçüde örgütlenen toplumun, pasif devrim ya da bundan da ilkel stratejilere başvurularak çözülmeye çalışılmasının sancıları bir sonraki on yılın politik aklının oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Bu stratejilerin toplumu her türlü örgütlü mücadeleden soğutma girişimin bir sonucu olarak, lonca ve cemaat benzeri sivil toplum kuruluşlarının siyasetin merkez zeminini yeniden belirleyecek atmosferi yaratması fikri de bu dönem içinde başarısızlığa uğramıştır.

Sonuç olarak, denilebilir ki Özalizm, Türkiye siyasetinin yeni hegemonyaya ve çalışma özelinde daha öncelikli olmak üzere, yeni muhafazakâr yeniden yapılandırmayla uyumlaştırılması için bir temel atma çalışması niteliğindedir. Liberal muhafazakârlıkla toplumsal tabanı bir parti değil, bir zihniyet etrafında örgütlenme fikri; bu örgütlenmeyi, siyasal bir zeminden çok hatta bunlardan kaçınarak sivil toplum örgütleri üzerinden sağlama girişimi, retorikte otorite figürü olarak ceberut devlet yerine, aşkın bir kaynağın kullanılması, kendisinden sonra iktidara gelen sağ siyasetlerin bakışını ve stratejilerini etkilemiştir.

AKP'nin Muhafazakâr demokrat çizgisi ve dernekler, vakıflar vb. sivil toplum örgütleri üzerinden yürüttüğü “başarılı” siyasal ve ideolojik programında, Özalizmin derin etkisini tespit etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Aaron, Daniel, "Conservatism, Old And New", *American Quarterly*, Vol. 6, No. 2 (Summer, 1954), Ss. 99-110.

Ahmad, Feroz. "Local Elections Set Turkey's Political Configuration", *Middle East Report*, No. 124, Women and Labor

Akça İsmet, "Türkiye Günlüğü: Yeni Sağın Organik Aydınları", (içinde), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık**, Cilt 5, (Ed. Ahmet Çiğdem), İletişim Yayınları, İstanbul.

Akın, Erkan and Karasapan O. "Islam and the State", *Middle East Report*, No. 153, (Jul. - Aug., 1988), p. 16.

Akşin, Sina, "Düşünce Tarihi (1945 sonrası), (içinde)**Türkiye Tarihi 5, Bu Günkü Türkiye 1980-2003**, Yayın yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, Kasım 2008.

Aktan, Coşkun Can, "Turgut Özal’ın Değişim Modeli Ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 40, Mayıs-Haziran 1996. S.15-32.

Akyol, Mete. **Düzenzedeler: Gözlemler – Röportajlar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, tarihsiz.

Alanyalı, M. Rauf. **Özal Dönemi Yazıları**, Ufuk Matbaası, İstanbul,

Ali Rıza Güngen, "1980’ler Türkiye’sinde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar", *Mülkiye Cilt: XXX Sayı:250*, s:68

Altun, Mehmet, **Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2009.

ANAP Eğitim Notları, Yeni Yüzyılda Yeni Politikalar 2000, ANAP Eğitim Maratonu.

Anthony Quinton, "Conservatism", *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, (der.) Robert E. Goodin ve Philip Pettit, Oxford: Blackwell, 1993, ss.244-268.

Ataay Faruk. "Türkiye'de Neoliberalizm ve Parlamenter Siyasetin Krizi", *Praksis*, 2002, 199-215

Baker Ulus, "Muhafazakâr Kisve", (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5** (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul.

Baker, Ulus "Zayıf Düşünceye Karşı: Hak ve Kudret", İnsan Hakları Yazıları (2) 7/8.98, ss. 124–131.

Baksan, Burak. [Http://Yenisafak.Com.Tr/Yorum/?İ=181659](http://Yenisafak.Com.Tr/Yorum/?İ=181659), 12.07.2010.

Ball, Terence -Richard Dagger. **Political Ideologies and the Democratic Ideal**, 2.Basım, HarperCollins College Publishers, 1995, ss.93-120.

Barlas, Mehmet. **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000.

Başkaya, Fikret. **Paradigmanın İflası**, Doz Yayınları.

Beinin, Joel. "Political Islam And The New Global Economy:The Political Economy Of Islamist Social Movementsin Egypt And Turkey", *Prepared For The Conference On French And US Assroaches To Understanding Islam France*, Stanford Center For Interdisciplinary Studies September 12-14, 2004.

Berker, Feyyaz & G. Uras. **Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980**, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2009.

Betül Yarar, "Politics of/and Popularmusic", *Cultural Studies Vol. 22*, No. 1 January 2008, Ss:35-79.

Birand, Mehmet Ali; The **Özal: Bir Davanın Öyküsü**, Doğan Kitap, Mayıs 2001.

Bonwick, Colin, Amerikan Devrimi, David Parker, (der.). Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Eylül 2003.

Bora, Tanıl "Turgut Özal", (içinde), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm, Cilt 7,(Ed. Murat Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005,

Bora, Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali**: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık, 3.Basım, İstanbul: Birikim Yayınları, 2003.

Boratav, Korkut “İktisat Tarihi”, (içinde) **Türkiye tarihi 5, Bu Günkü Türkiye 1980-2003**, Yayın yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, Kasım 2008.

Boratav, Korkut, **1980’li yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi, Eylül 2005.

Boratav, Korkut, **Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, 13-14 Kasım 2008**, Ankara, Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği, Mart 2008.

Bourdieu, Pierre Loïc Wacquant. “Neoliberal Yenikonuş: Gezegenel Yeni Dil Üzerine Notlar”, (çev. Emrah Göker), *stifhanem.com/tag/loic-wacquant/* (erişim tarihi) 15.05.2010 , (Orijinal metin) http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/wacquant_pdf/neoliberal.pdf, (erişim tarihi) 15.05.2010.

Brunt Ros, “Thatcher Uses Her Woman’s Touch”, *Marxism Today*, June 1987.

Buğra, Ayse. “Class, Culture, and State: An Analysis Of Interest Representation By Two Turkish Business Associations”, *International Journal Of Middle East Studies*, Vol. 30, No. 4 (Nov., 1998), Ss. 521-539.

Burke, **Edmund, Reflections on The Revolution in France**, Penguin Books.

Burke, Edmund. **Reflections on the Revolution in France**, New York: Gateway Editions, Inc., 1955.

Cemal, Hasan. **Özal'ın Hikâyesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Christopher L. Connery, "Actually Existing Left Conservatism", *Boundary 2*, Vol. 26, No. 3 (Autumn, 1999), ss. 3-11.

Connery, Christopher L. "Actually Existing Left Conservatism", *Boundary 2*, Vol. 26, No. 3 (Autumn, 1999), ss. 3-11.

Cox, W. Michael. "Schumpeter: In His Own Words", *Economic Insights*, Volume 6, Number 3, 2001.

Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ocak 1989.

Çavdar, Tevfik. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 1999.

Çiğdem, Ahmet. "Muhafazakârlık Üzerine", *Toplum Ve Bilim* Sayı: 74, Güz 1997.

Çölaşan, Emin, **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1993.

Çölaşan, Emin. **Bir Dönemin Yazıları (1988-1989)**, Tekin Yayınları, Ankara, 1990.

Çölaşan, Emin. **Turgut Nereden Koşuyor**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Çölaşan, Emin; **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1983.

Demirler, Derya & Bozçalı, F. (der.). "Milletin Bölünmez Bütünlüğü": Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler), TESEV Yayınları, İstanbul, Haziran 2007.

Dodd, C.H. "The Development of Turkish Democracy", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 19, No. 1 (1992), ss. 16-30.

Dodd, Clement H. "Aspects of The Turkish State: Political Culture, Organized Interests and Village Communities", *Bulletin (British Society For Middle Eastern Studies)*, Vol. 15, No. 1/2 (1988), Ss. 78-86.

Doğan Kutlay, **Özal Belgeseli**, "Nilüfer göle ile Röportaj", Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994.

Doğan Kutlay, **Özal Belgeseli**, "Profesör Doktor Ercüment Konukman'la Röportaj", Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994.

Doğan Kutlay, **Özal Belgeseli**, **Yusuf bozkurt Özal'la röportaj**, Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994.

Doğan, Kultay; **Turgut Özal Belgeseli**, Türk Haberler Ajansı Yayınları, 1994.

Doğan, Kutlay, **Özal Belgeseli**, "Hüsnü Doğanla ile Röportaj", Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994.

Doğan, Kutlay, **Özal Belgeseli**, "Nilüfer göle ile Röportaj", Türk Haber Ajansı Yayınları, Ankara Nisan 1994.

Donat, Yavuz. **“Vitrin”de 1988-1989-1990: Özalizmin Son Yılları**, Ümit Yayıncılık, Ankara: 1997.

Dubiel, Helmut, Yeni Muhafazakârlık Nedir?, İletişim Yayınları, 1998 İstanbul.

Dürük Filiz, “Türk Popüler Müzik Üretimi Ve Ürünlerindeki Karma Yapıyı Hazırlayan Toplumsal ve Müziksel Etkenler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 1, 2011(Online),ss:33-42 .

Eliot, T.S. **Christianity and Culture**, Harcourt Brace & Company, New York, 1988.

Epstein, Klaus. **The Genesis of German Conservatism**, New Jersey: Princeton University Press, 1966.

Erdost, M.İlhan; **12 Eylül “Turka”ları**, Şahin Matbaası, Ankara, 2004.

Eren, Veysel “Personel Rejiminde Bürokratik Modelden İşletmeci Anlayışa”, *SÜ İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s:135-158.

Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı**, Dost Kitapevi, 2008, Ankara.

Feyza Olgu Karaaslan, **Muhafazakâr Düşüncedeki Değişim Ve Devamlılık: Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği**, T.C Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Danışman Yrd. Doç. Dr. İhsan Kamalak Mersin, 2011.

Franco, Paul. "The Shapes of Liberal Thought: Oakeshott, Berlin and Liberalism", *Political Theory*, c.31, no.4, A  ustos 2003, ss.484-507.

Galip Yalman, **S  rekli Kriz Politikaları, T  rkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet**, (der) Ne  ecan Balkan, Sungur Savran, i  inde “ T  rkiye’de Devlet ve Burjuvazi, Alternatif bir Okuma denenmesi”, Metis Yayınları, Mart 2004.

Gauchet, Marcel, “Anlam Borcu ve Devletin K  kenleri İ  kelerde Din ve Siyaset”, **Devlet Kuramı** (Der) Cemal Bali Akal, Dost Yayınları,2005.

Germino, Dante, **Beyond Ideology: The Revival of Political Theory**, Harper and Row, New York, 1967.

Giles, Steve (ed.) **Theorizing Modernism: Essays in Critical Theory**, Routledge, New York, 1993.

G  ka, Erol. Sevin   G  ral,   etin G  ney, “Bir Hayat İnsanı Olarak T  rk Muhafazak  arı Ve Kaygan Siyasal Tercihi”, (der) Ahmet   i  dem, **Modern T  rkiye'de Siyasi D    nce Cilt 5 / Muhafazak  arlık**, (i  inde), İletişim

G  kmen,   zg  r. “Tek-Parti D  nemi Cumhuriyet Halk Partisi’nde Muhafazak  ar Y  nelimler” *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies*, Universiteit Leiden, (Universiteit Leiden) ;  ubat 2003.

Gökmen, Yavuz “I. Bölüm”, **Bütün Yönleriyle Özal Ve Dönemi 1983-1993**, Tempo Kitapları 2, Yayına Hazırlayanlar: Oya Ayman Büber, Mine Söğüt, 1993.

Gökmen, Yavuz; **Özal Sendromu**, Verso Yayıncılık, Mart, 1992.

Göle Nilüfer, **Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine**, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002.

Green, E.H.H. **Ideologies of Conservatism**, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Güngen, Ali Rıza “1980’ler Türkiye’sinde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar”, *Mülkiye* Cilt: XXX, Sayı:250.

Güzelsarı, Selime, “Kamu Özel Ortaklıkları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reformu** (içinde) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598 Kamu Yönetimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5.

Habermas Jürgen, **The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate**, derleyen ve İngilizceye Çeviren Shierry Weber Nicholsen, The MIT Press, 1989.

Haggard, Stephan and Kaufman R. R. “The Political Economy of Democratic Transitions”, *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 3, Transitions to Democracy: A Special Issue in Memory of Dankwart A. Rustow (Apr., 1997), ss. 263-283.

Hale, William. "Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 68, No. 4 (Oct., 1992), ss. 679-692.

Hall Stuart, "The Great Moving Right Show", *Marxism Today*, January, 1979.

Harbour, W.R. **The Foundations Of Conservative Thought: An Anglo-American Tradition in Perspective**, University Of Notre Dame, Notre Dame 1982.

Hardy, Henry (ed.). **Isaiah Berlin: The Power of Ideas**, Princeton University Press, 2002.

Harvey, David. **Yeni Emperyalizm**, Everest Yayınları, İstanbul, Kasım 2004.

Henk Overbeek & Kees Van Der Pijl, **Restructuring Hegemony İn The Global Political Economy**, pp: 12-15.

Henk Overbeek & Van Der Pijl, "Restructuring Hegemony and Restructuring Capital", **Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-Liberalism in 1980's**, İçinde (Ed) Henk Overbeek, 1993, Routledge, London And Newyork.

Heper, Metin and M. Çinar. "Parliamentary Government with a Strong President: The Post-1989 Turkish Experience", *Political Science Quarterly*, Vol. 111, No. 3 (Autumn, 1996), ss. 483-503.

Hobsbawm, Eric. **Devrim Çağı**, Dost Kitapevi, 2008, Ankara.

Honderich, Ted **Conservatism: Burke, Nozick, Bush, Blair?**, Pluto Press, London, 2005.

Hoover, Kenneth R. "The Rise of Conservative Capitalism: Ideological Tensions within the Reagan and Thatcher Governments", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1987), ss. 245-268.

<http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=45> 17 Eylül 2010

Huntington, Samuel P. "Conservatism as an Ideology"; *The American Political Science Review*, Vol. 51, No. 2. (Jun., 1957), ss. 454-473.

Hükümetler ve Programları, "Anap hükümeti", (Hazırlayanlar) Nuran Dağlı- Belma Aktürk, III. Cilt, 1980-1987, TBMM Basım Evi, 1998.

Hükümetler ve Programları, "Ulusu Hükümeti", (Hazırlayanlar) Nuran Dağlı- Belma Aktürk, III. Cilt, 1980-1987, TBMM Basım Evi, 1998.

İrem, Nazım. "Turkish Conservative Modernism: Birth of a Nationalist Quest for Cultural Renewal", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 34, No. 1 (Feb., 2002), ss. 87-112.

Jessop Bob, **Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, (Çev) Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, Mayıs 2008.

Jessop Bob, Liberalism, “Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective, *Antipode*, Volume 34, Issue 3, Pp: 452–472, July 2002.

Jessop Bop, “Putting Hegemony in Its Place” *Jurnal Of Critical Realism* , vol 2, no:1, november, 2003.

Jessop, Bob- Kevin Bonnett, Simon Bromley, Tom Ling, “Ototrter Populizm-İki Ulus ve Thatcherizm”, **Dünün Ve Bu Günün Defterleri Dünya Sorunları Dizi-4, Emperyalizmin Bunalımı Dosyası**, Alan Yayıncılık, Aralık 1987.

Jessop, Bob- Ngai-Ling Sum, **Beyond The Regulation Assroach: Putting Capitalist Economies in Their Place**, Edward Elgar, Puplishing Limted, 2006.

John Schwarzmantel, **The Age of Ideology**, Londra: Macmillan Press Ltd., 1998.

Kalmbach, Peter, “Daha Çok Özal Teşebbüs Daha Az Devlet Yeni Muhafazakâr Saldırı” **Bir Başka İktisat: Yeni Muhafazakâr, Friedmancı, Monetarist Görüş Üstüne İncelemeler ve Öneriler**, (içide), (der). Alpaslan Işıklı.

Karaaslan, Feyza Olgu, **Muhafazakâr Düşüncedeki Değişim Ve Devamlılık: Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği**, T.C Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Danışman Yrd. Doç. Dr. İhsan Kamalak Mersin, 2011.

Karadağ Ahmet, Selahaddin Bakan, “Özal Policies In The Process Of Development Of Democratic CivilSociety”, <Http://Web.İnonu.Edu.Tr/~Ozal.Congress/Pdf/55.Pdf>, Erişim Tarihi 12.10.2011, Ss940-952.

Karasapan, Omer. “Turkey's Super-Rich”, *Middle East Report*, No. 142, Wealth and Power in the Middle East (Sep. - Oct., 1986), ss. 30-31+34.

Katz, David M. “The regulation Theory and the Social Structure of Accumulation Aproach”, **Social Structures of Accumulation, Thr Political Economy of Grewth and Crisis**, (içinde), (ed) David M. Kotz, Terrence McDonough, Michael Reich, Cambridge University Press, 1994.

Kahraman Hasan Bülent, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi - 1(Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar)**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

Kaya Raşit, “Adını Koyalım tutmayan Hegemonya” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: Xxı Sayı: 204,ss. 28-31.

Keddie, Nikki R. “Is There a Middle East?” *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 4, No. 3 (Jul., 1973), ss. 255-271.

Kees Van Der Pijl, Kees Van Der Pijl, **Transnational Classes And International Relations**, Routledge, 1998.

Kendal, Willmoore, George W. Carey. "Towards A Definition Of 'Conservatism'" *The Journal Of Politics*, Vol. 26, No. 2. (May, 1964), Ss. 406-422.

Kenneth R. Hoover, "The Rise Of Conservative Capitalism: Ideological Tensions Within The Reagan And Thatcher Governments", *Comparative Studies in Society And History*, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1987), ss. 245-268.

Kepenek Yakup, Oktar Türel, "Üç Değişkeni İle 24 Ocak" *Yapıt*, No 14 (Ocak/Şubat 1986), ss.75-124.

Kepenek, Yakup, Oktar Türel, "Üç Değişkeni İle 24 Ocak" *Yapıt*, No 14 (Ocak/Şubat 1986),Ss.75-124.

Keyman, E. Fuat, "Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum", Yayına hazırlayan: Arzu Karamani, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 3, 2004.

Kozanoğlu, Hayri, "5. Oturum Başlıksız Sunum", *Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, 13-14 Kasım 2008*, Ankara, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Mart 2008.

Köker, Levent, "Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye", (der) Ahmet Çiğdem, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5 / Muhafazakârlık**, (içinde), İletişim Yayınları, Ağustos 2003, İstanbul.

Köker, Levent, "Liberal Muhafazakarlık ve Türkiye", **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, (içinde) İletişim Yayınları, 2004, s:289.

Köker, Levent, **Demokrasi Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot, Yayınevi, Ankara, 2008.

Köker, Levent, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, 2004.

Kubrick, Stanley, <http://www.quotiki.com/quotes/14099>, 25.07.2010.

Kurkcü, Ertugrul. "The Crisis of the Turkish State", *Middle East Report*, No. 199, Turkey: Insolvent Ideologies, Fractured State (Apr. - Jun., 1996), ss. 2-7.

Lawrence Windy Y., "Debilitating Public Deliberation: Ronald Reagan's Use of the Conversation Metaphor", *Southern Communication Journal*, Vol. 72, No. 1, January-March 2007, pp. 37-54.

Lessel, Thomas M. "Gnostic Scientism And The Prohibition Of Questions", *Rhetoric & Public Affairs*, Vol. 5, No. 1, 2002, ss. 133-157.

Letter from Turkey", *Middle East Report*, No. 99, Land and Labor (Sep., 1981), ss. 34-35.

Livingston, John "Liberalism, Conservatism, and the Role of Reason", *The Western Political Quarterly*, Vol. 9, No. 3 (Sep., 1956), ss. 641-657.

Mango, Andrew; **Turkey, The Challenge of a New Role**, PRAEGER, 1994.

Mannheim, Kar. **İdeoloji ve Ütopya, çeviren: Mehmet Okyayuz**, Ankara: Epos Yayınları, 2002.

Mannheim, Karl, **Sociology and Social Psychology**, Routledge & Keagan Paul LTD, London, 1959.

Mannheim, Karl, **Sociology and Social Psychology**, Routledge & Keagan Paul LTD, London, 1959.

Mannheim, Karl. "Conservative Thought", **Essays on Sociology and Social Psychology (içinde)** (ed). Paul Kecskemeti, 4.basım, Londra: Routledge and Kegan Paul Ltd., 1969.

Mannheim, Karl. **Conservatism: A Contribution to the Sociology of Knowledge**, (ed).David Kettler, Volker Meje ve Nico Stehr, Routledge & Kegan Paul, 1986

Mannheim, Karl. **Ideology And Utopia : An Introduction To The Sociology Of Knowledge**, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1985.

Mannheim, Karl. **Sociology and Social Psychology**, Routledge & Keagan Paul LTD, London, 1959.

Mannheim,Karl. **Man and Society**, Routledge & Kegan Paul, London 1954.

Manurung, Hendra. "Critical Theory", <http://www.scribd.com/doc/4542836/CRITICAL-THEORY>, March 2009.

Mardin Şerif, "Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

Mardin, Şerif, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, 13. BASKI 2006, İstanbul.

Mardin, Şerif. **Din ve İdeoloji**, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1969.

Mardin, Şerif. **Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)**, Mümtaz'er Türköne & Tuncay Önder (der.), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Margulies, Ronnie and Yildizoglu E. "The Political Uses of Islam in Turkey", *Middle East Report*, No. 153, Islam and the State (Jul. - Aug., 1988), ss. 12-17+50.

Maritain, Jacques, "The Range of Reason", <http://www.nd.edu/Departments/Maritain/etext/range06.htm> (15 of 16)27.Sep.05, ss:73-145.

Mason, John G. "Leo Strauss and the Noble Lie", *Logos*, volume 3 issue 2, spring 2004.

Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000.
Öztürk Mehmet, "Türk Sinemasında Gecekondu", *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue N°1 - Gecekondu*, (2004), [http://www.ejts.org/document 94.html](http://www.ejts.org/document%2094.html)(erişim 24.01.2011),. para:17.

Michael Rosen-Jonathan Wolff (der.), **Siyasal Düşüncence**, Ankara: Dost Kitabevi, 2006.

Monk, Iain Hampsher. **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**, Yayına

Muharrem Tünay, Atilla Eralp, Birol Yeşilada, The Political and Socioeconomic Transformations of Turkey, giriş, Preager pub, 1993.

Nasr, Vali. "The Rise Of 'Muslim Democracy'", *Journal Of Democracy*, Volume 16, Number 2 April 2005, Ss.13-27.

Neyzi, Leyl. "Object or Subject? The Paradox of "Youth" in Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 33, No. 3 (Aug., 2001), ss. 411-432.

Nisbet, Robert, **Conservatism: Dream and Reality**, Oxford: Open University Press, 1986.

Nisbet, Robert. "Muhafazakârlık", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi** içinde, (der)T.Bottomore ve R.Nisbet, Ankara: Verso Yayınları±, 1990, ss.97-133.

Nisbet, Robert. "Conservatism and Sociology", *The American Journal of Sociology*, Vol. 58, No. 2. (Sep., 1952), ss. 167-175.

Oakeshott Michael, "On being Conservative", **Rationalism in Politics and Other Essays**, 1991.

Oakeshott, Michael. "On being Conservative", **Rationalism in Politics and Other Essays**, 1991.

O'Sullivan, Jhon. "Conservatism", Roger Eatwell-Anthony Wright (der.), **Contemporary Political Ideologies**, İkinci Basım, Pinter, 1999 içinde, ss.51-79.

Overbeek Henk & Van Der Pijl Kees, “Lockean Heartland In Political Economy”, **Restructuring Hegemony In The Global Political Economy**, (içinde) Routledge, London And Newyork.

Overbeek, Henk & Pijl, Van Der, “Restructuring Hegemony and Restructuring Capital”, **Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-Liberalism in 1980's**, İçinde (Ed) Henk Overbeek, 1993, Routledge, London And Newyork.

Ozansoy, Cüneyt. “Türkiye'de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı”, *Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/38/296/2702.Pdf*, 12.03.2010, s:88-89.

Ozay, Mehmet. “Turkey in Crisis: Some Contradictions in the Kemalist Development Strategy” *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 15, No. 1 (Feb., 1983), ss. 47-66.

Öniş, Ziya. Turgut Özal And His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism In Critical Perspective,????

Özal Turgut, “Başbakan Turgut Özal’ın Tercüman Gazetesi Yazarı Taha Akyol’un Sorularına Verdiği Cevaplar”, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, tarih yok.

Özal Turgut, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 2000li Yıllara Doğru Konuşmaları”, **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı**

Konuşmaları (içinde) Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü.

zal Turgut, “Turgut zal’ın Görüşleri”, ANAP 1983 Tarihli Yayını.

zal Turgut, 12 Mart 1988 “Başbakan Turgut zal’ın Side’de Gazetecilere Verdiği Cevaplar” **Başbakan Turgut zal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları.**

zal, Turgut “Başbakan Turgut zal’ın Hürriyet Gazetesi Yazarı Esen rn’n Sorularına Verdiği Cevaplar”, **Başbakan Turgut zal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma ve Mülakatları**, tarih yok..

zal, Turgut Düşünce Ve Hamle Derneği, “Turgut zal’ın, 31 Ekim 1989’da Cumhurbaşkanı Seçilip Yemin Ettikten Sonra TBMM’de Yaptığı Teşekkür Konuşması”, <http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

zal, Turgut, "Geleceğe Bakış" - "Değişim", EK 6, 16 Ekim 1992, İstanbul Cumhurbaşkanı Turgut zal’ın Marmara Kulübü Toplantısı’ndaki Konuşmaları Mehmet Barlas, **Turgut zal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000.

zal, Turgut, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal Türkiye’miz Dünya Ve Geleceği Konulu Konuşmaları”, **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut zal’ın Bazı Konuşmaları** (içinde), 21 Mayıs 1990 İzmir büyük Efes Oteli.

Özal, Turgut, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 2000’li Yıllara Doğru Konuşmaları”, **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları** (İçinde) 28 Mayıs 1990 İstanbul Bilgisayar Kongresi Atatürk Kültür Merkezi, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü.

Özal, Turgut, “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” **Değişim Belgeleri**, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993.

Özal, Turgut, “Türkiye’de Gerçekleşen Büyük Değişim; . İkinci Değişim Hedefi 15 İleri Batı Ülkesinin Arasına Katılmak” 2 Ekim 1992, İstanbul, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı’ ndaki Konuşmaları

Özal, Turgut, Başbakan Sayın Turgut Özal’ın Mart 1988’de Gelişen Türkiye Programındaki Konuşması 22 Mart 1988.

Özal, Turgut, *Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Kurulundaki Konuşmaları*, 22 Kasım 1990 Ankara, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, tarih yok.

Özal, Turgut, **Değişim Belgeleri** III. İzmir iktisat kongresi, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993.

Özal, Turgut. "Geleceğe Bakış" - "Değişim", EK 6, 16 Ekim 1992, İstanbul Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Marmara Kulübü Toplantısı’ndaki Konuşmaları Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, Birey Yayıncılık, Ocak 2000.

Özal, Turgut. “Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Üçüncü İktisat Kongresi Konuşmaları,” **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları** (İçindeI), Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Daire Başkanlığı.

Özal, Turgut. “III. İzmir iktisat kongresi”, **Değişim Belgeleri 1979-1992**, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993.

Özal, Turgut. “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” **Değişim Belgeleri**, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993.

Özal, Turgut. **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları**, Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, tarih yok.

Özal, Turgut. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın "Türkiye Ve Gelecek" Konulu Konuşmaları: Türkiye’de Gerçekleşen Büyük Değişim: İkinci Değişim Hedefi 15 İleri Batı Ülkesinin Arasına Katılmak 2 Ekim 1992 İstanbul Conrad Otel, Ankara, 1992.

Özalp, Ahmet “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı:23.

Özbay Cenk, “Neoliberalizm ve Erkekliğin Halleri”, (içinde) **Yeni Sağ Yeni Sol**, (der) Armağan Öztürk, Phoenix yayınları, nisan, 2010, Ankara.

Özbudun, Ergun. "The Role of the Middle Class in the Emergence and Consolidation of a Democratic Civil Society" *Ankara Law Review* Vol.2 No.2 (Winter 2005), ss.95-107.

Özkazanç, Alev. "Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü Ve Liberal Düşünce" *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gelişme Ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri*, No.85, Haziran 2005, [Http://Www.Politics.Ankara.Edu.Tr/WP](http://Www.Politics.Ankara.Edu.Tr/WP).

Özsel Doğançan, **Yeni Sağ Yen Sol** (İçinde), "Radikalizm ve Muhafazakar Düşünce: Yeni Muhafazakarlık Ne Kadar Yeni?", (Der) Armağan Öztürk, Phoenix Ayınları, Nisan 2010.

Öztürk Mehmet, "Türk Sinemasında Gecekondu", *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue N°1 - Gecekondu*, (2004), http://www.ejts.org/document_94.html, (erişim 24.01.2011), para:17.

Parker, David, (der.). İngiliz Devrimi, Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Eylül 2003.

Perle, Richard, "A Turkish Story", The First Annual Robert Strausz-Hupé Lecture, Volume 7, Number 11, September 1999.

Platon, **Devlet**, Ütopya Dizisi, Kaynak yayınları, İstanbul, 2006, 1. Basım.

Preece, Rod. "The Anglo-Saxon Conservative Tradition", *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, Vol. 13, No. 1.(Mar., 1980), ss. 3-32.

Pulur, Hasan. **Olaylar ve İnsanlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 1984.

Quinton, Anthony, "Conservatism", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, (der.) Robert E.Goodin ve Philip Pettit, Oxford: Blackwell, 1993, ss.244-268.

R. Hoover, Kenneth. "The Rise Of Conservative Capitalism: Ideological Tensions Within The Reagan And Thatcher Governments", *Comparative Studies in Society And History*, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1987), Ss. 245-268.

Ragıp Zaraklı, "ANAP Üzerine Tezler ve Düşünceler", *Sağda ve Solda Liberalizm: 11. Tez Kitap Dizisi 2*, Belge Yayınları, 1986.

Roberson James C, **The Conservative Decade**, Arlington House Publishers, Westport, Connecticut,1980.

Robins, Philip "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 69, No. 4 (Oct., 1993), ss. 657-676.

Robins, Philip. "The 2005 BRISMES Lecture: A Double Gravity State: Turkish Foreign Policy Reconsidered", *British Journal Of Middle Eastern Studies*, Vol. 33, No. 2 (Nov., 2006), Ss. 199-211.

Rossiter, Clinton. **Conservatism in America: The Thankless Persuasion**, Alfred A Knopf, New York, 1962.

Rucht Dieter, “*Civil society and civility in twentieth-century theorising*”, European Review of History—Revue europe ´enne d’histoire, Vol. 18, No. 3, June 2011, ss 387–407, s:399

Russell Kirk, **The Conservative Mind**, Equinox Books, 1968.

Ryan, Maria. “Neoconservatives and The Dilemmas of Strategy and Ideology”, 1992-2006; *49th Parallel Conference Special Edition*, Summer 2006; University of Birmingham.

Sakallioğlu, Umit Cizre. “Parameters and Strategies of Islam-State Interaction in Republican Turkey”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 28, No. 2 (May, 1996), ss. 231-251.

Sarıbay, Ali Yaşar “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, (içinde), **Türkiye’de Politik**

Sayhan, Süleyman, S. "Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşüncence**: Muhafazakârlık cilt 5, (içinde), İstanbul: İletişim Yayınları 2003, ss.539-582.

Schumpeter, Joseph A. "Science and Ideology", *The American Economic Review*, Vol. 39, No. 2 (Mar., 1949), ss. 346-359.

Seldon, Antony & S. Ball. (ed) **Conservative Century: the Conservative Party Since 1900**;, Oxford University Press.

Shepard, William E. "Islam and Ideology: Towards a Typology", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 19, No. 3 (Aug., 1987), ss. 307-335.

Shiller, Charles L. Schultze, Robert E. Hall, Robert J. "Public Resistance to Indexation: A Puzzle", *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1997, No. 1 (1997), ss. 159-228.

Shorris, Earl. "Ignoble liars: Leo Strauss, George Bush, and the philosophy of mass deception", *Harpers' Magazine*, June 2004, ss 65-71.

Simon Gunn, **Revolution of the Right**, Londra: Pluto Press, 1989.

Soboul, Albert. **Fransız Devrimi'nin Kısa Tarihi**, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, Eylül 1989, İstanbul.

Sönemez, Mustafa **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları 28.

Sönemez, Mustafa **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları 28.

Sönemez, Mustafa **Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları**, Belge Yayınları 28.

Strauss, Leo epigram,
<http://leostrausscenter.uchicago.edu/> 11.08.2010.

Steel, Mark. **Ben Bu Devrimi Sevdim!**, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2006.

Stokes Martin, "Islam, the Turkish State and Arabesk", *Popular Music, Vol. 11, No. 2, A Changing Europe* (May, 1992), pp. 213-227.

Stokes, Martin. "Islam, the Turkish State and Arabesk", *Popular Music, Vol. 11, No. 2, A Changing Europe* (May, 1992), ss. 213-227.

Strauss Leo, "Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization"; *Modern Judaism, Vol I*, ss.17-45.

Strauss, Leo, "Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization"; *Modern Judaism, Vol I*, ss. 17-45.

Strauss, Leo, "The Mutual Influence of Theology and Philosophy", ***The Independent Journal of Philosophy, Vol III, 1979.***

Strauss, Leo. "Machiavelli's Intention: The Prince" <http://www.scribd.com/doc/524144/> Nisan 2009.

Sunar, İlkay. **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayınları, 1999.

T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformas Genel Müdürlüğü, **Başbakan Özal'ın Yabancı Basın Onuruna Verdiği Yemekteki Konuşmasına Tepkiler**, Basın-Yayın ve Enformas Genel Müdürlüğü, 1985.

Tanör Bülent, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD yayınları, 1997.

Tanör, Bülent, **1980 Sonrasının Anayasal Bilançosu**, *Yapıt*, no:14, (ocak/şubat 1986) ss:44-72.

Tanör, Bülent, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD yayınları, 1997.

Tanör, Bülent. “1980 Sonrasının Anayasal Bilançosu” *Yapıt*, no:14, (ocak/şubat 1986) ss:44-72, s:61.

Ted Honderich, **Conservatism: Burke, Nozick, Bush, Blair?**, Pluto Press, London, 2005.

Therborn, Göran, “After Dialectics: Radical Social Theory in a Post-Communist World”, *New Left Review* 43 Jan Feb 2007, ss:63-114.

Thomas M. Lessl. “Gnostic Scientism And The Prohibition Of Questions”, *Rhetoric & Public Affairs*, Vol. 5, No. 1, 2002, Ss. 133-157.

Thompson, E.P. **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Birikim yayınları, 2004.

TMMOB Özelleştirme ve Sonuçlarını Takip Çalışma Grubu, Önsöz, 20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu, Ankara, Eylül 2005.

Tokatlı, Orhan. **Kırmızı Plakalar: Türkiye’nin Özallı Yılları**, Doğan Kitapçılık, İstanbul: Haziran 1999.

Toker, Metin. **Not Defterinden (1973 Seçimlerinden 12 Eylül’e)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, Ekim 1981.

Tuğal, Cihan. “NATO’s ’ Islamist Hegemony and Americanization İn Turkey”, *New Left Review* 44, Mar Apr 2007, ss:5-34.

Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği, “Turgut Özal’ın, 31 Ekim 1989’da Cumhurbaşkanı Seçilip Yemin Ettikten Sonra TBMM’de Yaptığı Teşekkür Konuşması”, <http://www.turgutozal.org.tr/sayfa.aspx?id=44>, (erişim) 17 Eylül 2010.

Turgut Özal, “Başbakan Sayın Turgut Özal’ın Hürriyet Gazetesi Yazarı Sayın Ersen Dürünün Sorularına Verdiği Cevaplar” 13 Aralık 1987, **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, tarih yok.

Turgut Özal, “Başbakan Sayın Turgut Özal’ın Mart 1988’de Gelişen Türkiye Programındaki Konuşması” **Başbakan Turgut Özal’ın Basın Mensuplarına Açıklama Konuşma Ve Mülakatları**, (içinde), 22 Mart 1988, tarih yok.

Turgut Özal, “Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Üçüncü İktisat Kongresi Konuşmaları,” **Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Bazı Konuşmaları** (İçinde), Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Daire Başkanlığı.

Turgut Özal, “III. İzmir İktisat Kongresi”, **Değişim Belgeleri**, 1979-1992, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993.

Turgut Özal, **Değişim Belgeleri: 1979-1992**, Kazancı Matbaacılık, Mart 1993.

Turgut Özal'ın Görüşleri, ANAP 1983 Tarihli Yayını.

Tünay, Muharrem “The Turkish New right's Attemt at Hegemony”
The political and Socioeconomic Transformation of Turkey,
Praeger, 1993.

Tünay, Muharrem “The Turkish New right's Attemt at Hegemony”
The political and Socioeconomic Transformation of Turkey,
Praeger, 1993.

Tünay, Muharrem. “The Turkish New right's Attemt at hegemony”
The political and Socioeconomic Transformation of Turkey,
Praeger, 1993.

Tyler, Gus, “Friedman'ın İcatları”, **Bir başka iktisat: Yeni Muhafazakâr, Friedmanci, Monetarist Görüş Üstüne İncelemeler ve Öneriler**, (içinde) (der). Alpaslan Işıklı, s: 74-75.

Tyler, Gus. “Friedman'ın İcatları”, **Bir başka iktisat: Yeni Muhafazakâr, Friedmanci, Monetarist Görüş Üstüne İncelemeler ve Öneriler**, (içinde) (der), Alpaslan Işıklı.

Ulagay, Osman, **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti**, Bilgi Yayınevi, Kasım 1987.

Ulagay, Osman. **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti**, Bilgi Yayınevi, Kasım 1987.

Ulagay, Osman; **Özal'ı Aşmak İçin**, 1989.

Ülgen, M. Nazif. **Özalizm Çıkmazını Aşmak İçin**, Arba Araştırma BasınYayın, Ekim1989.

Ülken, Hilmi Ziya, “Eğitim Krizinin Kökleri ve Üniversiteler”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/483/5665.pdf>,
17.11.2010.

Ülken, Hilmi Ziya, **İnsani Vatanperverlik**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

Van Der Pijl, Kees, **Transnational Classes And International Relations**, Routledge, 1998.

Voegelin, Eric, “Gnostic Politics” (1952), University Of Missouri Press, Columbia And London, 2000.

Voegelin, Eric, **The Collected Works Of Eric Voegelin** ,Volume 1 0
Published Essays 1940–1952, (Ed)Paul Caringella, Jürgen Gebhardt,Thomas A. Hollweck, Ellis Sandoz, (İçinde) “The Origins Of Scientism (1948).

Voegelin, Eric. *The Collected Works Of Eric Voegelin* ,Volume 1 0
Published Essays 1940–1952, (Ed)Paul Caringella, Jürgen Gebhardt,Thomas A. Hollweck, Ellis Sandoz, (İçinde) “Gnostic Politics (1952), ” (1948), University Of Missouri Pres, Columbia and London, 2000.

Voegelin, Erik **The New Science Of Politics**, The University Of Chicago Press, London & Chicago, 1952.

Vural, Mehmet, “Aydınlanma Felsefesi ve Siyasal Muhafazakârlık”, *Felsefe Dünyası*, 2002/1, Sayı 35, s.133.

W.R Harbour, **The Foundations Of Conservative Thought: An Anglo-American Tradition In Perspective**, University Of Notre Dame, Notre Dame 1982.

Waterbury, John. “Export-Led Growth and the Center-Right Coalition in Turkey”, *Comparative Politics*, Vol. 24, No. 2 (Jan., 1992), ss. 127-145.

Weiler Michael and W. Barnett Pearce(Ed), **Reagan And The Public Discourse In America**, University Of Alabama Press, Tuscaloosa And London, 1992.

Weiler, Michael And W.B Pearce (ed). **Reagan And The Public Discourse in America**, University of Alabama Press, Tuscaloosa and London, 1992.

Weiner, Myron “Empirical Democratic Theory and the Transition from Authoritarianism to Democracy”, ? , Vol. 20, No. 4 (Autumn, 1987), ss. 861-866.

Wickwar, Hardy. “Foundations of American Conservatism”, *The American Political Science Review*, Vol. 41, No. 6 (Dec., 1947), ss. 1105-1117.

Wilson, Francis G. “A Theory of Conservatism”; *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb.).

Wilson, Francis G. "A Theory of Conservatism"; *The American Political Science Review*, Vol. 35, No. 1. (Feb.).

Wolin; Sheldon S., "Hume and Conservatism"; *The American Political Science Review*, Vol. 48, No. 4. (Dec., 1954), ss. 999-1016.

Wood, **Ellen M. Sınıftan Kaçış: Yeni "Hakiki" Sosyalizm**, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2006.

Wood, Ellen Meiksins. **Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış**, A. Cevdet Aşkın (çev.), Epos Yayınları, Ankara, 2003.

Yalman Galip, **Sürekli Kriz Politikaları, Türkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet**, (der) Neşecan Balkan, Sungur Savran, içinde "Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi, Alternatif bir Okuma denenmesi", Metis Yayınları, Mart 2004.

Yanardağ, Merdan, (Der.), **Yeni Muhafazakârlar (Neo-Cons): Amerika'nın Kara Kitabı**, Çalışma Grubu Barış Terkoğlu, Alzade Güldağ, Ramzan Gülten, Vural Balık, Ulaş Meydan, İstanbul Çiviyazıları 2004.

Yayla, Atilla, "Turgut Özal’ın Siyasi Anlayışı ve Siyasi Liberalizm"; **Liberalizmin İncelenmesi Friedrich Naumann Vakfı’nın Türkiye’de On yıllık Siyasi Çalışması** (içinde), (ed) Vahit Bıçak, Friedrich Naumann Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 4-6 Mayıs 2001.

Yayla, Atilla. "Turgut Özal’ın Siyasi Anlayışı ve Siyasi Liberalizm"; **Liberalizmin İncelenmesi Friedrich Naumann Vakfı’nın**

Türkiye’de On yıllık Siyasi Çalışması (içinde), (ed) Vahit Bıçak, Friedrich Naumann Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 4-6 Mayıs 2001.

Yelken, Ramazan, “Yeni Sosyal Oluşumlar ve Cemaatin Dönüşümü”, [Http://Uvt.Ulakbim.Gov.Tr/Uvt/Index.Php](http://Uvt.Ulakbim.Gov.Tr/Uvt/Index.Php), erişim tarihi; 12.03.2010.

Yeşilyurt, Temel, “Globalleşen Dünyada Dinin Anlamı”, perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_471/471_442.pdf, 12.07.2010.

Zaim, Sabahattin **Türkiye’nin Yirminci Yüzülü**, cilt I, İşaret Yayınları, Haziran 2007.

Zaim, Sabahattin, **Türkiye’nin Yirminci Yüzülü, cilt III**, İşaret yayınları, Haziran 2007.

Zengin, Ozan. “Günümüz Kamu Yönetiminde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar”, **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reformu** (İçinde), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598* Kamu Yönetimi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5.

Zubaida, Sami. “Islam and the Politics of Community and Citizenship”, *Middle East Report*, No. 221 (Winter, 2001), ss. 20-27.

Zubaida, Sami. “Turkish Islam and National Identity”, *Middle East Report*, No. 199, Turkey: Insolvent Ideologies, Fractured State (Apr. - Jun., 1996), ss. 10-15.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1970'lerin başlarında tüm dünya da gözlenmeye başlıya değişimin, siyasetin yeniden yapılandırılması başlığında, Türkiye örneği etrafında incelenmesidir. Çalışmada, siyasetin yeniden yapılandırılmasının, yeni hegemonyanın esaslı bir bileşeni olan, yeni muhafazakârlığın ilkeleri etrafında geliştiği, yeniden yapılandırma olarak tarif ettiğimiz sürecin ise Türkiye için Turgut Özal'la beraber başladığı öne sürülmektedir. Bahsedilen yeni hegemonya iktisadi ve siyasi ayaklar üstüne neredeyse eşit güç vererek ilerleyen, bir “ideolojik hegemonya” olarak kabul edilmektedir. Bizim bu çalışmadaki iddiamız, yeni hegemonyanın Türkiye siyasetine, 24 Ocak Kararları ya da 1980 askeri darbesi veya 1982 Anayasası ile değil, Turgut Özal'ın siyasi iktidarı elde etmesinden sonra girdiğidir. Çalışmada Özal dönemi olarak anılan periyot, Turgut Özal'ın, 1979-1993 yılları arasında başbakanlık müsteşarı, başbakan yardımcısı, başbakan ve cumhurbaşkanı olduğu dönemi kapsar. Yeniden yapılandırma sürecinde, yeni muhafazakâr ideolojinin en önemli etkisi “yeni birey”in kuruluşunda görülür. Dönemin gerekliklerine uygun ‘yeni birey’, dinsel düşünüşün, kamusal özel alan ayrımı yapılmaksızın hayatın tüm alanını kapsadığı ancak zorunlu olarak belirlemediği savı üzerinden tanımlamıştır ve buna uygun yeni bir zihniyet ve siyasetin var edilmesi amaçlanmıştır.

ABSTRACT

The goal of this study is to examine the change taking place around the world in the form of restructuring of the politics during first half of the 1970's, using Turkey as an example. The study suggests that the restructuring of the politics follows closely the principals of the neo-conservatism which itself is a cardinal constituent of the new hegemony, and that the process described as the restructuring started in Turkey with Turgut Özal. This new hegemony is accepted to be an "ideological hegemony" which advances using economic and political means almost equally. The argument of the study is that the new hegemony did not enter the Turkish political scene with the January 24th ordinances or the military coup of 1980 or the 1982 constitution but after Özal came to power. The period referred to as the Özal period in this study covers the years 1979-1993 when Turgut Özal served as advisor to prime minister, deputy prime minister, prime minister and president. During restructuring the most profound effect of the neo-conservative ideology is seen on the formation of the "new individual". The "new individual" in accordance with the necessities of the era is defined by the thesis that religious thinking covers all aspects of life without discriminating between private or public but doesn't necessarily define them and a new mentality and policy consistent with this thesis is aimed.